

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЗУБЦОВ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

Примірник №   2
УДК 001.8 + 37:355.23(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТІВ

Частина 1

13.00.04. – «Теорія і методика професійної освіти»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 І.М. Козубцов

Ідентичність за змістом з першим примірником
дисертації засвідчую

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
Д 58.053.03 Г.М. Мешко

«12» квітня 2021 р.

Науковий консультант:

Хлапонін Юрій Іванович

доктор технічних наук, професор

Київ – 2020

Тернопіль – 2021

АНОТАЦІЯ

Козубцов І.М. Теоретичні і методичні основи розвитку методологічної культури ад'юнктів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти». – Національний авіаційний університет. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертаційній роботі розв'язана актуальна науково-теоретична проблема суперечностей між: потребами суспільства у наукових і науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації у Збройних силах України з високою методологічною культурою та недостатнім рівнем її сформованості у випускників ад'юнктури; об'єктивно зростаючою потребою інтеграції освітнього та наукового компонента підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та чинною системою підготовки ад'юнктів у контексті їх методологічної культури; необхідністю формування методологічної культури у ад'юнктів та недосконалістю науково-методичного супроводу такої підготовки; потребою у спрямованості моделі наукового керівництва на розвиток методологічної культури ад'юнктів та фактичним організаційно-педагогічним забезпеченням наукової школи. Актуальність зазначеної проблеми, її значущість у гарантуванні національної безпеки України, недостатній рівень розробки у педагогічній теорії та практиці, необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи «Теоретичні і методичні основи розвитку методологічної культури ад'юнктів», яка розширює горизонти наукової спеціальності 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти».

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність, доцільність та зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, об'єкт, предмет, проблему, завдання, методи дослідження; викладено наукову новизну, практичне значення і реалізацію результатів дисертаційної роботи, зазначено особистий внесок здобувача у друкованих працях зі співавторами, представлено апробацію.

У першому розділі «Розвиток методологічної культури ад'юнктів як науково-

педагогічна проблема» обґрунтовано оптимальний шлях вирішення науково-теоретичної проблеми. На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження визначено, що в науковій літературі та педагогічній практиці значна увага приділяється вивченню методологічної культури особистості зокрема: «вчителя», «педагога-дослідника», «викладача», «офіцера» тощо. Водночас, проблема розвитку методологічної культури ад'юнктів не дістала належного висвітлення в наукових дослідженнях. Дослідження показало незадовільний стан розвиненості методологічної культури ад'юнктів, що негативно позначається на якості організації наукової та науково-технічної діяльності та у наступній професійній підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців (офіцерів), а також наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України.

На основі вивчення наукової літератури, семантичного аналізу понять встановлено, що методологічна культура ад'юнктів являє собою складну соціальну характеристику військово-професійної наукової та науково-технічної діяльності та ґрунтується на достатньо високому рівні професійної компетентності ад'юнкта, його науковому, науково-педагогічному, технологічному та життєвому досвіді. Відповідно, надано визначення методологічної культури ад'юнктів – наявність у ад'юнкта соціально здобутих знань військово-професійної методології, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованого світогляду, цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки, притаманних вченому, що проявляється в ефективному вирішенні завдання організації науково-дослідної, науково-педагогічної та військово-професійної діяльності, а також форм взаємного спілкування, трансляції і виховання їх у наступному поколінні.

Структуру методологічної культури ад'юнкта складають компоненти: об'єктивний: (нормативно-правовий, неформальний (мораль, традиції), методології (загально-наукова, таємна), наукова мова, знакова складова); суб'єктний: (суб'єкт («ад'юнкт»)) у складі: ціннісно-мотиваційного (світоглядний, ціннісний, мотиваційний; когнітивний; операційно-діяльнісний; професійно-важливі якості; суб'єктно-рефлексивний); функціональний: технологічний, інформаційний, гносеологічний; комунікаційний, етичний, психологічний.

У другому розділі «Концептуальні засади розвитку методологічної культури

ад'юнктив» обґрунтовано авторську концепцію розвитку методологічної культури ад'юнктив уможлиблює забезпечення педагогічної підтримки безперервного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей через наукові дослідження та якісне науково-методичне супроводження у науковій школі в період професійної підготовки в ад'юнктурі. Здійснено концептуальне обґрунтування цілей, завдань, принципів, форм, методів, педагогічних умов та педагогічної системи розвитку методологічної культури в контексті розвитку дослідницької, психологічної, рефлексивної, комунікативної, педагогічної, дидактичної, методичної, етичної, моніторингової та діагностичної культур. Авторська концепція є основою для планування й організації всіх заходів, необхідних для розвитку методологічної культури ад'юнктив в педагогічній системі наукової школи в період професійної підготовки в ад'юнктурі.

Доведено, що до фундаментальних наукових підходів розвитку методологічної культури ад'юнктив віднесено: *системний підхід* сприяє розкриттю цілісності педагогічної системи розвитку методологічної культури та упровадження її в практику роботи ад'юнктури та наукової школи; *культурологічний підхід* – передбачає засвоєння культурологічних теорій, механізми включення особистості ад'юнкта в методологічну культуру і становлення її як суб'єкта методологічної культури; *андрагогічний підхід* – сприяє розвитку в ад'юнктив методологічної культури впродовж життя; *акмеологічний підхід* – орієнтує ад'юнктив на розвиток їхньої індивідуальності, а також військово-професійного потенціалу у сфері наукової та науково-технічної діяльності, розв'язання в короткі, а інколи в нереальні терміни військово-прикладних завдань внаслідок постійного вдосконалення методологічних знань і вмінь; *аксіологічний підхід* – сприяє розвитку системи моральних, етичних цінностей і ціннісних орієнтацій у формі фіксованих установок, прагнення стати «одним з Джордано Бруно»; *компетентнісний підхід* розкриває здатність ад'юнкта до розв'язання системи військово-прикладних завдань завдяки глибоким професійним знанням, умінням, професійно-важливим якостям, досвіду наукової та науково-педагогічної роботи; *діяльнісний підхід* – забезпечує засвоєння відповідних дій, пов'язаних із процесами вдосконалення результатів військово-професійної, наукової та науково-технічної діяльності.

До теоретичних основ розвитку методологічної культури ад'юнктів віднесено: відповідні принципи, зміст, педагогічні умови, модель, критерії та рівні розвиненості методологічної культури.

Доведено, що розвиток методологічної культури ад'юнктів ґрунтується на таких принципах: *загальних* (науковості, гуманізації, безперервності, динамічності, наступності і послідовності розвитку, систематичності); *специфічних* (ціннісно-сміслової спрямованості, культуровідповідності, єдності професійної та методологічної культури, проєктування особистісної траєкторії розвитку, співтворчості, індивідуалізації самоосвіти і саморозвитку, інноваційного розвитку, комплексності).

У третьому розділі «Педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів» обґрунтовано педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів. Модель розвитку методологічної культури ад'юнктів відображає цілісність цієї якості через взаємозв'язок компонентів: мотивів, орієнтаційної, цільової (мети), завдань (задач), змістового (факультативної освітньо-наукової програми наукової школи), цілевиконавчої, форм, методів, засобів, технології (педагогічних) навчання, практику, рефлексивну, діагностуючу, корекційну, динамічну наукову картину світу знань ад'юнкта та кіберпростір, а також через ціннісно-мотиваційний; когнітивний; операційно-діяльнісний; суб'єктно-рефлексивний; структурні компоненти, що забезпечують удосконалення методологічних знань, умінь, професійно важливих якостей у майбутнього наукового та науково-педагогічного працівника вищої кваліфікації. Це дає змогу розробити різні траєкторії розвитку методологічної культури ад'юнкта у педагогічній системі наукової школи в період професійної підготовки в ад'юнктурі.

До рівнів розвиненості професійної культури віднесено: *базовий* – дає підстави вважати, що ад'юнкт оволодів основами методології військової-професійної діяльності; *достатній* – є показником вдосконалення методологічних знань, умінь, професійно важливих якостей, завдяки яким ад'юнкт може вирішувати будь-які наукові та науково-технічні завдання у військовій сфері; *високий* – характеризується творчим підходом до вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку та сміливість братися за реалізацію будь-якої складності наукових та науково-технічних завдань у військовій сфері та

підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України та автономність закладів вищої військової освіти через варіативну компоненту.

Педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів є сукупністю взаємопов'язаних структурних елементів, необхідних для безперервного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку їхніх методологічних знань, умінь і професійно-важливих якостей у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою на нових засадах науково-методичного супроводження.

У четвертому розділі «Дослідно-експериментальне оцінювання ефективності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів» – подано опис експериментальної частини дисертації та результати оцінки ефективності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Аналіз динаміки розвиненості методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей засвідчив істотні відмінності результатів у експериментальній і контрольній групах. У ад'юнктів експериментальної групи значно підвищилися показники мотиваційного, ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, суб'єктно-рефлексивного; професійно-важливі якості критеріїв. Зміни зумовлені застосуванням педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів у період професійної підготовки в ад'юнктурі в нерозривній єдності з науковою школою, організованою на нових засадах науково-методичного супроводження.

Проведений експеримент підтвердив адекватність гіпотетичних припущень, правильність сформованих наукових завдань дослідження та запропонованих рішень теоретичної ефективності, рекомендації шляхів, форм практичного впровадження в ад'юнктуру щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів та досягнення мети дисертаційної роботи.

У додатках наведено загальну схему дисертації, рисунки, рекомендації та акти впровадження результатів у практику, а також список опублікованих автором праць за темою дисертації.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше розроблено й обґрунтовано* концепцію розвитку методологічної культури

ад'юнктів, в основу якої покладено положення про: цілісний педагогічний процес педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів в науковій школі (*концепції та теорії*: навчання ад'юнктів основам військово-професійної методології; розвиток через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів наукової школи; виховання через суб'єкт-суб'єктну взаємодію в системі науково-методичного супроводу ад'юнктів; цифровізації й адаптивного управління освітнім процесом ад'юнктури та наукової школи). Вона включає блоки: генеральної ідеї, гіпотези, соціальних потреб, наукових фактів, категорій (освітнього процесу), аксіом (динамічного навчання), постулатів, принципів (теорії систем, цілісного педагогічного процесу, підбору змісту освіти, процесу навчання, розвивального навчання, виховання, проектування педагогічних технологій, програмованого навчання), поняття (методології, культури, методологічної культури ад'юнктів), положення, закони (педагогіки, навчання), закономірності (педагогічного процесу), умови (психолого-педагогічні, національні традиції, соціально-професійного впливу, впливу кіберпростору, нормативних, вибору педагогічних технологій, технологічних, акмеологічних, організаційних, методичних), судження, програми розвитку; безперервний професійний розвиток особистості ад'юнкта, набуття особистого досвіду в результаті виконання квазіпрофесійної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою; поєднання різних методологічних підходів і принципів розвитку методологічної культури; науково обґрунтований добір змісту, форм, методів і технологій професійно-педагогічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку в процесі методичної роботи, під час навчання в науковій школі розвитку методологічної культури, а також у процесі самоосвітньої діяльності;

обґрунтовано педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів та представлено її модель, яка включає структурно-логічні компоненти: соціально-предметний, мотиваційний (потреби, мотиви, орієнтації), цільовий (мета, завдання), змістовий (освітньо-наукова підготовка, факультативна програма наукової школи), цілевиконавчий (форми, методи, засоби та технології навчання), діяльнісний (рефлексія, діагностування, корекція);

розроблено модель науково-методичного супроводу ад'юнктів, яка презентує алгоритм реагування наукового керівника на результати педагогічного процесу (освітнього, розвиваючого, виховного) через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів, технології, форми і методи організації освітнього процесу);

визначено організаційно-педагогічні умови розвитку методологічної культури ад'юнктів (формування позитивної мотивації до військово-професійного та методологічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку; навчання в науковій школі з розвитку методологічної культури; розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі науково-методичного супроводу ад'юнктів; стажування у ВВНЗ на посаді наукового керівника);

удосконалено критерії розвиненості методологічної культури ад'юнктів: *ціннісно-мотиваційний*: (ціннісний, мотиваційний, етичний, орієнтаційний); *когнітивний*: (методологічний, дослідницький, психологічний, рефлексивний, комунікативний, педагогічний, дидактичний, методичний, етичний, моніторингово-діагностичний); *операційно-діяльнісний*: (аналітичний, прогностичний, проєктний, організаційно-управлінський, технологічний, методичний, методологічний, інтелектуальний, комунікативний, рефлексивний, орієнтаційний, дослідницький); *суб'єктно-рефлексивний*; *професійно-важливих якостей*; показники критеріїв та рівні розвитку (базовий, достатній, високий);

уточнено та конкретизовано зміст поняття «методологічна культура ад'юнктів», його об'єктивного (нормативно-правового, неформального (мораль, традиції), методології (загальна, таємна), наукова мова, знакова складова) та суб'єктного компонентів (суб'єкт («ад'юнкт»)).

Досліджено сутність і виявлено специфіку етапів розвитку методологічної культури (класичні: початковий, наукового та професійного становлення молодого дослідника, усвідомленого наукового пошуку, наукової зрілості; культурологічні: пасивний та активний дилетант, пасивний та активний ерудит).

Подальшого розвитку набули положення про неперервний процес розвитку методологічної культури ад'юнктів, особливості військово-професійної діяльності ад'юнктів, методика дослідження методологічної культури дослідників.

Ключові слова: теоретичні і методичні основи, розвиток, методологічна культура ад'юнктів, методика, педагогічна технологія, науково-методичний супровід, педагогічна система розвитку методологічної культури, наукова школа, дистанційна форма, освітньо-наукова характеристика, організаційно-педагогічні умови, освітньо-наукова програма, факультатив.

ABSTRACT

Kozubtsov I.N. Theoretical and methodological fundamentals of development of methodological culture of adjuncts. – *Manuscript.*

Dissertation for the Degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 - «Theory and Methods of Professional Education». – National Aviation University. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The dissertation solves the current scientific and theoretical problem of contradictions such as the needs of society in scientific and scientific-pedagogical personnel of the highest qualification in the Armed Forces of Ukraine with high methodological culture and insufficient level of its formation in adjuncts; objectively growing need for integration of educational and scientific component of training of scientific and scientific-pedagogical staff of the highest qualification and the current system of training of adjuncts in the context of their methodological culture; the need to form a methodological culture of adjuncts and the imperfection of scientific and methodological support of such training; the need to focus the model of scientific guidance on the development of methodological culture of adjuncts and the actual organizational and methodological support of the scientific school. The relevance of this problem, its importance in guaranteeing the national security of Ukraine, insufficient level of development in pedagogical theory and practice, the need to overcome the identified contradictions led to the choice of the dissertation "Theoretical and methodological fundamentals of development of methodological culture of adjuncts", which expands the horizons of science in specialty 13.00. 04 - "Theory and Methods of Professional Education".

The introduction of the dissertation substantiates the relevance, feasibility and connection of work with scientific programs, plans, topics; the purpose, object, subject, problem, tasks, research methods are defined; the scientific novelty, practical value and

realization of results of dissertation work are stated, the personal contribution of the applicant in printed works with co-authors is specified, the approbation is presented.

The first part "Development of methodological culture of adjuncts as a scientific and pedagogical problem" substantiates the optimal way to solve the scientific and theoretical problem. Based on the theoretical analysis of the research problem, it is determined that in the scientific literature and pedagogical practice much attention is paid to the study of methodological culture of the individual in particular: "teacher", "teacher-researcher", "lecturer", "officer" and so on. At the same time, the problem of development of methodological culture of adjuncts has not been adequately covered in scientific research. The study showed an unsatisfactory state of development of methodological culture of adjuncts, which negatively affects the quality of organization of scientific and scientific-technical activities and subsequent training of future qualified specialists (officers), as well as scientific and scientific-pedagogical staff of higher qualification for the Armed Forces of Ukraine.

Based on the study of scientific literature, semantic analysis of concepts, it is established that the methodological culture of adjuncts is a complex social characteristic of military-professional scientific and scientific-technical activities and is based on a sufficiently high level of professional competence of associate professors, his scientific, scientific-pedagogical, technological and life experience. Accordingly, the definition of methodological culture of adjuncts is given i.e. the adjunct has socially acquired knowledge of military-professional methodology, formed skills, acquired experience, formed worldview, values, traditions, norms, ethics and rules of conduct inherent in the scientist, which is manifested in effective solving the problem of organizing research, scientific-pedagogical and military-professional activities, as well as forms of mutual communication, translation and education in the next generation.

The structure of the methodological culture of the adjunct consists of the following components such as objective: (normative-legal, informal (morality, traditions), methodologies (general-scientific, secret), scientific language, symbolic component); subjective: (subject ("adjunct") in the composition of: value-motivational (worldview, value, motivational; cognitive; operational-activity; professionally important qualities;

subject-reflexive); functional: technological, informational, epistemological, communication, ethical, psychological.

The second part "Conceptual principles of formation and development of methodological culture of adjuncts" substantiates the author's concept of formation and development of methodological culture of adjuncts allows to provide methodological support for continuous improvement, self-improvement and self-development of methodological knowledge, skills scientific and methodological support in the scientific school during the period of professional training in postgraduate studies. The conceptual substantiation of the purposes, tasks, principles, forms, methods, pedagogical conditions and pedagogical system of development of methodological culture in the context of development of research, psychological, reflective, communicative, pedagogical, didactic, methodical, ethical, monitoring and diagnostic cultures is carried out. The author's concept is the basis for planning and organizing all the activities necessary for the development of the methodological culture of associate professors in the pedagogical system of the scientific school during the period of professional training in postgraduate studies.

It is proved that the fundamental scientific approaches to the development of methodological culture of adjuncts include: *a systematic approach* to reveal the integrity of the pedagogical system of development of methodological culture and its introduction into the practice of adjunct and scientific school; *culturological approach* involves the assimilation of culturological theories, the mechanisms of inclusion of the adjunct personality in the methodological culture and its formation as a subject of methodological culture; *andragogic approach* promotes the development of methodological culture in adjuncts throughout life; *acmeological approach* focuses adjuncts on the development of their individuality, as well as military-professional potential in the field of scientific and scientific-technical activities, solving in short and sometimes unrealistic terms of military-applied tasks due to constant improvement of methodological knowledge and skills; *axiological approach* promotes the development of a system of moral, ethical values and value orientations in the form of fixed attitudes, the desire to become "one of Giordano Bruno"; the *competence approach* reveals the ability of the adjunct to solve the system of military-applied tasks due to deep professional knowledge, skills, professionally important

qualities, experience of scientific and scientific-pedagogical work; *activity approach* ensures the mastery of appropriate actions related to the processes of improving the results of military-professional, scientific and scientific-technical activities.

The theoretical foundations of the development of methodological culture of adjuncts include the relevant principles, content, pedagogical conditions, model, criteria and levels of development of methodological culture.

It is proved that the development of the methodological culture of adjuncts is based on the following principles such as general (scientific, humanization, continuity, dynamism, continuity and sequence of development, systematicity); specific (value-semantic orientation, cultural relevance, unity of professional and methodological culture, design of personal development trajectory, co-creation, individualization of self-education and self-development, innovative development, complexity).

The third part "Pedagogical system of the development of methodological culture of adjuncts" substantiates the pedagogical system of development of methodological culture of adjuncts. The model of development of methodological culture of adjuncts reflects integrity of this quality through interrelation of components such as motives, orientation, target (purpose), tasks (issues), semantic (optional educational and scientific program of scientific school), purposeful, forms, methods, means, technologies of (pedagogical) training, practice, reflective, diagnostic, corrective, dynamic scientific picture of the world of adjunct knowledge and cyberspace, as well as through value-motivational; cognitive; operational and activity; subject-reflexive; structural components that provide improvement of methodological knowledge, skills, professionally important qualities of the future scientific and scientific-pedagogical worker of the highest qualification. This makes it possible to develop different trajectories for the development of methodological culture of the adjunct in the pedagogical system of a scientific school during the period of professional training in postgraduate studies.

The levels of development of professional culture include *basic level* gives reason to believe that the adjunct has mastered the basics of the methodology of military-professional activity; *sufficient level* is an indicator of improvement of methodological knowledge, skills, professionally important qualities, thanks to which the adjunct can solve

any scientific and scientific-technical problems in the military sphere; *high level* characterized by a creative approach to improvement, self-improvement and self-development and the courage to undertake any complexity of scientific and scientific-technical tasks in the military sphere and training of scientific and scientific-pedagogical staff of higher qualification for the Armed Forces of Ukraine and autonomy of higher military education through a variable component.

The pedagogical system of development of methodological culture of adjuncts is a set of interconnected structural elements necessary for continuous improvement, self-improvement and self-development of their methodological knowledge, skills and professionally important qualities in the period of professional training for the adjuncts and inseparable unity with scientific school, which is based on the principles of scientific and methodological support.

The fourth part "Experimental evaluation of the effectiveness of the pedagogical system of development of methodological culture of adjuncts" describes the experimental part of the dissertation and the results of evaluation of the effectiveness of the pedagogical system of development of methodological culture of adjuncts.

Analysis of the dynamics of development of methodological knowledge, skills, professionally important qualities showed significant differences in the results in the experimental and control groups. The adjuncts of the experimental group significantly increased the indicators of motivational, value-motivational, cognitive, operational-activity, subject-reflexive; professionally important quality criteria. The changes are due to the application of the pedagogical system of development of methodological culture of adjuncts in the period of professional training in adjunct in inseparable unity with the scientific school organized on new principles of scientific and methodological support.

The experiment confirmed the adequacy of hypothetical assumptions, the correctness of the scientific research objectives and proposed solutions of theoretical efficiency, recommendations of ways, forms of practical implementation in postgraduate studies on the development of methodological culture of adjuncts and achieving the goal of the dissertation.

The appendices contain the general scheme of the dissertation, figures,

recommendations and acts of implementation of the results in practice, as well as a list of works published by the author on the topic of the dissertation.

The scientific novelty and theoretical significance of the study is that for the *first* time: developed and substantiated the concept of development of methodological culture of adjuncts, which is based on the provisions of: a holistic pedagogical process of the pedagogical system "scientific school" (*concepts and theories*: teaching adjuncts the basics of military-professional methodology; development through educational research ad of scientific school; education through subject-subject interaction in the system of scientific and methodological support of adjuncts; digitization and adaptive management of the educational process of adjunct and scientific school). It includes blocks such as general idea, hypothesis, social needs, scientific facts, categories (educational process), axioms (dynamic learning), postulates, principles, theory of systems, holistic pedagogical process, selection of educational content, learning process, developmental learning, education, design of pedagogical technologies, programmed learning), concepts (methodology, culture, methodological culture of adjuncts), regulations, laws (pedagogy, teaching), patterns (pedagogical process), conditions (psychological and pedagogical, national traditions, socio-professional influence, influence of cyberspace, normative, choice of pedagogical technologies, technological, acmeological, organizational, methodical), judgments, development programs; continuous professional development of the associate's personality, gaining personal experience as a result of performing a quasi-professional organization of scientific and scientific-technical activities during the period of professional training in post-graduate studies and inseparable unity with the scientific school; combination of different methodological approaches and principles of development of methodological culture; scientifically substantiated selection of content, forms, methods and technologies of professional and pedagogical improvement, self-improvement and self-development in the process of methodical work, while studying in the scientific school of development of methodological culture, as well as in the process of self-educational activity;

The pedagogical system of development of methodological culture of adjuncts was *substantiated* and its model, which includes structural-logical components such as social-

subject, motivational (needs, motives, orientations), target (purpose, task), semantic (educational-scientific preparation, optional program of scientific school), purposeful (forms, methods, means and technologies of teaching), activity (reflection, diagnosis, correction), was presented;

The model of scientific and methodological support of adjuncts, which presents the algorithm of the supervisor's response to the results of the pedagogical process (educational, developmental, educational) was *developed* through educational research activities of adjuncts (technologies, forms and methods of educational process);

Pedagogical conditions *were determined* for the development of methodological culture of adjuncts (formation of positive motivation for military-professional and methodological improvement, self-improvement and self-development; training in a scientific school for the development of methodological culture; development of subject-subject interaction in the system of scientific and methodological support ad internships at universities as supervisors);

The criteria of development of methodological culture of adjuncts were *improved value-motivational* criteria (value, motivational, ethical, orientational); *cognitive* criteria (methodological, research, psychological, reflexive, communicative, pedagogical, didactic, methodical, ethical, monitoring and diagnostic); *operational* criteria (analytical skills, forecasting skills, design skills, organizational and managerial skills, technological skills, methodological skills, methodological skills, intellectual skills, communication skills, reflective skills, orientation skills, research skills); *subject-reflexive* criteria; *professionally important qualities* criteria; indicators and levels of development (basic, sufficient, high);

The content of the concept of "methodological culture of adjuncts", its objective (legal, informal (morality, traditions), methodology (general, secret), scientific language, symbolic component) and subjective components (subject ("adjunct")) were *clarified and concretized*.

The essence and specifics of stages of development of methodological culture are *investigated* (classical: initial, scientific and professional formation of a young researcher, conscious scientific research, scientific maturity; culturological: passive and active dilettante, passive and active scholar).

Provisions on the continuous process of development of the methodological culture of adjuncts, features of military-professional activity of adjuncts, methods of research of methodological culture of researchers *were further developed*.

Key words: theoretical and methodical fundamentals, development, methodological culture of adjuncts, methodology, pedagogical technology, scientific and methodical support, pedagogical system, scientific school, distance form, educational and scientific characteristic, educational and scientific program, facultative.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Козубцов И.Н., Таршилова Л.С., Козубцова Л.М. Теория и практика развития инновационных способностей у научно-педагогических работников: монография. Уральск: РГКП Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, 2015. 192 с. ISBN 978-601-7543-30-3.

2. Ягупов В.В., Козубцов И.Н., Таршилова Л.С., Козубцова Л.М. Теория и методика профессионального развития научно-педагогических работников: в аспекте методологической культуры: монография. Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2016. 312 с. ISBN 978-601-319-027-3.

3. Козубцов І.М., Ягупов В.В., Мараховський Л.Ф. Теорія і практика підготовки та підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних працівників поза магістратурою і аспірантурою. Монографія. К.: ДЕТУТ, 2017. 299 с.

Навчально-методичні посібники

4. Козубцов І.М., Мараховський Л.Ф. Підготовка аспірантів: методичні рекомендації щодо самостійної підготовки аспірантів за спеціальністю 05.13.05 – «Комп'ютерні системи та компоненти». К.: ДЕТУТ, 2014. 165 с.

5. Козубцов И.Н., Таршилова Л.С. Организация научной работы молодого ученого: учебно-методическое пособие. Уральск: РГКП Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, 2014. 103 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Козубцов І.М. Оцінка адекватності моделі змісту кандидатських іспитів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LVIII. Ч.ІІ Слов'янськ: СДПУ, 2011. С. 44–53.

7. Козубцов І.М. Зміст типової програми підготовки вчених крізь призму міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності Болонського процесу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. 2011. №6–7 (16–17). С.203–210.

8. Козубцов І.М. Національні особливості та перспективні принципи удосконалення систем підготовки і атестації вчених в контексті Болонського процесу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка* : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки Вип. 20. 2012. С.50–54.

9. Мараховський Л.Ф., Козубцов І.М. Наукова школа – основа сучасної міждисциплінарної аспірантури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*: зб. наук. праць. Вип. 20. 2012. С.54–62. (Серія: Педагогічні науки; вип. 20).

10. Козубцов І.М. Атестація міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності вчених у формі кандидатських іспитів в рамках Болонського процесу. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. праць. Вип. LIX. Ч. ІІ Слов'янськ: СДПУ, 2012. С. 3–9.

11. Козубцов І.М. Зарубіжний досвід інтеграції військової та цивільної освіти в контексті Болонського процесу. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Спецвип. 6. Ч. І Слов'янськ: СДПУ, 2012. С. 101–109.

12. Козубцов І.М. Оцінка адекватності міждисциплінарної науково-педагогічної практики наукових і науково-педагогічних кадрів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Спецвип. 8. Ч. І Слов'янськ: СДПУ, 2012. С. 83–87.

13. Козубцов І.М., Козубцова Л.С. Квінтесенція знань про природу зародження творчості і креативного мислення у вчених. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 38. Ч.1. С. 271–282.

14. Козубцов І.М. Парадигма переходу від навчання до формування осмислених

знань методології динамічної самоосвіти. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 38. Ч.2. С. 276–282.

15. Козубцов І.М. Вимоги до моделі реалізації варіативності між видами наукової та науково-педагогічної діяльності вчених. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 39. Ч.2. С. 272–279.

16. Козубцов І.М. Філософія науково-педагогічної ідеї синтезу моделі освітнього стандарту підготовки аспірантів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 40. Ч.1. С. 273–279.

17. Козубцов І.М. Зміст освітньо-професійної програми підготовки наукових керівників (консультантів). *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 40. Ч.2. С. 17–26.

18. Козубцов І.М. Науково-педагогічна оцінка адекватності концептуальної компетентної моделі філософії освіти майбутніх вчених. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LXI Слов'янськ: СДПУ, 2013. С. 38–47.

19. Козубцов І.М. Розробка освітньо-кваліфікаційної характеристики компетентної моделі вченого в контексті сучасної філософії освіти та Болонського процесу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 40. Ч.3. С. 102–108.

20. Козубцов І.М. Методологія міждисциплінарних науково-педагогічних досліджень. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 41. Ч.2. С. 118–125.

21. Козубцов І.М. Модель змісту навчання освітньо-професійної програми методологічної компетентної моделі підготовки аспірантів, ад'юнктів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. 2013. №5 (31). С.272–280.

22. Козубцов І.М. Розробка засобів діагностування якості компетентної моделі

підготовки аспірантів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Спецвип. 12. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 102–112.

23. Козубцов І.М. Натурний науково-педагогічний експеримент з міжнародної системи атестації науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2013. № 2(28). С. 110–119.

24. Козубцов І.М. Вибір оптимального шляху розвитку філософії освіти наукових керівників з методологічною компетентністю. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Вип. LXV. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 127–135.

25. Козубцов І.М. Розробка проекту освітньо-професійної програми методологічної компетентної моделі підготовки аспірантів (ад'юнктів) ВНЗ та НДІ. *Гуманізація навчально-виховного процесу* зб. наук. праць. Вип. LXIII. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 10–18.

26. Козубцов І.М. Генезис філософської категорії поняття методологія в дисертаційній роботі: педагогічний аспект. *Вісник Запорізького національного університету*: Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Держ. вищ. навч. закл. «Запоріз. нац. ун-т». Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2013. № 3(21). С. 39–44.

27. Козубцов І.М. Генезис філософсько-психолого-педагогічного поняття категорії розвитку та формування компетентності в сучасній педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Електронне наукове фахове видання. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_11.pdf.

28. Козубцов І.М. Методологія організації роботи аспірантами над дисертаційним дослідженнями. *Професійна освіта: проблеми і перспективи* / ІПТО НАПН України; РВНЗ «КШУ». К.; Сімферополь: НІЦ КІПУ, 2013. Випуск 5. С. 16–22.

29. Козубцов І.М. Модель діагностування творческой составляющей методологической компетентности ученого. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету Т.Г. Шевченка*. Вип. 115. 2014. С. 107–110. (Педагогічні науки).

30. Козубцов І.М. Концепція розвитку методологічної компетентності аспіранта військового вищого навчального закладу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України* : електрон. наук. фах. вид. / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. 2014. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_1_6.pdf.

31. Козубцов І.М. Реалізація теорії розвитку методологічної компетентності аспірантів на основі моделі діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2014. №1 (35). С. 184–194.

32. Козубцов І.М., Козубцова Л.М. Суть процесу розвитку індивідуальних творчих компетенцій і здібностей у аспірантів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2014. №1 (29). С. 133–142.

33. Козубцов І.М. Структура методологічної компетентності аспірантів системи вищої військової освіти. *Професійна освіта: проблеми і перспективи* / ПІТО НАПН України. К.: ПІТО НАПН України, 2014. Випуск 6. С. 67–72.

34. Козубцов І.М. Обґрунтування достовірності теорії розвитку методологічної компетентності у аспірантів на основі проблемно-діяльнісного підходу. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2014. №2 (30). С.159–168.

35. Козубцов І.М. Наукометрична методика оцінки допуску аспірантів до атестації у системі вищої військової освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка*. Вип. 122. 2014. С. 113–116. (серія: Педагогічні науки).

36. Козубцов І.М. Теорія та практика розвитку методологічної компетентності у аспірантів: аналіз науково-педагогічної літератури. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. 2014. Ч.3. С. 154–161.

37. Козубцов І.Н. О необходимости изучения аспирантами истории развития науки и техники в контексте учебной дисциплины философии. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2015. №1. С.38–40.

38. Козубцов І.М. Обґрунтування критеріїв діагностування рівнів розвитку методологічної компетентності аспірантів. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 84. С.175–181.

39. Козубцов І.М. Обґрунтування переліку навчальних дисциплін навчального плану підготовки аспірантів у системі вищої військової освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2015. №3. С.152–156.

40. Козубцов І.М. Феномен методологічної компетентності аспірантів системи вищої військової освіти. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2015. №1(31). С. 103–111.

41. Козубцов І.М. Проектування педагогічної технології розвитку в аспірантів методології науково-організаційної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал. Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. №7 (51). С. 72–83.

42. Козубцов І.М. Дослідження факторів впливу на шлях реалізації теорії розвитку методологічної компетентності ад'юнктів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2015. №2(32). С. 113–123.

43. Козубцов І.М. Синтез структурно-цілісної методики професійного розвитку аспірантів. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2015. №4. С.64–71.

44. Козубцов І.М. Методика науково-педагогічної діяльності аспірантів (ад'юнктів). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Вип. 133. 2016. С. 85–88. (серія: Педагогічні науки).

45. Козубцов І.Н. Основные тенденции развития дефиниции понятия «методологическая культура»: обзор научных публикаций. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2016. №1. С.32–38.

46. Козубцов І.М. Зміст, структура та функції методологічної культури ад'юнктів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2016. №1(33). С. 149–156.

47. Козубцов І.М. Модель методики розвитку методологічної культури ад'юнктів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2016. №2(34). С. 110–118.

48. Ягупов В.В., Мараховський Л.Ф., Козубцов І.М. Результати експерименту щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів (аспірантів). *Теорія і методика професійної освіти*. 2016. Вип. №11(3). Режим доступу URL: <http://tmpo.ivet-ua.science/images/Vol.11/YagupovAndKo11.pdf>.

49. Козубцов І.М. Роль традицій у становленні, вихованні та розвитку методологічної культури ад'юнктів та аспірантів. *Нові технології навчання*: науково-методичний збірник / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Випуск 89. Частина 1. С. 141–144.

50. Козубцов І.М. Концепція розвитку методологічної культури ад'юнктів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2017. №1(35). С. 83–94.

Статті у закордонних періодичних наукових виданнях

51. Козубцов И.Н. Роль и взаимосвязь теории и методики профессионального образования в процессе синтеза целостной научно-педагогической картины мира. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2013. №2 (23). С. 73–78.

52. Ващенко А.Н., Козубцов И.Н. Направления развития института аспирантуры системы третьего уровня высшего образования в контексте Болонской хартии. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2013. №3 (24). С. 68–71.

53. Козубцов И.Н. Квинтэссенция учебного курса развития методологической компетентности аспирантов: методология поиска объекта, предмета и проблемы диссертационного исследования. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2013. №4 (25). С. 75–81.

54. Козубцов И.Н. Структура построения научно-педагогической теории развития методологической компетентности у аспирантов. *Научно-методическое издание Концепт*. 2013. №11 (ноябрь). URL: http://e-koncept.ru/article/1446/2013_noyabr_art13228.html.

55. Козубцов И.Н. Рекомендация научным руководителям по организации и развитию методологической компетентности у аспирантов. *Научно-методическое издание Концепт*. 2013. № 12 (декабрь). URL: http://e-koncept.ru/article/1505/2013_dekabr_art13251.html.

56. Козубцов И.Н. Теоретическое описание протекающих процессов во время развития методологической компетентности аспирантов. «Ғылым және білім» Жәңгірхан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университетінің ғылыми-практикалық журналы. *Ғылым және білім*. 2014. №3(36) С. 128–137. ISSN 2305-9397.

57. Козубцов И.Н. Проектирование содержания педагогической технологии творческого развития личности аспирантов на этапе обучения. *Pedagogik mahorat. Nazariy va ilmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti*. 2015. №2. С. 74–81. ISSN 2181-6883.

58. Козубцов И.Н., Козубцова Л.М. Педагогическая технология организация научно-методического семинара кафедры. *Pedagogik mahorat. Nazariy va ilmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti*. 2016. №1. С. 24–30.

59. Козубцов И.Н., Ягупов В.В. Результат развития мотивационно-ценностного

компонента методологической культуры адъюнктов (аспирантов) в научной школе «Методика развития методологической культуры адъюнктов». *Pedagogik mahorat. Nazariy va lmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti*. 2017. №1. С. 63–69.

60. Yagupov V.V., Kozubtsov I.N. Szkoła naukowa «Rozwój kultury metodologicznej młodego naukowca». *Edukacja ustawiczna dorosłych. Polish journal of continuing education*. 2017. №1(96). S. 166–172.

61. Ягупов В.В., Козубцов И.Н. О результатах применения развивающей педагогической технологии научно-просветительской деятельности аспирантов в научной школе «Развития методологической культуры молодого ученого». *Pedagogik mahorat. Nazariy va lmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti*. 2017. №2. С. 37–43.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

62. Козубцов І.М. Проблема підготовки в аспірантурі майбутніх науково-педагогічних кадрів. *Modern achievements of science and education. Proceedings of III International conference on (Tel Aviv, Israel, September 16–23, 2009)*. 2009. Pp. 208–211.

63. Козубцов И.Н., Козубцова Л.С. Проблема подготовки молодых научно-педагогических кадров для высших военных учебных заведений в адъюнктуре. *Становление и развитие военной педагогики в России*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, посвященной 85-летию со дня рождения выдающегося военного педагога и психолога Барабанщикова А.В. (Пенза, 7–9 октября 2009). Пенза.: Пензенский государственный педагогический университет им. В.Г. Белинского, Военный университет МО РФ, 2009. С. 182–185.

64. Козубцов І.М., Козубцова Л.С., Козубцов Н.К. Проблема збереження кадрових науково-педагогічних працівників у вищій військовій освіті України. *The improvement of the quality, reliability and long usage of technical systems and technological processes. Proceedings of VI International conference (Hurghada, Egypt, December 5–12, 2009)*. 2009. Pp. 193–196.

65. Козубцов І.М., Котова Ю.В. Проблема варіативності між науковою та науково-педагогічною видами діяльностей військових вчених. «*Věda a vznik 2011/2012*». Materiály VIII Mezinárodní vědecko-praktická konference. Pedagogika. (Praha, 27.12.2011–

05.01.2012.). Publishing House «Education and Science» s.r.o. Stran 34–38.

66. Козубцов І.М. Євроінтеграційні принципи в основі реформування сучасної освітньої концепції професійної підготовки вчених. *Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах євроінтеграції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Хмельницький, 19–20 квітня 2012 р.). 2012. С.131–133.

67. Козубцов И.Н. Оценка адекватности модели содержания программы междисциплинарной подготовки ученых. *«Инновации в технологиях и образовании»*. Сборник статей участников V Международной научной конференции (Белово, 18–19 мая 2012 г.): в 3 частях. Белово: Изд-во филиала Кузбасский государственный технический университет им. Т.Ф. Горбачева в г. Белово, 2012. Ч. 3. С. 340–343.

68. Козубцов І.М., Герасименко О.О., Ткач В.О. Зарубіжний досвід інтеграції військової та цивільної освіти. *«Пріоритетні напрямки розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення»*. VI-та науково-технічна конференція (Київ, 25–26 жовтня 2012 р.). К.: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2012. С. 129–134.

69. Козубцов И.Н., Герасименко О.О. От идеи к синтезу модели образовательного стандарта подготовки ученых в аспирантуре. *«Новые образовательные технологии в вузе»*. X Международная научно-методическая конференция (Екатеринбург, 6-8 февраля 2013 г.). URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/26741/1/notv_2013_85.pdf.

70. Kozubtsov I.N., Skidan I.V. The discussion of the methodological model of diagnosing process of creative part of the scientist competence. *The improvement of the quality, reliability and long usage of technical systems and technological processes*. Proceedings of XI International Conference (Eilat, Israel, November 12–20, 2013). 2013. Pp. 124– 128.

71. Козубцов І.М. Робоча концепція розвитку методологічної компетентності аспіранта військового вищого навчального закладу. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: тези VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 15 листопада 2013 р.). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2013. С. 408–410.

72. Козубцов И.Н. О роли и необходимости изучения истории развития науки и

техники аспірантами. *«Залізничний транспорт: сучасні проблеми науки»*. Збірник тез XLIII науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів і студентів. (Київ, 12 грудня 2013 р.) К.: ДЕТУТ, 2013. С.350.

73. Козубцов І.М. Модель співпраці наукового керівника та аспіранта в процесі науково-педагогічного супроводу за умов інноваційного шляху реалізації концепції реформування системи вищої військової освіти України. *«Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку»*. Матеріали Науково-практична конференція (Харків, 18–19 березня 2015 р.). Харків: НАНГ України, 2015. С.33–35.

74. Козубцов И.Н. Проектирование содержания педагогической технологии организационно-планировочной деятельности аспирантов. *Проблемы и перспективы современной науки* : сб. ст. участников VI Респ. науч.-практ. семинара молодых ученых, (Минск, 16 окт. 2015 г.). Минск: Минский инновационный ун-т, 2016. С. 118–122.

75. Козубцов І.М. Методологічна культура, як особливий показник індивідуальної якості підготовки докторів філософії в ад'юнктурі. *«Розвиток дослідницької компетентності молодих науковців у контексті гармонізації систем підготовки Ph.D. в ЄС»*. Матеріали II Всеукраїнського науково-методичного семінару (Київ, 30 січня 2016 р.) / за заг. ред. В.О. Радкевич; ПТТО НАПН України. К., 2016. С. 23–29.

76. Козубцов І.М. Зв'язок системи методик та педагогічних технологій з методикою розвитку методологічної субкультури ад'юнктів. Науково-практична конференція *«Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку»* (Харків, 17–18 березня 2016 р.). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2016. С.33–35.

77. Козубцов И.Н. Научная школа «Развиток методологической культуры молодого вченого». *Забезпечення якості освітньої діяльності : стан, проблеми та перспективи*: Матеріали міжвузівської науково-методичної конференції (Київ, 23 листопада 2016 р.). 2016. С. 79–80.

78. Мараховський Л.Ф., Козубцов І.М. Про деякі закономірності в трансляції методологічної культури науковими керівниками в залежності від їх типології. *Забезпечення якості освітньої діяльності : стан, проблеми та перспективи*: Матеріали міжвузівської науково-методичної конференції (Київ, 23 листопада 2016 р.). 2016. С. 81–82.

79. Козубцов И.Н. Подход к обеспечению мобильности аспирантов (адъюнктов) в неразрывном процессе развития методологической культуры. *«Академическая мобильность: проблемы и перспективы»*. Республиканский научно-методический интернет-семинар (Минск, 19 сентября 2016 г.). URL: <http://conference.bsu.by/mod/forum/discuss.php?d=400>.

80. Ягупов В.В., Козубцова Л.М., Козубцов І.М. Дистанційне навчання як тимчасова форма науково-методичного супроводу аспірантів (ад'юнктів) у забезпеченні мобільності. *Теорія і практика дистанційного навчання у професійній освіті: збірник матеріалів І Всеукраїнської веб-конференції* (м. Київ, 28 лютого 2017 року) / ПТО НАПН України. 2017. С. 79–83.

81. Ягупов В.В., Козубцов И.Н. Порядок ознайомлення ад'юнктів зі складовими професійної діяльності в площині методологічної культури. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 24-25 березня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 16–18.

82. Козубцов И.Н. Научное сопровождение адъюнктов в развитии их профессиональной готовности к научной и научно-педагогической деятельности в условиях научного риска. *Особистість в екстремальних умовах*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 12 травня 2017 р.). 2017. С. 21–24.

83. Козубцов І.М. Методологічна культура офіцера-дослідника як основа рішень проблеми гуманітарного та соціального розвитку Збройних Сил України. *Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє*. Тези доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2017 р.). К.: ВІКНУ, 2017. С. 155–156.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

84. Козубцов І., Штаненко С. Філософський аспект освітньої системи підготовки наукових керівників. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2011. №1-2 (10-11). С. 56–60.

85. Козубцов І.М. Напівнатурне моделювання оцінки професійної готовності аспірантів за компетентнісною моделлю підготовки для потреб військової компоненти. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2013. №2 (17). С. 119–122.

86. Козубцов І.М. Тенденції та невідкладні заходи модернізації третього рівня вищої освіти в Україні – інституту аспірантури. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах Грані*. Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. 2013. №12 (104). С. 139–143.

87. Козубцов І.М., Козубцова Л.М. Методологічна основа організації діяльності аспірантів в Збройних Силах України: аналітико-порівняльне обґрунтування феномену. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2015. №1(22). С. 150–156.

88. Козубцов І.М. Інформаційна модель підготовки аспіранта з методологічною компетентністю у системі вищої військової освіти. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2015. №2(23). С. 120–123.

89. Козубцов І.М. Модель співпраці наукового керівника та аспіранта в процесі науково-педагогічного супроводу за методикою професійного розвитку. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2015. №3(24). С. 133–140.

90. Козубцов І.М. Феномен методологічної культури ад'юнктів. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2016. №1(25). С. 136–143.

91. Козубцов І.М. Аналіз нормативно-правової складової об'єктного компонента методологічної культури ад'юнктів. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2016. №2(26). С. 33–38.

92. Хлапонін Ю.І., Козубцов І.М., Хлапонін Д.Ю., Рябчун Ю.В. Науково-педагогічний компетентнісний моніторинг підготовки фахівців в галузі інформаційної безпеки. *Державно-управлінські студії* №4(6). 2018. URL <http://studio.ipk.edu.ua/naukovo-pedahohichnyu-kompetentnisnyu-monitorynh-pidhotovky-fakhivtsiv-v-haluzi-informatsiynoyi-bezpeky>.

ЗМІСТ

с

ЧАСТИНА 1

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	31
ВСТУП.....	33
РОЗДІЛ 1 РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТИВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	51
1.1 Аналіз стану розробленості питання розвитку методологічної культури ад'юнктив в теорії та практиці.....	51
1.2 Обґрунтування поняття методологічної культури ад'юнктив.....	94
1.2.1 Сутність поняття методологічної культури ад'юнктив	95
1.2.2 Структура методологічної культури ад'юнктив.....	104
Висновки до розділу 1	153
РОЗДІЛ 2 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТИВ.....	156
2.1 Концепція розвитку методологічної культури ад'юнктив	157
2.2 Наукові підходи та принципи до розвитку методологічної культури ад'юнктив	171
2.3 Структура педагогічного процесу наукової школи та його компоненти	176
Висновки до розділу 2	200
РОЗДІЛ 3 ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТИВ.....	202
3.1 Модель педагогічної системи «наукова школа» в контексті науково-педагогічної діяльності в ад'юнктурі	202
3.1.1 Метод проектування варіативної складової освітньо-наукової характеристики ад'юнктив наукової школи	217
3.1.2 Метод проектування варіативної складової (факультативної) освітньо-наукової програми наукової школи	221
3.1.3 Метод проектування варіативної складової засобів діагностування якості освіти та підготовки ад'юнктив наукової школи	226
3.2 Модель науково-методичного супроводження ад'юнктив	236

3.3 Технології та методики навчання ад'юнктів через наукове дослідження в контексті їх професійної підготовки	247
3.3.1 Методика розвитку методологічної культури у ад'юнктів з науково-організаційної діяльності	251
3.3.2 Методика розвитку методологічної культури у ад'юнктів з наукової діяльності.	257
3.3.3 Методика розвитку методологічної культури у ад'юнктів з науково-технічної діяльності	264
3.3.4 Методика розвитку методологічної культури у ад'юнктів з інформаційно-аналітичної діяльності	273
3.3.5 Методика розвитку методологічної культури у ад'юнктів з науково-педагогічної діяльності.....	278
3.3.6 Методика розвитку методологічної культури у ад'юнктів з науково-просвітницької діяльності.....	351
3.3.7 Методика науково-методичного супроводу ад'юнктів	364
Висновки до розділу 3	376
РОЗДІЛ 4 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТИВ.....	380
4.1 Програма та методика постановки дослідно-експериментальної частини.....	380
4.2 Експертна оцінка розробленого навчально-методичного забезпечення педагогічної системи «наукової школи»	386
4.3 Аналіз результатів констатувального етапу експерименту.....	389
4.4 Експериментальна перевірка результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів	405
4.5 Експериментальне обчислення коефіцієнта професійної готовності ад'юнктів до організації професійної діяльності.....	422
Висновки до розділу 4	424
ВИСНОВКИ	428
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	437

ЧАСТИНА 2

ДОДАТКИ	500
Додаток А Додаткові матеріали до розділу 1	502
Додаток Б Додаткові матеріали до розділу 2.....	544
Додаток В Додаткові матеріали до розділу 3	571
Додаток Г Додаткові матеріали до розділу 4.....	632
Додаток Д Практичні рекомендації.....	672
Додаток Е Перелік наукових праць за темою дисертаційного дослідження	691
Додаток Ж Акти реалізації результатів дисертаційної роботи.....	715
Додаток И Копії документів, що додатково підтверджують практичну реалізацію результатів дисертаційного дослідження	734

ПЕРЕЛІК НАЗВ ЧАСТИН ДИСЕРТАЦІЇ:

Частина 1: Козубцов І.М. Теоретичні і методичні основи розвитку методологічної культури ад'юнктів: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти». К.: НАУ, 2020. Т.: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 499 с. (С. 1–499).

Частина 2: Козубцов І.М. Теоретичні і методичні основи розвитку методологічної культури ад'юнктів: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» (додатки). К.: НАУ, 2020. Т.: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 238 с. (С. 500–737).

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

PhD	– Doctor Philosophy;
ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад;
ВІПІ НТУУ «КПІ»	– Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»;
ВК(Л)	– висновок кафедри (лабораторії);
ВНЗ	– вищий навчальний заклад;
ДЕТУТ	– Державний економіко-технологічний університет транспорту;
ДР	– дисертаційна робота;
ЕГ	– експериментальна група;
ЗВДТ	– Звід відомостей, що становлять державну таємницю;
ЗДЯ	– засоби діагностування якості;
Зл	– залік;
ЗС України	– Збройні сили України;
ЗУН	– З – знання; У – уміння; Н – навички;
ІАД	– інформаційно-аналітична діяльність;
КГ	– контрольна група;
КЕ	– констатувальний етап;
КІ	– кандидатський (іспит) екзамен;
КС МКА	– когнітивна складова методологічної культури ад'юнкта;
МКА	– методологічна культура ад'юнкта;
МС МКА	– мотиваційна складова методологічної культури ад'юнкта;
НД	– наукова діяльність;
НДД	– науково-дослідна діяльність;
НДДКР	– науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
НДР	– науково-дослідна робота;
НДУ	– науково-дослідна установа;
НМП	– навчально-методичний посібник;
НОД	– науково-організаційна діяльність;

НП	– наукові працівники;
НПД	– науково-педагогічна діяльність;
НПП	– науково-педагогічні працівники;
НПр	– наукова практика;
НПрД	– науково-просвітницька діяльність;
НТД	– науково-технічна діяльність;
НУ	– наукова установа;
НШ	– наукова школа;
ОДС МКА	– операційно-діяльнісна складова методологічної культури ад'юнкта;
ОНП	– освітньо-наукова програма;
ОНХ	– освітньо-наукова характеристика;
ПВЯ	– професійно-важливі якості;
ПНД	– програма навчальних дисциплін;
ППр	– педагогічна практика;
ПС	– педагогічна система;
ПТх	– педагогічна технологія;
РНП	– робочий навчальний план;
РПНД	– робоча програма навчальних дисциплін;
СБ України	– Служба безпеки України;
СДП	– діяльно-практична сфера особистості;
СЕМ	– сфера естетичних та моральних якостей особистості;
СРА	– самостійна робота ад'юнктів;
СРД	– способи розумової діяльності;
СРС МКА	– суб'єктно-рефлексивна складова методологічної культури ад'юнкта;
СУМ	– самоскеровуючі механізми особистості;
ФЕ	– формувальний етап;
ЦМС МКА	– ціннісно-мотиваційна складова методологічної культури ад'юнкта;
ЦПП	– цілісний педагогічний процес.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Національна безпека держави є одним з основних факторів стабільного розвитку суспільства. Проте Збройні сили України (ЗС) зіткнулися з веденням гібридної війни із застосуванням кіберпростору, а це вимагає перегляду існуючих підходів до гарантування та підтримки національної безпеки України. Сучасні війська потребують постійного оновлення озброєння і військової техніки. Для своєчасного врахування та прогнозування стану озброєнь в ЗС України постала необхідність у наукових та науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації, професійну підготовку яких здійснює соціальний інститут аспірантури (ад'юнктури). На його значимості акцентується увага в урядових документах з питань науки та вищої освіти (Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної творчості», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України» [478], «Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» [466], «Інструкції про організацію підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у Збройних силах України» [163]).

В описі «Майбутнє безпекове середовище 2030. Аналіз стратегічного передбачення», виконаного дослідниками Військового інституту телекомунікацій та інформатизації (О. Загребельний, І. Козубцов, В. Куцаєв, В. Мусієнко, Р. Очіченко, Т. Терещенко, О. Черноног, Р. Штонда під загальним науковим керівництвом С. Колачова та В. Ткача) згідно з окремим дорученням Директора Департаменту воєнної політики, стратегічного планування та міжнародного співробітництва Міністерства оборони України окреслено, що до 2030 р. і надалі зберігатиметься негативна тенденція до руйнування системи освіти і науки в Україні через їх недостатнє фінансування, втрату науково-виробничої бази України, виникнення колізій у системі законодавства як результат необґрунтованих, з наукової точки зору, рішень щодо вибору вектора реформування вищої освіти та науки України.

При цьому, реалії сьогодення підтверджують думку С. Булгакова та А. Субетто

про те, що результатом реформ є лише зміна загальної канви на державному рівні, а от на методологічному рівні, все відбувається на стереотипному застарілому фундаменті. Це не відповідає сучасним глобальним викликам культурологічної парадигми військової освіти. За таких умов найбільш вразливою категорією стали суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності (НіНТД), а саме: наукові і науково-педагогічні працівники, ад'юнкти і докторанти та інші вчені Збройних сил.

Незважаючи на ґрунтовні теоретичні напрацювання українських учених у галузі філософії вищої освіти (В. Андрущенко, М. Згуровський, В. Кремень, В. Луговий); розвитку філософії військової вищої освіти (ад'юнктури) (В. Ананьїн, В. Артемов, О. Герасименко, А. Гусак, О. Діденко, Б. Креденцер, А. Міночкін, М. Науменко, М. Нещадим, М. Полторак, Ю. Приходько, В. Романюк, Р. Серветник, В. Телелим, В. Ткач, О. Черних, П. Шацило, В. Ягупов); професійної підготовки аспірантів (І. Жиляєв, Е. Козлов, І. Козубовська, В. Кравець, Л. Петренко, В. Сергієнко, Т. Сидорчук, В. Торкатюк, Г. Чорнойван); обґрунтування методологічної культури офіцера (В. Ананьїна, А. Гурский, В. Діденко, Р. Тимошев, В. Ягупов) та науково-методичного супроводу ад'юнктів (В. Артемов, О. Діденко, М. Жердев, В. Єрохін, А. Крижний, О. Кокотов, Б. Креденцер, П. Шацило, В. Ягупов), ад'юнктура в реальній практиці не повною мірою забезпечує належне формування методологічної культури її випускників.

Необхідність набуття випускниками ад'юнктури методологічної культури зумовлена новими викликами часу, які в умовах інтенсивного розвитку європейського життєвого простору вимагають наявності ознак активних суб'єктів як освітньої, так і практичної діяльності у вищих військових навчальних закладах, спроможних на високому професійному рівні здійснювати викладацьку, науково-методичну та інноваційну діяльність.

Проведений аналіз практики підготовки ад'юнктів в Україні засвідчив, що існує тенденція до збільшення розриву культури між старшим поколінням дослідників, достатньо мотивованим і налаштованим на подальшу роботу у військовій системі НіНТД, та новим поколінням, яке має іншу природу мотивації і схильне до відтоку з цієї системи. Це спричинено значною мірою відносно низьким рівнем заробітної плати. Тенденція і досі продовжується, трансформуються лише її форми та причини

(академічна мобільність, необхідність публікуватися у наукових періодичних виданнях інших держав, SciVerse, Scopus, Web of Science), що є передумовою витоку з України наукових результатів, технологій та інших важливих перспектив, які охоплюють державний і військовий сектор. Таким чином відбувається «добровільна передача» державної таємниці службам науково-технічної розвідки іноземних держав, які є власниками цих наукометричних баз та окремих видань.

За даними Державної служби статистики України кількість випускників ВВНЗ, які виявляють бажання стати суб'єктами НІНТД в Україні, становить 1% від загальної чисельності. Їх адаптація в колективі неможлива без застосування «діалогу культур» та системи військових традицій. Саме методологічна культура ад'юнкта, на думку науковців (В. Ананьїн, М. Жердев; В. Єрохін; С. Забара, А. Крижний, Л. Козубцова, О. Кокотов, Б. Креденцер, Л. Мараховський, Е. Солодова, Л. Таршилова, Ю. Хлапонін, П. Шацило, В. Ягупов) є «містком», «діалогом культур», завдяки чому забезпечується трансляція досвіду НІНТД від старшого покоління – молодшому.

Історія науки і техніки свідчить, що найкращих результатів у підготовці наукових кадрів було досягнуто в наукових школах: наукового пізнання та формування наукового стилю мислення, цілісної наукової картини світу вченого (Аристотель, А. Беккерель, Н. Бор, В. Вернадський, Г. Галілей, Р. Декарт, А. Ейнштейн, М. Копернік, М. Ломоносов, Л. Мараховський, Д. Менделєєв, Є. Резерфорд, М. Розов, Ю. Сенько, Сократ, В. Степін, А. Субетто, Л. Хурсін та ін.); найкращі практики у розвитку методологічної культури (Н. Бор, В. Вернадський, Р. Декарт, А. Ейнштейн, С. Лебедєв, М. Ломоносов, Г. Малинецький, Д. Менделєєв, Платон, Піфагор, Є. Резерфорд та ін.).

Значущість проблеми посилюється виявленими *суперечностями* між:

- потребами суспільства у наукових і науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації у Збройних силах України з високою методологічною культурою та недостатнім рівнем її сформованості у випускників ад'юнктури;
- об'єктивно зростаючою потребою інтеграції освітнього та наукового компоненту підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та чинною системою підготовки ад'юнктів у контексті їх методологічної культури;

- необхідністю розвитку методологічної культури в ад'юнктів та недосконалістю науково-методичного супроводу такої підготовки;
- потребою у спрямованості моделі наукового керівництва на розвиток методологічної культури ад'юнктів та фактичним організаційно-педагогічним забезпеченням наукової школи.

Актуальність зазначеної проблеми, її значущість у гарантуванні національної безпеки України, недостатній рівень розробки в педагогічній теорії та практиці, необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи «**Теоретичні і методичні основи розвитку методологічної культури ад'юнктів**».

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження виконано в межах тематики, передбаченої планом наукової і науково-технічної діяльності Військового інституту телекомунікацій та інформатизації на 2011-2020 роки, відповідно до якого на Замовлення Директора Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України виконані науково-дослідні роботи (НДР): «Управління якістю підготовки військових фахівців з вищою освітою для Збройних сил України» (шифр «Якість-2011») [547]; «Тенденції та перспективи інноваційного розвитку системи військової освіти» (шифр «Перспектива-ВО») [533, 532]; «Історія військової освіти в Україні (1991-2012 рр.)» (шифр «Історія») [164]; «Обґрунтування перспективної системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників для Збройних сил України» (шифр «Підготовка-В») [438; 439].

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного авіаційного університету (протокол №11 від 22.12.2020).

Об'єкт дослідження – розвиток методологічної культури ад'юнктів у системі професійної підготовки.

Предмет дослідження – педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів в процесі освітньо-наукової підготовки.

Мета дослідження полягає у розробці й обґрунтуванні педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів та експериментальній перевірці її

ефективності.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні **завдання дослідження**:

1. З позицій сучасних вимог та методологічних підходів визначити зміст і структуру методологічної культури ад'юнктів, критерії та показники її розвиненості.
2. З'ясувати сутність і значення феномену «наукова школа» в контексті розвитку методологічної культури ад'юнктів.
3. Обґрунтувати концепцію та розробити педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів.
4. Спроекувати модель науково-методичного супроводу ад'юнктів у контексті індивідуальної адаптивної траєкторії їх підготовки.
5. Визначити організаційно-педагогічні умови та систематизувати традиційні та специфічні форми, методи, засоби навчання, педагогічні технології у складі комплексної методики розвитку методологічної культури ад'юнктів.
6. Експериментально перевірити ефективність педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів як комплексна багатокомпонентна структура реалізується в інтегрованому освітньо-науковому середовищі, в якому активізується міжсуб'єктна взаємодія в умовах наукової школи на засадах індивідуальної адаптивної траєкторії підготовки здобувачів.

Концепція дослідження. Мета роботи, її науково-теоретичні засади, специфічні особливості розвитку методологічної культури ад'юнктів зумовили розробку концептуальних положень дослідження, які визначають стратегію і тактику наукового пошуку.

1. Педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів розглядається як цілісна педагогічна система, якій притаманні наступні атрибутивні характеристики: набуття нею цілісності як самостійної якісної освітньої одиниці за своєю формою, цільовою спрямованістю і змістом; функціонування її як підсистеми в макроструктурі системи освітньо-наукової підготовки ад'юнктів у ВВНЗ України і

підпорядкування закономірностям і тенденціям розвитку цієї макроструктури; сформованість у її складі мікросистем, що становлять її структуру (система навчально-освітньої роботи, система науково-дослідницької роботи, система практик, наукова школа); наявність специфічних закономірностей і внутрішніх системотворчих зв'язків; постійна її взаємодія із зовнішнім середовищем існування; динамічність, здатність до саморозвитку та самоорганізації.

2. Розвиток методологічної культури здійснюється шляхом, при якому її зміст не накладається лінійно на часову координату і не сприймається як механічний результат суми послідовних подій, а урізноманітнюється, поповнюється новими компонентами і взаємозв'язками, зазнає випадкових впливів, розвивається на основі поєднання традицій та інновацій.

3. Як самостійний системний феномен розвиток методологічної культури у процесі освітньо-наукової підготовки ад'юнктів має свої інституційні, цільові, змістові, процесуальні особливості. Як складова макросистеми вищої військової освіти вона зазнає впливу таких самих суспільно-політичних, культурно-історичних, соціально-економічних, освітньо-педагогічних чинників, що і макросистема, і повною мірою відображає закономірності, напрями й суперечності її розвитку та парадигмальні зміни.

4. Розвиток методологічної культури ад'юнктів розглядається як закономірний об'єктивний процес, сукупність взаємопов'язаних компонентів, які характеризуються певними тенденціями, що зумовлюють істотні зміни в навчально-методичному супроводі ад'юнктів.

5. З'ясування характерних особливостей кожного з компонентів системи розвитку методологічної культури ад'юнктів у вітчизняних ВВНЗ здійснювалося у трьох площинах: предметній, функціональній та історичній, на основі таких критеріїв, як зміни в суспільстві, соціальне замовлення, наповнення компонентів змісту освітньо-наукової підготовки та її структура, форми, методи, засоби реалізації змісту.

Концепція дослідження містить три взаємопов'язані *концепти*, застосування яких сприяє реалізації мети дослідження та забезпечує цілісний підхід у науковому пошуку на кожному його етапі.

Методологічний концепт дослідження взаємозв'язок різних підходів

загальнонаукової і конкретно-наукової методології, на основі яких здійснюється розвиток методологічної культури ад'юнктів, а саме: *системного* (виявляє елементи методичної системи розвитку); *культурологічного* (спрямований на засвоєння культурологічних теорій і концепцій); *андрагогічного* (сприяє вдосконаленню способів самореалізації особистості військового дослідника впродовж життя); *акмеологічного* (сприяє самореалізації, саморефлексії, самокорекції ад'юнктів у процесі квазіпрофесійної діяльності); *аксіологічного* (спрямований на розвиток системи цінностей і ціннісних відношень); *компетентнісного* (передбачає розширення та вдосконалення військово-професійних та методологічних знань і вмінь); *діяльнісного* (сприяє професійному розвитку через різні сфери наукової та науково-технічної діяльності), а також фундаментальні положення філософії (положення теорії пізнання, теорії систем і теорії управління); теорія систем суспільного типу; положення щодо цілісності, наступності, інтегрованості змісту освіти; системний підхід; діяльний підхід.

Теоретичний концепт визначає систему психолого-педагогічних ідей, концепцій, основних понять, дефініцій, що виявляють розуміння сутності і структури методологічної культури, педагогічних умов і моделі її розвитку в ад'юнктів у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою на нових засадах науково-методичного супроводження. Процес розвитку методологічної культури ад'юнктів базується на: положеннях теорії особистості, цілісного педагогічного процесу; концепціях та теорії навчання, розвитку, виховання, цифровізації та адаптивного управління освітнім процесом ад'юнктури та наукової школи; закономірностях і механізмах педагогічної творчості; принципах: науковості, гуманізації, безперервності, динамічності, наступності й послідовності розвитку, систематичності, ціннісно-сміслової спрямованості, культуровідповідності, єдності професійної та методологічної культури, проєктування особистісної траєкторії розвитку, співтворчості, індивідуалізації самоосвіти і саморозвитку.

Методичний концепт репрезентує педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів, що базується на поетапному вдосконаленні, самовдосконаленні й саморозвитку військово-професійних та методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей, набуття особистого досвіду в результаті виконання

квазіпрофесійної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою на основі науково-методичного супроводу, опанування інноваційними методами і формами методичної роботи, прогресивним виробничим і педагогічним досвідом, технологіями та методиками організації професійної наукової та науково-технічної діяльності. Оцінювання результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів здійснюється за допомогою засобів діагностування (анкети, тести, опитувальні листи тощо).

Гіпотеза дослідження. Якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для Збройних сил України підвищиться за умови впровадження педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів, системотвірним чинником якої є інтеграція освітньої та наукової діяльності в неформальному середовищі наукової школи. Загальна гіпотеза дослідження конкретизується в часткових припущеннях щодо можливості підвищення рівня розвитку методологічної культури ад'юнктів, якщо:

- розробити концепцію розвитку методологічної культури ад'юнктів, яка ґрунтуватиметься на положеннях провідних методологічних підходів і дидактичних принципів, науково обґрунтованого добору змісту, форм, методів і технологій професійно-педагогічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку, набуття особистого досвіду в результаті виконання квазіпрофесійної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі, спрямованої на підвищення результативності їхньої військово-професійної діяльності у ВВНЗ загалом і забезпечення якості професійної підготовки майбутніх наукових та науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації зокрема;

- визначити та забезпечити необхідні організаційно-педагогічні умови розвитку методологічної культури ад'юнктів (формування позитивної мотивації до військово-професійного та методологічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку; навчання в науковій школі з розвитку методологічної культури; розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «науково-педагогічного керівництва»; стажування у ВВНЗ на посаді наукового керівника);

– розробити модель науково-методичного супроводу ад'юнктів, що базується на алгоритмі реагування наукового керівника на результати педагогічного процесу (освітнього, розвивального, виховного) через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів, технології, форми і методи організації освітнього процесу, впровадження організаційно-педагогічних умов);

– реалізувати об'єктивну діагностику й оцінювання навчальних досягнень ад'юнктів, корекцію формування компонентів методологічної культури ад'юнктів на основі науково обґрунтованих критеріїв, показників та рівнів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження:

теоретичні: методи історичного аналізу для аналізу й узагальнення наукової літератури за проблемою дисертаційної роботи; *метод структурно-генетичного аналізу та синтезу*, при уточненні суті і структури поняття «методологічна культура ад'юнктів»; *метод сходження від абстрактного до конкретного, аксіоматичний метод* при розробці концепції розвитку методологічної культури ад'юнктів; *метод аналітично-порівняльного аналізу* при аналітично-порівняльному оцінюванні новизни результатів кваліфікаційного дослідження; *синтез та узагальнення* – для обґрунтування методологічних і методичних основ дослідження; *метод моделювання* – для розробки моделі науково-методичного супроводження ад'юнктів та педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів; *узагальнення* – для формулювання висновків і рекомендацій щодо результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів;

емпіричні: *праксиметричні* (вивчення та аналіз педагогічного досвіду наукових керівників); *діагностичні* (анкетування, бесіда, тестування, експертна оцінка) – для виявлення інформації про стан розвиненості методологічної культури ад'юнктів та визначення якості експериментальних матеріалів; *обсерваційні* (пряме і непряме спостереження) – для виявлення та збагачення досвіду використання арсеналу методів професійно-педагогічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку ад'юнктів; *експериментальні* (констатувальний та формувальний педагогічний експеримент) – для перевірки результативності педагогічної системи

розвитку методологічної культури ад'юнктів;

статистичні та аналітичної обробки даних: частотний аналіз – для обчислення розподілу ад'юнктів за рівнями розвиненості методологічної культури; *критерій χ^2* – для оцінювання достовірності відмінностей показників контрольних та експериментальних груп.

Теоретичною основою дослідження є ідеї та теорії, які стосуються: філософії вищої освіти (В. Андрущенко, М. Згуровський, В. Кремень, В. Луговий); розвитку філософії військової вищої освіти (ад'юнктури) (И. Альохин, В. Артемов, А. Барабанщиков, С. Бурсевич, О. Бухнієва, А. Ващенко, О. Герасименко, А. Гусак, О. Діденко, О. Єфремов, В. Колесник, Б. Креденцер, А. Міночкін, М. Науменко, М. Нецадим, П. Образцов, Ю. Ольшевський, М. Полторак, Ю. Приходько, В. Романюк, Ю. Рябенький, В. Телелим, В. Ткач, Р. Серветник, О. Черних, П. Шацило, В. Ягупов); професійної підготовки аспірантів (С. Балабанов, Е. Борисова, Б. Бедний, І. Жилияєв, Е. Козлов, І. Козубовська, Г. Максимов, А. Миронос, В. Сергієнко, Т. Серова, Т. Сидорчук, Е. Солодова, В. Торкатюк, А. Хохлов, Г. Чорнойван, І. Шейнфельд); обґрунтування культурологічної парадигми освіти (І. Зязюн, Н. Ісаєва, І. Ісаєв, Т. Іванова, М. Каган, І. Кучерак, Д. Лихачев, І. Машкова, О. Отич, Н. Павелко); теорії педагогічних систем (В. Беспалько, А. Лігоцький, А. Новиков, Д. Новиков, Г. Селевко, В. Серіков, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, Н. Тализіна, В. Юдін); теорії та концепцій навчання (Б. Ананьєв, А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, Г. Балл, А. Вербицький, В. Загвязинський, Н. Ничкало, Э. Скибицький, Г. Терещук, І. Толстова та ін.), програмованого навчання (П. Гальперин, А. Молибог), проблемного навчання (Т. Ільїна)); теорії проєктування педагогічних технологій (Л. Виготський, Г. Селевко, М. Чошанов), технологія співпраці (А. Макаренко, Н. Пирогов, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та ін.); науково-методичний супровід ад'юнктів (М. Жердев, В. Єрохін, А. Крижний, О. Кокотов, Б. Креденцер, П. Шацило, В. Ягупов), аспірантів (С. Забара, С. Курдюмов, Л. Мараховський, Г. Мешко, Н. Рябкова, А. Степанюк, Л. Таршилова, Ю. Хлапонін, В. Чайка); дослідження поняття методологія (А. Єріна, В. Загвязинский, В. Краевский, А. Новиков,

Д. Новиков); обґрунтування загальних основ методологічної культури (В. Загвязинский, С. Кульневич, В. Лукашов, Ю. Кушнер) та методологічної культури офіцера (В. Балабушевич, А. Гурский, В. Діденко, Р. Тимошев, В. Ягупов).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2009-2018 років на базі Військового інституту телекомунікацій та інформатизації, Наукового центру зв'язку та інформатизації, Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації НТУУ «КПІ», Київського національного університету будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України; Національного університету оборони України, Державного економіко-технологічного університету транспорту, Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, РГКП «Западно-Казахстанского аграрно-технического университета имени Жангир хана (Республіка Казахстан), в рамках особистого співробітництва за програмою обміну досвідом та участі в міжнародному науковому проєкті з міжнародної атестації наукових кадрів, проведення експертизи дисертацій. До цієї роботи було залучено 90 учасників, із них: 30 – ад'юнктів, 24 – аспіранти, 10 – здобувачів освіти третього освітньо-наукового рівня, 8 – докторантів, 18 фахівців-експертів із зазначених установ.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*:

розроблено й обґрунтовано концепцію розвитку методологічної культури ад'юнктів, в основу якої покладено положення про цілісність педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів (*концепції та теорії*: навчання ад'юнктів основам військово-професійної методології; розвиток через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів наукової школи; виховання через суб'єкт-суб'єктну взаємодію в системі науково-методичного супроводу ад'юнктів; цифровізації й адаптивного управління освітнім процесом ад'юнктури та наукової школи). Вона вміщує блоки: генеральної ідеї, гіпотези, соціальних потреб, наукових фактів, категорій (освітнього процесу), аксіом (динамічного навчання), постулатів, принципів (теорії систем, цілісного педагогічного процесу, підбору змісту освіти, процесу навчання, розвивального навчання, виховання, проєктування педагогічних технологій, програмованого навчання), поняття (методології, культури,

методологічної культури ад'юнктів), положення, закони (педагогіки, навчання), закономірності (педагогічного процесу), умови (психолого-педагогічні, національні традиції, соціально-професійного впливу, впливу кіберпростору, нормативних, вибору педагогічних технологій, технологічних, акмеологічних, організаційних, методичних), судження, програми розвитку; безперервний професійний розвиток особистості ад'юнкта, набуття особистого досвіду в результаті виконання квазіпрофесійної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою; поєднання різних методологічних підходів і принципів розвитку методологічної культури; науково обґрунтований добір змісту, форм, методів і технологій професійно-педагогічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку в процесі методичної роботи, під час навчання в науковій школі розвитку методологічної культури, а також у процесі самоосвітньої діяльності;

обґрунтовано педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів та представлено її модель, яка включає структурно-логічні компоненти: соціально-предметний, мотиваційний (потреби, мотиви, орієнтації), цільовий (мета, завдання), змістовий (освітньо-наукова підготовка, факультативна програма наукової школи), цілевиконавчий (форми, методи, засоби та технології навчання), діяльнісний (рефлексія, діагностування, корекція);

розроблено модель науково-методичного супроводу ад'юнктів, яка презентує алгоритм реагування наукового керівника на результати педагогічного процесу (освітнього, розвивального, виховного) через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів, технології, форми і методи організації освітнього процесу);

визначено організаційно-педагогічні умови розвитку методологічної культури ад'юнктів (формування позитивної мотивації до військово-професійного та методологічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку; навчання в науковій школі з розвитку методологічної культури; розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі науково-методичного супроводу ад'юнктів; стажування у ВВНЗ на посаді наукового керівника);

удосконалено критерії розвиненості методологічної культури ад'юнктів:

ціннісно-мотиваційний: (ціннісний, мотиваційний, етичний, орієнтаційний);
когнітивний: (методологічний, дослідницький, психологічний, рефлексивний, комунікативний, педагогічний, дидактичний, методичний, етичний, моніторингово-діагностичний); *операційно-діяльнісний*: (аналітичний, прогностичний, проєктний, організаційно-управлінський, технологічний, методичний, методологічний, інтелектуальний, комунікативний, рефлексивний, орієнтаційний, дослідницький); *суб'єктно-рефлексивний*; *професійно-важливих якостей*; показники критеріїв та рівні розвитку (базовий, достатній, високий);

уточнено та конкретизовано зміст поняття «методологічна культура ад'юнктів», його об'єктивного (нормативно-правового, неформального (мораль, традиції), методології (загальна, таємна), наукова мова, знакова складова) та суб'єктного компонентів (суб'єкт («ад'юнкт»)).

Досліджено сутність і виявлено специфіку етапів розвитку методологічної культури (класичні: початковий, наукового та професійного становлення молодого дослідника, усвідомленого наукового пошуку, наукової зрілості; культурологічні: пасивний та активний дилетант, пасивний та активний ерудит).

Подальшого розвитку набули положення про неперервний процес розвитку методологічної культури ад'юнктів, особливості військово-професійної діяльності ад'юнктів, методика дослідження методологічної культури дослідників.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що в освітній процес ад'юнктури впроваджено комплексні методики: розвитку методологічної культури ад'юнктів з використанням традиційних й інноваційних форм та методів навчання; організації наукової школи з проєктування індивідуальної адаптивної траєкторії навчання та розвитку методологічної культури ад'юнктів, що включає часткові методики проєктування: варіативної складової освітньо-наукової характеристики (з урахуванням індивідуального світогляду, професійно-важливих якостей, схильності ад'юнктів до науково-пошукової діяльності), факультативної освітньо-наукової програми розвитку методологічної культури (написання дисертації), систему засобів діагностування якості освіти наукової школи (моніторинг та діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів у контексті загальної процедури

атестації).

За результатами дослідження розроблено науково-методичний комплекс, який включає 3 монографії («Теория и практика развития инновационных способностей у научно-педагогических работников»; «Теория и методика профессионального развития научно-педагогических работников: в аспекте методологической культуры»; «Теорія і практика підготовки та підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних працівників поза магістратурою й аспірантурою»), 4 методичні розробки («Підготовка аспірантів: методичні рекомендації щодо самостійної підготовки аспірантів за спеціальністю 05.13.05 – «Комп'ютерні системи та компоненти»; «Организация научной работы молодого ученого»; методичні рекомендації для наукових керівників щодо впровадження мотиваційних ідей, а також з організації наукової роботи дослідника); інструментарій для комплексного діагностування рівня розвиненості методологічної культури ад'юнктів.

Матеріали дослідження, його висновки та положення мають міждисциплінарний характер і можуть застосовуватись у процесі підготовки аспірантів, написання підручників і навчальних посібників; проведення науково-методичних семінарів, майстер-класів, тренінгів у системі підготовки ад'юнктів.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Київського національного університету будівництва і архітектури (довідка №1 від 28.12.2020), Державного економіко-технологічного університету транспорту України (акт №1 від 20.11.2014), Наманганського державного університету (Республіка Узбекистан) (акт №1 від 10.12.2020), Західно-Казахського аграрно-технічного університету імені Жангир-хана (Республіка Казахстан) (акт №1 від 14.12.2020), Ташкентського державного технічного університету імені Іслама Карімова (Республіка Узбекистан) (акт №1 від 15.12.2020); Ташкентського державного педагогічного університету ім. Нізамі (Республіка Узбекистан) (акт №1 від 22.12.2020).

Результати наукового пошуку використані при виконанні наукових досліджень Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут на

замовлення Директора Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України, а саме в НДР шифр: «Якість-2011» (акт №5 від 25.04.2013); «Перспектива-ВО» (акт № 1 від 15.01.2013, № 2 від 25.04.2013, № 3 від 25.04.2013, № 4 від 25.04.2013); «Історія» (акт № 6 від 15.09.2013).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Ідеї та думки, що належать співавторам публікацій, не використовувались у матеріалах дисертації. В роботах, написаних у співавторстві, здобувачу належить: [228; 612; 312] – у відповідних розділах викладено методологію дослідження та наукові результати дисертаційної роботи, а саме: 1) обґрунтовано поняття методологічної культури ад'юнктів; 2) обґрунтовано теорію розвитку методологічної культури ад'юнктів; 3) опис удосконаленої моделі педагогічної системи «наукова школа»; 4) опис удосконаленої моделі науково-педагогічного супроводження ад'юнктів; 5) опис розробленого організаційно-педагогічного забезпечення наукової школи; 6) опис розробленого комплексу методів розвитку методологічної культури ад'юнктів у контексті професійної підготовки; 7) результати експериментальної частини щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів; [309; 227] – авторський мотиваційний курс для аспірантів (ад'юнктів); [374] – з'ясування феномену наукової школи як фундаментальної основи сучасної міждисциплінарної аспірантури (ад'юнктури); [305] – знання про природу зародження творчого мислення у вчених; [304] – опис сутності процесу розвитку індивідуальних творчих компетенцій аспірантів; [614] – тлумачення власних результатів експерименту щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів; [637] – характеристика удосконаленої педагогічної системи на базі наукової школи; [69] – обґрунтування розвитку інституту аспірантури як системи третього рівня вищої освіти; [222] – презентація ідеї створення педагогічної технології організації семінару як навчальної форми; [229] – тлумачення власних результатів розвитку мотиваційного компонента методологічної культури ад'юнктів; [606] – опис результатів застосування педагогічної технології науково-просвітницької діяльності щодо ад'юнктів; [224] – висвітлення проблемних питань у підготовці ад'юнктів; [306] – опис варіанту збереження кадрових науково-педагогічних кадрів у ВВНЗ

через зміну розподілу складових діяльності; [307] – аналіз виникнення проблеми варіативності між науковим та науково-педагогічним видами діяльності вчених у системі військової освіти; [302] – аналіз зарубіжного досвіду інтеграції військової та цивільної освіти в частині, що стосувалося ад'юнктури; [221] – ідея необхідності створення державного стандарту підготовки аспірантів та ад'юнктів; [627] – алгоритм діагностування креативної складової компетенції; [375] – гіпотеза про існування закономірностей в трансляції методологічної культури науковими керівниками залежно від їх типології; [613] – опис досвіду застосування форми дистанційного науково-методичного супроводу аспірантів (ад'юнктів) для забезпеченні мобільності; [607] – підхід до полегшення ознайомлення ад'юнктів зі складовими професійної діяльності в площині методологічної культури; [230] – перспективний погляд на розвиток освітньої системи підготовки наукових керівників; [303] – з'ясування феномену методологічної основи діяльності ад'юнктів; [562] – ідея застосування науково-педагогічного компетентного моніторингу підготовки фахівців, а саме ад'юнктів у галузі інформаційної безпеки.

Вірогідність і аргументованість наукових висновків і результатів дисертації отриманих результатів забезпечуються: коректністю постановки мети та завдань дослідження, послідовністю застосування аналітичного апарату та забезпечуються використанням широкого комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження; раціональним поєднанням і використанням теоретичних, емпіричних і статистичних методів дослідження; репрезентативністю вибірки; науково-обґрунтованими підходами до планування, організації та проведення педагогічного експерименту, аналізу й інтерпретації емпіричних даних; багаторічним досвідом наукових та науково-педагогічних працівників, які були експертами в педагогічному експерименті; узгодженістю компонентів педагогічної системи ад'юнктури та наукової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних: «Modern achievements of science and education» (Tel Aviv, Israel,

2009), «The improvement of the quality, reliability and long usage of technical systems and technological processes» (Hurghada, Egypt, 2009), «Становление и развитие военной педагогики» (Пенза, 2009), «Věda a vznik 2011/2012» (Praha, 2011), «Новые образовательные технологии в вузе» (Екатеринбург, 2013), «Наука и образование» (Екатеринбург, 2013), «The improvement of the quality, reliability and long usage of technical systems and technological processes» (Eilat, Israel, 2013), «Проблемы и перспективы современной науки» (Мінськ, 2015), «Академическая мобильность: проблемы и перспективы» (Мінськ, 2016), «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2017), «Interdyscyplinarne aspekty funkcjonowania człowieka współczesnej cywilizacji» (Koszalin/Unieście, Poland, 2017), «Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє» (Київ, 2017);

всеукраїнських: «Пріоритетні напрямки розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення» (Київ, 2011; 2012), «Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах євроінтеграції» (Хмельницький, 2012), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький 2013), «Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості» (Київ, 2013), «Розвиток дослідницької компетентності молодих науковців» (Київ, 2016), «Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку» (Харків, 2015; 2016), «Теорія і практика дистанційного навчання у професійній освіті» (Київ, 2017), «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2017).

Основні положення й результати дослідження були обговорені на засіданні науково-дослідного відділу (кібернетичної безпеки в інформаційно-телекомунікаційних системах) науково-дослідного управління (проблем захисту інформації) Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікації та інформатизації імені Героїв Крут (2020) та розширеному засіданні кафедри педагогіки та психології професійної освіти Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (2020).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано у 92 публікаціях, зокрема: 3 монографіях (у співавторстві); 2 навчально-методичних посібниках; 45 статтях у наукових фахових видань України (з них 41 одноосібні); 11 статтях в періодичних наукових виданнях інших держав (з них 6 одноосібні); 9 статтях, що додатково відображають результати дослідження (з них 6 одноосібні); 22 тезах доповідей наукових конференцій.

Дисертація на здобуття наукового ступеня **кандидата технічних наук** на спеціальну тему (спеціальність 20.02.12 – «Військова кібернетика, системи управління та зв'язок») захищена в 2007 році у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» та має гриф «Таємно». Її матеріали у тексті докторської дисертації не можуть бути використані апріорі (експертна довідка №1 від 28.12.2020).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з двох частин. У першій подано анотації українською та англійською мовами, перелік умовних скорочень, вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел з 637 найменувань, розміщених на 62 сторінках. У другій частині подано 8 додатків на 238 сторінках та список використаних джерел у додатках з 210 найменувань. Загальний обсяг роботи становить – 737 сторінки, з них основного тексту – 403 сторінок. Дисертація містить 22 рисунки, 137 таблиць.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТИВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У першому розділі проаналізовані напрямки розвитку інституту аспірантури та ад'юнктури, національні особливості, традиції підготовки кадрів вищої кваліфікації в Україні, світові інтеграційні тенденції. Визначено оптимальні основи гармонізованого професійного розвитку здобувачів наукових ступенів на засадах культурологічного підходу. Науковий результат є актуальним під час реформування системи освіти в Україні і може служити основою для науково-обґрунтованого прийняття рішення щодо напрямків модернізації та вдосконалення ад'юнктури.

У тексті дисертації вживані поняття «здобувач», «ад'юнкт», «аспірант», «вчений», «науковий працівник» та «науково-педагогічний» слід сприймати в тому сенсі, як вони офіційно трактуються в діючих нормативно-правових актах України. Якщо спостерігається підміна одного поняття іншим, її варто пов'язувати з феноменом діяльності «ад'юнктив», розкриття інформації у цій дисертації обмежується на підставі законом України «Про державну таємницю», що регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України [143] відповідно до вимог Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (ЗВДТ) [474, п. 1.9.1; п. 1.9.2; п. 1.9.5; п. 4.3.1].

1.1 Аналіз стану розробленості питання розвитку методологічної культури ад'юнктив в теорії та практиці

Виявлення науково-теоретичної проблеми, на розв'язання якої спрямовано дисертаційну роботу. Національна безпека України відноситься до пріоритетних цілей Збройних сил України і є одним з основних факторів стабільного розвитку суспільства.

Поява новітньої гібридної форми ведення війни із застосуванням кіберпростору, вимусило переглянути існуючі підходи забезпечення та підтримання національної безпеки держави. Сучасні війська потребують постійного оновлення озброєння і військової техніки. Для своєчасного врахування та прогнозування Збройні сили України потребують у випускниках ад'юнктури, здатних проводити на високому рівні фундаментальні дослідження у сфері оборони.

Фундаментальні дослідження у сфері оборони, згідно з Положенням про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України (Наказ від 27.07.2016, № 385), – це фундаментальні наукові дослідження, спрямовані, у тому числі, на одержання нових знань щодо закономірностей війни і збройної боротьби, розвитку воєнної організації держави, сектору безпеки й оборони, концептуальних засад запобігання війнам (збройним конфліктам), теоретичних основ будівництва і розвитку Збройних сил, їх застосування та всебічного забезпечення, формування і реалізації військово-технічної політики держави. Окремим видом наукової (науково-технічної) роботи, яка вимагатиметься від випускника ад'юнктури, є уміння адаптуватися до виконання: оперативних завдань, пов'язаних з одержанням нових наукових результатів та науковим супроводженням їх практичної реалізації у Збройних силах; досліджень на навчаннях та інших заходах підготовки військ (штабів) Збройних сил.

Ці дослідження можна охарактеризувати як короткотривалий, гнучкий науковий проєкт, який стає робочою моделлю у військовій сфері та потребує від випускника ад'юнктури вміння бути готовим до професійної організації наукової та науково-технічної діяльності в екстремальних і умовах ризику.

Сучасний стан показує невідповідність (суперечність) між:

- потребами суспільства у наукових і науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації у Збройних силах України з високою методологічною культурою та недостатнім рівнем її сформованості у випускників ад'юнктури;
- об'єктивно зростаючою потребою інтеграції освітнього та наукового компоненту підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та чинною системою підготовки ад'юнктів у контексті їх методологічної культури;
- необхідністю розвитку методологічної культури у ад'юнктів та недосконалістю

науково-методичного супроводу такої підготовки;

- потребою у спрямованості моделі наукового керівництва на розвиток методологічної культури ад'юнктів та фактичним організаційно-педагогічним забезпеченням наукової школи.

Зазначені протиріччя лягли в основу науково-теоретичної проблеми, а саме: в необхідність підвищення якості підготовки ад'юнктів (через показник рівня розвиненості методологічної культури) та їх готовності в умовах ризиків професійної організації наукової та науково-технічної діяльності шляхом розроблення та впровадження комплексу методів, методик, педагогічних технологій, факультативної програми розвитку, удосконаленням у науковій школі науково-методичної системи супроводження розвитку методологічної культури ад'юнктів

Визначена нами науково-теоретична проблема знайшла належний опис у науково-дослідних роботах (НДР), виконаних на замовлення Директора Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України: Управління якістю підготовки військових фахівців з вищою освітою для Збройних сил України, шифр «Якість-2011»; Тенденції та перспективи інноваційного розвитку системи військової освіти, шифр «Перспектива-ВО»; Історія військової освіти в Україні (1991–2012 рр.), шифр «Історія» [164]; Особливості підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників поза магістратурами й ад'юнктурами (аспірантурами). Обґрунтування перспективної системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників для Збройних сил України (шифр «Підготовка-В») дало можливість сформулювати науково-теоретичну проблему з підвищенні якості (через показник рівня розвиненості методологічної культури) підготовки ад'юнктів та їх готовності до професійної організації наукової та науково-технічної діяльності.

У зв'язку з вибором керівництвом України курсу на розвиток ринкових відносин у суспільстві [557, с. 6] глобалізаційні процеси відобразилися, в тому числі, на військовому сегменті, висуваючи нові не характерні для цієї системи потреби, які диктують конкуренцію на ринку праці. Наслідком цього стала реформа системи військової освіти та посилення вимог до професійних вмінь випускників вищих військових навчальних закладів, в тому числі ад'юнктур [482; 467; 115]. Слід зазначити, що до 2014 року

підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів із числа офіцерів ЗС України здійснювалась виключно за цільовим призначенням, згідно з Наказом Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 30.06.2000 №194/265, який на даний час скасовано. Це сталося через усвідомлення згаданих причин.

Тому сьогодні інститут ад'юнктури в Україні переживає період інтенсивних інтелектуальних змін, обумовлений адаптацією до єдиного європейського простору в галузі освіти і досліджень [126].

Тимчасовий характер роботи став робочою моделлю сучасного випускника ад'юнктури у системі ВВНЗ. Щорічні перегляди організаційної штатної структури ВВНЗ та тривалий процес перепризначення наукових та науково-педагогічних працівників з числа офіцерів (непоодинокі випадки серед навчального року) змушують керівництво йти на нестандартні прояви професійної комунікабельності. Відповідно, система освіти повинна формувати таку якість офіцера, як професіональний універсалізм (комунікабельність) – здатність офіцера до зміни сфери і способів професійної діяльності. Тобто, на зміну чітко визначеній детермінованій діяльності приходить можливість переходу з одного робочого місця на інше зі зміною виду діяльності. Звідси і розуміння нелінійного характеру розвитку професіональної кар'єри людини в сучасних умовах.

Всі перелічені ключові поняття – незавершеність, суб'єктивність, нелінійність, флуктуації – є атрибутами постнеокласичного стилю мислення. Всі реалії ринкової економіки налаштовані саме на цю постнеокласичну схему освоєння дійсності.

Суб'єктивність діяльності тягне за собою ще одну тенденцію, пов'язану з тим, що офіцери набувають характеру «квазісамостійності». Це означає, що офіцера необхідно навчити повноцінно брати відповідальність за прийняті рішення та вчинки, тобто формувати в них здібність до саморефлексії і, як наслідок, здібність до саморозвитку.

Отже, відповідальність у прийнятті рішень, гнучкість мислення, фундаментальність, міждисциплінарність, творча самостійність, здатність до саморозвитку – якості, без володіння якими сьогоднішній офіцер, випускник ад'юнктури, виявиться не адаптованим до реалій сучасної ринкової економіки.

Відповідно, якщо раніше, при фіксованих робочих місцях і їх надійності, в умовах стабільної кадрової політики і постійному характері роботи, професійна діяльність була

нормованою відповідними ЗУНами, якими повинні були володіти випускники ад'юнктури, то тепер на зміну їм прийшли компетентності, які забезпечують динамічне набуття знань та навиків. Як відомо, знання, уміння та навички навчання визначають кваліфікацію людини, описують функціональну відповідність між вимогами робочих місць, галузю, об'єктом, видами, завданнями професійної діяльності. Види діяльності висувають вимоги до кваліфікації. Компетенція передбачає можливість дії в багатьох галузях. Це поняття характеризує інтегральний результат освіти як здібність здобувати та застосовувати знання, уміння й особисті якості для успішної діяльності.

Термін «компетентність» слід розуміти як коло питань, в яких особа володіє знаннями, досвідом [523]. Компетентність – це рівень освіченості, що визначається як здатність діяти в ситуації невизначеності.

Як наслідок, нова модель освітнього процесу повинна орієнтуватися саме на ту здатність діяти в стані невизначеності, випадковості, тобто приймати рішення в процесі вибору. Це означає, що майбутня модель навчання повинна передбачати можливість отримувати рішення, які можна трактувати як ситуацію вибору одного рішення з множини рівнозначних, випадкових рішень. Тоді рівень освіченості людини буде тим вище, чим ширша сфера діяльності і вищий ступінь невизначеності ситуації, в якій він спроможний діяти самостійно, чим ширшим спектром можливих способів діяльності він володіє, чим ґрунтовніший вибір таких здібностей.

Окремою гілкою системи вищої освіти України з суттєвими особливостями є система вищої військової освіти. В останні роки в зв'язку з тим, що система військової освіти стала відносно відкритою, ідеї компетентного підходу стали актуальними. Тому згадана тенденція висуває нові вимоги і до системи вищої військової освіти.

Сучасне військово інформаційно-технологічне суспільство також потребує військових наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, здатних здійснювати свою військово-професійну діяльність у ВВНЗ та НУ на високому моральному та духовному рівні, оскільки від цього залежить якість трансляції методологічної культури; розвиненої комунікативної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу й замовниками; високого рівня культури праці в цілому.

Однак існує низка проблем, що впливають на результати методичної роботи в

ад'юнктурі і стосуються забезпечення розвитку методологічної культури ад'юнктів. Серед них відсутність: науково-обґрунтованої методичної (педагогічної) системи розвитку методологічної культури, зорієнтованої на безперервне вдосконалення, самовдосконалення і саморозвиток ад'юнктів у період їх професійної підготовки; необхідного інформаційно-комунікативного середовища в ад'юнктурі; методичних рекомендацій щодо різномірного розвитку методологічної культури ад'юнктів у системі методичної роботи ад'юнктури; навчально-методичного забезпечення з фахового зростання ад'юнктів.

Формування та розвиток творчого потенціалу ад'юнктів пов'язані з функціонуванням соціального інституту, що є складовою системи вищої освіти. Наразі в державі відбувається практична фаза з реформування освіти в пріоритетному напрямі творчого підходу, визначеному «Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір». Проте практика в час реформування показує, що зазначені концепції потребують численних уточнень, правок і дієвіших та науково обґрунтованих рішень. Ось тому в нашому полі зору опинилася підготовка ад'юнктів. Зазначимо, що і досі сучасна підготовка ад'юнктів ґрунтується на цільовому підході. Він чітко визначає напрям підготовки за видом професійної діяльності, а саме науковим або науково-педагогічним. Розрізнене проектування змісту програми при цільовому підході до професійної підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації військової галузі не забезпечувало гарантованого розвитку методологічної компетентності ад'юнктів, не відбувається належне становлення методологічної культури і, як наслідок, не відповідає вимогам замовника та сучасної ринкової економіки. Як результат, управління ад'юнктом організацією професійної діяльності не відповідає вимогам сучасного варіативного підходу. Під «варіативністю» будемо розуміти готовність випускника ад'юнктури на високому компетентному рівні вирішувати завдання щодо організації всіх видів професійної діяльності, визначених у Законі України «Про вищу освіту» та Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність».

Крім того, сучасний вектор розвитку освіти і науки зосереджено на системно-цілісній інтеграції цих нерозривних складових і базовано в навчально-наукових

підрозділах університету [635; 632]. Отже, ад'юнкт не залежно від напрямку майбутньої професійної діяльності повинен вміти управляти організацією повсякденної діяльності, яка охоплює наукову, освітню та військову сфери.

Отже, впровадження ефективної системи підготовки через ад'юнктуру наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації з методологічною культурою створить передумови для подальшого здійснення заходів, спрямованих на модернізацію системи вищої військової освіти на компетентній та культурологічній основі.

Аналіз причин виникнення науково-теоретичної проблеми. Аналіз авторефератів та дисертацій дозволив нам виявити низку прогалин та з'ясувати причини виникнення проблеми.

По-перше, за період з 1920 по 2017 рік не відбувалось якісного розвитку (удосконалення) інституту ад'юнктури. У цьому можна легко переконатися, дослідивши 5-ий напрямок НН№1 та шлях ННД №1, коли упродовж усього часу відбувалось лише посилення чинних вимог ВАК. Навіть із обранням напрямку розвитку системи вищої освіти шляхом впровадження Болонського процесу спостерігалось істотне запізнення його впровадження в ад'юнктуру.

По-друге, відсутні системні дослідження та порівняння з традиційними.

По-третє, є відмінності між програмами, цілями підготовки ад'юнктів за цільовим підходом, що призводить до появи соціальних та економічних суперечностей, для вирішення яких необхідна реформа системи вищої військової освіти.

Тривалий час система підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил СРСР та згодом України через ад'юнктуру як соціальний інститут принципово не розвивався. Швидкоплинно змінювалися лише нормативно-правові акти щодо посилення якості підготовки та відповідності. Показовою є неадаптованість нормативно-правового акту з організації підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у Збройних силах України [163] сучасним реаліям компетентнісної парадигми в системі вищої освіти України. Це проявляється в тому, що основна форма підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в системі вищої військової освіти для потреб ЗС України здійснюється за цільовим принципом підготовки.

Цільовий принцип підготовки передбачав на етапі навчання в ад'юнктурі поділяти ад'юнктів за видами майбутньої професійної діяльності, а саме на заміщення вакантних наукових та науково-педагогічних посад. В залежності від майбутньої діяльності ад'юнкти проходять підготовку за різними навчальними планами, які визначають перелік навчальних дисциплін та їх змістове наповнення.

Слід зазначити, що зараз зростає роль гнучких, короткотривалих проєктів і колективів (з'являються типи «проєктної» роботи), а тимчасовий характер роботи ад'юнктів стає робочою моделлю сучасної військової сфери. Така тенденція висуває нові вимоги до системи освіти, зокрема, до системи навчання ад'юнктів.

Внаслідок цього, система освіти повинна формувати у ад'юнктів професійний універсалізм – здібність змінювати сфери і способи діяльності. Тобто, на заміну чітко визначеній детермінованій діяльності ад'юнкта приходить необхідність і можливість переходу з одного робочого місця на друге зі зміною виду професійної діяльності. Виникає можливість невеликих флуктуацій діяльності, що потребує розвитку міждисциплінарних знань і умінь у осіб, що навчаються. Звідси і розуміння нелінійного характеру розвитку професійної кар'єри людини в сучасних умовах.

Як результат дії на військову сферу в умовах її динамічного реформування (скорочень) це має істотний негативний вплив на вже сформований науковий та науково-педагогічний колектив, здатність до швидкої адаптації, зміни організації професійної діяльності (варіативний підхід). Відтак відбуваються незворотні процеси руйнування вже сформованих наукових колективів [306]. У таких динамічних умовах для того, щоб швидко адаптуватися, випускник ад'юнктури повинен чітко розуміти алгоритми організації своєї професійної діяльності.

Таким чином, ми розглянули лише практичну сферу, на яку впливає існуюча проблема. Її чомусь не пов'язують з першоджерелом збудження – методологією навчальної діяльності. Методологія навчальної діяльності детально освітлюється в роботі А. Новикова [414]. Ця наукова праця руйнує спотворене стереотипне мислення про навчальну діяльність. Однак зі зрозумілих причин А. Новиков був не в змозі глибоко охопити зміст навчання ад'юнктів. Але він концептуально й системно розглядає проблему сьогодення. В нашому дослідженні ми зробимо акцент, власне, на підготовці

наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб ЗС України і саме у системі вищої військової освіти.

Після уважного вивчення цього феномена стає зрозумілим, що сучасним випускникам ад'юнктури та науковим керівникам (які звісно закінчили свого часу ад'юнктуру за цільовим принципом) не достатньо оволоділи методологією та супутньою з нею методологічною культурою. Першою причиною, що сприяє виникненню проблеми, є реформування військової системи вищої освіти шляхом інтеграції її як військової компоненти до загальнодержавної системи вищої освіти України [302; 242].

Другою причиною виникнення проблеми є посилення ролі першої причини взяття Міністерством освіти та науки України зобов'язання щодо впровадження у загальнодержавну систему вищої освіти Болонського процесу. Автоматично Болонський процес має запроваджуватися і у військовій компоненті. Досі у військовій компоненті системи вищої освіти освітній процес будувався на засадах гностичної парадигми. Тому Болонський процес у військовій компоненті системи вищої освіти не міг адекватно реалізуватися, виникла необхідність її реформування.

Порівняльні відмінності між парадигмами досліджено в роботах багатьох вчених, наприклад [523, с. 91]. Можна встановити, що за такого перебігу подій військову компоненту системи вищої освіти слід переорієнтувати з гностичної на компетентнісну парадигму. Зважаючи на актуалізацію цього протиріччя у сфері вищої військової освіти, було внесено зміни в чинні нормативно-правові акти: Інструкції про організацію підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у ЗС України [163], яка ґрунтувалася на положенні про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів [470], але втратила чинність. Натомість вступив у дію [476] на підставі [479].

Феноменальний універсалізм ад'юнктів полягає сьогодні не в об'ємі утримуваних в пам'яті відомостей і не в масиві знань з різних дисциплін, а в оволодінні методологічною культурою, яка гарантовано сприятиме ад'юнкту в організації своєї професійної діяльності.

Підставою для прийняття цих рішень стали результати семінару «Європейська галузь вищої освіти і європейська галузь досліджень – два стовпи суспільства знань» [625], де містяться рекомендації щодо підвищення якісної підготовки ад'юнктів та наукового супроводу, а саме:

1. Відносини наукових керівників і аспірантів, форми і методи контролю і оцінки діяльності аспірантів і наукових керівників повинні базуватися на чітко розподілених обов'язках між аспірантами, їх керівниками й університетом.

2. Тривалість підготовки аспірантів, як правило, повинна становити три-чотири роки денного навчання.

Зазначені рекомендації, якщо не враховувати феноменальної складової, є актуальними і для ад'юнктів. Із набуттям чинності [476] та [479] рекомендація була реалізована, а протиріччя – усунуте. Зазначену проблему №1 неможливо розв'язати в рамках раніше прийнятих концепцій та реформ, про що свідчить сучасний стан справ, який підтверджується думкою С. Булгакова та А. Субетто [60, с. 224 – 240] щодо реформи освіти: «... реформы, объявленные в постсоветский период, должны были, как предполагалось, существенно изменить и образовательную сферу, подняв ее до уровня развитых западных стран. Был принят ряд законов об образовании, утверждены образовательные стандарты и т.д. Однако практические результаты проводимых образовательных реформ многими исследователями этой проблемы признаются малоэффективными, что видно из целого ряда публикаций последних лет». С. Булгаков та А. Субетто прогнозували, що загальна канва змінюється на державному рівні, а ось далі на технологічному рівні все відбувається на стереотипному застарілому фундаменті, що не відповідає сучасному глобальному виклику КТ-парадигми. Тож потрібно здійснювати новий пошук рішення проблеми змінювати концептуальну систему поглядів, концепцію.

Пошук перспективного напрямку та оптимального шляху вирішення науково-теоретичної проблеми. Відповідно до мети, об'єкта, предмета, визначених завдань дослідження, вивчимо загальну хронологію розвитку тематики дисертаційних праць, у яких започатковано вирішення окремих питань, які надалі систематизуємо за певними ознаками подібності у загальні напрямки вирішення проблеми. В час реформування системи освіти в Україні важливо сформувати нову систему з максимально ефективною якістю підготовки. Забезпечення цього можливе тільки за допомогою науково-обґрунтованих праць – дисертаційних робіт. Тематика цієї дисертації безпосередньо пов'язана з системою підготовки наукових і науково-

педагогічних кадрів вищої кваліфікації як в ЗС України, так із системою підготовки в Україні в цілому.

Функціонування ВВНЗ в умовах ринкової економіки, інтенсивної інформатизації суспільства потребує забезпечення науковими та педагогічними кадрами. Відповідно до Закону України про наукову та науково-технічну діяльність, наукові та науково-педагогічні кадри повинні професійно здійснювати науково-педагогічну та наукову діяльність. Для реалізації цієї діяльності у ВВНЗ (НУ) необхідно, щоб наукові та науково-педагогічні працівники своєчасно опанували сучасну методологію організації та проведення наукових досліджень в ад'юнктурі. Ці знання дозволять їм аналізувати, синтезувати та приймати своєчасні рішення на основі науково обґрунтованих результатів. Якісним показником професійної діяльності наукових та науково-педагогічних кадрів виступає методологічна культура (МК). Для забезпечення розвитку методологічної культури ад'юнктів необхідно вивчити сутність, структуру і ключові напрямки теоретичних і методологічних її основ.

Витоки розвитку методологічної культури фахівців ВВНЗ слід шукати в історичному минулому професійної освіти, а для з'ясування тенденцій цього процесу необхідно вивчити та проаналізувати стан дослідження цього питання.

В аналізі науково-педагогічної літератури за темою дисертаційної роботи застосуємо історичний підхід, а саме порівняльно-історичний метод, що дозволить: виявити схожість і відмінність між явищами нашого дослідження, визначити їх генетичну спорідненість (зв'язок за походженням); загальне і специфічне в їх розвитку; виявити тенденції та рівень вивченості обраного напрямку дослідження.

За результатами аналізу відкритих даних наукових електронних бібліотек «Веда», «elibrary.ru», «dslib.net», електронного каталогу і фонду Комплексного інформаційно-бібліографічного сервісу Національної бібліотеки України імені В. Вернадського та інших ресурсів було в логічному хронологічному порядку за класифікаційною ознакою згруповано наукові публікації в систему наукових напрямків досліджень. Результат групування наукових праць за напрямками досліджень подано в табличній формі у табл. А.1. Для систематизації науково-педагогічних джерел (дисертацій, авторефератів дисертацій, монографій, наукових статей, тез-доповідей наукових конгресних заходів)

застосуємо метод класифікації. На основі вибірки табл. А.1. А нами систематизували хронологію наукових робіт за напрямками досліджень для причинно-наслідкових (міждисциплінарних) зв'язків, що було використано при розробці концепції розвитку методологічної культури ад'юнктів в частині, яка стосується аналізу відомих концепцій.

Історичний аналіз свідчить про те, що від початку 90-х років минулого століття в Україні тривають безкінечні реформи, націлені на удосконалення (посилення ролі) нормативно-правової бази з питання підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації [506; 633], а саме порядку допуску ад'юнктів до прилюдного захисту дисертацій та підвищення вимог до оформлення і змісту дисертаційних робіт [150, 352, 449,470].

Починаючи з 2011 року в дію вступає нормативно-правова база, яка по-новому висуває вимоги не лише до порядку допуску ад'юнктів до прилюдного захисту дисертацій, а й до системи підготовки в цілому, змінюючи філософію освіти підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні, в тому числі і для потреб Збройних сил. Слід акцентувати увагу на тому, що всі законодавчі акти взаємопов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного. В результаті відбуваються відповідні корективи нормативно-правової бази, а це призводить до призупинення роботи спеціалізованих вчених рад внаслідок невизначеності механізмів їх реалізації.

Історичну цінність цього нормативно-правового процесу для педагогічної науки належить оцінити наступним поколінням фахівців з історії педагогіки, аби уникнути подібного в подальшому.

Радикальним стало реформування ВАК України в правонаступні структури МОН України. Як можна встановити з географії наукових публікацій, систему підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації неможливо вже реанімувати шляхом посилення технічних вимог до оформлення дисертацій [552] та спонукання дослідників до публікації наукових результатів у платних іноземних друкованих та електронних ресурсах. Навпаки, потребує системного усвідомлення всіма учасниками освітнього процесу, особливо науковими керівниками, важливість особистого практичного вдосконалення навчально-виховного супроводження ад'юнктів в

методологічно-культурному середовищі.

В цілому ж, в історіографії переважало філософське викладення змісту проблеми підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та відсутність конкретних практичних рекомендацій щодо їх вирішення.

Паралельно з реформаторським напрямком хаотично розвивалися 4 наукові напрямки, які розглянемо відповідно до табл. А.1. В логічній послідовності розглянемо окремо кожен науковий напрямок.

Хоча першим подано науковий напрямок досліджень ННД№1.1 «Історія розвитку систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», проте його розпочали розвивати зі значним запізненням, коли стала зрозумілою необхідність її адаптації до чогось нового. Здійснювались, як правило, не системні зміни окремих психолого-педагогічних чинників, які мали б підвищити ефективність. Такий підхід у дослідженнях привів науковців до руйнування традиційної педагогічної системи, яку було сформовано на фундаментальних принципах перевірених часом шкіл за даними [503], К. Ушинського [548], Л. Толстого [539], А. Макаренка [369], Л. Виготського [88], В. Сухомлинського [529] та ін.

Об'єктом історичного огляду за напрямком ННД№1 різного часу була система підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації України в працях різних періодів, а саме: (1920-і – 1970-і роки) Т. Сидорчука [508]; (1990-2005 рр.) – О. Поживілова [460]; (1991–2009 рр.) – Г. Чорнойвана [578]; (1991 – 2012 рр.) – О. Герасименка [164]; (1992 – 1998 рр.) – О. Котова [319]; 2020 – В. Меньяло [385]. По суті вони розкривають розвиток філософії освіти інституту аспірантури та ад'юнктури. Вивчення цих результатів дає змогу з'ясувати тенденції змін, яких зазнавала система підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів в Україні. Як виявилось, періодичних змін зазнавали лише посилення технічних вимог до оформлення дисертаційних праць. Таким чином, починаючи з 1998 року в Україні спостерігається зростаючий інтерес дослідників до проблем сучасної філософії освіти, зокрема, підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Новатором вивчення історії, теорії, методології та практики військової освіти України був М. Нещадим (2004) [408].

Серед наукових робіт слід виділити такі, що роблять істотний внесок у дослідження тенденцій розвитку системи військової освіти, а саме: в Україні – О. Герасименко [532,533], Республіка Білорусь – А. Бахарь [521] та С. Бурсевич [61]. З аналізу зазначених наукових праць встановлено, що тривалий час не проводились цілеспрямовані дослідження, об'єктом яких була система вищої військової освіти в Україні. А здобуті раніше наукові знання почали втрачати свою актуальність.

До сучасних поглядів на підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у ВВНЗ є дослідження [432]. Проте, на жаль, у них не досліджувалось питання необхідності розвитку методологічної культури ад'юнктів.

За напрямком ННД№2 сконцентровано дослідження, в яких розглядалися питання системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України. В контексті цього дослідження було корисним ознайомитися з проблемами в системі атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні та пропонуваними підходами з колективної монографії В. Сергієнка, І. Жилиєва та В. Торкатюка [506]. Як показала практика, ці рішення лишилися не реалізованими й досі.

Наступний виток цілеспрямованої реформи – прийняття нового Закону України «Про вищу освіту». Та внаслідок подальших реформ запропоновані шляхи рішення зробили ці результати не актуальними сьогодні, вони відкидають одержані часткові рішення [280, 223, 224, 306, 307, 196], які мали б успіх за науково-обґрунтованого шляху розвитку цієї системи. Деталізація проблемних питань сучасної системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб ЗС України буде представлена далі.

За напрямками наукових досліджень ННД№3 – 7 сконцентровані дослідження, націлені на пошук науково-обґрунтованих перспективних напрямків та шляхів удосконалення існуючої систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації на засадах ЗУН-парадигми.

Першим з них представником ННД№3 є дослідження із пошуку і підбору (корекції) сприятливих психолого-педагогічних умов, які забезпечують удосконалення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Предметом дослідження у різних вчених були наступні умови: організаційно-управлінські [43];

інструментальних засобів [406; 560]; педагогічних умов [109]; дидактичних умов [169]; інформаційно-аналітичні та методичне забезпечення [91]; методологічну компетентність як умову забезпечення модернізації освіти [329].

Результати розглянутих досліджень в цілому носять позитивний характер, адже розширюють грані розуміння впливу зазначених умов на якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Проте із їх поля зору були випущені численні бюрократичні перешкоди на шляху становлення молодого вченого. Лише з публікацій С. Балабанова, Б. Бедного (Б. Бедный), Є. Козлова [15] про перешкоди заговорили у наукових колах. Їх і по сьогодні не усунено та слід враховувати, оскільки вони як психолого-педагогічні умови впливають на розвиток особистості. В цілому одержані результати стали базисом для наступних наукових досліджень ННД №4 – 7.

Серед відокремлених робіт ННД№4 внаслідок феномену військової системи не всі роботи можуть бути враховані як дієві способи підвищення ефективності підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Цікавим з погляду врахування зазначеного феномену та подібності систем підготовки ад'юнктів у ВВНЗ РФ та України є опублікований С. Фроловим досвід та процес підвищення ефективності [559]. І хоча цілковитого успіху в результаті не досягнуто, проте набутий досвід знаходить продовження в роботах Т. Катасонова [178].

Для даного дослідження цікавим є досвід Е.А. Царієва щодо підвищення ефективності підготовки ад'юнктів МВС РФ [569]. Проте необхідність пошуку більш дієвого шляху залишається актуальним. Ця теза підтверджується результатами НДР «Управління якістю підготовки військових фахівців з вищою освітою для Збройних сил України», виконаний під науковим керівництвом О. Герасименка у ВІТІ НТУУ «КПШ». Підвищувати якість підготовки військових фахівців за сучасних умов уже неможливо, потрібно застосовувати якісно нову парадигму – компетентну, яка із запізненням вченими-практиками розглядалася як можливий напрямок модернізації системи ВВНЗ. Безумовно, що інноваційні бізнес-освітні програми та маркетингова підготовка [27;40] не підходять для ад'юнктури.

Тупиковим також виявився шлях пошуку перспективних напрямків вдосконалення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації за

існуючої парадигми.

Розглянемо, відповідно до табл. А1, напрямок ННД№5. Сюди можна віднести дослідження Г. Семенкова про вдосконалення підготовки ад'юнктів у технічних ВВНЗ [504], а також механізм управління якістю підготовки військових фахівців з вищою освітою для Збройних сил України, розроблений у ВІПІ НТУУ «КПІ» в НДР «Якість-2011» [547]. Оскільки на час проведення зазначених досліджень систему вищої освіти України переорієнтували із ЗУН на компетентну парадигму, то даний напрямок досліджень не залишився безперспективним.

Поряд з вищерозглянутими напрямками наукових досліджень перебуває в постійному розвитку ННД№6 – посилення ролі та вимог системи оцінювання ефективності підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Ми зосередилися на існуванні суб'єктивної оцінки сформованості науково-педагогічного працівника при підготовці військових фахівців ЗС України [292]. Цикл робіт даного напрямку завершується роботою з розробки індикаторів оцінки ефективності аспірантських програм [29]. Даний напрям не розглядає питання оцінювання методологічної культури у ад'юнктів. Результати цього напрямку вказують на існування суб'єктивної оцінки, яку необхідно враховувати для об'єктивності.

Зважаючи на низьку ефективність розглянутих ННД в поле зору дослідників потрапив напрямок з формування досвіду та розвитку професійної готовності наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Серед наукових праць ННД№7 питання професійної готовності найбільш актуалізовано у роботах [64; 63; 65; 442; 343; 1; 152]. Отриманий науковий результат не забезпечує вирішення нашої проблеми дослідження, хоча наближаються на визнання ролі науково-методичного супроводу ад'юнктів. Зважаючи не низьку ефективність попередніх рішень, все більше увагу дослідників привертає обґрунтування переходу від ЗУН до К-парадигми підготовки фахівців. Об'єктивно кращі результати можна отримати із застосуванням синергетичного підходу у новій моделі освіти [523]. Концептуальний напрямок наукових досліджень об'єднує ННД№8 – ННД№11.

Огляд ННД№8 опускаємо, оскільки роботи носили теоретичний характер на хвилі державної політики з впровадження компетентного підходу та Болонського процесу.

Наукових робіт, які б висвітлювали наслідки впровадження компетентного підходу та Болонського процесу для аспірантури та ад'юнктури дуже мало. Серед них слід відзначити роботу з опису механізму організації прийому до аспірантури в умовах двоступеневої освіти [95]. Зважаючи на неминучість цього процесу, під керівництвом А. Ващенко змодельовано розвиток інституту аспірантури в цьому напрямку [199], яка стала фундаментальною для подальших досліджень. Через актуальність руху інституту аспірантури та ад'юнктури в даному напрямку можна констатувати активізацію наукових пошуків. Вивчаючи їх ретельно, можна виявити загальну тенденцію – автори наукових пошуків припускалися системної помилки, розглядаючи та деталізуючи кожен компетенцію людини окремо, тому втратили необхідність перевірки їх на системність.

Предметом формування у дослідженнях ННД№9 були наступні компетенції: методологічна [12]; психолого-педагогічна [568]; мовна [334]; науково-дослідна [572]. Об'єктом дослідження формування в аспірантів були: загальнокультурна компетенція [425]); компетенція аналітичної діяльності [622]; інноваційна компетенція [531]. Отже, вадами цих досліджень є:

по-перше, приділялася увага формуванню лише однієї компетенції;

по-друге, відсутній єдиний системний погляд на перевірку на сумісність одержаних результатів з попередніми. Без такої перевірки неможливо переконатися у відсутності конфлікту (колізій), перекосяків, що очевидні і не виключені.

На жаль, дослідникам даного напрямку так і не вдалось вибудувати якісну і цілісну педагогічну систему підготовки фахівців, як це свідчить сучасна практика.

Окремої уваги заслуговує розгляд напрямку ННД№10. Роботи вчених тут націлені на формування методологічної компетенції у наукових і науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації. Серед численних робіт нами виділено колективну роботу [530]. Автори культивують поняття «методологічна компетенція докторантів», але ще в контексті переходу від традиційної до компетенційної моделі підготовки. «Под методологической компетенцией докторанта вуза понимается его способность и опыт использовать методологические знания, методологические умения и навыки, методику обучения преподаваемых дисциплин в педагогической, а также в научно-исследовательской деятельности». Підґрунтям цієї роботи послужили попередні

дослідження [83; 329]. Даний напрямок досліджень доцільно розглядати як раціональний напрямок удосконалення підготовки осіб з вищою освітою в магістратурі. Побудова освітнього процесу в ад'юнктурі, зорієнтована на формування методологічної компетентності, є тупиковою, оскільки вона звужується професійний світогляд здобувача. Це підтверджується науковими дослідженнями автора. Також позитивного результату не було досягнуто і за напрямком ННД№11 відносно ад'юнктів.

Цілком можна погодитися з твердженням В. Краєвського [329], що на раціональність розвитку методологічної компетентності у педагогів-дослідників є умовою наукового забезпечення модернізації освіти. До кінця дана умова так і не реалізована на практиці, оскільки послідовники зосередились на інших критеріях, змінивши погляд на проблему.

Також належної уваги заслуговує дисертаційна робота [117], в якій автор досліджував структуру та функції методологічної компетентності дослідника. В. Данилович використовує в основі новоутворення дефініції «методологічна компетентність» фундаментальне тлумачення «методологія», запропоноване А. Новіковим [419, с. 20; 418, с. 6; 420, с. 3]. Ми також поділяємо цю думку щодо поняття «методологія» та використовуємо її трактування в дисертації.

Результат аналізу досліджень попередніх вчених за темою засвідчив, що найбільшу зацікавленість дослідників викликають проблеми розвитку методологічної компетентності у фахівців різних спеціальностей, проте категорію «ад'юнкт» до розгляду не брали. Можливо, це сталося через феномени системи та дотримання вимог охорони державної таємниці під час досліджень. І хоча системи підготовки аспірантів та ад'юнктів мають спільні риси, все ж таки вони мають феноменальні відмінності, про які зазначено в роботі [298]. На нашу думку, ці феноменальні відмінності будуть проявлятися і в методологічній компетентності та культурі, а насамперед – в дисципліні, більшій відповідальності всіх учасників освітнього процесу. Виходячи з цих очевидних речей, нами продовжено пошук за ключовими словами «методологічна компетенція ад'юнктів». Результат пошуку не виявив наукових праць. Тому автор цього дослідження, починаючи з 2013 року, зосередив свою увагу на розвитку методологічної компетенції ад'юнктів як пріоритетному напрямку вдосконалення якості підготовки. Результати дослідження

підтверджуються бібліографією [284, 188, 295, 250, 269, 283, 291, 217, 298, 270].

Але вже на рефлексивній фазі, переосмисливши поняття «методологічна компетентність ад'юнктів» та враховуючи думку А. Новікова щодо обмеженості поняття «компетентність» відносно категорії «ад'юнкт», «аспірант», «дослідник», ми з'ясували, що напрямок є безперспективним. Рефлексії сприяли результати досліджень [48; 94; 179; 516; 518; 566]. І хоча автори розглядають категорію «вчитель», але вже усвідомлюють доцільність застосовувати поняття «методологічна культура». На їх думку, «методологічна культура» позначає вищий рівень «методологічної компетентності». Виходячи з цієї логіки, розвиток компетентності має завершитися в магістратурі. На підставі вищерозглянутого вдалося встановити, що раніше апробована «Концепція розвитку методологічної компетентності ад'юнктів» [250] потребує найшвидшої адекватної корекції. Тому увагу було зосереджено на розвитку методологічної культури в ад'юнктів. Це стало можливим після дослідження наукових праць узагальненого напрямку №4. Загальною метою даного напрямку досліджень є розвиток системи вищої освіти шляхом зміни її філософії: переорієнтація з К-парадигми на КТ-парадигму. Даний напрямок охоплює наукові дослідження №12 – 21, що в часі зайняло досить тривалий період.

Очевидно логічним є розгляд ННД№12 «Обґрунтування систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації на засадах КТ-парадигми», починалося з обґрунтування фундаментального філософського поняття дефініції «методологічна культура» у 1980 році В.І. Загвязінським, який одночасно започатковує напрям ННД№13 [140], ключові роботи з нашого погляду подані у табл. А1 додатку А.

«Культурологический подход предусматривает решение задач по переосмыслению образовательного процесса с учетом диалектики исторических, общечеловеческих и национально-культурных целей и ценностей. В рамках этого подхода выявляются свойства личности педагога как обладателей культуры: его личностных ценности (долг, поведение, ответственность), мораль (обязанности, отношение к другим людям и своей профессии), духовность в контексте гуманитарной культуры» [180, с. 63]. На підставі підходу будується культурологічна модель змісту освіти. «В контексте культурологического подхода содержание образования представлено как педагогически адаптированный социальный

опыт, адекватный по структуре человеческой культуре» [502, с. 8].

Феномен дефініції «культура» полягає в неоднозначності її трактування та заміни навчально-виховного процесу на освітній [382; 153]. Ці та наступні роботи можна вважати базисом у поступовому обґрунтуванні вектору розвитку системи освіти на засадах КТ-парадигми, оминаючи К-парадигму, оскільки остання не підтверджувала очікуваних результатів. Заслужують уваги наукові роботи, в яких вивчалась роль культурологічної парадигми: у методологічній основі сучасної освіти [585;440; 383; 358; 555; 105; 344; 546]; при формуванні професійної культури в ад'юнктів [99]; при навчанні та вихованні військовослужбовців [177]; при підготовці курсантів вищих навчальних закладів МВС України [145]; при формуванні педагогічної майстерності [160; 619].

В напрямку ННД№13 сконцентровані саме ті ключові роботи, які обґрунтовують фундаментальне філософське поняття дефініції «методологічна культура» й орієнтуються на КТ-парадигму. Науковий горизонт даного напрямку розширився за рахунок предмету дослідження: методологічне мислення [4]; зв'язок світогляду і методологічної культури офіцера [106]; методологічна культура військово-управлінської діяльності [535]; методологічна культура особистості [362]; культура дослідника [320]; культура педагога-дослідника [44]; методологічна культура творчості [120].

Про перспективність об'єкту дослідження «методологічної культури» в педагогічній науці читаємо в роботах [55; 42]. Узагальнивши ці роботи в єдиний напрямок, можна розглядати їх як теоретико-методологічну основу дослідження методологічної культури у педагогічній науці та освіті. Приймаючи до уваги вищерозглянуту перспективу КТ-парадигми з погляду процесу виховання, автор цього дослідження відає належне цьому напрямку та розширює горизонт для категорії «ад'юнкт», «аспірант», «докторант», «здобувач наукового ступеня». Надзвичайно актуальним є вивчення педагогічної діяльності як феномену культури, дослідження методологічної культури як умови вдосконалення його професійних і особистісних якостей, а також впливу методологічної культури на характер професійної праці, морально-етичні та мотиваційно-вольові особливості особистості викладача чи дослідника.

У напрямку ННД №14 сконцентровані дослідження поняття «методологічної культури вчителів» [518; 47; 341; 565; 324; 321; 322; 545; 137], які є поза об'єктом нашого

дослідження, тому їх детальний огляд опускаємо.

Автори [518] визначають методологічну культуру як вищий показник професійної готовності педагога. Виходячи з цього визначення ми за аналогією можемо припускати, що методологічна культура також може виступати вищим показником професійної готовності ад'юнкта до професійної діяльності.

В. Кравцов переконаний, що методологічна компетентність є показником методологічної культури майбутнього вчителя. Методологічні знання, уміння й навички методологічного аналізу педагогічного процесу та власної професійної діяльності, здатність до організації науково-дослідної роботи є важливими показниками методологічної культури вчителя. Термін «методологічна компетентність» як правило вживається для характеристики людини, яка вільно володіє й використовує методологічний апарат.

Обов'язковим компонентом професіоналізму вчителя, на думку С. Кульневич, є методологічна культура: «это особая форма функционирования педагогического сознания, управляющего мышлением педагога и проявляющаяся в методологических умениях целеполагания, определения ведущих принципов, отбора и перестройки содержания, моделирования и конструирования условий и средств, формирующих и развивающих личностные структуры учащихся» [341, с. 109].

На перспективність досліджень у напрямку розвитку методологічної культури вказує наказ МОН України від 30.06.2016 №733 «Про проведення всеукраїнського експерименту з упровадження науково-педагогічного проєкту «Модель розвитку методологічної культури в системі сучасної шкільної освіти» [481].

Ознайомлення з цими роботами дозволило частково осмислити майбутнє поняття «методологічна культура ад'юнктів», «методологічна культура людини з вищою освітою».

Також особливої уваги заслуговує аналіз досліджень за напрямком ННД№15 – формування методологічної культури у педагога. Даний напрям ми також виділяємо винятково для ознайомлення. Методологічна культура педагога стало об'єктом дослідження в роботах П. Кабанова (філософського аналіз) [166]; вивченням зв'язку якості педагогіки з методологічною культурою педагога приділяв В. Краєвський [325].

На його думку, передумовою формування професіоналізму педагога є завчасне оволодіння педагогом методологічною культурою. Суть її полягає в засвоєнні і використанні педагогом особливих методологічних знань, необхідних для дослідження педагогічних явищ і у подальшій розробці педагогічної теорії. Методологічна культура педагога проявляється в умінні формулювати і творчо підходити до вирішення педагогічних завдань, конструювати і проєктувати навчально-виховний процес; здійснювати методичну рефлексію. Ад'юнкт же в певній мірі в процесі майбутньої військово-професійної діяльності вирішує подібне коло задач. Тому ця думка може бути використана нами в подальшому в нашому дослідженні. Удосконаленню методологічної культури педагога присвячено роботу [165], а її формуванню [433].

Важливими показниками методологічної культури майбутнього вчителя, на думку П. Кабанова, виступають методологічні знання, уміння й навички методологічного аналізу педагогічного процесу та власної професійної діяльності, здатність до організації науково-дослідної роботи. Методологічна культура присутня там, де є творчість – створення нового педагогічного досвіду, де немає дії з шаблону [165]. З погляду А. Орлова, «методологическая культура, прежде всего, характеризует культуру профессионального мышления учителя, основанную на методологических знаниях, важнейшую часть которых составляет рефлексия» [433, с. 337 – 344].

Отже, результати наукових досліджень В. Краєвського та В. Сластьоніна дають підставу спробувати розглянути методологічну культуру як комплексну готовність ад'юнкта до теоретичної й практичної діяльності, тобто здатність до організації практичної військово-професійної діяльності.

Не менш цікавим є напрямок ННД №16, націлений на формування методологічної культури у педагога-дослідника та вчителя-дослідника. Активним розробником даного напрямку є Г. Валєєва [66, 67]. Оскільки функції педагога-дослідника та вчителя-дослідника націлені на перетворення відомих нових знань на форми, придатні до застосування на практиці, то результат не зовсім підходить для категорії «ад'юнкт», і огляд також опускаємо. Зазначимо, що в роботі [66] подано трактування методологічної культури педагога-дослідника – «это культура мышления, основанная на методологических знаниях, умениях, навыках, способности к рефлексии, научному

обоснованию, критическому осмыслению и творческому применению определенных концепций, форм и методов познания, управления и конструирования».

С. Клімов припускає, що методологічну культуру можна розглядати як «определённый качественный уровень деятельности по организации, использованию и владению инструментарием поиска теоретических знаний и изменения практической действительности» [182, с. 11]. Цей опис більше стосується діяльності аспіранта, ад'юнкта, докторанта, тому дану думку врахуємо в нашому дослідженні. Також заслуговує уваги думка С.Н. Северина [502]: «методологическая культура педагога-исследователя это личностное образование, интегрирующее ценностное сознание исследователя, его методологическую компетентность (системные методологические знания; методологические умения; эвристичность, методологичность и рефлексивность научного мышления), персональный интеллектуальный стиль, обуславливающие методологически адекватное решение научной проблемы, создание нового научно-методического продукта и приращение научного знания».

Оскільки педагога-музикант за напрямком ННД №17 не є предметом нашого дослідження, то даний напрямок ми не розглядатимемо.

У роботах за напрямком ННД №18 складено бібліографію досліджень з питання формування методологічної культури у викладача. В роботах автори усвідомлюють, що умовою формування професіоналізму викладача вищої школи є методологічна культура [505]; раціональність формування методологічної культури молодого дослідника у процесі його наукового становлення [131]; формування методологічної культури викладача [181].

Дослідження за напрямком ННД №19 націлені на започаткування формування методологічної культури у студентів (курсантів). Ми можемо припустити, що цей досвід знадобиться їм у подальшому, оскільки системі у майбутньому знадобляться молоді наукові та науково-педагогічні кадри, які прийдуть на заміну старим.

Успіху цього дослідження не можна було б досягнути без ознайомлення з результатами ННД №20 з формування методологічної культури офіцерів. У бібліографії сконцентровані результати досліджень для категорії осіб з вищою військовою освітою. Саме вони мають право вступу до «ад'юнктури».

Методологічна культура офіцерів була предметом дослідження з позицій: як системи факторів підвищення ефективного управління військовим колективом (Р. Тимошев [536] – 1991 р.), а згодом як військового управління діяльністю (Р. Тимошев [535] – 1997 р.). З дисертаційної роботи Р. Тимошева [536] стало відомо, що автор застосовує дефініцію методологічної культури офіцерів і відносить її до системи факторів, від яких залежить ефективність управління військовим колективом. Тож можемо припустити, що методологічна культура ад'юнкта в подальшому сприятиме ефективному управлінню військового колективу; зв'язку її зі світоглядом офіцера (В. Гребеньков [106] – 1993 р.); як культура особистості (В. Лукашов [362] – 1999 р.); формування її у офіцерів (А. Гурський, В. Балабушевич [113] – 2005 р.). Досліджуючи методологічну культуру офіцера, автори частково враховують феномен військово-професійної (командної) повсякденної діяльності в армії. Інтелект офіцера – це складна, багаторівнева конструкція, однією з характеристик якої виступає методологічна культура. Автори відзначають, що цей термін поки лише зрідка використовується для фіксації професійно-важливих якостей офіцера на відміну від звичних понять типу «штабна культура», «військова культура», «педагогічна культура» тощо. «Соответственно, под методологической культурой офицера целесообразно понимать такой уровень освоения им методологии как теории, который позволяет со знанием дела, сообразуясь с конкретными условиями, осуществлять выбор методов, обеспечивающих достижение поставленных целей в основных сферах его профессиональной деятельности в соответствии с выполняемыми должностными обязанностями и эффективно их использовать» [113, с. 147]. Автори також вважають, що поняття «методологічна культура» і «методологічна культура офіцера» повинні бути «введені» у військово-педагогічний обіг, а цьому повинна передувати певна теоретична робота.

Виходячи з напрацювань (А. Гурського, В. Балабушевича, Р. Тимошева [113]) та тверджень, що методологічна культура, яка дозволяє зі знанням справи, орієнтуючись в конкретних умовах, здійснювати вибір методів, що забезпечують досягнення поставлених цілей в основних сферах професійної діяльності у відповідності з посадовими обов'язками та ефективно їх використовувати», то можна прогнозувати, що дане твердження підходить і для категорії ад'юнктів з числа офіцерів. Успішне

закінчення ад'юнктури розширює військово-професійну діяльність офіцера, доповнивши її як складову роботи, пов'язаної з організацією наукової та науково-педагогічної діяльності.

З наведеної бібліографії встановлено, що за методологічною культурою офіцера є майбутнє, підтверджуючи, що запорукою ефективного управління військовою діяльністю є високий рівень особистої культури офіцерів, якого не можна досягнути поза культурологічним середовищем (Г. Горицкая) [99].

Отже, результати дослідників підтверджують зв'язок між успішним розвитком методологічної культури офіцера з його професійною діяльністю.

Приймаючи до уваги результати дослідження Р. Тимошева [535], можна висунути гіпотезу, що розвиток методологічної культури ад'юнктів на етапі їх навчання у подальшому сприятиме йому в ефективній організації військової наукової та науково-педагогічної діяльності.

Усвідомлюючи цю обставину, вбачаємо перспективність та актуальність за напрямом наукових досліджень ННД№21.

Метою наших досліджень є пошук психолого-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку методологічної культури ад'юнктів. Очікуваний ефект – це якісний розвиток системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України, що сприятиме ефективному управлінню військовою науковою та науково-технічною діяльністю. Виходячи з безрезультатності попередніх наукових досліджень, ми не вбачаємо необхідність реформування системи, а навпаки, прагнемо науково обґрунтувати удосконалення системи підготовки ад'юнктів на засадах культурологічної парадигми і таким чином обрати шлях розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Результати наших досліджень в хронологічному порядку подано в табл. А.1 додатку А та підтверджується відповідною бібліографією [438, 439, 199, 254, 299, 189, 246, 218, 243, 232, 289, 214, 259, 612, 191, 201, 375, 614, 229, 251, 605, 611, 637, 607, 192].

Проведений аналіз наукової літератури та захищених дисертацій за напрямком дослідження 13.00.04 – «Теорія та методика професійного освіти» дозволив нам також встановити, що в роботах авторів є чимало прогалин, а саме: не досліджували питання

необхідності розвитку у ад'юнктів методологічної культури; виявлені автореферати, в яких одержаний результат не відповідав темі, предмету та об'єкту дослідження, а отже суперечив змісту роботи; відсутній єдиний погляд на структуру педагогічної системи та діяльності. Роботи вирізняються відсутністю перевірки збіжності одержаного результату з початковою метою дослідження та раніше відомими; аналіз авторефератів та дисертацій дозволив встановити, що дослідники спрощують цілісний процес, не зазначаючи, наскільки гармонійно їх результат вписується в єдину «методику професійного розвитку» [295]. З їх результатів не зрозуміло, як впливатиме ця корекція на «методику професійного розвитку ад'юнктів».

Переходимо до розгляду напрямків розвитку інституту ад'юнктури.

Розглянемо типові рішення за напрямом №1. Даний напрям частіше передбачав посилення чинних нормативно-правових актів та вимог щодо якості підготовки дисертаційних робіт та публікації результатів.

Проте суспільство відчувало необхідність реформування системи військової освіти, яка дісталася у спадщину від СРСР. Саме тому було розроблено Постанову Кабінету Міністрів України «Про реформу системи військової освіти» [482]. У результаті реформування мала бути створена сучасна, розвинута, науково-обґрунтована, дидактично цілісна система, яка дозволить вести безперервну ефективну підготовку ад'юнктів для потреб Збройних Сил України. Нова система військової освіти мала б відповідати світовим стандартам. Розробники концепції вбачали досягнути мети реформування шляхом: створення системи військової освіти України, яка спирається на економічну структуру фінансування Міністерством оборони, Міністерством освіти та іншими міністерствами й відомствами; самофінансування за рахунок госпрозрахункової діяльності вузівської науки та підготовки фахівців на договірній основі для інших держав. Можна констатувати, що мета концепції не досягнута на практиці.

Такої ж участі зазнала Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [122]. Перелічені в розділі «Військова освіта: засади реформування» призвели до істотного зменшення ВВНЗ та НУ МО.

Радикальні зміни в модернізації системи атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Російській Федерації (РФ) закладено в «Концепции модернизации

системы аттестации научных кадров высшей квалификации» [428]. Відзначимо, що цю Концепцію позитивно схвалено зібранням Асоціації провідних університетів [8]. Як показала практика, мета концепції не реалізована до кінця.

Розглянемо типові рішення за напрямом №2. Концепція [576], розроблена групою воєнних дослідників під керівництвом С.В. Чваркова, в більшій мірі стосується питання вдосконалення системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в системі вищої військової освіти РФ. Феноменальна кореляція систем вищої військової освіти РФ та систем вищої військової освіти України після порівняння дає підставу користуватися досвідом для розробки теоретичних та практичних рекомендацій щодо впровадження окремих положень в Україні.

У концепції визначено стратегічний напрям розвитку системи вищої військової освіти РФ. Він полягає в переході на систему освіти, яка ґрунтується на компетентнішому підході із залученням розробленого (модернізованого) Федерального державного освітнього стандарту за напрямками підготовки аспірантів [551]. Автори прогнозують, що ці рішення повинні бути поширені на всю систему професійної підготовки кадрів. Концепція припускає наступні напрями розвитку:

1) В галузі освітньої діяльності необхідно: вдосконалювати військову освітню систему академій і університетів у тісному партнерстві з іншими ВНЗ. Необхідною умовою є забезпечення академічної мобільності науково-педагогічних кадрів і аспірантів; впровадити кредитно-модульну систему організації навчального процесу за основними профілями підготовки наукових кадрів; розвивати й активно упроваджувати в практику сучасні електронні форми дистанційного навчання. Максимально використовувати ці форми для проведення мультимедійних конференц-лекцій провідних вчених ВНЗ і наукових інститутів, організацій і контроль за самостійною роботою аспірантів;

2) в галузі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації необхідно: провести оптимізацію структури і підвищити ефективність роботи дисертаційних рад з атестації наукових і науково-педагогічних кадрів за допомогою підвищення якості попередньої експертизи дисертаційних робіт шляхом створення системи науково-технічних семінарів, зокрема міжвузівських, із залученням на засідання провідних вчених рад, відкрити нові ради (із захистом в них дисертацій на здобуття

вченого ступеня доктора і кандидата за перспективними актуальними напрямками); вдосконалювати організацію міжнародних і міжвідомчих конференцій з ключових проблем суспільства з широким залученням наукових і науково-педагогічних кадрів, аспірантів.

Головними умовами успішного розвитку ВНЗ в системі підготовки військових кадрів є: організаційно підтримувати творчу ініціативу й активну життєву позицію ад'юнктів; здійснювати постійно моніторинг стану здоров'я і соціально-психологічних проблем ад'юнктів; збереження сформованого кадрового потенціалу; сформувати і підготувати кадровий резерв керівного складу ВНЗ, факультетів і кафедр, ґрунтуючись на принципах спадкоємності наукових і педагогічних шкіл; створити систему регулярного підвищення кваліфікації, що охоплює наукові і науково-педагогічні кадри військової системи; необхідно створити умови для розвитку поза навчальною діяльністю ад'юнктів; формування соціально-педагогічного виховного середовища, яке сприятиме саморозвитку і самореалізації кожного ад'юнкта.

Реалізація концепції та заходи, на думку їх авторів, можуть дозволити істотно підвищити рівень професійної підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів. Проте практика свідчить, що концепція не реалізована в повному обсязі.

Розглянемо типові рішення за напрямом №3. «Концепция модернизации высшего образования РФ», представлена О. Солодовой [522], є титанічною науковою працею. Вона заснована на прогресивних ідеях, які обґрунтовуються синергетичним моделюванням. Однак практичного застосування на державному рівні в РФ вона також не набула. Подальші дослідження О. Солодової [523] щодо побудови системи освіти на основі синергетичного підходу призвели до появи ряду концепцій та концептуальних ідей авторів націлених: на модернізацію змісту підготовки атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у системі вищої освіти; на розвиток у ад'юнктів компетентності (компетенції).

Сьогодні спостерігається стійка тенденція: взаємозамінність працівників поступається місцем персоналізації завдань (тимчасовий склад проти кадрового). Наслідком цього є такі зростаючі тенденції: ролі суб'єктивності праці вченого; ролі гнучких, короткотривалих проєктів і колективів.

Результат інтеграції цивільної системи вищої освіти з її військовою компонентою [302; 242; 634] не залишилось без наслідків. А тому зазначені тенденції призвели до адекватної реакції суб'єктів управління, що висуває нові вимоги до системи вищої військової освіти, зокрема, до змісту навчання та моделі випускника ад'юнктури. Система освіти повинна формувати такі якості у випускників ад'юнктури: професіональний універсалізм – здібність до швидкої зміни сфери і способів діяльності, тобто перехід з одного робочого місця на інше зі зміною виду діяльності; стресову стійкість (легше адаптуються ад'юнкти з числа військовослужбовців); потребує від випускника здобуття міждисциплінарних знань і формування умінь [631].

Звідси і розуміння нелінійного характеру розвитку професійної кар'єри людини в сучасних умовах. Суб'єктивність діяльності тягне за собою ще одне тенденцію, пов'язану з тим, що випускники ад'юнктури набувають характеру «квзисамостійності», що передбачає істотне підвищення ринкової відповідальності. Тому ад'юнктів необхідно вчити брати відповідальність на себе, тобто формувати в них здібність до саморефлексії і, як наслідок, здібність до саморозвитку.

Отже, відповідальність у прийнятті рішень, гнучкість мислення, фундаментальність, міждисциплінарність, творча самостійність, здібність до саморозвитку – якості, без володіння якими сьгоднішні випускники ад'юнктури виявляться неадаптованими до реалій сучасної ринкової економіки. Відповідно, якщо раніше, при фіксованих робочих місцях і їх надійності, в умовах стабільної кадрової політики і постійному характері роботи, професійна діяльність була нормованою відповідними ЗУНами, якими повинні були володіти випускники, то тепер на зміну їм прийшли компетентності, які забезпечують динамічне набуття знань та навиків.

Як відомо, знання, уміння та навички визначають кваліфікацію людини, описують функціональну відповідність між вимогами робочих місць, галуззю, об'єктом, видами, задачами професійної діяльності. Види діяльності висувають вимоги до кваліфікації. Компетенція передбачає можливість дії в багатьох галузях. Це поняття характеризує інтегральний результат освіти як здібність здобувати та застосовувати знання, уміння і особисті якості для успішної діяльності. Якщо дотримуватися тлумачення А. Новікова щодо поняття «Методології» як вчення про організацію діяльності [419, с. 20], то за

таких динамічних умов випускник ад'юнктури повинен володіти нею на рівні навичку. Тільки так ад'юнкт спроможний повноцінно організовувати свою професійну діяльність. Проте в системі управління сучасного вищого навчального закладу процес адаптації до належної підготовки запізнюється [393].

Отже, всі вчені не залежно від наукової спеціальності в професійній роботі використовують за фундамент методологію професійної діяльності. Відмінною ознакою є предмет та об'єкт наукових спеціальностей, які перелічені у паспорті спеціальності [477]. Тому багато вчених розуміють важливість опанування випускниками аспірантури (ад'юнктури) методологічними знаннями, уміннями та навичками, необхідними їм у подальшій майбутній педагогічній (практичній та науково-дослідній) діяльності. Саме тому методологічні аспекти педагогічної освіти в останнє десятиліття знаходять віддзеркалення в роботах ряду вчених як необхідний або й оптимальний напрям розвитку. Подальші дослідження вчених поступово наблизили до класичного розуміння методологічної компетентності, якою має оволодіти і вміти практикувати випускник аспірантури (ад'юнктури).

Розглянемо типові рішення за напрямом №4. На підставі вивчення бібліографії, стало можливим визначити теоретичні та методологічні витoki нашого дослідження, яке будуть складати сім наукових напрямків досліджень ННД№12 – ННД№16, ННД№18, ННД№20, а саме: перший напрямок (ННД№12) – дослідження з обґрунтування доцільності побудови систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації на засадах КТ-парадигми; другий напрямок (ННД№13) – дослідження з обґрунтування філософських основ поняття «Методологічна культура» (В. Загвязінський, С. Кульневич, В. Лукашов, Ю. Кушнер); третій напрямок (ННД№14) – дослідження з обґрунтування «методологічна культура вчителя» (В. Мосолов, В. Сластенін, В. Тамарін, А. Ходусов, Е. Бойко, О. Шкуропатова, О. Тупілко, Ю. Риндіна, В. Кравцов); четвертий напрямок (ННД№15) – дослідження з обґрунтування «методологічна культура педагога» (В. Краєвський, Е. Бережнова, П. Кабанов, Е. Абдуллін); п'ятий напрямок (ННД№16) – дослідження з обґрунтування «методологічна культура педагога-дослідника» (В. Загвязінський, Г. Валуєв); шостий напрямок (ННД№18) – дослідження з обґрунтування «методологічна культура

викладача» (В. Лукашов, В. Семиченко, О. Дубасенюк, Р. Кисельова); сьомий напрямок (ННД№20) – дослідження з обґрунтування «методологічна культура офіцера» (Р. Тимошев, А. Гурський, В. Балабушевич).

У цій дисертації науковій спільноті пропонується обрати напрям №4 «Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та перехід від К-парадигми до КТ-парадигми», оскільки інші напрями є малодієвими або тупиковими. На підставі цих фактів можна з певною ймовірністю стверджувати, що автором вперше введено в науковий обіг поняття методологічної культури ад'юнктів як феномен системи вищої військової освіти. Факт підтверджується відсутністю аналогічного опису структури, а отже, може бути підставою як рівень наукової новизни.

Факт пріоритетності досліджень за даним напрямком зафіксовано: науковою публікацією наукової статті (концепції) [250; 251]; погодженням в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27.10.2015); тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Національного авіаційного університету (протокол №11 від 22.12.2020).

Розглянемо типові рішення за напрямом №5. В дослідженнях М.І. Нещадима на підставі генезису військової освіти України за період 1991 – 2001 рр., [407; 408] обґрунтовано необхідність концептуально будувати сучасну систему військової освіти України на засадах гуманістичної філософії освіти з урахуванням позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Згодом була розроблена концепція створення єдиної системи військової освіти в Україні [483]. В концепції ставилось за мету: зберегти досягнення вищої військової школи України; зберегти науково-педагогічний потенціал; забезпечити якість підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог; зменшити витрати на підготовку фахівців у системі військової освіти; сформувати і забезпечити розвиток високих моральних якостей громадянина України та захисника Вітчизни.

Не викликає сумнів щодо окремих негативних наслідків, оскільки, поставивши за мету зменшити витрати на підготовку фахівців у системі військової освіти, унеможлиблюється: зберегти досягнення вищої військової школи України; зберегти науково-педагогічний потенціал; забезпечити якість підготовки військових фахівців

відповідно до сучасних вимог.

Перспективні напрямки розвитку систем підготовки й атестації вчених в контексті Болонського процесу знайшли віддзеркалення у висновках і рекомендаціях європейських конференцій та семінарів, на яких обговорювалися питання модернізації аспірантури (ад'юнктури), що стосується в частині підготовки наукових керівників. На це звертають увагу Б. Бедный та А. Миронос в роботі [457].

Так, у жовтні 2004 р. на конференції Європейської асоціації університетів «Підготовка дослідників як ключовий елемент європейського знання», що проходила у м. Маастріхт (Нідерланди) учасниками започатковані основні напрями реформування системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. Учасники конференції визнали, що існує суспільна потреба у формуванні якісно нового покоління дослідників, здатних працювати в спеціалізованих і міждисциплінарних галузях знання.

На семінарі «Європейська галузь вищої освіти і європейська галузь досліджень – два стовпи суспільства знань», що проходив у Зальцбурзі (лютий 2005 р), сформовано новий напрям розвитку наукових досліджень і підготовки фахівців для суспільства, заснованого на знанні [625]. Сформульовано «десять принципів», основні з яких висвітлюють проблему необхідності якісної підготовки аспірантів та наукових керівників, а саме:

1. Відносини наукових керівників і аспірантів, форми і методи контролю і оцінки діяльності аспірантів і наукових керівників повинні базуватися на чітко розподілених обов'язках між аспірантами, їх керівниками, університетом.

2. Тривалість підготовки аспірантів, як правило, повинна складати три-чотири роки денного навчання.

3. Необхідна підтримка інноваційних структур, які повинні відповідати вимогам міждисциплінарного навчання і розвитку універсальних навиків.

4. Аспіранти мають бути професійно підготовленими не тільки до дослідницької роботи, але і до інших видів інтелектуальної роботи.

5. Університети несуть відповідальність за вдосконалення програм аспірантів, виступаючи гарантми їх якості, і відповідають за розвиток стратегії і шляхів становлення кар'єри на ранніх етапах діяльності дослідника.

Перелічені рекомендації очевидні й актуальні для ад'юнктури.

Ґрунтуючись на власних розробках, А. Кармазинський [176] відзначає, що проєктування особистої кар'єри через отримання вченого ступеня стало менш привабливим, тому він вбачає суспільну потребу в новій концепції діяльності аспіранта. В концепції діяльності аспіранта мала бути спрямована на створення наукоємного інноваційного бізнесу на основі інтелектуальної власності і нематеріальних активів, створених в рамках аспірантури.

Розроблена концепція визначає напрям розвитку системи підготовки наукових кадрів – перехід від трансляції старих знань до концептуальної генерації і синтезу нових знань та наукових напрямів

Прогнозується, що мета напряму розвитку буде реалізована шляхом створення інтелектуальної власності і її трансферу в нематеріальні (і матеріальні) активи.

В концепцію закладено такі принципові погляди: захист дисертації в стратегії підготовки аспіранта має стати однією з проміжних цілей навчання аспірантів; процес навчання в аспірантурі має бути направлений на підготовку потенційних керівників крупних проєктів; постановка вищої мети мотивуватиме аспірантів до активної роботи над дисертацією; навчання в аспірантурі – джерело збільшення індивідуальних ресурсів аспірантів і поліпшення якості їх фундаментальних знань; навчальний план аспіранта слід розглядати як бізнес-план зі створення інтелектуальної власності.

У концепції відзначено необхідність посилити вимоги до освітньо-професійної програми підготовки аспірантів, а саме: включати у виконання навчального плану першого року навчання підготовку до видання спільно з керівником огляду літератури за напрямком дослідження; допускати до захисту дисертації аспірантів, що здали в друк книгу за результатами проведених робіт; обов'язково навчати аспірантів складати заявки на отримання патентів, винаходи, технічні рішення, корисні моделі, товарні знаки; обов'язково навчати аспірантів складати заявки на отримання грантів; освітні програми підготовки аспірантів слід акредитувати або сертифікувати в експертних радах.

Також експертні ради повинні: відстежувати тенденції, стежити за успіхами реалізації програм підготовки аспірантів; ставити завдання і формулювати актуальні цілі досліджень; ввести обов'язкові дисципліни, а саме: компетенції, творчість і методи

концептуального мислення в реалізації дослідницьких проєктів; написання і захист дисертацію у визначений термін.

З критичного аналізу концепцій та концептуальних ідей випливає: автор цієї дисертаційної роботи вперше звернув увагу на існуючі протиріччя та сформулював мету, об'єкт, предмет, концепцію та завдання дослідження.

Отже, концепції та альтернативні концепції (ідеї) вищезгаданих дослідників визначають вектор головного стратегічного (оптимального) напрямку: подальшого розвитку загальної філософії освіти України; подальшого розвитку філософії освіти підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в постмодернізованій (реформованій) системі вищої освіти України; подальший розвиток інституту ад'юнктури.

Оскільки об'єкт і предмет пов'язані єдиною метою дослідження, то в подальшому будемо розглядати саме теоретичне та методологічне обґрунтування педагогічних основ розвитку методологічної культури ад'юнктів на сучасному етапі реформування та модернізації вищої військової освіти.

Як наслідок, нова модель освітнього процесу повинна орієнтуватися на здатність ад'юнктів діяти в стані невизначеності, випадковості, тобто приймати рішення в процесі вибору. Це означає, що майбутня модель навчання повинна передбачати можливість отримувати рішення, які можна трактувати як ситуацію вибору одного рішення з множини рівноправних, випадкових рішень. Тоді рівень освіченості людини тим вище, чим ширша сфера діяльності і вищий ступінь невизначеності ситуації, в якій він здатен діяти самостійно, чим ширшим спектром можливих способів діяльності він володіє.

Виходячи з цього, констатуємо, що стратегічним напрямком розвитку інституту ад'юнктури має бути зміна парадигми.

Отже, можна зробити наступні висновки. Безперечно, що багато наукових керівників потребують додаткової підготовки для виконання своїх обов'язків; високий рівень наукового керівництва грає ключову роль в забезпеченні якості підготовки ад'юнктів; безперервний професійний розвиток наукових керівників – одне із завдань університету; важливо, щоб наукові керівники мали чітке уявлення про ті навички і компетенції, які необхідні для індивідуального розвитку кандидата, про перспективні

вимоги його майбутньої кар'єри; в Європейських ВНЗ існує в різних формах система підготовки молодих наукових керівників та консультантів. За рахунок цього надається допомога науковим керівникам, в якій сформульовані основні принципи і правила їх роботи; в країнах СНД такої практики й досі не проводиться. Як наслідок, молоді наукові керівники та консультанти не мають чіткого уявлення про ті навички і компетенції, які неодмінно необхідні для індивідуального розвитку майбутнього кандидата, про перспективні вимоги його майбутньої кар'єри. Не виключено, що відсутність компетентності наукового керівника або консультанта може призвести до зриву майбутньої кар'єри кандидата; молоді наукові керівники та консультанти керуються лише інтуїтивним обмеженим досвідом, якого набули за час спілкування з власне своїм науковим керівником або консультантом.

Порівняно з недавнім минулим, як зазначає Ф. Альтбах (Altbach P.), суттєво змінилося соціальне обличчя сучасного аспіранта [624]. Раніше до аспірантури та ад'юнктури вступала людина, яка прагнула пов'язати своє майбутнє з наукою чи викладанням. Нині в аспірантурі (ад'юнктурі) набагато більше тих, для кого цей рівень освіти означає залучення до професійного наукового знання, оволодіння дослідницькими та аналітичними навичками, що відкривають шлях в інших секторах економіки та суспільного життя (промисловість, управління, юридичні та фінансові сфери тощо). Ця тенденція детермінує зміни у результатах докторської освіти, а також критерії підготовленості здобувача докторського ступеня до професійної діяльності у різних сферах, керуючись принципом «підготовка на базі досліджень, але не тільки для дослідницької діяльності» [624, с. 6].

Відповідно до Європейської рамки кваліфікацій результатами навчання на докторському рівні є знання у найбільш розвинених граничних галузях дослідження в міждисциплінарній сфері, а також найбільш розвинені та спеціалізовані навички і методи, включаючи синтез та оцінку, необхідні для вирішення критичних проблем.

Отже, оптимальним напрямком розв'язання проблеми є обрання напряму №4 «Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та перехід від К-парадигми до КТ-парадигми», оскільки інші напрями є неідеальними. На користь вибору даного напрямку підводять концептуальні погляди за результатом кризи

освітньої парадигми [391].

Дослідження зазначених авторів дозволили значно розширити розуміння сутності та змісту методологічної культури, її ролі в розвитку професіоналізму людини. Необхідно розрізняти поняття «методологічна культура науковця» і «методологічна культура вчителя, вихователя, офіцера». Відмінність ця обумовлено тим, що перший виробляє наукові педагогічні знання, а другі їх використовують.

Бібліографічний аналіз не дозволив нам виявити жодної кандидатської чи докторської дисертації, що захищена за тематикою розвитку методологічної культури ад'юнктів та аспірантів, структури, змісту, теорії і методики її розвитку, організаційно-педагогічних умов.

Тому доцільним є започаткувати науковий напрям досліджень у складі 4-го узагальненого напрямку з обґрунтування дефініції поняття методологічної культури ад'юнктів. Практика показує, що напрямок ННД№10 та ННД№11 формування та розвитку методологічної культури ад'юнктів виявився безперспективними. Тому подальше наше дослідження зорієнтовано на вивченні наукового напрямку досліджень №21 «Розвиток методологічної культури ад'юнктів». Це призведе до вирішення головних завдань модернізації освіти на сучасному етапі – підвищення професійного рівня наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації і формування педагогічного корпусу, відповідного запитам сучасного життя.

Зважаючи на вищеперелічені обставини, на нашу думку, методологічна культура ад'юнктів гіпотетично відображає якісний рівень готовності їх до організації всіх видів майбутньої професійної діяльності, визначеної законами України «Про вищу освіту» [141] та «Про наукову та науково-технічну діяльність» [142].

Шляхи і способи розв'язання науково-теоретичної проблеми. Виходячи з обраного оптимального напрямку розвитку системи вищої військової освіти в Україні в частині, що стосується ад'юнктури, необхідно обґрунтувати: шляхи вирішення проблеми; спосіб практичної реалізації шляхів з вирішення проблеми.

Розглянемо можливі конкретні шляхи розв'язання проблеми. Критерієм вибору виступатиме: максимальна ефективність підготовки ад'юнктів із забезпеченням розвитку методологічної культури. Шляхи і способи розв'язання проблеми наочно подано на

рис. 1.3, перелічимо їх: Ш№1.1 Консервативний; Ш№1.2. Формування досвіду; Ш№1.3. Формування професійної готовності; Ш№2.1. Вдосконалення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; Ш№3.1. Формування компетентності; Ш№3.2. Розвиток компетентності; Ш№4.1. Формування методологічної культури; Ш№4.2. Розвиток методологічної культури; Ш№5.1. Рефлексивний; Ш№5.2. Пошук проблемних напрямків; Ш№5.3. Пошук перспективних напрямків.

Оскільки кандидати на вступ до ад'юнктури мають вищу військову освіту «Спеціаліст» або «Магістр» зі здобутими знаннями методології, сформованими уміннями, тому доречно розглядати шлях «Ш№4.2 Розвиток методологічної культури». Виходячи з обраного критерія, в дослідженні [251] доведено оптимальність обраного шляху №2 «Розвиток методологічної культури» у ад'юнктів на підставі принципів ПРК-12 – культуровідповідності; ПРК-13 – єдності загальної і методологічної культури; ПРК-14 – проектування особистісної траєкторії розвитку впроваджується поряд з К-парадигмою КТ-парадигма.

Розглянемо способи вирішення у дисертації проблеми:

1 Спосіб традиційний – шляхом використання науково-педагогічними працівниками оптимальних організаційно-педагогічних умов планового педагогічного процесу ад'юнктури в аудиторний час $R_{y_1}(MKA)opt(Y_1)$;

2. Спосіб інноваційний, шляхом застосування науковим керівником оптимальних організаційно-педагогічних умов науково-методичного супроводження в позааудиторний час педагогічного процесу в науковій школі $R_{y_2}(MKA)opt(Y_2)$.

Тоді, результуючий ефект можна одержати (1.1):

$$U_{var1} = R_{y_1}(MKA)opt(Y_1) + R_{y_2}(MKA)opt(Y_2). \quad (1.1)$$

Зважаючи на консервативність, традиційність, сталість побудови і організації планового педагогічного процесу ад'юнктури, можемо підтвердити вибір способу №2 за рахунок оптимізації організаційно-педагогічних умов науково-методичного супроводження в позааудиторний час педагогічний процес в педагогічній системі наукової школи.

Обраний концептуальний напрямок розвитку інституту ад'юнктури, шлях та спосіб

дозволяють реалізувати творчий науково-пошуковий процес в науковій школі, а також гармонізований розвиток методологічної культури у ад'юнктів.

Обґрунтування якості підготовки ад'юнктів через показник рівня розвиненості методологічної культури. При дослідженні питання якості підготовки наукових та науково-педагогічних працівників у Збройних силах України доцільно звернути увагу на показник результативності ад'юнктури, яким часто маніпулюють ВВНЗ (НУ) при підготовці щорічних звітів про наукову і науково-технічну діяльність за встановленою формою (п. 9.2 Функціонування ад'юнктури – таблиці 12 [462; 463]). У роботі Б. Галієва [90] основний показник професіоналізму у сфері науково-дослідної діяльності становить методологічна культура.

В даному випадку, доречно результативність функціонування ад'юнктури розглядати через кількісний показник – коефіцієнт готовності ад'юнктів до організації професійної діяльності або рівень розвиненості їхньої методологічної культури.

При ретельному аналізі щорічних статистичних довідників можна вичленити показники діяльності аспірантури [123]. Подібні відомості щодо діяльності ад'юнктури відсутні у вільному доступі, оскільки дана інформація є державною таємницею [474]. Аналізуючи звіти аспірантури та ад'юнктури, можна зробити висновок, що після закінчення навчання відносно мала кількість аспірантів своєчасно захищає дисертації. Приблизно такі показники й ад'юнктури.

Підвищити показник готовності керівництво МОН України пропонувало за рахунок загального збільшення терміну навчання в ад'юнктурі – до чотирьох років, яке прописане у новому Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) [479]. Це рішення МОН України ґрунтується на численних рекомендаціях, у тому числі [439]. Відповідні зміни внесено до Інструкції про організацію підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у Збройних силах України [149].

Сучасна практика показує непоодинокі випадки призначення на посади наукових та науково-педагогічних працівників випускників ад'юнктури, які успішно завершили навчання, але без вчасного захисту дисертації в установлений термін через об'єктивні [32] та суб'єктивні причини [18]. Враховуючи це, варто приділити увагу вивченню

питання якісної підготовки випускника ад'юнктури, з'ясувати ступінь і глибину оволодіння ним методології. Оскільки від цього залежить його професійна готовність до самостійної організації всіх видів військово-професійної наукової та науково-технічної діяльності визначеної законами України.

Якщо розглядати спроможність ад'юнкта як майбутнього науково-педагогічного працівника до науково-педагогічної діяльності, то, за аксіомою Р. Кисельової, методологічну культуру можна розглядати як умову вдосконалення професійної діяльності та особистісних якостей викладача [181]. Як показали дослідження [181, с. 67], рівень сформованості методологічної культури у людини суттєво впливає на становлення таких особистісних якостей педагога, як стійкість, самокритичність, спостережливість, вимогливість, здатність розуміти людей (в тому числі своїх вихованців), педагогічний такт та інші. Крім того, ці дослідження дозволили виділити залежність педагогічної діяльності викладача від рівня сформованості методологічної культури. Результати представлені у таблиці [181, с. 67].

Слід брати до уваги уявлення щодо методологічної культури, яка, на думку Ю.З. Кушнера, характеризує ступінь глибини і ґрунтовності оволодіння педагогом знаннями основ методології педагогічної та психологічної науки, вміння застосовувати ці знання творчо, з високою ефективністю при організації навчально-виховного процесу [345, с. 9]. М. Корепанова запевняє, що розвинена методологічна культура майбутнього педагога визначає можливість породження нових ідей у конкретних проблемних ситуаціях, тобто забезпечує евристичність педагогічного мислення [315].

Отже, при цілеспрямованому вдосконаленні своєї методологічної культури викладач формує свій «педагогічний вплив» і самовизначення в діяльності. При цьому відбувається осмислення цілей діяльності, самостійний стиль, виробляється педагогічна «Я-концепція», закладаються основи творчої індивідуальності педагога (індивідуальний стиль педагогічної діяльності). Це підтверджує робота [180, с. 63], автор якої констатує: «Особенности образовательного процесса зависят от уровня методологической культуры педагога, которая является результатом диалектического развития личностного потенциала, позиции, системы ценностей, формирования методологических знаний, творческого опыта деятельности преподавателя».

Щоб «вибудувати» освітній процес, науково-педагогічний працівник повинен чітко усвідомлювати свої можливості та особисті якості, об'єктивно оцінювати рівень підготовленості до педагогічної діяльності, знати особливості своїх вихованців, які включаються в цей процес, і на основі цих знань ставити реально досяжні цілі.

Акцентуючи увагу на професійну майстерність, С. Кульневич [341] відзначає, що методологічна культура, будучи обов'язковим компонентом професіоналізму, полягає в прагненні й умінні вчителя вести методологічний пошук, спрямований на відшукання особистісних смислів педагогічних явищ, необхідних для розвитку особистості учня в педагогічному процесі. Це твердження стосується насамперед діяльності викладача ВНЗ.

Необхідно розрізняти поняття «методологічна культура науковця» і «методологічна культура вчителя». Вчитель і вчений користуються методологічними знаннями по-різному. На цій підставі Е. Бережнова та В. Краєвський пропонують розрізняти також методологічну культуру викладача-дослідника і вчителя-практика [55, с. 698]. Відмінність між методологічною культурою вченого і вчителя обумовлена тим, що перший здобуває нові наукові знання, а другий їх використовує на практиці. Для вчителя володіти методологічною культурою означає знати методологію педагогіки і вміти застосовувати ці знання в процесі вирішення педагогічних ситуацій.

Тому, методологічну культуру слід розглядати як механізм і умову професійного та особистісного вдосконалення викладача, розвиток його мислення, формування індивідуального стилю діяльності, орієнтованого на проєктовану педагогічну мету. Оскільки випускник ад'юнктури має право займатися науково-педагогічною діяльністю, то під час підготовки йому необхідно оволодіти методологією педагогічної діяльності. Якісним показником у даному разі виступатиме методологічна культура науково-педагогічного працівника, теоретичні знання якої він продемонструє при складанні іспитів з дисциплін: «Педагогіка та психологія вищої школи»; «Організація та проведення навчально-виховного процесу, методичної, наукової, та науково-технічної діяльності»; «Нормативно-правові основи вищої освіти»; а практичні вміння – під час проходження «Педагогічної практики».

Законом України про наукову та науково-технічну діяльність визначено, що випускник ад'юнктури має право займатися науковою діяльністю. Розглянемо вплив

методологічної культури на спроможність ад'юнкта як майбутнього наукового працівника, що може професійно займатися науковою діяльністю. Т. Симакова вказує, що на перших етапах становлення молодого вченого виняткову роль у професійному зростанні відіграє методологічна культура [509]. Якщо це твердження взяти за аксіому, то методологічна культура науковця впливає на успішне виконання його основної діяльності – пошуку нового знання. Це твердження є раціональним, якщо розглядати випускника ад'юнктури в ролі наукового працівника. Майбутнім науковим працівникам Збройних сил України вкрай необхідно оволодіти арсеналом дослідницьких методів, що включає конструювання, проектування, моделювання, уявний експеримент, імпровізацію, а також природно-наукове і гуманітарне мислення з урахуванням їх непростого взаємозв'язку.

Дослідник, включаючись в наукову діяльність, повинен досить чітко й усвідомлено уявляти собі, що таке наука, як вона організовується, знати закономірності розвитку науки, структуру наукового знання. Йому також необхідно чітко уявляти критерії науковості нового знання, яке він має намір отримати, форми наукового знання, якими він користується і в яких він має намір висловити результати свого наукового дослідження і т. д. – тобто все те, на що він повинен буде спиратися у своїй науково-дослідницькій діяльності для того, щоб вона була осмисленою і організованою [419, с. 46].

Аналогічно якісним показником оволодіння методологічною культурою науково-педагогічного працівника виступатимуть теоретичні знання, які ад'юнкт продемонструє при складанні іспитів з дисциплін: «Філософія»; «Методологічні основи наукових досліджень»; «Організація наукових досліджень»; «Нормативно-правові основи наукової та науково-дослідницької діяльності»; а практичні вміння – під час проходження «Наукової практики».

Значну цінність для нашої роботи становить висновок Р. Кисельової щодо методологічної культури. «Культура не являється якою-либo компетенцією или компетентностью, по сути, определяет уровень и качество всей профессионально-педагогической деятельности педагога, пронизывает все сферы его труда, становится источником творческого поиска и новаторства, помогает ему самоопределиться как

личности в изменяющихся условиях образовательной среды, поверить в свои силы и возможности, открывает перспективы профессионального роста и самореализации, совершенствования педагогического мастерства преподавателя, обеспечивает целостность, общность и единство педагогического процесса и образования в целом» [419, с. 66].

На думку А. Гурського та В. Балабушевича, методологічна культура загальновійськового офіцера спрямована на підвищення їх професіоналізму. Високий рівень методологічної культури офіцера забезпечує йому можливість бачити ситуацію вибору в конкретних бойових, педагогічних, політичних та інших ситуаціях, а також зі знанням справи цей вибір реалізовувати [113]. Ми у своєму дослідженні розширюємо розуміння методологічної культури для категорії ад'юнктів з числа офіцерів. Оскільки між діяльністю загальновійськового офіцера та ад'юнкта, який згодом буде науковим чи науково-педагогічним працівником, є як загальні риси, так і істотні відмінності, то визначення методологічної культури офіцера не є тотожним до визначення методологічної культури військового вченого. Методологічна культура офіцера націлена на якість використання методологічних знань на практиці військового управління, а методологічна культура військового вченого зорієнтована на здобуванні нових знань з військового мистецтва. В цьому полягає один із феноменів методологічної культури і є надзвичайно актуальним для подальших досліджень.

Методологічна культура військового вченого визначає рівень та якість всієї військово-професійної, наукової і науково-педагогічної діяльності випускника ад'юнктури, яка пронизує всі сфері його праці, становить джерело творчого наукового пошуку і новаторства, допомагає йому самовизначитися як особистості та сформувати власний морально-етичний та мотиваційно-вольовий стиль.

Враховуючи наявні точки зору щодо уявлення ролі методологічної культури для різних категорій осіб, вважаємо за необхідне її розглядати з позицій системно-діяльнісного підходу через структуру діяльності (А. Леонтьєв). Ми не ототожнюємо «методологічну культуру» і «людську діяльність», але вважаємо її як специфічним способом людської діяльності. Культура знаходить свій прояв у діяльності.

Підставою такої думки є висловлювання А. Новікова: «Сложилось устойчивое

представление, что методология может относиться только к научно-исследовательской деятельности, но никак не к другим видам человеческой деятельности» [419, с. 8].

Отже, загальним «знаменником» для наукової та науково-педагогічної роботи ад'юнктів є діяльність. Виходячи з цього, в дисертації ми допускаємо наступну гіпотезу: якісна організація всіх видів військово-професійної, наукової і науково-педагогічної діяльності офіцером на посадах наукових та науково-педагогічних працівників забезпечується своєчасним оволодінням методологічною культурою.

Відзначимо, що ці складові МКА об'єднані за ключовими складовими напрямками: науковим і педагогічним (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Єдність професійної діяльності з методологічною культурою

Напрямок професійної діяльності	Шифр діяльності	Найменування складових професійної діяльності	Шифр складової діяльності	Найменування складової методологічної культури діяльності	Шифр складової методологічної культури діяльності
науковий	НД	науково-організаційна	Д1	методологічна культура у сфері науково-організаційної діяльності	МКА(Д1)
		наукова	Д2	методологічна культура у сфері наукової діяльності	МКА(Д2)
		науково-технічна	Д3	методологічна культура у сфері науково-технічної діяльності	МКА(Д3)
		інформаційно-аналітична	Д4	методологічна культура у сфері інформаційно-аналітичної діяльності	МКА(Д4)
педагогічний	НПД	науково-педагогічна	Д5	методологічна культура у сфері науково-педагогічної діяльності	МКА(Д5)
		науково-просвітницька	Д6	методологічна культура у сфері науково-просвітницької діяльності	МКА(Д6)
військово-професійна	ВПД	військова	Д0	методологічна культура у сфері військово-професійної діяльності	МКА(Д0)

Отже, на нашу думку, оволодіння ад'юнктом методологічною культурою буде проявлятися:

- 1) в індивідуальному стилі організації ним всіх видів професійної діяльності;
- 2) в індивідуальному психолого-педагогічному стилі ставлення до своїх вихованців.

1.2 Обґрунтування поняття методологічної культури ад'юнктів

Виходячи із завдань дослідження, обґрунтуємо поняття методологічної культури ад'юнктів. Необхідно відзначити, що дослідження проблеми дисертації ускладнено неоднозначністю та недостатньою розробленістю понятійно-термінологічного апарату і як наслідок потребує вводу нових термінів, нерідко запозичених з інших галузей. Одночасно спостерігається невизначеність і неоднозначність змісту низки понять, а також способів їх вираження у відповідних термінах [172, с. 31, 53 – 58].

Це пояснюється розбіжностями, яка нерідко виникають через те, що деякі дослідники вкладають в окреме поняття надто обмежений або надмірний зміст, що дає лише часткове уявлення про явища і процеси. Невід'ємною якістю наукового терміна, як вказують В. Краєвський та О. Бережнова, є однозначність, що «дозволяє досягти єдиного розуміння їх всіма вченими ...» [328, с. 194].

Аналізуючи тлумачення «методологічної культури» для кожної окремої категорії «студент», «вчитель», «педагог», «офіцер», ми встановили, що ці тлумачення не зовсім відповідають функціональному опису відповідно адресованій категорії. У зв'язку з цим першочерговим завданням, яке потрібно вирішити у дисертаційній роботі, є: чітко і однозначно виділити та визначити основні, базисні поняття (категорії), які відповідають категорії «ад'юнкт».

З цією метою будемо дотримуватися вимоги [138, с. 48 – 49], а саме: визначеності понять і термінів, що робить необхідним чітко обмежувати зміст понять і кожним терміном позначати лише одне поняття; строгості прийнятого аспекту розгляду (аспектна чистота); однозначності і єдності розуміння, співвіднесеності з прийнятими понятійними системами, що диктує необхідність «вписувати» нові терміни в існуючу понятійну систему.

Побудувавши таким чином систему доказів понять, досягнемо дотримування однозначного тлумачення термінології у нашому дослідженні, що дозволить уникнути смислових помилок. Використані у процесі дисертаційної роботи поняття термінів, які не спеціально не розшифровуються, подано у тому сенсі, в якому вони фігурують у відповідних нормативно-правових актах.

1.2.1 Обґрунтування поняття методологічної культури ад'юнктів

Відповідно до часткового завдання дослідження обґрунтуємо поняття «методологічна культура ад'юнктів». Підставою для обґрунтування поняття «методологічна культура ад'юнктів» є: відсутня єдина думка з приводу сутності поняття, змісту і структурних компонентів методологічної культури [137, с. 178]; відсутність в обігу поняття «методологічна культура ад'юнктів», яка притаманна категорії «ад'юнкт» на етапі навчання офіцера в ад'юнктурі; наявне визначення поняття «методологічна культура офіцера» не тотожне за функціоналом «ад'юнкту», тобто офіцеру, який навчається в ад'юнктурі, але може бути початковим базисом; відсутність в обігу поняття «методологічна культура аспірантів», яка також притаманна категорії «ад'юнкт» на етапі навчання офіцера в ад'юнктурі, але позбавлена феномену військової специфіки.

В зв'язку з цим, на основі аналізу педагогічної літератури ми сформулювали власне бачення та обґрунтуємо позицію необхідності введення до наукового обігу терміна «методологічної культури ад'юнктів».

Поняття «методологічна культура ад'юнктів» має прямий взаємозв'язок понять термінів «методологія» + «культура» + носій методологічної культури («ад'юнкт» + «офіцер»). Виходячи із вищезапропонованої конструкції, можна пояснити генезис поняття терміна «методологія» + «культура» + «категорія (носій)» як рівень функціональної (посадової) зрілості «категорії (носія)». Таким чином, термін «методологічна культура ад'юнктів» займе цілковито логічне місце у часовому просторі навчання та розвитку людини, а саме: «курсант», «офіцер», «ад'юнкт», «науковий або науково-педагогічний працівник», узагальнивши останньою категорією «вчений». Цьому висновку передували наукові дослідження з обґрунтування терміна поняття «методологічна культура» (ННД№13) та для наступних категорій: «студент» (ННД№19), «вчитель» (ННД№14), «педагог» (ННД№15), «педагог-дослідник» (ННД№16), педагог-музикант» (ННД№17), «викладач» (ННД№18). В даному і ланцюгу логічної послідовності відсутня категорія «аспірант» [199]. Паралельно з цим ланцюгом, але з істотним запізненням, вчені (В. Балабушевич, А. Гурський, Р. Тимошев) у наукових дослідженнях (ННД№20) розвивали ідею з обґрунтування поняття «методологічна

культура» для категорії «офіцер».

І хоча у наведеному ланцюзі категорій осіб системи освіти України є образ військової компоненти системи освіти України, за винятком їх специфіки та феномену, ми помітили прогалину у дослідженнях з обґрунтування «методологічної культури» для категорії «ад'юнкт» та «аспірант», які хоча є тотожними за функціоналом, але мають істотні відмінності, що приховані у феномені. Феномен їх відмінностей розглянемо у наступному підрозділі.

Обґрунтування фундаментального поняття терміна «методологія». Для синтезу складової терміна «методологічна культура ад'юнктів» розглянемо загальноприйняті в енциклопедіях визначення поняття «методологія» та врахуємо окремі авторитетні думки (табл. 1.2).

Отже, у філософській літературі немає загальноприйнятого трактування методології. Досить поширеними є визначення методології: як сукупності прийомів дослідження; як вчення про методи наукового пізнання і перетворення світу; як вчення про способи отримання і організації знань про світ.

Але реальний зміст поняття методології набагато глибший. Методологія – це система теоретичних знань, що виконують роль керівних принципів, знарядь наукового дослідження і конкретних засобів реалізації вимог наукового аналізу. Воно обмежує предмет і завдання методології аналізом можливостей методів дослідження. Заслужують окремої уваги роздуми А. Новікова проблем методології.

По-перше, методологія тривалий час Р. Декартом та його послідовники розглядалася дослівно «як вчення про методи діяльності» (метод і «логос» – вчення) [121]. В такому розумінні методології її предмет обмежено аналізом методів, що мало свої історичні підстави: в умовах класового суспільства, розподілу на розумову та фізичну працю (за К. Марксом). Відносно невелика група людей «розумової праці» задавала цілі діяльності людям «фізичної праці», які повинні були реалізовувати зазначені цілі. Так склалася класична для того часу психологічна схема діяльності: мета – мотив – спосіб – результат. Мета задавалася людині «із зовні». Для нашого випадку ад'юнктові – науковим керівником.

Таблиця 1.2 – Ключові визначення поняття «методологія»

№ п/п	Джерело	Опис, тлумачення поняття терміну
2	Большая Советская Энциклопедия [56, с.476]	«Методология (от «метод» и «логия») – учение о структуре, логической организации, методах и средствах деятельности»
9	Вегнер Е. [73, с.38]	методологія як вчення про організацію будь-якої діяльності (ігрової, навчальної, трудової).
1	Декарт Р. [121, с.267]	«Методология – это учение о методах деятельности (метод и «логос» – учение).
6	Загвязинский В. [138, с.9]	«Методология педагогики – это учение о педагогическом знании и о процессе его добывания, т. е. педагогическом познании».
8	Новиков А. Новиков Д. [419, с.20]	Методологія – це вчення об організації діяльності (методологія - це вчення про організацію діяльності.)
5	Основы философии науки [437, с.307]	1) система определенных способов и приемов, применяемых в той или иной сфере деятельности (в науке, политике, искусстве и т.п.); 2) учение об этой системе, общая теория метода, теория в действии».
4	Философский словарь. Под ред. М. Розенталя [553, с.254]	«...1) совокупность приемов исследования, применяемых в какой-либо науке; 2) учение о методе познания и преобразования мира».
3	Философский энциклопедический словарь [554, с.209-210]	«Методология – система принципов и способов организации и построения теоретической и практической деятельности, а также учение об этой системе»
7	Ягупов В. [601, с.189]	1) методологія – система принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему. 2) методологія – це провідний принцип щодо організації наукової діяльності ад'юнктом.

Мотив або «нав'язувався» людині також ззовні, або він його повинен був сам собі сформулювати (наприклад, мотив – заробити гроші, щоб прогодувати себе і свою сім'ю). І таким чином, А. Новіков пояснює, що для більшої частини людей для вільного прояву своїх сил, для творчості залишався тільки один спосіб: синонім – метод [417]. Звідси й таке вузьке розуміння методології.

По-друге, традиційно склалося уявлення, що методологія практично цілком відноситься до науки, до наукової діяльності. Нібито неявно мається на увазі, що мова йде про методологію науки взагалі або методологію конкретної науки. Однак наукова діяльність охоплює широкий пласт видів людської діяльності.

По-третє, в гуманітарних та суспільних науках через недостатній рівень розвитку їх теоретичного апарату склалося тенденція відносити до методології всі теоретичні побудови, що знаходяться на вищому ступені абстракції, ніж сталі узагальнення. Цьому підтвердженням є визначенням методології педагогіки, яке подає В. Загвязінський [138].

Автор роботи [497] визначає головну мету методології науки – вивчення тих методів, засобів і прийомів, за допомогою яких дотримується і обґрунтовується нове знання в науці. Але, окрім цього основного завдання, методологія вивчає також структуру наукового знання взагалі, місце і роль в ньому різних форм пізнання, методи аналізу та побудови різних систем наукового знання.

У фізико-математичних та технічних науках широкого вжитку набуло спрощене тлумачення поняття методології як загального підходу до вирішення завдань того або іншого класу. В результаті виникла імпліцитна плутанина методології з методикою.

По-четверте, методологію науки в СРСР партійні органи тлумачили як марксистсько-ленінське вчення. Інші тлумачення «методології» вважалися шкідливими і небезпечними для вчених.

По-п'яте, поштовх до розвитку методології науки отримано завдяки науковим роботам дослідників П. Копніна, В. Лекторського, В. Садовського, В. Швирина, Г. Щедровіцького, Е. Юдіна та ін. Вони роздробили методологію (розглядаючи саме методологію науки) на чотири ієрархічні рівні ([412, 592]): філософський; загальнонауковий; конкретно-науковий; технологічний (конкретні методики і техніка дослідження). Це створило визнання системного стереотипу практично всіма методологами і в результаті не піддавалося сумнівам. Такий розподіл призвів до того, що вчені змушені були займатися методологією або використовувати її в дослідженнях лише на своїх конкретних рівнях. На нашу думку, це не враховує міждисциплінарні причинно-наслідкові зв'язки одержаних результатів та унеможлиблює синтез їх в єдину наукову картину світу.

Філософський та загальнонауковий ієрархічні рівні методології відведені для філософів. Однак філософи, за винятком власних філософських досліджень, не проводять конкретних наукових досліджень. Вони аналізують лише найбільш загальні результати, отримані в різних галузях наукового знання.

А вченим – представникам конкретних наук: фізикам, хімікам, педагогам і так далі – потрібна методологія (як наука про організацію діяльності), як інструментарій власної діяльності для проведення власних сучасних досліджень. Крім того, роботи філософів з проблематики гносеології і методології часто написані настільки складною,

незрозумілою мовою, що для інших учених вони просто недоступні.

Конкретно-наукова методологія відведена методологам конкретних наук - методологам фізики, біології, психології і так далі. Але позиція, розробки цих методологів «зависають» – вони вже не філософи, але і не власне вчені, які здобувають нове наукове знання. Ці методологи, як правило, в конкретні методики і техніку наукових досліджень не вникають. Тому їх результати рідко представляють інтерес для дослідників в конкретних наукових галузях.

Конкретними методиками і технікою досліджень, якими повинні займатися вчені четвертого рівня, часто в значному або в повному відриві від верхніх ієрархічних рівнів такої будови методології.

Значного прориву у пошуку фундаментальної основи поняття терміна «методологія» досягли А. Новіков та Д. Новіков у роботі [419]. Вони поставили питання: чим принципово методологія науки (методологія наукової діяльності, методологія наукового дослідження – синоніми) відрізняється від методології будь-якої іншої людської діяльності? Результатом цього міркування стало визначення поняття «методологія», «очищене від зайвого».

Методологія - це вчення про організацію діяльності. Таке визначення однозначно детермінує і предмет методології – організацію діяльності, його і в подальшому будемо використовувати як теоретичну і фундаментальну основу у нашому дослідженні.

Слід зазначити, що такої ж думки щодо тлумачення «методологія» дотримується автор дисертації [73; 74]. Там лише уточнено поняття «методологія», відносно якої діяльності (ігрової, навчальної, трудової) здійснюється організація. Нарівні з методологією науково-дослідної діяльності в педагогіці виділено другий її напрям – методологію практичної діяльності. Хоча таке тлумачення терміна не загальноприйняте, воно зручне, бо є чіткішим і лаконічнішим.

Достовірністю тлумачення терміна «методологія», за означенням [73], є факт позитивного схвалення спеціалізованою вченою радою та затвердження ВАК РФ наукового ступеня кандидата педагогічних наук Е. Вегнер. А оскільки між трьома точками зору (А. Новіков, Д. Новіков, Е. Вегнер) не було розбіжностей у тлумаченні

поняття терміна «методологія», що офіційно визначено ВАК РФ, то ми наважимося визнати його фундаментальним у нашому дослідженні.

Обґрунтування фундаментального поняття терміна «культура». Для синтезу складової терміна «методологічна культура ад'юнктивів» розглянемо загальноприйняті в енциклопедіях визначення поняття «культура» та врахуємо окремі авторитетні думки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Ключові визначення поняття «культура»

№ п/п	Джерело	Опис, тлумачення поняття терміну
1	Большой современный толковый словарь русского языка [151]	1. Совокупность достижений человечества в области общественно-интеллектуальных и производственных отношений. Совокупность таких достижений в определённую эпоху, у определённого народа. 2. Уровень развития каждой из областей жизни (интеллектуальной, общественной и производственной). Конкретные результаты такого развития.
2	Кребер А. (Kroeber A.), Клакхон К. (Klukhohn C.) [629, с.96-97]	«Культура состоит из эксплицитных и имплицитных норм, определяющих поведение, осваиваемое и опосредуемое при помощи символов, она возникает в результате деятельности групп людей, включая ее воплощение в средствах. Сущностное ядро культуры составляют традиционные (исторически сложившиеся и акцентуированные) идеи, в первую очередь – те, которым приписывается особая ценность. Культурные системы могут рассматриваться, с одной стороны, как результаты деятельности людей, а с другой – как ее регуляторы»
3	Уайт Л. (White L.) [636, с.686]	«культура – это внутренне организованная система явлений, которые целиком зависят от символов. При этом явления подразделяются на действия (поведенческие схемы), объекты (орудия и предметы, созданные ими), идеи (верования, знания), чувства (установки, ценностные ориентации), выраженных в символической форме».
4	Линтон Р. (Linton R.) [630]	розуміє культуру як певну конфігурацію загальноприйнятої поведінки і результатів цієї поведінки, складові елементи якої сприймаються членами деякого суспільства і передаються наступним поколінням
5	Лотман Ю. [359]	розуміє культуру як спадкову пам'ять колективу, що виражається в певній системі заборон і законів
6	Ожегова С. [429, с.313]	5) высокий уровень чего-нибудь, высокое развитие, умение.
7	Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль [537]	«Культура – образование, умственное и нравственное»
8	Толковый словарь русского языка / Д. Ушакова [538, с.261]	«культура» – совокупность человеческих достижений в подчинении природы, в технике, образовании, общественном строе. Развитие культуры происходит скачками
9	Ягупов В. [601]	високий якісний показник розвиненості в людини соціально здобутих знань, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованих цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки людини, а також форм трансляції і виховання їх у наступному поколінні

Працюючи над систематизацією визначення поняття терміна «культури», А. Кребер та К. Клакхон станом на 1952 р. систематизували 164 означень та визнали, що «культура» - це феномен, внаслідок якого з'явилося безліч його визначень, число їх постійно зростає [629]. Тому можна стверджувати, що поняття «культура» за час розвитку людства перетворилося в феномен з великою кількістю часом суперечливих визначень.

В якості фундаментального визначення терміна «культура» приймемо [429] та з урахуванням думки [167] щодо доцільності доповнення якостей, притаманних людині, тоді під терміном «культура» будемо розуміти високий рівень індивідуального розвитку і вихованості людини.

Розширене тлумачення терміна «культура» виглядає як: високий якісний показник розвиненості в людини соціально здобутих знань, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованих цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки, а також форм передачі і виховання їх у наступному поколінні.

Синтез поняття «методологічна культура ад'юнкта». Виходячи з логічної послідовності функціонального розвитку особи у військовій сфері, поняття «методологічна культура ад'юнкта» є наступним якісним функціональним рівнем після «методологічної культури офіцера». При цьому поняття «методологічної культури офіцера» доповнюється «методологічною культурою ад'юнкта» в період навчання офіцера в ад'юнктурі, а також і у подальшій військовій службі у формі «методологічної культури офіцера-вченого».

Виходячи відповідно до часткового завдання дисертаційного дослідження обґрунтуємо саме поняття терміну «методологічна культура ад'юнкта».

В якості складових конструкції поняття «методологічна культура ад'юнкта» приймаємо таке визначення, яке включає прийняті за основу фундаментальні тлумачення складових терміну.

Під терміном «методологія» будемо розуміти – це вчення про організацію діяльності. Слід відповісти на питання хто організовує діяльності? Будемо розуміти, що організовує діяльності ад'юнкт з числа офіцерів. Винятком є здобувачі вченого ступеня з число працівників Збройних сил України.

З чим пов'язана функціональна діяльність?

Особливість «діяльність офіцера» – військово-професійна діяльність. На думку А. Гурського та В. Балабушевича [113] методологічна культура загальновійськового офіцера має складну організацію. Основними видами повсякденної діяльності офіцера: як військовий управлінець (менеджер) і як педагог (керівник і організатор процесу навчання і виховання підлеглих). Відповідно, і в структурі методологічної культури офіцера на перший план висуваються методологічні підстави саме управлінської і педагогічної діяльності. Високий рівень методологічної культури офіцера забезпечує йому можливість бачити ситуацію вибору в конкретних бойових, педагогічних, політичних і інших ситуаціях, а також із знанням справи цей вибір реалізовувати.

Особливість «діяльність ад'юнкта» – наукова + науково-педагогічна та військово-професійна діяльність. Оскільки у ад'юнкта основною діяльністю є наукова, то на думку В. Ягупова «методологію» слід розглядати як провідний принцип щодо організації наукової діяльності.

Далі слід з'ясувати на що націлена діяльності ад'юнкта. Діяльності ад'юнкта націлена перетворення здобутих індивідуальних знань, сформованих умінь, навиків в досягання людиною високого рівня в галузі суспільно-інтелектуальних і виробничих відносин.

Під терміном «культура» будемо розуміти високий якісний показник розвитку людини соціально здобутих знань, сформованих умінь, навиків, набутого досвіду, сформованих цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки, а також форм трансляції їх наступному поколінню.

Отже, виходячи з врахуванням вище розглянутого здійснимо синтез поняття терміну «методологічна культура ад'юнкта» на основі термінів: «методологія» - це вчення про організацію діяльності; «культура» – високий якісний показник розвиненості в людини соціально здобутих знань, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованого цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки людини, а також форм трансляції і виховання їх у наступному поколінні.

З урахуванням понять методології та культури отримуємо наступне визначення в широкому розумінні: «методологічна культура ад'юнкта» – наявність у ад'юнкта

соціально здобутих знань методології, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованого світогляду, цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки притаманного вченому, який проявляється у ефективному вирішенні задачі організації науково-дослідної, науково-педагогічної та військово-професійної діяльності, а також форм взаємного спілкування, трансляції і виховання їх у наступному поколінні.

Це визначення терміну «методологічна культура ад'юнкта» є логічним та відображає суть отримало подальший розвитку поняття методологічної культури розповсюдивши його на нову категорію – ад'юнкти, як феноменальна форма підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб ЗС України.

Звичайно для спрощення може використовувати трактування поняття методологічної культури ад'юнктів у вузькому сенсі, а саме наявність набутого досвіду з організації професійної діяльності.

Методологічна культура ад'юнкта формується під впливом соціальних культурних дій, ухваленням або неприйняттям особою існуючих норм, правил, положень, вимог, а також в процесі діяльності засвоєння наявних форм культури і створення нових форм і культурних цінностей (у тому числі і в процесі навчання). Компетентність особи формується в ході цілеспрямованого процесу навчання в ад'юнктурі і удосконалюється в процесі здійснення наукової діяльності.

Узагальнюючи результати аналізу теоретичних досліджень, відзначимо, що при визначенні суті методологічної культури ад'юнкта акцент робиться на особовій складовій (ціннісне відношення ад'юнкта до організації науково-дослідної і військово-професійної діяльності, її результатів, здібність до творчого саморозвитку) або на діяльнісній (володіння знаннями, уміннями і навиками методологією організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності, здібністю до ухвалення і трансляція культурних норм в процесі науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності і оформленні її результатів). Ми вважаємо, що дані складові в методологічній культурі ад'юнкта є рівнозначними і взаємозв'язаними.

Кожен ад'юнкта в процесі організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності накопичує досвід теоретичного і практичного

вирішення різних методологічних завдань, має уявлення про досвід своїх попередників і сучасників, використовує такий досвід на практиці, відповідно до вимог реальної ситуації і має можливість вдосконалення способів здійснення організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності, збагачення існуючого досвіду і норм діяльності.

Методологічна культура ад'юнкта сполучає в собі елементи формального (проходження певним нормам, інструкціям, напрацьованим прийомам) і неформального (творчість, індивідуальність, імпровізацію) змісту. Найчастіше дані елементи характеризуються взаємозв'язаною і органічним переходом один в одного.

1.2.2 Структура методологічної культури ад'юнктів

У завданні дослідження з обґрунтування поняття «методологічна культура ад'юнктів» сформуємо часткове завдання щодо обґрунтування її структури.

Розробленість структури «методологічна культура» для категорій ланцюга «студент», «вчитель», «педагог», «викладач», «офіцер» не підкріплена у науковій літературі чітким уявленням цієї структури. Оскільки однією зі складових терміна «методологічна культура ад'юнктів» є «культура», то заслуговує на увагу логічна розробка структури культури А. Новіковим [415, с. 27 – 29]. Культура включає в себе об'єктивні і суб'єктивні компоненти. Ми підтримуємо такий класифікаційний поділ «культури» на структурні складові у складі об'єктивного і суб'єктивного компонентів, лише доповнивши його функціональним.

Тоді у відповідності до прийнятого у дисертації поняття «методологічна культура ад'юнкта» та погляду А. Новікова на класифікаційну структуру з урахуванням нашого доповнення вибудуємо складну багаторівневу систему.

Класифікаційний поділ на структурні складові «методологічної культури ад'юнкта» включає: об'єктивний компонент (ОК МК А); суб'єктивний компонент (СК МК А), суб'єкт, носій культури – людина «ад'юнкт»; функціональний компонент (ФК МК А), – трансляційно-виховна функція культури; носія суспільних знань методології. Суспільні знання як продукт суспільно-історичного пізнання вченими всесвіту. Суспільні знання

існують об'єктивно, незалежно від кожної конкретної людини – в наукових журналах, статтях, книгах, дисертаціях, в Інтернеті, в інших матеріальних носіях інформації; носія індивідуальних знань методології – ад'юнкт. Індивідуальні знання як приналежність кожному окремому ад'юнкту. Природно, що індивідуальні знання принципово відрізняються від суспільних. Такий класифікаційний поділ «методологічної культури ад'юнкта» на структурні складові на фундаментальному рівні не суперечить логіці та пояснюють процес набуття індивідуальних наукових знань суспільством, формування наукової картини світу.

Виходячи із розглянутого класифікаційного поділу «методологічної культури ад'юнкта» на структурні складові, конкретний склад та зміст розглянемо в наступних логічних підрозділах.

Складові об'єктної компоненти методологічної культури ад'юнктів. Враховуючи уявлення та припущення автора [415, с. 27 – 29] про об'єктивний компонент культури за аналогією, з одного боку, та прийнятого за основу поняття «методологічна культура ад'юнкта», з іншого, припускаємо подальший класифікаційний поділ об'єктивного компонента «методологічної культури ад'юнкта» на структурні складові, які у певній мірі відображають сутність методологічної культури ад'юнктів: нормативно-правова (НПС); моралі (МС); традицій (ТС); методологія (СМ), яка до складу включає елементи загальної методології (філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, технологічного, дидактичного, розвиваючого, виховного, рівнів) (ЕЗМ) та елементи таємної методології (ЕТМ); мова і знакова складові (МЗС); носія суспільних знань методології (НСЗМ).

Незважаючи на те, що базовою основою методологічної культури ад'юнктів виступає культура, з логіки очевидних речей на такі компоненти, як мистецтво, філософія, релігія та політична ідеологія, вводимо обмеження і виключаємо зі складу об'єктивного компонента.

Зв'язок об'єктивного з суб'єктивним компонентом здійснюється безпосередньо за допомогою функціонального компонента (ФК МК А).

Перелічений класифікаційний поділ об'єктивного компонента «методологічної культури ад'юнкта» на структурні складові зображено на рис. 1.1. Відповідно до цієї

структури, розглянемо їх зміст щодо дотримання вимог захисту державної таємниці, особливо це стосується таємної методології.

Рисунок 1.1 – Структура об'єктного компонента методологічної культури ад'юнктів

Зміст складових об'єктного компонента методологічної культури ад'юнктів.

Сутнісні характеристики методологічної культури ад'юнкта слід розглянути через зміст її основних структурних компонентів. У педагогіці немає єдності в питанні про визначення основних структурних і функціональних компонентів. При виділенні частин, підсистем дослідники часто керуються власним досвідом, своїми уявленнями про модельовану систему. Ми пропонуємо розглядати складові як складну систему.

У філософському енциклопедичному словнику [554, с. 156] категорія «зміст» тлумачиться як відповідна сторона цілого, що представляє собою єдність усіх складових елементів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, суперечностей і тенденцій. Зміст складових методологічної культури ад'юнкта, за аналогією, доцільно розкривати через систему індивідуальних професійних якостей, основних компонентів і функцій [427, с. 63].

В нашому дослідженні методологічна культура ад'юнктів включає вчення про організацію діяльності за ключовими напрямками педагогічної та наукової діяльності. Таким чином утворюється вчення про організацію складових видів діяльності.

Отже, об'єктний компонент методологічної культури є не що інше, як фундамент

знань, який транслюється від покоління до покоління дослідників. Ці знання можуть буди збережені на різних типах матеріальних носіїв (розповідь, наукові статті, книги, електронні носії, тощо). Зміст об'єктного компонента методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації перелічених видів професійної діяльності, занотовуються до табл. А.2.

Відчуті духовну складову об'єктної компоненти методологічної культури, ймовірно, можна в час її активної трансляції науковим керівником ад'юнкту. Тут важливим є педагогічний такт наукового керівника, особисте ставлення до виховання ад'юнкта: в цьому складному педагогічному процесі передається методологічна культура.

Зміст нормативно-правової складової методологічної культури ад'юнктів. Обґрунтуємо необхідність включення до методологічної культури ад'юнктів нормативно-правової складової. Завдяки їй у ад'юнкта складається система загальносуспільних світоглядних уявлень про норми, етику і правила поведінки, обмеження і визначення, на основі яких він може організовувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства.

Норми – це правила поведінки, очікування та стандарти, що регулюють взаємовідносини між ад'юнктами, указуючи на правила поведінки за певних умов та ситуацій при організації професійної діяльності. Норми в цілому охоплюють: організації професійної діяльності в ад'юнктурі ад'юнктами; взаємодії наукового керівника з ад'юнктом; організації дисертаційної роботи; логічного структурування розділів дисертаційної роботи (дисертації); підготовки до друку наукових публікацій, їх мінімальну кількість; організації участі ад'юнктів у наукових заходах з дотримання етичних норм поведінки; процедуру атестації та захисту дисертаційної роботи.

Наприклад, законом України «Про державну таємницю» регулюються суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України [143]. В цьому акті зведено переліки відомостей, що, згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць, становлять державну таємницю. Їх визначають як звід відомостей, що становлять державну таємницю (ЗВДТ).

Оскільки наукові дослідження націлені на ключові напрямки (військові науки):

забезпечення державної (національної) безпеки; розробки озброєння та військової техніки та озброєння; вдосконалення військового оперативного мистецтва; обґрунтування змісту навчання курсантів, що забезпечує професійний розвиток, формування стресової та психологічної стійкості, то ад'юнкти зобов'язані перевіряти наявність таємної інформації, а у разі наявності такої одержувати дозвіл для публікації. Ця норма закону поширюється і на інші напрямки досліджень, а також на необхідність перевірки на відсутність таємної інформації у дисертаційних та інших наукових роботах ад'юнктів та аспірантів.

Порядок виконання наукових робіт, що містить відомості, які становлять державну таємницю, визначається переліком табл. А.3. Після ознайомлення з даною нормою стають зрозумілими причини і необхідність накладання певних обмежень на поширення інформації та окремих прав і свобод дослідника.

Таким чином, необхідність введення НПС до складу ОК МК А обумовлено вищезазгаданими причинами, ключовими з них є врегулювання порядку (функціонування) діяльності ад'юнктів та збереження інформації, що становить державну таємницю.

Слід зауважити динаміку змін у нормативно-правовій базі України з питання підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, яка потребує постійної та ретельної уваги. Динаміка змін наведена в табл. А.4.

Слід також зазначити, через відмінність нормативно-правової бази в окремих питаннях підготовки ад'юнктів, порядок проведення дисертаційної праці, публікації (апробації) наукових результатів визначають її феноменальну відмінність від аспірантури.

Зміст складової моралі методологічної культури ад'юнктів. Мораль (синонім – моральність) – соціальний інститут, що виконує функцію регулювання поведінки вчених у всіх без винятку сферах наукового та суспільного життя. Мораль є складовою культури [413]. Тому у складі методологічної культури також має бути компонент «мораль».

Від інших форм регулювання масової діяльності (права, виробничо-адміністративних регламентів, державних директив, народних традицій і т.п.) мораль відрізняється способом здійснення своїх вимог: суспільна необхідність, потреби, інтереси наукового суспільства в моралі виражаються у вигляді стихійно сформованих і

загальноновизнаних приписів і оцінок, підкріплених силою масового прикладу, звички, звичаю, громадської думки.

Вимоги моралі приймають форму безособової повинності, однаково зверненої до всіх. Виконання вимог моралі санкціонується лише громадською оцінкою схвалення або засудження вчинків [127].

Зміст складової традиції методологічної культури ад'юнктів. Було проаналізовано наукові роботи: з історії науки [78]; передового європейського досвіду наукового керівництва у наукових школах на прикладі школи Е. Резерфорд [118; 119]; ролі традицій у формуванні колективів [368]; сучасного стану та тенденцій у типовій національній системі підготовки аспірантів та ад'юнктів [457].

Традиція (лат. *traditio* – передача) – форма передачі елементів культури, соціального досвіду – звичаїв, побуту, обрядів, норм співжиття, правил і манер поведінки, усталених поглядів і переконань, цінностей, смаків, що склалися історично й передаються з покоління в покоління та зберігаються впродовж тривалого часу [540, с. 357].

Однією з традицій у науковому суспільстві стало започаткування наукових шкіл [78]. Яскравим прикладом організації традиції колективного мислення були пообідні зустрічі за чашкою чаю учнів наукової школи фізика Е. Резерфорда, де кожен міг генерувати свої найфантастичніші ідеї [118; 119]. «В резерфордовской лаборатории все трудились молча и деятельно: шеф не выносил праздных словопрений. Но в час после полудня все собирались на чаепитие в физпрактикуме и там выговаривались досыта. Почти все работы и все споры вертелись, как правило, вокруг планетарного атома» [119].

На всіх стадіях формування та розвитку колективу виникають, міцніють і об'єднують його великі і малі традиції, відзначає А. Макаренко [368]. Виключенням не стали наукові школи, в яких також можна виділити великі і малі традиції. Великі традиції – це яскраві масові події, підготовкою і проведенням яких науковий керівник виховує відчуття гордості за свій науковий колектив, віру в його сили, пошану до громадської думки. Малі, буденні, повсякденні традиції скромніші за масштабами, але не менш важливі за виховними діями щодо ад'юнктів. Вони вчать підтримувати встановлений порядок, виробляючи стійкі звички творчої поведінки ад'юнктів. Малі традиції не вимагають особливих зусиль, їх підтримують всі члени наукової школи.

Традиції змінюються і оновлюються. Нові завдання, що постають перед колективом, та нові способи їх вирішення стають з часом методологічною основою – це сприяє виникненню нових і стиранню старих традицій.

В умовах наростаючої тенденції гнучких, короткотривалих проєктів і колективів [523] вкрай важливо зберігати традицій у формуванні тимчасових наукових колективів за законами, описаними А. Макаренком. Вони забезпечують швидку акліматизацію, встановлення дружніх взаємин між всіма членами у новому колективі.

Крім широковідомих формальних традицій, існують приховані (не формальні) національні традиції у системі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, на їх присутність вказують автори роботи [457]. Навіть з впровадженням систем підготовки й атестації вчених на засадах Болонського процесу в Україні, систему все одно скорегували під наше ментальне мислення з національними особливостями і традиціями [267; 583, с. 42].

Отже, традиції у науковій сфері – це усталення певних поглядів і переконань, цінностей, що склалися історично й передаються від старшого покоління молодшому та зберігаються впродовж тривалого часу.

Через систему традицій, присутніх у структурі методологічної культури ад'юнктів, передається ключова фундаментальна методологія та виховання. Не даремно у військовій системі освіти високі показники у патріотичному вихованні військовослужбовців досягаються завдяки вихованню їх на традиціях.

Тому систему підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у всьому світі можна розглядати як велику цінність цивілізації, націлену на репродукцію вчених, яка передається тисячоліттями.

В результаті підтверджується гіпотеза щодо ключової ролі традицій наукових шкіл у підготовці наукових та науково-педагогічних кадрів [70], а тому необхідно їх враховувати у складі ОК МК А.

Зміст складової фундаментальної методології. Як зазначалось, складова фундаментальної методології включає елементи як загальної методології (філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, технологічного, дидактичного, розвиваючого, виховного рівнів), так і методології таємної. Базові знання

методології ад'юнктом становлять фундаментальну основу їх методологічної культури. Слід зазначити, що ефективна організація у майбутньому наукової чи науково-педагогічної діяльності посадовцем залежить від рівня і якості опанування ад'юнктом знань методології, його активності, ініціативності і творчості.

Організація науково-дослідної та науково-педагогічної діяльності у військовій системі обумовлена феноменальними особливостями [303]. Ця особливість знань становить таємну методологію. Цю частину у складі загальної методології в дисертаційній роботі йменовано «підготовчою стадією». Етапи підготовчої стадії визначають єдиний порядок організації наукових досліджень, прийнятих у Збройних силах України, містять відомості, що, відповідно до пунктів [474, п. 1.9.1; п. 1.9.2; п. 1.9.5; п. 4.3.1], віднесені до державної таємниці, а тому заборонено їх висвітлювати у відкритих джерелах за відсутності грифу «таємності». Тому в нашій роботі та у відкритих публікаціях етапи таємної методології розкривати не будемо.

Сучасна практика показує, що питанню обов'язкового оволодінню ад'юнктом таємною методологією організації наукових досліджень приділяється недостатньо уваги. Автором неодноразово висувалися пропозиції доцільності впровадження досвіду в ад'юнктуру щодо організації дослідження за стадіями єдиного порядку організації наукових досліджень, прийнятих у ЗС України, з розробки технічного завдання (ТЗ) та етапів його погодження. Однак сучасні реалії свідчать про те, що так етап погодження ТЗ із дозвільними організаціями затягнувся б на довгі місяці і в результаті ад'юнкту втрачав дорогоцінний час.

До організації виконання науково-дослідних робіт з грифом «таємно» можуть бути допущені і працівники ЗС України, які працевлаштувалися у сфері військової науки та освіти. Однак ознайомлення з таємною методологією не може бути допущене керівником установи/організації раніше позитивного схвалення СБУ щодо допуску до державної таємниці. Тільки після цього вони мають право ознайомитися з етапами підготовчої стадії.

Зміст мови і знакової системи складових методологічної культури ад'юнктів. Мова служить засобом людського спілкування, мислення і вираження думок. За допомогою мови здійснюється наукове пізнання світу, в мові об'єктивується

самосвідомість особистості ад'юнкта. Завдяки мові здійснюється людська форма передачі соціального досвіду застосування методології, культурних норм і традицій, через мову реалізується спадкоємність наукових поколінь. Мова займає провідне місце в системі освіти. Вона виступає і як накопичувач суспільного досвіду. Через звукову мову, писемність (рідною або іноземною мовою) здійснюється через носії суспільних знань передача інформації (зміст, структуру) про методології від старшого покоління вчених (наукових керівників) до молодшого (ад'юнктам).

Зміст носія суспільних знань методології складової методологічної культури ад'юнктив. Суспільні знання методології є продуктом суспільно-історичного пізнання вченими структури та змістовного наповнення методології. Як результат існує велика кількість визначень поняття терміна «методологія». Суспільні знання існують об'єктивно, незалежно від кожної конкретної людини – в дисертаціях, книгах, підручниках, в Інтернеті, в інших носіях інформації, в яких акумульовано суспільні знання методології.

Складові суб'єктної компоненти носія методологічної культури ад'юнктив. Суб'єктивний компонент культури, на думку автора [415, с. 27 – 29], – суб'єктивні людські сили і здібності, що реалізуються в діяльності (відчуття, сприйняття, знання, уміння, виробничі і професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного і етичного розвитку, світогляд, способи і форми взаємного спілкування людей тощо). Дане означення має ширший зміст, адаптований більше для носія культури, ніж для носія однієї методологічної культури. Тому, виходячи з цього теоретико-методологічного підґрунтя, сформулюємо власний погляд щодо тлумачення суб'єктної компоненти методологічної культури ад'юнктив.

Складові суб'єктивного компонента методологічної культури ад'юнкта освоюються ад'юнктами в процесі їх навчання в ад'юнктурі, природно, на основі об'єктивних компонентів методологічної культури, в першу чергу, на основі суспільної свідомості – мораль, права, науки тощо за допомогою освоєння суспільних знань. А також на живих прикладах поведінки конкретних людей – науково-педагогічних працівників, наукових працівників та наукового керівника.

Об'єктом аналізу компонентного складу різних фахівців стали роботи вчених [158;

427]. Результуючий висновок вчених свідчить, що і досі не існує чіткого уявлення щодо структури суб'єктного компонента (людини) і, крім того, вони не повною мірою відображаються в ОНХ.

Виходячи з цього, ми на основі аналізу визначили наступну структуру та складові суб'єктивного компонента носія методологічної культури ад'юнктів, яку можна уявити у формі наукової картини, яка включає реальну (індивідуальну) наукову картину світу в частині методологічної культури, та ідеалізовану (бажану) у формі освітньо-наукової характеристики, яка закладається ад'юнктам на етапі освітнього процесу в ад'юнктурі.

У відповідності до обраної структуризації розглянемо основні компоненти та їх змістове наповнення.

Суб'єктний компонент носія методологічної культури ад'юнктів у формі реальної (індивідуальної) наукової картини світу існує у складі: спрямованості особи (світогляду, цінностей, мотивації, орієнтації, прагнення); досвіду особи (знання, уміння, навички, компетенції, звички); індивідуальних психічних процесів (інтелект, воля, почуття); професійно-важливих якостей як носія індивідуальних знань методології. Детальніше огляд компонентів подано нижче.

Спрямованість особистості є структурною складовою, що є її вищим рівнем. Спрямованість особистості ад'юнкта на основі результатів роботи [317] можна розглядати як сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність особи і характеризуються: рівнем розвиненості, широтою розвиненості, інтенсивністю і дієвістю. У кожної людини особистість має свій рівень сформованості спрямованості. На підставі двох атрибутів психіки [455] спрямованість ад'юнкта можна класифікувати за формами: свідомість (форми прозріння) і активність (спонукальні форми).

Інтеграційною формою спрямованості особистості ад'юнкта, що об'єднує світогляд і прагнення до його реалізації, є переконання особистості.

Світогляд особистості (індивідуальний світогляд ад'юнкта) – система наявних у ній понять та уявлень про науковий світ: природи, людини, суспільства і про саму себе, своє місце, свою роль на цьому світі. Світогляд науковця має величезний життєвий сенс. Він впливає на етику і норму поведінки ад'юнкта, на відношення її до наукової праці, до інших вчених, на характер життєвих прагнень, на його побут, смаки, наукові інтереси

тощо. В людині можуть поєднуватися, утворюючи певну єдність, три типи світогляду: життєвий (буденний), релігійний та науковий. В контексті цього дослідження нас в більшій мірі цікавить науковий світогляд.

Науковий світогляд виступає в понятійній, категоріальній формі, спираючись на досягнення наук про природу, людину і суспільство і володіє логічною доведеністю. Науковий світогляд робить для ад'юнкта зрозумілим світ природи, людину і суспільство, формує освічену свідомість, позбавляє від соціальних, політичних, релігійних забобонів і пережитків. Воно озброює ад'юнкта сукупністю початкових філософських принципів і методів пізнання дійсності, збагачує людину системою духовно-ціннісних орієнтацій. Компонентами світогляду ад'юнкта виступають цінності.

Цінності співвідносяться зі світоглядом як частина і ціле. Цінності визначаються як явища і предмети матеріального або духовного характеру, що володіють позитивною значущістю, тобто здатні задовольняти певні потреби ад'юнкта (індивідуальні цінності), служать йому інтересам і цілям. Компонентами цінностей ад'юнкта (і, відповідно, його світогляду) є ідеали.

Ідеали співвідносяться з цінностями як частина і ціле. Ідеалом є вища мета, що визначає прагнення, поведінку ад'юнкта і проявляється у його професійній науковій та науково-технічній діяльності.

Функція ідеалу полягає в тому, що він, будучи формою усвідомлення недосконалості предметів, явищ, недосконалості суспільства і особистих недоліків, надихає ад'юнкта на зміну, особистий розвиток. Ідеал задає мету особистого самовдосконалення професійно-важливих якостей, розвитку суб'єктної методологічної культури. Важливо відзначити, що особисті ідеали ад'юнкта формуються на основі образів конкретних людей, які його оточують, а саме – наукових керівників.

Ціннісна орієнтація визначається як вибіркове відношення ад'юнкта до матеріальних і духовних цінностей, виражене в його поведінці, професійній науковій діяльності.

Система ціннісних орієнтацій особистості ад'юнкта утворює свого роду вісь свідомості, що забезпечує її стійкість, спадкоємність, притаманні поведінці при організації наукової та науково-технічної діяльності.

Через це ціннісні орієнтації виступають важливим чинником мотивації до дій ад'юнктів в їх професійній науковій діяльності, у наукових пошуках в рамках об'єкту дисертаційної роботи.

Ціннісні орієнтації співвідносяться з цінностями як частина і ціле.

Ціннісні орієнтації є чинниками, що безпосередньо викликають спонукання ад'юнкта до дії. У кожної людини існує своя власна система цінностей і ціннісних орієнтацій (унікальність особистості) з чітко збудованою ієрархією цінностей.

Життєва позиція особистості ад'юнкта виступає компонентом ціннісних орієнтацій. Це найбільш виражена ціннісна орієнтація, що визначає найстійкіші мотиви діяльності. Зокрема, життєва позиція особистості ад'юнкта включає життєві принципи особистості – систему норм поведінки в сфері наукової та науково-технічної діяльності, в тому числі етичних, естетичних норм.

Життєві принципи у ад'юнкта виробляються в процесі розвитку.

Самооцінка особистості, що проявляється в ступені складності завдань, цілей, які усвідомлено беруться на себе ад'юнктом, є показником рівня вимог. Своєю чергою рівень вимог є похідним від ціннісних орієнтацій.

Таким чином, вимоги – своєрідний вид об'єктивізації ціннісних орієнтацій особистості.

Наступним компонентом, який розглянемо, є прагнення. Прагнення ад'юнкта до підвищення самооцінки на початкових етапах навчання в ад'юнктурі приводить до конфлікту двох тенденцій – тенденція підвищити вимогливість, щоб досягти максимальних успіхів, і тенденції понизити їх, щоб уникнути невдачі в результаті виявлення тупикового напрямку пошуку. Переживання успіху (або неуспіху) в наукових дослідженнях, що виникає унаслідок досягнення (або недосягнення) рівня прагнень, спричиняє за собою зсув рівня намагань до важчих завдань (або простіших).

Зниження складності обраної мети після успіху або її підвищення після невдачі (нетипова зміна рівня прагнень) говорять про нереалістичний рівень прагнень або неадекватну самооцінку майбутнього вченого. Люди, що володіють реалістичним рівнем прагнень, відрізняються упевненістю в своїх силах, наполегливістю в досягненні мети, більшою продуктивністю, критичністю в оцінці досягнутого. Неадекватність

самооцінки може призвести до вкрай нереалістичних (завищених або занижених) прагнень. У поведінці ад'юнктів це проявляється у виборі дуже важких або дуже легких цілей, у підвищеній тривожності, невпевненості в своїх силах, тенденції уникати ситуації змагання, некритичності в оцінці досягнутого, помилковості прогнозу, не завершеності кваліфікаційного дослідження.

Вищою формою спрямованості особистості ад'юнкта виступає переконання.

В структуру переконання ад'юнкта входять світогляд і прагнення до його здійснення в своїй професійній науковій діяльності. Переконання об'єднують інтелектуальні, емоційні і вольові властивості ад'юнкта.

Слід відзначити одну з ключових ролей емоційної сприйнятливості ад'юнкта в доведенні світогляду до рівня переконань. Тоді можна забезпечити позитивний вплив на ад'юнктів та активність у професійній діяльності.

Таким чином, розглянувши і усвідомивши природну спрямованість особистості ад'юнкта, її форми, розуміємо, що на розвиток спрямованості особистості впливає виховання з боку всіх учасників освітньо-виховного процесу ад'юнктури. Тому, на нашу думку, потрібно підібрати відповідного змісту виховання для здобувача саме в науковій школі.

Суб'єктний компонент носія методологічної культури ад'юнктів (ІСКНМКА) висвітливо через представлення компонентів: бажаних з наукової точки зору компонентів, що відображають зміст освітньо-наукової характеристики, яка закладається ад'юнктам на етапі освітнього процесу в ад'юнктурі. Таким чином, ІСКНМКА як цілісний компонент можна представити у такому складі: світоглядний (СС); ціннісний (ЦС); мотиваційний (МС); когнітивний (КС); операційно-діяльнісний (ОДС); професійна-важливі якості (ПВЯ); суб'єктно-рефлексивний (СРС); функціональний (ФС) (гносеологічна; інформаційна; технологічна; комунікативна; етична; рефлексивна; знакова; адаптивна-інтеграційна).

Перелічений на рис. 1.2 склад є бажаним з наукової точки зору, але слід зазначити, що в реальній освітньо-науковій характеристиці відображені (увійшли) когнітивна та операційно-діялісна складові. Решта ж досягається в процесі навчання ад'юнкта індивідуально науковим керівником, а також залученими науково-педагогічними

працівниками саме в час освітнього процесу. Детальніше огляд компонентів подано нижче.

Рисунок 1.2 – Складові ідеалізованого суб'єктного компоненту носія методологічної культури ад'юнктів

Зміст ціннісно-мотиваційної складової методологічної культури ад'юнктів. ЦМС МКА має включати мотиви, мету, потреби в професійному навчанні, вдосконаленні, самовихованні, саморозвитку, ціннісні установки актуалізації в професійній діяльності, стимулює творчий прояв особи в професійній діяльності. Дана складова припускає наявність інтересу до професійної діяльності, який характеризує потребу ад'юнкта в здобутті знань, у набутті ефективними способами організації майбутньої професійної діяльності. Також ціннісно-мотиваційний компонент включає мотиви здійснення педагогічної діяльності, спрямованість на передачу суми знань і розвиток особистості ад'юнкта.

ЦМС МКА проявляється через його індивідуальну спрямованість. Спрямованість особистості психологи розглядають як сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність ад'юнкта, і характеризується: своїм рівнем розвиненості, широтою розвиненості, інтенсивністю і дієвістю. У кожного ад'юнкта особистість має свій рівень

сформованості спрямованості. Ці рівні розрізняються не тільки за змістом, але і за величезним розмаїттям особистісних рис, виконуваних функцій, групування і субординацію ознак, компонентів. Це обумовлює особисте різноманіття різних людей, унікальність кожної людини.

Можна виділити наступні форми спрямованості особистості, які впливають на якість розвитку методологічної культури ад'юнктів, а саме: потяги, бажання, інтереси, схильності, ідеали, світогляд, пориви, переконання, цінності, ціннісні орієнтації. З точки зору психіки, перелічені форми поділяються на: свідомість (світогляд) і активність (спонукання).

Світоглядні форми – це світогляд ад'юнкта, компонентами якого є: цінності, ідеали, життєві принципи, ціннісні орієнтації.

До спонукальних форм спрямованості особистості відносяться: потяг – найбільш примітивна форма спрямованості особистості, переживання невиразної потреби. Виступає як неоформлене, недиференційоване, недостатньо усвідомлене спонукання; бажання – вища форма спрямованості особистості, ніж потяг, але більш низька, ніж інтерес. Усвідомлене спонукання і задоволення конкретної потреби усвідомленими діями, діяльністю; інтереси – форма спонукання ад'юнкта до вмотивованої діяльності, що відрізняється виявом пізнавальних потреб і зосередженням уваги на певному предметі, явищі; схильності – форма, що включає інтереси, вольові зусилля і спонукання задовольнити їх у своїй діяльності; пориви – сильні, миттєві прояви якихось почуттів, що супроводжуються спонуканням зробити що-небудь; прагнення, спонукання, усвідомлення своєї цілі, з якими стійко пов'язані, і вираженими стійкими зусиллями для її досягнення.

Інтегративною формою спрямованості особистості, яка об'єднує світогляд і прагнення до його реалізації, є переконання особистості.

Світогляд особистості ад'юнкта (індивідуальний світогляд) – система наявних у нього понять і уявлень про світ: природу, людину, суспільство і про саму себе, місце та роль у цьому світі. Світогляд має величезний життєвий сенс у життєдіяльності ад'юнкта. Він впливає на норми поведінки, його ставлення до інтелектуальної наукової роботи інших людей, що проявляється у коректному запозиченні із вказівкою на джерело для

уникнення плагіату.

Науковий (філософський) світогляд виступає в понятійній категоріальній формі, спираючись на досягнення наук про природу, людину і суспільство та володіє логічною доказовістю.

Він озброює сукупністю вихідних філософських принципів і методів пізнання дійсності, збагачує людину системою духовно-ціннісних орієнтацій.

До найбільш загальних критеріїв сформованості наукового світогляду особистості можна віднести: системність наукового знання, що пояснює сутність і закони розвитку природи, людини і суспільства; розвинена здатність діалектичного осмислення дійсності, подальшого розвитку світогляду, вмілого аналізу нових явищ, подій.

Компонентами світогляду ад'юнкта є цінності. Цінності співвідносяться з світоглядом як частина і ціле. Цінності визначаються як явища і предмети матеріального або духовного характеру, що мають позитивну значущість, тобто здатні задовольняти будь-які потреби ад'юнкта (індивідуальні цінності), служити їх інтересам і цілям. Ад'юнкти не тільки пізнають властивості явищ і предметів, але й оцінюють їх з точки зору їх корисності або шкідливості для свого життя, для суспільства, для природи і т. д.

Отже, можемо констатувати необхідність у загальній структурі методологічної культури ціннісно-мотиваційної складової (ЦМС), яка вказує на наявність мотиву досягнення мети, готовність і інтерес до роботи, постановку і усвідомлення цілей діяльності. ЦМС представлено складною цілісною системою у складі ціннісного та мотиваційного елементів.

Зміст ціннісного елемента суб'єктної компоненти носія методологічної культури ад'юнктів. Цінності – це загальні уявлення суспільства, що поділяються відповідно до бажаного, правильного і корисного. Виходячи з цього тлумачення, розуміємо, що система цінностей є основним регулятором професійної діяльності і поведінки ад'юнкта впродовж набуття досвіду та методологічної культури. Проте цінності носять загальний і абстрактний характер і не указують конкретно, які типи поведінки прийнятні, а які ні.

Ад'юнкт, як перший етап становлення вченого, зобов'язаний дотримуватися при організації і виконанні науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності наступних загальнолюдських цінностей: не завдавати шкоди здоров'ю

людини, її життю та довкіллю; дотримуватися етичних норм наукового співтовариства, поважати право на інтелектуальну власність.

Найбільш значущими цінностями, на наш погляд, для формування методологічної культури ад'юнкта є можливість самовдосконалення, саморозвитку, творчої реалізації, бажання досягти високого результату в професійній діяльності. Ця мета досягається за рахунок якісного навчально-методичного забезпечення; прагнення пред'явити колегам, військово-науковому співтовариству узагальнені результати своєї професійної діяльності та ін. Якщо для ад'юнкта якісна організація науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності входить в його систему цінностей, вона не сприймається ним як додаткове навантаження.

У кожного ад'юнкта існує своя власна система цінностей і ціннісних орієнтацій (унікальність особистості). Зріла особистість вирізняється широтою ціннісних орієнтацій і чітко вибудованою ієрархією цінностей.

Теоретичною основою для розробки змісту ціннісного елемента суб'єктної компоненти носія методологічної культури ад'юнктів стали ідеї авторів [498; 67]. Після перетворень та узагальнення ціннісний елемент складової ЦМС ад'юнкта подано в табл. А.5.

Зміст мотиваційного елемента методологічної культури ад'юнкта. Проаналізувавши літературу, ми встановили, що об'єктом вивчення мотивації були: науково-педагогічні кадри [85, 486]; науково-педагогічні кадри у силових структурах, – в МВС [173], Збройних силах [598, 599].

Значна частка дослідників не відокремлюють ціннісно-світоглядну складову від мотиваційної і розглядають мотиваційно-ціннісну складову [75].

На сьогоднішній день недостатньо вивчено питання мотивації ад'юнктів, особливостей структури і змісту їх мотиваційно-ціннісної сфери, проте практична значущість питання очевидна і пов'язана з тим, що тільки на основі цього можлива розробка науково обґрунтованих і конструктивних процедур відбору в ад'юнктуру і подальша мотивація молодих науково-педагогічних працівників відповідно до їх психологічних особливостей і можливостей.

Все вищезгадане зумовило необхідність дослідження специфіки мотиваційно-

ціннісної сфери ад'юнктів для створення психологічних підстав системи нематеріальної мотивації їх професійної діяльності і закріплення молодих кадрів у науці.

Характер діяльності ад'юнктів, що реалізовується в умовах подолання різних перешкод при написанні і захисті дисертації, припускає наявність вираженої мотивації досягнення і самореалізації.

Факторний аналіз вивчених показників мотиваційно-ціннісної сфери аспірантів дозволив ученим (Е. Веденєєва, Е. Забеліна, Д. Цирінг) виділити три групи чинників, які, на їх думку, можуть характеризувати структуру мотиваційно-ціннісної сфери ад'юнктів (табл. 1 [75]). Якщо феномен обмежити, тоді мотиваційно-ціннісна сфера ад'юнктів може характеризувати присутністю в ній трьох основних чинників – стійкої сукупності мотивів, цінностей і особистих сенсів.

Перший чинник – «Орієнтація на досягнення і самореалізацію». Ад'юнкти з домінуванням цього чинника вірять у свої сили і мають уявлення про себе, як про сильну особу, з достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей. Швидше за все, вони усвідомлено вибирають науково-педагогічну діяльність і прагнуть до досягнення успіху в ній.

Другий чинник – «Орієнтація на статус і комфорт». Ад'юнкти з переважанням даного чинника більше прагнуть до домінування над партнерами, бачать в науково-педагогічній діяльності можливість швидко зробити кар'єру, знайти певний соціальний статус, досягти комфортного життєвого рівня.

Третій чинник – «Орієнтація на відносини». Ад'юнкти з вираженням даним чинником мають орієнтацію на підтримку позитивних відносин з колегами, високу потребу в афіліації. Ймовірно, вони приходять до заняття науково-педагогічною діяльністю неусвідомлено. Можна припускати, що саме даний тип мотиваційно-ціннісної домінанти лежить в основі незадоволеності ад'юнктів роботою і пов'язаний з низьким рівнем успішності їх науково-педагогічної діяльності.

Оскільки в компетенцію включена мотиваційна складова, то очевидно виникає наукове завдання навчитися формувати мотивацію. Але це небезпечний момент, який може призвести на посягання на право волі ад'юнкта за аналогією, яку зазначає А. Новіков [415с. 65 – 67] з посиланням на роботу [23].

В роботі [296] автором досліджувався вплив мотивації внутрішньої та зовнішньої (M) на процес навчання ад'юнктів. Встановлено, що коефіцієнт мотивації (M) приймає динамічний діапазон $[0 \leq M \leq 1]$. Однак, M може приймати і від'ємну область значень $[-1 \leq M \leq 0]$. На жаль, це спостерігається при створенні зовнішніх умов апатії у ад'юнкта до розвитку.

На процес розвитку методологічної культури, окрім внутрішньої мотивації ад'юнкта, впливає значною мірою зовнішня мотивація. Зовнішню мотивацію в основному генерує педагог. Зовнішня мотивація відображає внутрішню мотивацію педагога. Хоча на зовнішню мотивацію впливає й оточення ад'юнкта, яке ми в даній дисертації розглядати не будемо, бо вона є не основною в навчальному процесі і не залежить від керівника.

Мотиваційний елемент проявляється в ад'юнкта у вигляді: уміння аналізувати свої досягнення і помилки, робити висновки про те, якими шляхами можна покращити результати; прагнення до наукової та науково-педагогічної діяльності; прояв наполегливості в доведенні роботи до кінця; уміння ставити перед собою цілі, які допоможуть у власному професійному і особовому розвитку.

Виявлені особливості структури мотиваційної сфери ад'юнктів дозволять сформулювати психологічні підстави для створення ефективної системи нематеріальної мотивації молодих науково-педагогічних працівників, які необхідно враховувати при формулюванні психологічних критеріїв відбору в ад'юнктуру, а також в процесі навчання.

Для того, щоб охарактеризувати мотиваційний компонент методологічної культури ад'юнктів, необхідно звернутися до стимульно-сислової концепції мотивації трудової діяльності, розробленої І.Г. Кокуріною, та з урахуванням ідей В. Асєєва про два види мотивації [313]: у вигляді власної потреби в діяльності (процесуальна орієнтація); у вигляді цільової установки, пов'язаної з отриманням конкретного результату (результуюча орієнтація).

І. Кокуріна свого часу розробила класифікацію мотивів (соціально-психологічних видів діяльності) соціального індивіда. Згідно з її думкою, вони можуть бути покладені в основу будь-якої наочної діяльності. Як запевняє І. Кокуріна: «основу

смыслообразующего мотива составляет один из шести базовых смыслов, который человек приписывает предметам, явлениям окружающей его действительности» [313, с. 84]. Ми погодимось, що на підставі цього твердження можна проаналізувати ці шість типів, які присутні і в середовищі ад'юнктів, що спонукають їх до якісної організації професійної діяльності з урахуванням методологічної культури.

Зміст когнітивної складової методологічної культури ад'юнктів. Когнітивна складова (КС) містить безпосередньо професійні знання, знання про власну професійну діяльність на основі методологічної культури і життєдіяльність в цілому та представлена компетенціями інтеграції, пізнавальної діяльності, інформаційних технологій. Отже, когнітивна складова розкривається як наявність знань, умінь та здатність застосовувати їх в професійній діяльності на основі методологічної культури.

Наявність когнітивної складової пояснює здобуття ад'юнктом методологічних знань, формуванням вмінь та навиків, які впливають на здобуття професійних знань і формування умінь, знань міжпредметних зв'язків тощо. Рівень розвитку когнітивної складової визначається повнотою, глибиною, системністю знань ад'юнкта в його науковій галузі. Власне за рахунок когнітивної складової і визначається направленість компетенції, а діяльнішою складовою – практичної реалізації. В сукупності всі компоненти методологічної культури ад'юнкта націлені на інтелектуальний розвиток особистих здібностей (свого Я) та у розширенні наукового світогляду.

Враховуючи складність і важливість даної наукової задачі, ми запропонували наступну множину знань, включених до КС (див. табл. А.6). Теоретичною основою стали дослідження [363, 362; 166; 66; 498].

Зміст операційно-діяльнісної складової методологічної культури ад'юнктів. На нашу думку, операційно-діяльнісна складова (ОДС) – це компонент, який представляє собою поведінкову структуру особистості, здатність і готовність ад'юнкта діяти відповідним чином, згідно з нормами та правилами, які є складовими методологічної культури, і реалізується через компетенції та засоби діяльності, компетенції пізнавальної діяльності, нестандартні рішення, що не суперечать методології. Дана складова є одним із головних складових дидактичного процесу, який можна визначити як процесуальний, методичний. Саме через ОДС ад'юнкт реалізовується / проявляє на практиці всі функції

методологічної культури.

З аналізу педагогічного енциклопедичного словника [447, с.295] випливає, що ОДС включає наступні уміння: «освоенные человеком способы выполнения действия, обеспечиваемые совокупностью приобретённых знаний и навыков».

Теоретичною основою до формування переліку ОДС ад'юнкта є поданий в табл. А.7 результат аналізу наукових робіт: [47; 166; 67; 434; 362; 341; 337; 498]. Систематизувати дані складно через неоднозначність, а іноді і суперечливість думок вчених.

Зміст суб'єктно-рефлексивної складової методологічної культури ад'юнктів. На думку В. Сластьоніна та Л. Подимова, «одним з найважливіших і необхідніших компонентів в структурі методологічної культури педагога є рефлексія як «пізнання і аналіз вчителем явищ власної свідомості і діяльності (погляд на власну думку і дії з боку)» [517, с. 84].

На нашу думку, суб'єктно-рефлексивний компонент – це професійна якість ад'юнкта, що полягає передусім в обізнаності його щодо процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні й подоланні стереотипів мислення й утворенні нового інноваційного змісту.

Отже, суб'єктно-рефлексивний компонент – це професійна якість особистості, яка дозволяє ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує розвиток і саморозвиток, сприяє творчому підходу в професійній діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності.

Розвиток суб'єктно-рефлексивного компонента як інтегральної якості особистості полягає в активізації таких динамічних компонентів, як рефлексивна готовність, рефлексивна культура, рефлексивно-творчий потенціал і рефлексивна здатність. Можна припустити, що рівень розвитку рефлексивного компонента особистості виявляється в глибині переосмислення власного досвіду, ступеня готовності до планування своєї професійної діяльності.

Сфера суб'єктно-рефлексивного компонента методологічної культури ад'юнкта визначається відношенням ад'юнкта до себе і до свого ставлення до практичної організації діяльності з дотриманням методологічної культури. Вона включає

самосвідомість, самоконтроль, самооцінку, розуміння власної значущості в колективі і розуміння результатів своєї діяльності, відповідальності за результати своєї діяльності, пізнання себе і самореалізації в професійній діяльності та трансляції методологічної культури своїм учням.

В результаті рефлексії ад'юнкту потрібно прагнути до розвитку: потреби до наукових та педагогічних знань; потреби до методологічних знань культури; здібності до аналізу; умінь виявляти проблему, висувати гіпотезу; уміння наповнити поняття педагогічним змістом; уміння адекватно розуміти науковий текст, виділення ключової ідеї автора; уміння використовувати наукові знання на практиці; уміння користуватися наукою як інструментом; здібності передати (транлювати) знання методологічної культури; усвідомлення власної діяльності (що я роблю? для чого це роблю? як я роблю? який повинен бути результат?).

Критерієм усвідомлення ад'юнктів є потреба, виражена в осмисленні (аналіз та оцінка) мотиву, що складається з: інтересу, викликаного новизною діяльності; переконання, що виникає на основі суперечності суспільно значущого і особистісного сенсу при здійсненні діяльності.

О. Бережнова та В. Краєвський вважають за можливе говорити про методологічну рефлексію педагога стосовно організації і проведення педагогічного дослідження (науково-дослідна діяльність) і про його методичну рефлексію стосовно практичної педагогічної діяльності. Методологічна рефлексія, тобто роздуми педагога-дослідника про власну наукову діяльність, припускає аналіз педагогічного дослідження за такими характеристиками, як: проблема, тема, об'єкт дослідження, його предмет, мета, завдання, гіпотеза, новизна, значення для науки, значення для практики, як в процесі його проведення, так і в завершеному вигляді [46]. В процесі здійснення практичної педагогічної діяльності педагог користується методичною рефлексією, що включає самоаналіз різного типу [46]:

- самоаналіз, включений в безпосередню діяльність педагога і здійснюваний одночасно з ходом процесу навчання і виховання;
- самоаналіз ретроспективного типу, обернений в минуле: осмислення й аналіз своєї діяльності в термінах проєкту; аналіз своєї діяльності в термінах науки;

- самоаналіз прогностичного типу, обернений в майбутнє.

На думку авторів [325; 45; 66; 433; 107; 498], до складової рефлексії слід включити здібності та вміння. Особисті якості і внутрішні потреби ад'юнкта. Дослідження показало, що до якостей і потреб, що позитивно впливають на формування і розвиток методологічної культури ад'юнкта відносяться: професійні потреби ад'юнкта (потреба в оволодінні/вдосконаленні методологічними знаннями, вміннями, компетенціями; усвідомлення ад'юнктом необхідності відповідності його знань, умінь, компетенцій змінним умовам професійної діяльності, прагнення до самоосвіти, потреба в постійному поповненні своїх спеціальних знань); професійно значущі особисті якості: цілеспрямованість, принциповість, творчість, працездатність, самостійність, науково-професійна активність, відповідальність, упевненість в собі, вимогливість до себе і до інших, організованість, відвертість, ініціативність, здатність об'єктивно оцінювати результати своєї роботи тощо.

Особистий досвід ад'юнкта накопичує саме в процесі організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності. У здійсненні професійної діяльності ад'юнкти здобувають методичні знання, формують вміння, з часом у ад'юнктів виробляється стандартний набір способів реалізації організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності, створення методичної продукції. Це має позитивний ефект при стабільності в організації освітнього процесу, і навпаки, має бар'єрний характер при реалізації інноваційних процесів. Зміна норм методологічної культури, здійснення ад'юнктом організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності вимагає корекції «звичного», відпрацьованого способу вирішення методологічних завдань, що часто натрапляє на консерватизм і неприйняття нових способів здійснення організації науково-дослідної, науково-педагогічної і військово-професійної діяльності у ад'юнкта (характерний для вчених, що мають стаж від 10-15 років і вище). Ад'юнкт коректує підходи, що склалися, тільки тоді, коли бачить очевидну практичну значущість нових норм, цінностей, технологій для успішнішого виконання методичної діяльності.

Перераховані чинники ми враховували при розробці і реалізації педагогічної моделі розвитку методологічної культури ад'юнкта, при розробці факультативних професійних

програм після відповідної тематики, проєктування індивідуальної освітньої траєкторії, науково-методичного, науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Квінтесенція загально-професійних (інструментальних) знань та умінь ад'юнкта подано в табл. А.8.

Складові функціональні компоненти методологічної культури здобувачів

У професійній життєдіяльності вченого, у тому числі ад'юнктів, методологічна культура реалізується через ряд функцій.

Поняття «функція» багатозначне і використовується у математичних, суспільних і гуманітарних науках у досить широкому діапазоні.

Серед розмаїтих функцій, які виконує культура у складі методології в житті ад'юнкта, виділимо найбільш суттєві, які становлять складові функціонального компоненту методологічної культури ад'юнктів: гносеологічна функція (ГФ); технологічна (освітня та виховна) (ТФ); інформаційна функція (ІФ); комунікативна функція (КФ); етична (регулятивна) функція (ЕФ); психологічна функція (ПФ); знакова функція (ЗФ); адаптивно-інтегративна функція (АІФ).

Всі перелічені функції органічно поєднані міждисциплінарними зв'язками графічно зображені на рис. 1.3.

Внаслідок органічної єдності функцій не всі можна з легкістю роз'єднати для цілкового діагностування. Виходячи з цього, ми всі функції об'єднуємо за загальними яскравим функціональним показником, за яким можна буде констатувати рівень розвиненості методологічної культури у ад'юнкта як її комплексний показник, що проявляються у професійній діяльності.

Гносеологічна функція функціонального компоненту методологічної культури ад'юнктів. Гносеологічна функція найповніше проявляє себе в науці і науковому пізнанні. Функція пізнавальна (гносеологічна) тісно зв'язана з функцією передачі соціального досвіду (інформативною) і у відомому сенсі витікає з неї. Культура, концентруючи кращий соціальний досвід застосування методології попередніх поколінь методологів-дослідників, набуває здатності накопичувати знання вчення про методологію і тим самим створювати сприятливі можливості для його пізнання і освоєння. Для ад'юнктів пізнавальна функція допомагає вивчати вітчизняний і

зарубіжний досвід організації наукових досліджень з урахуванням сучасних підходів.

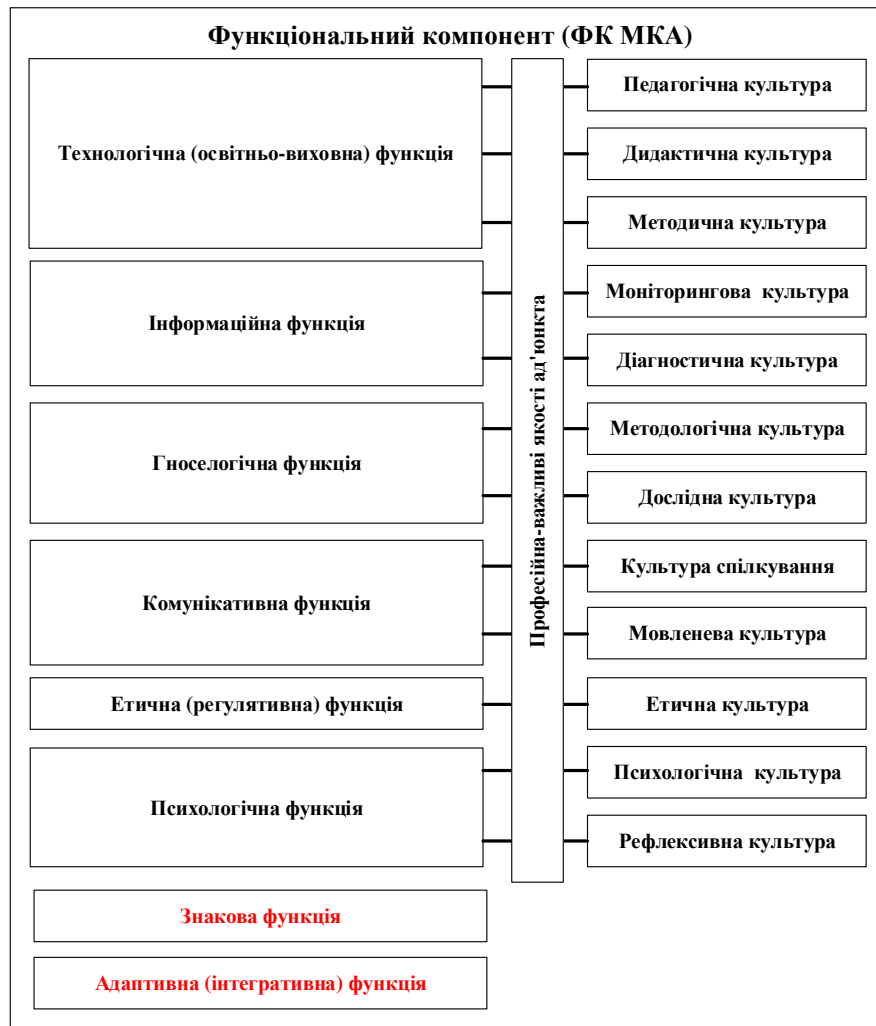

Рисунок 1.3 – Функції, що реалізуються методологічною культурою ад'юнктів

Отже, гносеологічна функція як складова функціонального компоненту методологічної культури ад'юнктів спрямована на пізнання й аналізі явищ в ході наукового дослідження, наукової чи науково-педагогічної діяльності, а також на вивченні та усвідомленні індивідуально-особистісних якостей, необхідних вченому для вдосконалення дослідницьких умінь. Змістовими елементами цього компонента, які будуть проявлятися в результаті діагностування на наш погляд, є власне знання, методологія і рівень дослідницької культури.

Дослідницька культура ад'юнкта в процесі дисертаційної роботи виконує дві основні функції: 1) систематизує, акумулює суспільні знання, накопичені науковцями з оберту та предмету дослідження; 2) синтезує нові індивідуальні знання, через систему наукових заходів робить їх надбанням наукової спільноти, оновлює наукову картину знань.

Природно, індивідуальні знання принципово відрізняються від суспільних.

Дослідницька культура ад'юнкта формується й розвивається одночасно і паралельно з методологічною культурою і виконує множину важливих функцій, які забезпечують її розвиток. Вплив дослідницької культури на розвиток у ад'юнктів методологічної культури здійснюється інтенсивно саме в процесі підготовки та організації виконання пошукової діяльності дисертаційних напрацювань. У подальшій діяльності ад'юнктів через наукові дослідження дослідницька культура допомагає їм вдосконалювати уміння та насамкінець знайти власний індивідуальний стиль наукового пошуку.

Для ад'юнктів володіти дослідницькою культурою означає володіти науковими знанням, процесом його опанування, способами пояснення, практичного використання вироблених дослідницьких умінь для перетворення та вдосконалення науки і техніки, в тому числі системи підготовки майбутніх вчених.

Органічною складовою професійних умінь ад'юнктів є дослідницькі уміння, які можна розглядати як: здатність ад'юнктів здобувати нові знання, формувати уміння і навички, що сприяють їм професійному розвитку і саморозвитку; властивість особистості, яка характеризує її здатність до пошуково-перетворюючої діяльності.

На підставі результатів аналізу робіт [11; 139; 528] виділено систему дослідницьких знань та умінь, які, на нашу думку, є необхідними ад'юнктам для вмілої організації військово-наукових досліджень, перелічимо їх: інформаційні, спрямовані на інформаційний пошук необхідної наукової літератури, вміння працювати з науковою літературою, формування умінь роботи з технічними джерелами; аналітичні уміння – вміння аналізувати, синтезувати конкретні технологічні явища, процеси, рішення; креативні уміння, які забезпечують висування ідеї, гіпотези дослідження; уміння застосовувати метод аналогій та переносити знання в незвичайні умови; прогностичні уміння, що забезпечують результати професійної діяльності на основі аналізу складного процесу; проектні уміння, тобто уміння планувати освітній процес, відбирати навчальний зміст, раціональні форми, методи і засоби професійного навчання для підготовки курсантів, виділяти і встановлювати взаємозв'язки між різними складовими навчання і виховання, створювати необхідні організаційні умови для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, а в напрямку наукової діяльності –

планувати програму наукових досліджень, керувати військово-науковою роботою товариства курсантів.

Технологічна функція функціонального компоненту методологічної культури ад'юнктів. Технологічна функція методологічної культури виступає єдиним механізмом передачі (трансляції) нагромадженого досвіду застосування методології методологами-дослідниками від попередніх поколінь до нових (ад'юнктів), від епохи до епохи.

Методологічна культура є складною знаковою системою. Окрім культури, суспільство не має в своєму розпорядженні інших механізмів зосередження всього багатства досвіду, накопиченого людьми. Тому не випадково культуру вважають соціальною пам'яттю людства.

Можна сказати, що саме культура робить людину особою. Індивід стає членом наукового суспільства, особою у міру соціалізації, тобто освоєння професійних знань, мови, символів, цінностей, норм, традицій, своєї соціальної групи. Рівень культури ад'юнкта визначається її соціалізованістю - залученням до культурної спадщини, а також ступенем розвитку індивідуальних здібностей. Культура особи зазвичай асоціюється з розвиненими творчими здібностями, ерудицією, розумінням творчого процесу, акуратністю, ввічливістю, самоконтролем, високою моральністю тощо. Все це досягається в процесі виховання й освіти.

Розкриємо зміст основних складових інформаційної функції методологічної культури ад'юнктів.

Педагогічна культура. Важливим компонентом військово-професійної діяльності військового викладача, на думку В. Ягупова, є педагогічна культура. Педагогічна культура є фундаментальною основою педагогічної майстерності.

Оволодінню ад'юнктом педагогічним досвідом людства, мірі його досконалості в педагогічній діяльності, досягненню високого рівня розвитку його особистості сприяє педагогічна культура.

Основними складовими педагогічної культури є [601]: педагогічна спрямованість; психолого-педагогічна ерудиція; гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей; висока педагогічна майстерність і організованість; уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність; сукупність

професійна-важливих якостей; педагогічно спрямоване спілкування і поведінка; постійне самовдосконалення.

Стрижневий компонент педагогічної культури ад'юнктів – педагогічна майстерність, яка передбачає синтез розвинутого психолого-педагогічного мислення, педагогічних знань, навичок і вмінь, емоційно-вольових засобів виразності, що дають змогу педагогові успішно вирішувати навчально-виховні завдання.

Ад'юнкт в майбутньому має бути справжнім майстром своєї справи, який може протистояти труднощам сьогодення і здатний піднятися над ними. Актуальною є думка К. Ушинського: «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі військові статuti та програми, ніякий штучний організм, наскільки добре він не був би осмислений, не може заступити особистість у вихованні без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [549, с. 63 – 64].

Щоденна педагогічна практика свідчить: суттєвих результатів у вихованні досягають ті педагоги, які мають високу педагогічну культуру, і навпаки – негативні приклади брутальності, що, на жаль, ще присутні у практиці, свідчать про відсутність культури. Тому педагогічну культуру слід формувати цілеспрямовано і постійно розвивати саме в ад'юнктів. На нашу думку, педагогічна культура повинна бути фундаментом майбутньої діяльності ад'юнкта як педагога, оскільки має забезпечувати удосконалення навчально-виховного процесу ВВНЗ та самовдосконалення кожного викладача ВВНЗ. Крім того, в процесі усного спілкування науковим керівником транслюються основи методологічної культури своїм учням.

Дидактична культура. Для розвитку методологічної культури ад'юнктів необхідні теоретичні знання про освіту і навчання, його цілі, зміст, методи, засоби, організацію і досягнуті результати, які забезпечує дидактика [484; 53; 139; 175; 327; 356; 411; 411; 445; 511; 513; 582].

Дидактика досліджує теоретичні основи освіти і навчання [340, с. 6], і є частиною педагогіки, що розробляє проблеми навчання й освіти [314, с. 176].

В процесі навчання ад'юнкти мають усвідомити основні категорії дидактики: викладання, учіння, навчання, освіта, знання, уміння, навички, а також принципи, форми, методи, засоби і результати навчання; основними дидактичними завданнями, які вирішуються в процесі професійної підготовки ад'юнктів, є стимулювання навчально-пізнавальної діяльності ад'юнктів; організація їхньої пізнавальної діяльності з здобуття наукових знань та формування уміннями; розвиток мислення, пам'яті і творчих здібностей; удосконалення навчальних умінь і навичок; вироблення наукового світобачення і загальної культури [356, с. 12].

Розв'язуючи педагогічні завдання, ад'юнкти виконують три види навчальних дій: орієнтовані дії – цілевизначення, планування, моделювання, що спрямовані на аналіз навчальної ситуації і постановку навчального завдання; виконавчі дії, спрямовані на розв'язання навчального завдання, виконання навчальних дій; дії контролю і самоконтролю особистої діяльності впродовж усіх етапів [409, с. 83].

Практика показує, що у процесі професійної підготовки ад'юнктів перевага надається наступним методам: пояснювально-ілюстративний метод, який є ефективним на початковому етапі формування професійних знань ад'юнктів; репродуктивний метод, який забезпечує виконання навчальних дій згідно з еталоном. Застосування цього методу необхідне при виконанні лабораторно-практичних або самостійних робіт, що потребують виконання алгоритмічних дій; проблемний виклад навчального змісту (науковий керівник ставить проблему перед ад'юнктами і в логічній послідовності разом з ними вирішує її); евристичний метод, що сприяє вирішенню ад'юнктами навчальної проблеми завдяки її поділу на окремі елементи; дослідницький метод, володіючи яким, ад'юнкт формує проблему, добирає засоби навчання, вирішує проблеми.

Таким чином, володіння методами професійного навчання забезпечує у майбутньому ад'юнкту, як педагогу: проєктування цілей навчально-виховного процесу; проєктування шляхів досягнення цих цілей; проєктування способів співробітництва педагога і курсантів, що забезпечить ефективність розв'язання поставлених завдань; логічну побудову способів навчальної діяльності курсантів; вибір системи і засобів навчання відповідно до етапу здобуття професійних знань й формування умінь.

Володіння логікою навчального процесу є важливим елементом педагогічного

зростання ад'юнкта. Цьому сприяє логіка процесу професійного навчання, яку розкриває В. Скакун, а саме виокремлює змістову, дидактичну, стратегічну і процесуальну логіку. Змістова логіка означає, що вивчення складного технологічного процесу повинно починатися із засвоєння його елементів: прийомів, операцій, способів, починаючи з окремих, а вже потім окремі елементи вибудовуються в цілісний технологічний процес. Такий підхід визначає не тільки змістову складову технологічного процесу, але й педагогічні засоби досягнення результатів навчання. Дидактична логіка визначає взаємозв'язок дидактичних цілей, які, відповідно до етапу формування професійних знань і вмінь, постійно ускладнюються. Процесуальна логіка визначає послідовність основних етапів професійної підготовки ад'юнктів. Стратегічна логіка визначає рух навчально-виховного процесу з погляду орієнтованої основи дій ад'юнктів при здобутті професійних знань, формуванні умінь і навичок безпосередньо під керівництвом наукового керівника і формування орієнтованої основи професійних дій ад'юнктом самостійно [512, с. 33 – 34].

Обов'язковим і вагомим компонентом дидактики є засоби навчання. Вони є елементом освітнього процесу ад'юнктури.

Згідно з класифікацією [458], до основних функцій засобів навчання належать: компенсаторна, що полегшує процес сприйняття навчального змісту; інформаційна, що забезпечує передачу необхідної навчальної інформації; інтегративна, що сприяє вивченню навчального об'єкта частинами і в цілому; інструментальна, яка сприяє раціональному забезпеченню відповідних видів сумісної професійно-педагогічної діяльності.

Отже, розвинута дидактична культура ад'юнктів забезпечує комплекс знань щодо методів, форм, засобів професійного навчання, необхідних для розв'язання різноманітних навчально-виробничих завдань. Високий рівень методологічної культури ад'юнктів, як правило, поєднується з достатньо розвиненою методичною культурою.

Автор дослідження [386] звернув увагу на те, що методична діяльність викладачів у науковій літературі розглядається з різних позицій, а саме: пов'язану з навчанням конкретної дисципліни; як сукупність відносно самостійних умінь викладачів спеціальних дисциплін з чітко вираженою специфікою у структурі професійно-

педагогічної діяльності; пов'язану із самоосвітою викладача, роботою з дидактичними засобами, підвищенням кваліфікації в предметній галузі.

Під методичною діяльністю викладачів ми будемо розуміти складову педагогічної діяльності, основні форми і напрями методичної діяльності, які визначені наказом Міністра оборони України у Положенні про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України [464].

До основних форм і напрямів методичної роботи відносяться: проведення науково-методичних конференцій та семінарів; засідання кафедр (предметно-методичних комісій) з розгляду питань методики навчання та виховання курсантів (слухачів, студентів); інструкторсько-методичні, показові, відкриті та пробні заняття; лекції, доповіді, повідомлення з питань методики навчання, загальної та військової педагогіки і психології; розробка і вдосконалення навчально-методичних матеріалів, тестів тощо, вдосконалення матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу; проведення педагогічних (методичних) експериментів і втілення їх результатів в освітній процес, вивчення та реалізація в освітньому процесі вимог керівних документів, передового педагогічного досвіду та досвіду бойової підготовки військ (сил); розробка пропозицій щодо вдосконалення освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм підготовки військових фахівців, вимог до системи забезпечення якості вищої освіти (у разі їх наявності), навчальних (робочих навчальних) планів, програм (робочих програм) навчальних дисциплін; розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо планування роботи науково-педагогічних працівників, курсантів (слухачів, студентів); проведення контролю навчальних занять.

Рівень методичної культури ад'юнктів залежить і від їх уміння здійснювати аналіз і самоаналіз.

Отже, методична культура ад'юнктів спрямована на здобуття теоретичних знань методології, формування умінь з вибору форм, методів і засобів навчання, розробки проєктів занять теоретичного навчання, способів організації та управління процесом професійної підготовки курсантів.

Інформаційна функція функціонального компонента методологічної

культури. Інформаційна функція є важливою, оскільки вона забезпечує моніторинг і діагностику сформованого рівня як професійних знань і вмінь ад'юнктів, так і рівня розвиненості методологічної культури ад'юнктів.

Моніторингова культура. Моніторингова культура є феноменом і міждисциплінарно пов'язана з предметом нашого дослідження, оскільки володіння ад'юнктом методом педагогічного моніторингу є необхідністю в його майбутній науково-педагогічній діяльності.

Педагогічний моніторинг був предметом дослідження в роботах авторів: [98; 41; 510; 364; 517; 527]. На різних освітніх рівнях системи педагогічного моніторингу: відстеження труднощів, перепон, що виникають у педагогічній діяльності викладачів; отримання інформації про сформованість способів навчально-педагогічної діяльності; індивідуалізація викладачем своєї діяльності; фіксація непередбачених відхилень у навчально-виховному процесі [98, с. 36].

На цій підставі можна дійти висновку, що педагогічний моніторинг є одним із важливих засобів, завдяки якому підвищується об'єктивність і доступність інформації, здійснюється забезпечення оперативного виявлення всіх змін щодо професійної підготовки осіб загалом, розвитку особистості, конкретних параметрів якості професійної підготовки майбутніх вчених, особистісного розвитку тощо.

Перелічимо наступні види моніторингів: професійний моніторинг – спостереження за професійним зростанням ад'юнктів; дидактичний моніторинг – спостереження та аналіз різних сторін навчально-виховного процесу в ад'юнктурі, який здійснюють педагоги, залучені до освітнього процесу ад'юнктури; інформаційний моніторинг – спостереження за впровадженням у практику роботи наукового керівника педагогічних та інноваційних технологій; комунікативний моніторинг – спостереження за системою педагогічної взаємодії, характером психолого-педагогічних відносин у колективі, взаємодії на різних управлінських рівнях: викладач – ад'юнкт, науковий керівник – ад'юнкт.

Простота у використанні інформації, об'єктивність отриманих відомостей є необхідною умовою моніторингу.

Тобто, моніторинг є ефективною технологією професійного розвитку і

саморозвитку особистості, а його результати – це інформаційна основа для прийняття управлінських рішень і проєктування подальшого професійного зростання.

Діагностична культура. Метою діагностики є аналіз освітнього процесу з огляду на його продуктивність. У науковій літературі діагностика визначається як діагностика навчання і виховання, тобто, досягнутих результатів, діагностика навченості – якостей самого процесу.

Розвиток методологічної культури ад'юнктів неможливий і без інструментарію об'єктивних методів педагогічної діагностики.

У діагностику навченості вкладається глибший смисл, ніж у традиційний контроль навчальних досягнень курсантів. Перевірка знань і умінь лише констатує результат, а діагностування навченості розглядає результат з урахуванням шляхів і способів його досягнення. Таким чином, діагностування включає в себе контроль, перевірку, оцінювання, одержання статистичних даних, їх аналіз, виявлення динаміки, прогнозування подальшого розвитку, що забезпечує функції діагностики.

Згідно з ідеєю [386, с. 439], можна розглядати контроль з погляду діагностики якості професійного навчання осіб в різних аспектах: як один із засобів навчання; як елемент управління процесом навчання; як спосіб визначення результатів процесу навчання.

Зазначимо, що в процесі підготовки ад'юнктів наукові керівники застосовують наступні *види контролю*: поточний контроль – це систематична перевірка й оцінювання результатів сформованості професійних знань і вмінь з конкретних навчальних тем; тематичний контроль охоплює систему професійних знань і вмінь з відповідної теми навчальної дисципліни; періодичний контроль забезпечує перевірку знань і умінь ад'юнктів, які були набуті за відповідний період навчання; підсумковий контроль сприяє виявленню й уточненню обсягу методологічних знань, умінь і навичок у вигляді іспитів, атестації.

Слід зазначити, що інформаційна функція методологічної культури тісно пов'язана з усіма іншими функціями.

Комунікативна функція як складова функціонального компоненту методологічної культури ад'юнктів. Комунікативна функція зводиться до передачі

історичного досвіду поколінь вчених застосування методології через механізм культурної спадкоємності та формування на цій основі різноманітних способів і типів спілкування між людьми (ад'юнктами). Комунікативна функція культури забезпечує спілкування ад'юнктів.

Комунікативну функцію культура виконує за допомогою складної знакової (символічної) системи, яка зберігає досвід поколінь у словах, поняттях, формулах науки, засобах виробництва, предметах споживання.

Інформація може передаватися вербальними (словесними) способами, невербальними (міміка, жести, пози, дистанція спілкування, інформація, яка передається через матеріальні предмети, наприклад за допомогою одягу, особливо форменного) і паравербальними (темп мови, інтонації, гучність, артикуляція, висота голосу і тому подібне).

У комунікативній функції значна увага приділяється мовленнєвій культурі ад'юнкта. Уміння користуватися різноманітними мовленнєвими формами (дикція, темп, наголос) надає можливість полегшити сприймання учнями навчального змісту, виховують у них мовленнєву грамотність, культуру спілкування.

Отже, компонент комунікативної функції методологічної культури ад'юнктів спрямований на набуття знань і формування вмінь будувати діалогічне спілкування, використовувати різні способи і засоби інформаційно-знакового спілкування, в тому числі вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини; уміння правильно використовувати мовленнєві форми, що сприяє ефективнішому засвоєнню навчальної інформації. Складовими цього функціонального компонента логічно виступає: мовленнєва культура ад'юнкта і культура спілкування.

Мовленнєва культура. Педагогічному мовленню як складовій педагогічної майстерності викладача достатня увага приділяється в педагогіці, психології та методиці професійного навчання.

Питання педагогічного мовлення у професійній діяльності різних категорій розглядалися у роботах: [22; 88; 146; 448; 156; 171; 370; 371; 397; 529; 528; 621]. Слід зазначити, що у ВВНЗ недостатньо уваги приділяється педагогічному мовленню та педагогічній майстерності у порівнянні з гуманітарними ВВНЗ чи педагогічними

університетами.

Мова і педагогічне мовлення є найважливішими умовами, що сприяють якісній педагогічній діяльності ад'юнктів.

У психолого-педагогічній літературі розглядають поняття «мова» і «мовлення». Вважається, що мова є суспільним явищем, способом організації людських відносин. За її допомогою досягається розуміння, обмін думками, формуються знання, надається можливість організувати спільну діяльність у всіх галузях людської практики, в тому числі і в навчанні. Мова вирішує важливу комунікативну функцію, а тому можна вирізняти мовну діяльність, оскільки завдяки їй забезпечується спілкування та розв'язання завдань мислення [370, с. 135].

Провідну роль у мовленні ад'юнктів має усне мовлення, під яким розуміється як сам процес говоріння, так і результат цього процесу, який реалізується в монолозі (монологічне мовлення) і діалозі (діалогічне мовлення). Монологічне мовлення тісно пов'язане із ситуацією, в якій ведеться розмова, і тому його називають ситуаційним. Одночасно воно є і контекстуальнішим, адже кожне висловлювання значною мірою зумовлене попереднім.

Вважається, що монологічне мовлення, з погляду психології, є складнішим, ніж діалогічне, оскільки воно вимагає від доповідача уміння логічно та послідовно викладати свої думки, оцінювати, як сприймають та використовують навчальну інформацію учні, аналізувати і робити висновки.

Мовлення розглядається і як мовленнєва діяльність, оскільки завдяки йому забезпечується спілкування та вирішення логічних завдань [371, с. 135].

Мовленнєву діяльність Л.С. Виготський розглядав як фундаментальну, таку, що сприяє розвитку особистості, всіх пізнавальних процесів людини [88].

Отже, ад'юнкт організовує мовленнєву діяльність, націлену на розв'язання специфічних завдань, які виникають у процесі педагогічної діяльності, залежно від умов педагогічного спілкування, обирає мовні і мовленнєві засоби на основі потреб та поставленої мети, прогнозує їх ефективність та раціональність.

Своєрідна психотерапевтична функція слова вчителя є обов'язковою умовою спілкування та діалогу між вчителем та учнями [528, с. 58]. Слово педагога має бути

досконалим і впливати на аудиторію. Отже, слово є таким стрижнем в діяльності педагога, який надає йому можливість впливати на тих, хто навчається, як цього вимагає відповідна педагогічна ситуація. Слово педагога повинне завжди мати точну адресу, залежно від умов спілкування. Добре поставлений голос викладача сприяє ефективнішому педагогічному спілкуванню, а володіння технікою правильного користування інтонацією і силою голосу та раціональне використання їх у різних педагогічних ситуаціях забезпечує йому успіх у професійно-педагогічній діяльності [371, с. 88]. Для наукового керівника велике значення має діапазон голосу, межі якого визначаються найвищим і найнижчим тонами. Звуження діапазону голосу приводить до появи монотонності викладу навчального змісту, що сповільнює сприймання інформації ад'юнктом.

Для високої якості сприйняття мови важливе значення має дикція, якою певною мірою мають володіти наукові керівники. Дикція сприяє чіткому вимовлянню окремих звуків, а її якість забезпечується правильною роботою мовних органів. Необхідно пам'ятати, що артикуляційний апарат має працювати активно, але без надмірної напруги; всі звуки і їх сполучення необхідно вимовляти чітко, легко і вільно, в будь-якому темпі [618, с. 42].

З метою ефективнішого сприймання змісту навчального матеріалу науковому керівнику важливо дотримуватися правил виділення логічних наголосів, тобто підсилення такого слова, яке має основне змістове навантаження та визначає головну думку в змісті технічної чи технологічної інформації. Однак потрібно пам'ятати, що зміна логічного наголосу веде до зміни змісту фрази, речення, явища. Тому, перш ніж знайти місце такому наголосу у фразі, необхідно спроектувати його розумову установку. Одну і ту ж фразу можна вимовляти по-різному: поспіхом, скоромовкою, повільно, надаючи вагомості кожному звукові і, водночас, не порушуючи логічної структури основної професійної дії, елемента технологічної операції тощо.

Педагогічна ефективність мовлення ад'юнктів залежить і від загального та професійного рівня володіння мовою.

Педагогічна доцільність мовлення ад'юнктів має бути зорієнтованою на тому, щоб курсанти не тільки сприймали навчальну інформацію, але й заохочувалися до роздумів, аналізу та зіставлення, застосування самостійних рішень тощо. Для досягнення цієї мети

ад'юнкт має дотримуватися норм літературного мовлення, оскільки правильність мови є регулятором його мовленнєвої поведінки, показником рівня інтелігентності, освіченості, професіоналізму, його загальної культури. Точність мови ад'юнкта проявляється у точній відповідності слів назвам предметів і наукових явищ, при цьому не рекомендується вживати такі слова та вирази, які не передають відповідного змісту сказаного.

На сприйняття інформації впливає і такий показник мовлення, як його темп, що характеризується швидкістю мовлення, його виразністю, голосом, відображає психологічні особливості ад'юнкта і відповідає його темпераменту.

Досвідчений педагог повинен будувати своє мовлення, передбачаючи можливу реакцію курсантів на свої слова, навіть на тон, голос, яким вони будуть висловлені. Монотонний і швидкий виклад змісту призводить до того, що курсанти не сприймають змісту навчальної інформації. При порушенні викладачем оптимального темпу мовлення в курсантів спостерігається неточність підтвердження змісту технічної і технологічної інформації, збільшується кількість помилок, пов'язаних з алгоритмічними діями технологій та виконанням вправ.

У змісті розвитку методологічної культури ад'юнктів значна увага має приділятися культурі спілкування.

У психолого-педагогічній літературі, у дослідженнях: [170; 331; 353] набуло широкого вжитку термін «комунікація».

Поняття терміна «комунікація» автор [331, с. 329] застосовує в трьох значеннях: як спосіб повідомлення (усний, письмовий, електронний); як характеристика форми або засобу зв'язку (засоби масових комунікацій); як процес спілкування, повідомлення інформації.

Фундаментальну основу педагогічного спілкування визначено в роботах [314; 369; 528; 548]. У психології спілкування характеризується як складний процес налагодження і розвитку контактів між людьми, що супроводжується потребою спільної діяльності, включаючи обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої особистості [485]. Практикою доведено, що у спілкуванні людина проявляє, розкриває для себе й інших людей свої якості, здібності, знання й уміння і, водночас, формує їх та розвиває. Спілкуючись з іншими, людина засвоює досвід, норми

поведінки, цінності, способи діяльності, розвиваючись при цьому як особистість [110, с. 172].

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача з учнями на уроці або поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та відносин між педагогом і учнями, учнівським колективом [353].

Спілкування має практичний, матеріальний, духовний і інформаційний характер, а комунікація застосовується в множині й означає способи повідомлення, засоби зв'язку, і є інформаційним процесом для передачі тих чи інших повідомлень [168].

З точки зору розвитку методологічної культури у ад'юнктів, заслуговує на увагу думка про те, що «комунікація і культура, їх формування і розвиток – нероздільні. Культура – це комунікація, а комунікація – це культура; комунікація органічно пов'язана з культурою, її матеріальною і духовною складовими, це два універсальних суспільних явища, що створюють комунікативну культуру» [9, с. 8].

Таким чином, комунікативна культура може виступати основним показником розвитку методологічної культури.

До основних комунікативних умінь ад'юнктів слід віднести: уміння спілкуватися в педагогічному й ад'юнктському колективах; уміння через створену систему спілкування організовувати з курсантами творчу діяльність в час науково-технічної роботи; уміння цілеспрямовано організовувати спілкування й управляти ним. Процес навчання має дві підсистеми: дидактичну і комунікативну, які становлять єдине ціле. В цьому й полягає професійна своєрідність педагогічної діяльності, де дидактична система є змістовою, але реалізується вона через комунікативну – формотворчу [171, с. 67].

Завдяки спілкуванню в педагогічному процесі складається винятково важлива система виховних взаємин між науковим керівником та ад'юнктом, між самими ад'юнктами, яка сприяє результативності виховання і навчання.

У структурі спілкування об'єднані три взаємопов'язані сторони, які реалізують процес спілкування [397, с. 205], а саме: комунікативна, що забезпечує обмін інформацією між тими, хто спілкується; інтерактивна – це організація взаємодії між тими, хто спілкується, або обмін знаннями ідеями, думками, діями; перцептивна – це процес сприйняття і пізнання один одного та встановлення взаєморозуміння.

Слід зазначити, що культура спілкування є професійно-важливою для майбутніх наукових та науково-педагогічних працівників, позаяк спілкування лежить в основі виконання ними своїх функціональних обов'язків. Від уміння обрати тактику спілкування з підлеглим залежить успіх виконання професійних функцій. Особистісна культура спілкування ад'юнкта дає йому змогу створити власний імідж, виробити та проявити внутрішню культуру, доброзичливість щодо колег, курсантів, зберегти почуття власної гідності. Суспільне значення культури спілкування полягає в тому, що від неї залежить морально-психологічний клімат у колективі та продуктивність наукової та науково-педагогічної діяльності.

Оскільки педагогічне спілкування є важливим компонентом освітнього процесу, то закономірно, що до нього ставляться відповідні соціально-психологічні вимоги, які пов'язані з різнобічними завданнями, що вирішуються педагогічним спілкуванням, а саме: наявність психологічного контакту з аудиторією та забезпечення результативності передачі навчальної інформації; єдність монологічного і діалогічного спілкування через елементи бесід, в тому числі і проблемних, постановку риторичних запитань, створення ситуацій для роздумів; наведення конкретних прикладів; створення атмосфери колективного пошуку вирішення наукових завдань.

Практика свідчить, що у формуванні комунікативної культури ад'юнктів важливе значення має усунення конфліктів між суб'єктами діяльності.

На думку автора [171], численні конфлікти, непорозуміння виникають саме через невміння спілкуватися, відсутність комунікативних здібностей. В результаті втрачається взаємозв'язок і порозуміння ад'юнкта та наукового керівника, в процесі яких відбувається їхня спільна самореалізація. У практиці роботи досить часто виникають так звані психологічні бар'єри, що заважають спілкуванню і негативно позначаються на навчально-виховному процесі [15].

Оскільки ад'юнкти є важливою ланкою комунікативних суб'єкт-суб'єктних відносин, то наявність у них високого рівня комунікативної культури дає змогу вирішити одне з найгостріших протиріч сучасної освіти та перейти від педагогічного монологу – до діалогу, від формування комунікативних знань – до їх розвитку.

Таким чином, розвинута комунікативна культура ад'юнктів забезпечує їхню

ефективну науково-педагогічну діяльність, переконливо демонструє її значущість в реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин між ад'юнктами і науковим керівником, заснованому на діалоговому спілкуванні, допомагає передбачити й усунути негативні перешкоди у спілкуванні, значною мірою сприяє обміну навчальною інформацією та кращому засвоєнню.

Етична функція функціональної компоненти методологічної культури ад'юнктів. Слід відзначити, що в ході соціалізації цінності, ідеали, норми і зразки поведінки стають частиною самосвідомості особи. Вони формують і регулюють її поведінку. Можна сказати, що культура в цілому визначає ті рамки, в яких може і повинна діяти людина. Культура регулює поведінку ад'юнкта в науковій школі, на наукових заходах, в побуті і т.д., висуваючи систему розпоряджень і заборон. Порухення цих розпоряджень і заборон приводить в дію певні санкції, які встановлені науковим співтовариством і підтримуються силою громадської думки і різних форм інституційного примушення.

Норми поведінки ад'юнктів, як дозвільні, так і заборонні, є вказівкою на допустимі межі і межі, в яких чоловік повинен діяти, щоб його поведінка отримала позитивну оцінку інших людей і суспільства в цілому.

Наукові колективи створюють норми, стандарти й правила поведінки, які стають основою для права, моралі. За допомогою цих норм культура регулює, координує дії ад'юнктів, виробляє оптимальні шляхи вирішення конфліктних ситуацій, дає рекомендації при вирішенні життєво важливих питань в процесі організації своєї діяльності.

Регулятивна функція культури здійснюється на декількох рівнях: мораль як норми, яких жорстко дотримуються, незважаючи на відсутність спеціальних контролюючих інститутів; порушення цих норм наражається на різке засудження науковою спільнотою; нормами які детально висловлюються в законах країни. Їх дотримання контролюють спеціально створені інститути – МОН України; звичаї і традиції, що є стійкою системою поведінки людей у різних сферах життя і різних ситуаціях, що стала нормою і що передається з покоління в покоління. Як правило, вони приймають форму певного стереотипу, стійкі впродовж сторіч за будь-яких суспільних змін; норми поведінки

людини на роботі, в побуті, в спілкуванні з іншими людьми, у відношенні до природи, що включають широке коло вимог – від елементарної охайності і дотримання правил хорошого тону до загальних вимог.

Отже, регулятивна функція культури спирається на такі нормативні системи, як мораль і право. Нормативно-регулююча функція методологічної культури проявляються у діяльності ад'юнктів через систему цінностей і норм, етики, служать регуляторами суспільних відносин, культурно-духовними орієнтирами на певному етапі розвитку ад'юнкта. Об'єктивно в дисертаційній роботі можемо діагностувати етику як відображення етичної культури.

Етична культура. В наукових джерелах [68; 154; 159; 330; 403;136; 528; 577; 616] автори розглядають етику як науку, що вивчає мораль, її особливості, роль у суспільстві і систему моральних цінностей. Сучасна етика [159, с. 22–23] трансформувалася у педагогічну етику, яка вивчає моральний характер науково-педагогічного працівника і моральні відносини в педагогічному середовищі; основні особливості і зміст педагогічної моралі. У ширшому смислі педагогічна етика розглядається як кодекс високоморальних відношень [159, с. 3].

Слід відзначити, що етика тісно пов'язана з особливостями науково-педагогічної діяльності, проблемами моральної свідомості суб'єктів навчання і їх взаємин. Етична діяльність дослідника, маючи відносну самостійність, тісно пов'язана з іншими видами діяльності і може реалізовуватися в різних предметних формах: етичній освіті, етичному досвіді, етичному самовихованні, етичній культурі.

Надзвичайно велике значення у формуванні професійної етики ад'юнктів займає усвідомлення ними морально-етичних цінностей. Моральні етичні цінності – це поняття етики, яке відображає значимість для індивіда прояву моралі як регулятора суспільно-належної поведінки, і є втіленням його суб'єктивного діяльнісно-зацікавленого ставлення до реалізації у житті моральних норм і принципів [496, с. 525]. Завдяки морально-етичним цінностям людина стає суб'єктом соціального контролю: визначає одні прояви активності як такі, що відповідають нормам етики, а інші, як їх порушення; дає оцінку психічним і духовним якостям іншої людини, необхідним для узгодження власних вчинків з інтересами інших осіб; у неї формується здатність розпізнавати

негативний вплив тих об'єктів або явищ, які становлять реальну загрозу моральним цінностям, готовність захищати свою моральну позицію [496, с. 526]; уникає плагіату в свої наукових дослідженнях.

До морально-етичних цінностей ад'юнктів належать різні форми моральної свідомості: особистісні переконання щодо норм і принципів поведінки людини; суспільні і моральні ідеали; гуманістичність людських відносин, моральні почуття – обов'язку, відповідальності, честі й гідності.

Оскільки майбутня діяльність ад'юнкта в ролі наукового чи науково-педагогічного працівника ВВНЗ здійснюється в певних умовах навчального середовища, то саме в процесі діяльності особистість ад'юнкта самореалізовується, корегує свої стосунки в колективі. Моральні відносини як вид суспільних відносин становлять таку сукупність соціальних зв'язків і залежностей, у яких визначальними є взаємодія людей і соціальних спільнот, що базується на загальноприйнятих моральних цінностях, і спрямована на дотримання суспільного й індивідуального блага та користі, на гармонізацію умов морального прогресу [68].

Таким чином, ад'юнкт як майбутній науковий чи науково-педагогічний працівник стає особистістю, підпорядковуючи свої дії моральним вимогам суспільства, усвідомлює їх значення і зміст та здатен не лише ставити перед собою моральні цілі, а й самостійно оцінювати власні вчинки і вчинки оточення тощо.

Узагальненою формою вираження моральних вимог ад'юнктів є провідні принципи педагогічної етики, що регламентують поведінку суб'єктів діяльності відповідно до вимог моралі, визначають їх моральний розвиток, в тому числі: принцип педагогічного гуманізму, принцип педагогічного оптимізму, принцип солідарності і колективізму, принцип громадянства і патріотизму, принцип поваги і вимогливості до особистості, принцип професіоналізму, співробітництва і творчості. Відповідно до цих принципів ад'юнкт має постійно корегувати свою діяльність і поведінку [403, с. 104].

Діяльність як моральна категорія віддзеркалює ті вчинки особистості, які свідомо підпорядковані моральним цілям і мотивам: бажання робити добро, сумлінно виконувати обов'язок, дотримуючись високого ідеалу. Педагогічна діяльність є невід'ємною складовою освітнього простору, від якості її здійснення залежить загальний

та моральний розвиток особистості, проте справжнього виміру вона досягає на рівні суб'єктивності, де важлива роль належить вчинку [68].

Особливість вчинку полягає в тому, що за своєю природою він є вищою моральною цінністю, мірою людського буття. Здійснюючи вчинок, викладач виявляє силу розуму, почуття, волі, прагнення рішучості, наполегливості, цілеспрямованості. Винятково важливою особливістю педагогічної етики є те, що вона посилюється завдяки почуттям педагогічного обов'язку, педагогічної совісті, педагогічної справедливості, педагогічного авторитету педагога.

Значущу цінність в роботі [90] представляє пропозицію розглядати інтерпретацію поняття «методологічна культура педагога» в світлі вимог дослідної і професійної педагогічної етики. Так, універсальні етичні норми і правила, прийняті спільнотою вчених, не тільки вимагають наукової чесності і коректності при зборі наукових даних, неприйняття наукового шахрайства, не присвоювання чужих результатів, відстоювання своїх поглядів у відкритій полеміці з будь-якими авторитетами в науці, а й регламентують дотримання таких умов, як правильне визначення об'єкта дослідження, чітке і однозначне формулювання його цілей і завдань, прогнозування можливостей використання отриманих результатів, вибір максимально ефективних і науково обґрунтованих методів роботи, забезпечують вивіреність і надійність висновків і рекомендацій. Честь «мундира» дослідника і почуття його особистої гідності вимагають від нього і глибокого розуміння сенсу своєї наукової діяльності, і визначення власної світоглядної позиції в інтерпретації даних, і безперервного виховання в собі культури мислення, і постійного стимулювання себе до пізнання, до пошуку, і, нарешті, адекватної оцінки своєї роботи. Очевидно, що етика науки і методологічна культура – поняття взаємопроникні.

На наш погляд, ці поняття пов'язує ще одне специфічне моральне правило: відповідальність за наслідки впровадження отриманих результатів у практику. У педагогіці означена вимога цілком доцільно вважається критерієм оцінки проведеного дослідження з точки зору його етичної та методологічної культури.

Педагогічна совість є показником внутрішньої етичної культури ад'юнкта – майбутнього науково-педагогічного працівника. Вона виступає не тільки засобом

морального самоаналізу і корекції, але й значимим мотиваційним фактором.

Совість і чесність виконують регулятивну функцію у поведінці, життєдіяльності людини, відносинах з іншими людьми, тому процеси контролю своєї поведінки, регуляції своїх дій повинні супроводжувати всю діяльність [338], а особливої ролі набуває при науковому керівництві. Педагогічна совість нерозривно пов'язана с педагогічною справедливістю і проявляється в об'єктивності викладача у ставленні до різних курсантів, в оцінюванні їхніх вчинків згідно з єдиними моральними нормами [158].

Педагогічна справедливість – це мірило об'єктивності наукового керівника, рівня його етичної вихованості. Повага до людини, милосердя, доброта, доброзичливість, чуйність акцентують увагу на моральних почуттях викладача, адже моральність є елементом духовної діяльності особистості, що має вплив на рівень розвиненості як загальної, так і професійної культури [338].

Сукупність компонентів педагогічної етики – це педагогічний авторитет викладача. «Педагогічний авторитет..., заснований на наявності високих моральних і професійних якостях викладача, на соціально цінній діяльності, на заслуженому визнанні результатів праці педагога, майстерності» [403, с. 101]. Поведінку науково-педагогічних працівників при здійсненні науково-педагогічної діяльності в ВВНЗ регламентують такі норми, як вимогливість та шанобливе ставлення до курсантів, гуманістичний підхід до розвитку його особистості тощо.

Отже, вивчення складових педагогічної етики, знання її принципів, основних моральних норм, що регулюють відношення суб'єктів освітнього процесу в ВВНЗ, дасть змогу випускнику ад'юнктури на посаді науково-педагогічного працівника бути зразком не лише в професійній сфері, а й моральної чистоти.

Психологічна функція функціональної компоненти методологічної культури ад'юнктів. Психологічна функція методологічної культури ад'юнктів сприяє формуванню рефлексивних механізмів самосвідомості, які забезпечують психологічну готовність до ефективної творчої реалізації його внутрішньої суті, індивідуального «Я» у своїй професійній науковій або науково-педагогічній діяльності. Рефлексія як процес пізнання дає змогу аналізувати і передбачати варіанти дій, прогнозувати хід думки та дій курсантів під час педагогічної практики.

Рефлексивна функція методологічної культури ад'юнктів проявляється через психологічну та рефлексивну культуру ад'юнкта.

Психологічна культура сприяє ефективному навчально-виховного процесу у ВВНЗ через особистісну психологічну досконалість науково-педагогічного працівника, що забезпечує високий рівень професіоналізму та розвиток творчого потенціалу [86; 377; 493; 494; 615].

Зазначимо, що важливою передумовою здійснення ефективного освітньо-виховного процесу в ВВНЗ є особистісна психологічна досконалість ад'юнктів, що забезпечує високий рівень їхнього професіоналізму та розвиток творчого потенціалу.

Психологічна культура сприятиме ад'юнктові в майбутньому у статусі науково-педагогічного працівника у побудові ефективної трудової діяльності шляхом формування відповідної системи психологічних цінностей: «тільки наявні психологічні цінності суб'єкта праці можуть детермінувати створення нових матеріальних і духовних цінностей» [493, с. 91].

Педагогічна психологія спрямована на знання ад'юнктами психологічних особливостей і закономірностей інтелектуальної роботи та особистісного розвитку в різних екстремальних умовах психологічної діяльності. Виходячи з цього, до основних елементів психологічних знань можна віднести наступні: розкриття механізмів і закономірностей навчання курсантів і здійснення виховного впливу на інтелектуальний і їх особистісний розвиток; визначення зв'язку між рівнем інтелектуального та особистісного розвитку курсантів і формами, методами виховного впливу; визначення особливостей організації та керування навчально-виховною діяльністю, а також впливом цих процесів на навчально-пізнавальну активність курсантів; визначення механізмів і закономірностей розвивального навчання; визначення умов і критеріїв засвоєння теоретичних знань, формування операційного складу діяльності на їх основі у процесі розв'язання різноманітних педагогічних завдань; визначення психологічних основ діагностики рівня і якості засвоєння курсантами навчальних програмами.

Забезпечити високий рівень психологічної культури можливо за наявності в ад'юнктів глибоких і різнобічних знань, що сприяє: більшому усвідомленню своїх можливостей (інтелектуальні якості, працездатність, комунікативні якості, темперамент

тощо); кращому усвідомленню своїх бажань і потреб у самореалізації здібностей; правильній самореалізації у навчанні і праці, дозвіллі і побуті; оптимальному регулюванні особистісних і ділових взаємовідносин з іншими людьми [20, с. 10].

Також ад'юнкти мають бути обізнаними з основними складовими психіки, психологічними процесами (пізнавальний, емоційний і виховний); психологічним станом, психологічними якостями особи, типами мислення, зв'язком індивідуальних особливостей і здібностей, стилем педагогічної діяльності, взаємодією суб'єктів освітнього процесу та її впливом на результативність навчальної діяльності, розвитком особистості як суб'єкта педагогічної діяльності тощо. Адже сучасний викладач має володіти достатньою професійною кваліфікацією, розвинутим технічним і технологічним мисленням, яке забезпечує самостійність у розробці та вирішенні практичних завдань, творчий характер їх вирішення з урахуванням специфіки військової професії.

Рефлексивна культура. Вміння керувати власним рефлексивним процесом забезпечує особистий саморозвиток людини, розумінню цього сприяли результати наукових досліджень: [5; 124;448; 134; 435; 445; 458; 245; 567].

На нашу думку, ад'юнкту повинен вміти керувати власним рефлексивним процесом самопізнання. «Лише той може бути педагогом, хто володіє технологією педагогічної рефлексії» [496, с. 9]. «Рефлексія» – це не тільки знання чи розуміння самого себе, але і виявлення того, як інші особистості знають та розуміють «рефлексуючого», його особливості, емоційні реакції й негативні уявлення, пов'язані з пізнанням [134, с. 504].

Саме тому важливого значення в розвитку методологічної культури ад'юнктів слід приділити педагогічній рефлексії, яка забезпечує ад'юнктові усвідомлення не лише того, з чим він матиме справу, але як він це має робити і чи зможе це зробити.

Ґрунтуючись на результатах досліджень [458; 567], можемо констатувати, що педагогічна рефлексія: допомагає узагальнити результати в напрямку науково-педагогічної діяльності ад'юнктів та визначити її мету; дає змогу ад'юнктові усвідомити свою індивідуальність й унікальність; забезпечує фіксацію результатів дослідження уже набутого професійного рівня з метою подальшого його удосконалення; дає можливість усвідомити одержаний науковий результат як реальну дійсність наукової картини світу.

Тобто рефлексія як один з основних видів усвідомлення власної професійної

діяльності ад'юнктові допоможе йому в майбутньому ефективно здійснювати навчально-виховний процес курсантів на етапі педагогічної практики, а згодом і виховний процес досвідченим науковим керівником. Тому, ми вважаємо, що ад'юнкти мають рівнозначно проходити за час професійної підготовки наукову та педагогічну практику.

Предметом рефлексії можуть бути: формування професійного світогляду, потреб, інтересів і запитів, окремих професійних якостей, способів рефлексії, організації й управління освітнім процесом у ВВНЗ тощо.

У психолого-педагогічній науці вчені і практики виокремлюють різні види професійної рефлексії: методологічну рефлексію, що характерна своєю спрямованістю на методологічні аспекти розвитку методологічної культури, пізнання суті явищ професійної діяльності ад'юнктів; методичну рефлексію ад'юнктів, що розвивається в єдиній системі методичної роботи ВВНЗ, тісно пов'язана з професійною діяльністю та спрямовується на процеси, пов'язані з розвитком особистості спеціаліста, та на керівництво цією активністю. Розвиненість методичної рефлексії має ґрунтуватися на самооцінці процесу навчання (самопостереження, самоконтроль та самооцінка), самоаналізі ретроспективи, зверненої в минуле, та в прогнозі на майбутнє, що проявляється у самовизначенні, самоактуалізації, самокорекції дій; технологічну рефлексію, що забезпечує пізнання суті і змісту процесів, самовизначення рівня їх розвиненості, творчого застосування інноваційних педагогічних і виробничих процесів.

Якщо розглядати професійну рефлексію ад'юнктів як процес самопізнання і самоаналізу, то розвиток особистості ад'юнктів значною мірою залежить від уміння правильно оцінювати свої потреби в різних ситуаціях. Отже, уміння контролювати себе, керувати власним емоційним станом і є ознакою особистісної рефлексії ад'юнктів.

Оскільки особистісна рефлексія ад'юнктів визначається як перебудова змісту своєї свідомості, діяльності, то проблема організації і корегування індивідуальної освітньої діяльності буде пов'язана з успішністю її осмислення. Традиційна педагогіка не вимагає осмислення того, що відбувається, ні від педагога, ні від учнів, а отже, і від ад'юнктів, у ній немає місця рефлексивним видам діяльності. Проблема виявляється і в тому, що ад'юнкти, не маючи потреби в усвідомленні свого розвитку, не виявляють інтересу до результатів свого навчання, мають труднощі, пояснюючи, що саме проявляється під час

їхньої діяльності. Натомість ад'юнктові науковий керівник або викладач пропонує набір готових засобів для організації процесу засвоєння знань на кожному етапі, проте без усвідомлення способів свого уміння, механізмів пізнання і мисленнєвої діяльності привласнення тих знань, які були набуті в процесі навчання неможливе [567, с. 287]. За результатами рефлексії можна не лише обмірковувати майбутню діяльність, а й вибудовувати її реалістичну структурну основу, яка витікає з особливостей попередньої діяльності [567, с. 288].

Таким чином, розглядаючи особистісну рефлексію ад'юнктів, необхідно враховувати єдність процесів діяльності і свідомості. Враховуючи вимоги до здійснення ними професійної діяльності, до рефлексивної культури маємо включати систему рефлексивних умінь і навичок, які формуються й розвиваються в процесі цієї діяльності та спрямовані на виявлення, оцінку, узагальнення найважливіших ознак педагогічного процесу з метою досягнення його якісних змін, професійного й особистісного удосконалення. До таких умінь можна віднести здійснення аналізу відповідності змісту діяльності вимогам професійної підготовки ад'юнктів; аналіз ефективності організаційних форм і методів, що застосовуються в освітньому процесі, а також аналіз причин як позитивних, так і негативних результатів навчання, практичного досвіду своєї діяльності.

Із психолого-акмеологічної позиції рефлексивну культуру ад'юнктів характеризують професійно-важливі якості, які пов'язані з його самопізнанням, самоаналізом, самореалізацією і самоорганізацією, осмислення й переосмислення засобів та способів мисленнєвої діяльності.

Досвід самопізнання допомагає ад'юнктам розпізнавати внутрішні процеси, які так чи інакше відбуваються у власній свідомості, а також приводити свої дії у відповідність з власними потребами і можливостями. Засновані на педагогічній рефлексії, самоаналіз і самооцінка професійної діяльності сприяють забезпеченню контролю і корекції цієї діяльності та спонукають викладачів до саморозвитку і самовдосконалення [458].

Отже, самоаналіз та саморозвиток професійної діяльності ад'юнктами здійснюється через порівняння свого результату зі зразком відповідної діяльності, нового результату діяльності із попереднім, що дає змогу простежити зміни і досягнення у динаміці вдосконалення військово-професійної діяльності в цілому.

Таким чином, рефлексивна культура ад'юнктів сприяє виробленню та вдосконаленню суб'єктно-рефлексивних умінь, професійно-важливих якостей, спрямованих на процеси самопізнання, самореалізації, самоорганізації та самокорекції власної професійної діяльності на основі самоаналізу та самооцінки, що необхідно для визначення динаміки особистісного професійного зростання.

Знакова функція функціональної компоненти методологічної культури ад'юнктів. Знакова функція є найважливішою в системі культури, а отже, і методологічній культурі. Будучи певною знаковою системою, культура припускає знання, володіння нею. Без вивчення відповідних знакових систем оволодіти досягненнями культури неможливо. Мова (усна або письмова) є засобом спілкування людей. Наукова мова – важливий засіб оволодіння ад'юнктами методологічною культурою та мовою спілкування.

Як окрему ЗФ функцію в дисертаційному процесі ми діагностувати (оцінювати) не будемо, оскільки вона постійно удосконалюється (оволодівають) ад'юнктом і проявляється в якісному і професійному викладанні наукових фактів з використанням термінологічного апарату і наукових статтях про що засвідчують наукові рецензії та доповіді на наукових конгресних заходах.

Адаптивна-інтеграційна функція функціональної компоненти методологічної культури ад'юнктів. Освоєння методологічної культури створює у ад'юнктів відчуття спільності і приналежності до співтовариства науковців.

Адаптивна функція надає можливість пристосовуватися (адаптації) ад'юнктів до змінних (динамічних) умов в науковій та освітній галузях професійної діяльності.

Інтегративна функція культури виражається в здатності об'єднувати ад'юнктів незалежно від їх світоглядної й ідеологічної орієнтації, національної приналежності у наукові спільноти (школи). Стаючи приналежним членом однієї з таких наукових шкіл, ад'юнкти під науковим керівництвом керівника продовжують розвиток загального напрямку школи окремою течією.

Слід, однак, зауважити, що в культурному розвитку існує тенденція не лише до взаємного притягання, а й до відштовхування, на що впливає типологія наукових керівників та ад'юнктів [375, 16].

Таким чином, культурна складова методологічної культури об'єднує людей, інтегрує їх, забезпечує цілісність співтовариства. Як окрему функцію в нашому дослідженні ми діагностувати (оцінювати) не будемо, для з'ясування її проявів за результатами розвитку методологічної культури у ад'юнктів достатньо констатувати перебування даної особи під науковим керівництвом. Сам факт ствердження офіцера у науковому співтоваристві підтверджується перебуванням в ад'юнктурі.

Висновки до розділу 1

В розділі вирішувалась часткове наукове завдання з обґрунтування науково-теоретичної проблеми, пошук оптимального шляху вирішення її на засадах методологічної культури ад'юнктів як перспективного критерію підвищення якості підготовки ад'юнктів та їх готовності до професійної організації наукової та науково-технічної діяльності.

Найважливішими науковими й практичними результатами 1 розділу дисертації стали:

1. Теоретичний аналіз поглядів вчених на досліджувану проблему свідчить, що методологічна культура як предмет дослідження завжди була в центрі наукових інтересів філософів, соціологів, психологів і педагогів (В. Загвязінський, С. Кульневич, В. Лукашов, Ю. Кушнер); «вчителя» (В. Мосолов, В. Сластенін, В. Тамарін, А. Ходусов, Е. Бойко, О. Шкуропатова, О. Тупілко, Ю. Риндіна, В. Кравцов); «педагога» (В. Краєвський, Е. Бережнова, П. Кабанов, Е. Абдуллін); «педагога-дослідника» (В. Загвязінський, Г. Валуєв); «викладача» (В. Лукашов, В. Семиченко, О. Дубасенюк, Р. Кисельова); «офіцера» (Р. Тимошев, А. Гурський, В. Балабушевич). Водночас виявлено, що більшість наукових робіт пов'язано з розв'язанням цієї проблеми у галузі вищої та окремих аспектів професійної освіти. Однак фундаментальних досліджень, що стосуються розвитку методологічної культури ад'юнктів, не виявлено.

2. Результати дослідження стану розвиненості методологічної культури ад'юнктів свідчать про недостатній рівень теоретичної розробки і практичного

втілення розв'язання цієї проблеми. Головне ускладнення вбачається у відсутності теоретичних і практичних розробок для наукових керівників щодо науково-методичного супроводження та методики розвитку методологічної культури ад'юнктів у період професійної підготовки в ад'юнктурі в нерозривній єдності з науковою школою. Тому попередні результати дисертаційної роботи щодо визначення перспективного напрямку вирішення науково-теоретичної проблеми підвищення якості підготовки ад'юнктів (через критерій розвиненості методологічної культури та коефіцієнта готовності до професійної організації наукової та науково-технічної діяльності), використані у НДР шифр «Якість-2011», «Перспектива-ВО», «Історія» та «Підготовка-В», стали науково-обґрунтованою підставою розпорядження директора Департаменту військової освіти і науки Міністерства оборони України від 16.12.2020 №402/2/1315 щодо нагальної необхідності розробки методичних рекомендацій з організації підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

3. З'ясовано сутність і значення феномена «наукова школа» в контексті розвитку методологічної культури ад'юнктів. Наукова школа – форма організації колективної наукової праці співробітників наукових установ (наукових центрів), вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти) в межах єдиного наукового напрямку під керівництвом лідера школи, що характеризується спільними дослідною програмою, науковими поглядами. Зважаючи на консервативність, традиційність, сталість побудови і організації планового педагогічного процесу ад'юнктури, раціональним і реальним є вибір способу оптимізації організаційно-педагогічних умов науково-методичного супроводження в позааудиторний час педагогічного процесу в науковій школі. Це, на наш погляд, наразі є концептуальним напрямком розвитку інституту ад'юнктури, коли шлях та спосіб реалізації дають можливість створити сприятливу для всіх членів наукової школи атмосферу творчого пошукового процесу, а також забезпечити розвиток методологічної культури.

4. Теоретично обґрунтовано структуру методологічної культури ад'юнкта, яка включає компоненти: об'єктивний: (нормативно-правовий, неформальний (мораль, традиції), методології (загально-наукова, таємна), наукова мова, знакова складова);

суб'єктний: (суб'єкт («ад'юнкт»)) у складі: ціннісно-мотиваційного (світоглядний, ціннісний, мотиваційний; когнітивний; операційно-діяльнісний; професійно-важливі якості; суб'єктно-рефлексивний); функціональний: технологічний, інформаційний, гносеологічний; комунікаційний, етичний, психологічний.

5. На основі семантичного, структурного та концептуального аналізу наукових робіт поняття «методологічна культура ад'юнктів» розглядається нами як інтегративна система понять «методологія», «культура» та «ад'юнкт» у широкому сенсі: наявність у ад'юнкта соціально здобутих знань методології, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованого світогляду, цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки, характерних для вченого, який проявляється в ефективному вирішенні завдання організації науково-дослідної, науково-педагогічної та військово-професійної діяльності, а також форм взаємного спілкування, трансляції і виховання їх у наступному поколінні; у вузькому сенсі: наявність набутого досвіду з організації професійної діяльності.

6. Введення в обіг терміна «методологічна культура ад'юнктів» в такому трактуванні логічно доповнює систему життєвих етапів людини, а саме: «курсант», «офіцер», «ад'юнкт», тобто майбутній науковий та/або науково-педагогічний працівник вищої кваліфікації.

7. Основні наукові результати, викладені в розділі 1 дисертації, оприлюднені у наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, а саме: монографіях [228; 612; 312]; навчально-методичних посібниках [309; 227]; у статтях наукових видань, включених до Переліку наукових фахових видань України (психолого-педагогічні науки), затвердженого МОН України [276; 245; 267; 374; 233; 242; 275; 278; 235; 265; 301; 234; 236; 250; 195; 298; 199; 289; 251; 305; 255; 237; 256; 291; 272; 199; 246]; у статтях у періодичних наукових виданнях інших держав з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію [223; 69; 70]; у статтях, що додатково відображають результати дисертації [230; 562; 563; 561; 308; 193; 293; 219; 303; 249; 232; 299; 637]; в тезах доповідей на наукових конференціях [280; 224; 306; 273; 225; 209; 226; 307; 277; 281; 279; 241; 212; 200; 302; 196; 284; 93; 268; 211; 198; 294; 254; 189; 253].

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТІВ

Другий розділ дисертаційної праці присвячено вирішенню часткового завдання з обґрунтування теоретичних і методичних основ розвитку методологічної культури ад'юнктів. Вирішення цієї проблеми розпочнемо з науково-обґрунтованої ідеї, яка в подальшому перетворилася в наукову концепцію розвитку методологічної культури ад'юнктів.

У процесі написання концепції звернено увагу на відсутність єдиного погляду на формалізовану структуру її розділів. Однак вона є необхідною на стадії створення педагогічної систем розвитку методологічної культури ад'юнкта. Тому для її написання нами використано затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 №106 «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» структуру [472]. Концепція містить такі розділи: визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована концепція; аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання концептуальним методом; мета концепції; визначення оптимального варіанту розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів; шляхи і способи розв'язання проблеми, термін виконання концепції; очікувані результати виконання концепції, визначення її ефективності; оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання концепції. Інші концепційні розділ відповідають розділам дисертації, тому тут їх не дублюємо, адже вони відображені у пункті 1.1 цієї дисертації. В пункті 2.1 викладені теоретичні і методичні основи, на яких ґрунтується концепт розвитку методологічної культури ад'юнктів. Детальна викладка концепції розвитку методологічної культури ад'юнктів апробована з викладкою очікуваної оцінки ефективності, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для її виконання [250].

2.1 Концепція розвитку методологічної культури ад'юнктів

Оскільки наше дослідження оперує теоретичними та методологічними основами як форма фундаментального виду дослідження слід розібратися зі змістом та тлумаченням терміна «теорія» в педагогічній науці.

Ми погоджуємось з думкою А. Новікова щодо розуміння «теорії», як це розкривається в роботі [414, с. 58]. Він вважає, що сучасним науковим суспільством термін «теорія» вживається в двох сенсах. По-перше, в найзагальнішому сенсі як форма діяльності суспільно розвиненої людини, спрямована на здобуття знання про природної і соціальної дійсності і разом з практикою утворює сукупну діяльність суспільства. У цьому розумінні поняття «теорія» є синонімом суспільної свідомості в найбільш високих і розвинених формах його організації. Як вищий продукт організованого мислення вона опосередковує всяке ставлення людини до дійсності і є умовою справді свідомого перетворення останньої.

У вузькому сенсі, який нас в даному випадку і цікавить, теорія – форма достовірного наукового знання про деяку сукупність об'єктів, що є системою взаємозв'язаних тверджень і доказів за допомогою методів пояснення і прогнозу явищ і процесів даної конкретної наочної галузі, тобто всіх явищ і процесів, що описуються даною теорією.

Вузьке значення поняття «теорія» розглядається також в двох сенсах.

По-перше, в руслі слабкої версії науки, – як комплекс поглядів, уявлень, ідей, направлених на пояснення явищ, процесів і зв'язків між ними. У цьому сенсі слово «теорія» часто замінюється словом «концепція».

По-друге, у руслі сильної версії науки теорія – це вища форма організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про істотні зв'язки в певній галузі знання – об'єкті даної теорії.

У строгому сенсі слово «теорія» в суспільних, гуманітарних науках практично не уживається через надзвичайну рухливість, мінливість, погану передбачуваність або цілковиту непередбачуваність явищ і процесів, що вивчаються цими науками, неможливості ввести точно вимірювані їх кількісні характеристики. У точних науках

слово «теорія» дає перевірені методи побудови структури системи, що складається з відомих елементів і визначає зв'язки між ними.

При побудові теорії потрібно дотримуватися ряду «підходів», де використовується сукупність ідей, принципів і методів, які покладені в основу розв'язання відповідних проблем [451, с. 146].

Кожна система створюється для виконання певної функції. На думку автора роботи [373, с. 38], «функція системи є характерною ознакою системи, бо саме нею одна система відрізняється від іншої. Вона є результатом інтеграції функцій елементів «системи». Через те, що елементи системи виконують різні функції у процесі життєдіяльності, вони для системи мають різне значення. Одна з основних функцій педагогічної системи – це побудова образів і співвідношень між ними, функціонально визначених цільовими характеристиками конкретного етапу навчання, розвитку.

Методичну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів ми відносимо до великих систем, оскільки вона охоплює зв'язки цих систем між собою (система педагогічної роботи, методичної роботи, система самовдосконалення і саморозвитку, система застосування інноваційних технологій, система розвитку творчої особистості ад'юнктів тощо). Моделюючи систему розвитку методологічної культури, ми керувалися такими основними принципами теорії систем (табл. Б.1).

Отже, методичну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів складає те науково-інформаційне середовище, завдяки якому здійснюється вплив на особистість ад'юнкта з метою керування його вдосконаленням, самоосвітньою діяльністю, розвитком в цілому. Цей вплив є цілеспрямованим, а тому всі елементи системи перебувають під його впливом. Отже, методична система розвитку методологічної культури ад'юнктів є сукупністю взаємопов'язаних елементів, таких, як: цілі, зміст, методи, засоби і організаційні форми навчання, які детальніше будемо розглядати в розділі.

У структурі теорії, взятої в загальному, абстрактно-логічному вигляді, можна виділити наступні основні компоненти:

1) вихідну емпіричну основу теорії, в яку входять зафіксовані у даній галузі науки факти, проведені експерименти та ін., які, хоча і отримали вже деякий опис, але ще чекають свого пояснення, теоретичної інтерпретації;

2) вихідну теоретичну основу теорії – безліч припущень, постулатів, аксіом, загальних законів, принципів теорії;

3) логіку теорії – безліч допустимих в рамках теорії правил логічного висновку і докази;

4) сукупність виведених в теорії наслідків, теорем, тверджень, принципів, умов і т.д. з їх доказами – найбільша за обсягом частина теорії, яка і виконує основні функції теоретичного знання, складаючи «тіло» теорії, її основний зміст.

Загальна логічна структура теорії по-різному виражається в різних типах теорій. Перший тип – один з найбільш широких класів сучасних наукових теорій, становлять описові теорії. Їх називають емпіричними. Така еволюційна теорія охоплює різні сучасні психологічні, педагогічні теорії і т.д. Така теорія безпосередньо описує певну групу об'єктів; її емпіричний базис вельми широкий, а сама теорія вирішує, насамперед, завдання впорядкування фактів.

Загальні закони, що формулюються в теоріях цього типу, являють собою генералізацію, узагальнення емпіричного матеріалу. Ці теорії формулюються в звичайних природних мовах із залученням лише спеціальної термінології, відповідної досліджуваної галузі знання. У них зазвичай не формулюються правила використовуваної логіки і не перевіряється коректність проведених доказів, за винятком дослідно-експериментальної перевірки. Описові теорії носять переважно якісний характер, що визначає їх обмеженість, пов'язану з неможливістю кількісно охарактеризувати те чи інше явище.

Другий тип теорій – математизувати наукові теорії, що використовують апарат і моделі математики. При математичному моделюванні конструюється особливий ідеальний об'єкт, що заміщує певний реальний об'єкт. Цінність математизованих теорій підвищується у зв'язку з тим, що нерідко використовувані в них математичні моделі допускають не одну, а кілька інтерпретацій, в тому числі на об'єкти різної природи, лише б вони задовольняли побудову теорії. Але в математизованих теоріях широке використання математичних засобів висуває складну проблему інтерпретацію (тобто змістовного пояснення) формальних результатів.

Завдання обґрунтування математики та інших формальних наук привели до

побудови теорій третього типу, які можна назвати дедуктивними теоретичними системами. Вихідна теоретична основа таких теорій формулюється на їх початку і потім в теорію включаються лише ті твердження, які можуть бути отримані логічно з цієї основи. Всі логічні засоби, що використовуються в цих теоріях, строго фіксуються, і докази теорії будуються відповідно до них.

Дедуктивні теорії будуються зазвичай в особливих формальних мовах, знакових системах. Володіючи великою спільністю, такі теорії разом з тим гостро ставлять проблему інтерпретації результатів, яка є умовою перетворення формальної мови в наукове знання у власному розумінні цього слова.

Для подальшого викладу зазначимо такі суттєві моменти. По-перше, будь-яка наукова теорія складається з взаємопов'язаних структурних елементів (законів, принципів, моделей, умов і т.д.). По-друге, будь-яка теорія, незалежно від того, до якого типу вона належить, має у своєму початковому базисі центральний системоутворюючий елемент (або деякий ланка елементів).

Скористаємося практичним досвідом з побудови узагальненою структурою теорії. За вихідну структуру компонентів майбутньої теорії ми обрали компоненти, які розглядає автор [571]. Теорію будемо будувати на основі результатів, отриманих на емпіричному рівні досліджень попередніх вчених. Ці результати впорядкуємо, впишемо у струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, які уточнімо шляхом введених до теорії абстракцій, ідеалізацій, принципів, які дають можливість узагальнити і пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати вплив різних факторів і запропонувати використати їх у практичній роботі. Теорія виступає як форма синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи наукових знань.

Вибір класичної структури в галузі психолого-педагогічних досліджень ускладнений рядом обставин, на які звертає увагу В. Безпалько [49]. В результаті виникає потреба йти на компроміс.

Вихідним положенням нової теорії є нова генеральна ідея. Генеральна ідея – це продукт творчого мислення автора дисертації, форма духовно-пізнавального відображення дійсності, спрямована на її перетворення. Розглянемо і сформулюємо

генеральну ідею, що переростає в теорію, наступним чином.

Загальний процес психофізіологічного розвитку людини як індивідуума закладено на генетичному рівні і визначається індивідуальним кодом ДНК. В алегоричному сенсі даний процес подібний до того, що протікає у тварин, у дерев тощо.

Процес інтелектуального розвитку людини, як соціального індивідуума, залежить від обраної програми розвитку. Вона визначається освітою. Індивід, отримавши освіту, стає освіченим і набуває освітнього розвитку і частково психофізіологічного розвитку. Одночасно розвивається рефлексивна здібність.

Отже, науково-соціальним значенням для суспільства мала б стати розробка в контексті наукового дослідження програми розвитку методологічної культури, яка реалізувала багатовікову теорію і практику досвіту людства.

Гіпотеза – наукове передбачення, припущення, істинність якого не визначено, висунуте для пояснення будь-яких явищ, процесів, причин, які зумовлюють даний наслідок, може бути розвинута у генеральну ідею.

Якість навчання студентів, курсантів чи слухачів залежить не лише від їх власної вмотивованості і здібностей, а в першу чергу від методологічної культури науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Оскільки в професійні обов'язки науково-педагогічних кадрів, як і кадрів вищої кваліфікації, входить професійно займатися науковими пошуками, то очевидно, що при несформованій у них методологічній культурі за час навчання в ад'юнктурі істотно гірше відобразиться на якості наукової продукції. Отже, ми припускаємо, висуваючи гіпотезу, що від рівня розвиненості методологічної культури залежать наукова і науково-педагогічна культура діяльності та її результативність. Процес варіативної організації діяльності є предметом методології. Причини низької методологічної діяльності можна пояснити такою ж низькою методологічною основою, що закладена науковими керівниками (консультантами).

Досягти процесу розвитку методологічної культури у ад'юнкта можна за допомогою теорії. Теорія – вчення, система ідей або принципів, висока форма узагальнення і систематизації знань, спрямованих на визначення того чи іншого явища. Це форма синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи

наукових знань.

В наступних підрозділах розглянемо дефініції складових теорій розвитку методологічної культури у ад'юнктів згідно з табл. Б.2.

В нашому дослідженні ми розглянули загальноповсюдну структуру і компоненти теорії, ґрунтуючись на квінтесенції [571]. Витікаючи з її основи, обґрунтуємо компоненти теорії розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури та дисертацій не дозволив нам виявити наочний зміст і функціональну залежність між моделями, що нібито реалізують теорію. Сучасні наукові теорії з педагогічної галузі, на наш погляд, автори представляють імпліцитно – заплутано, опосередковано, без розуміння її цілісності.

У результаті абстрактного творчого мислення нами розроблена для наочності наступна структура теорії розвитку методологічної культури ад'юнктів, компоненти якої представлені на рис. 2.1. Безумовно, така структура ускладнена в трактуванні, тому наступним кроком буде трансформація її до прийняттого виду.

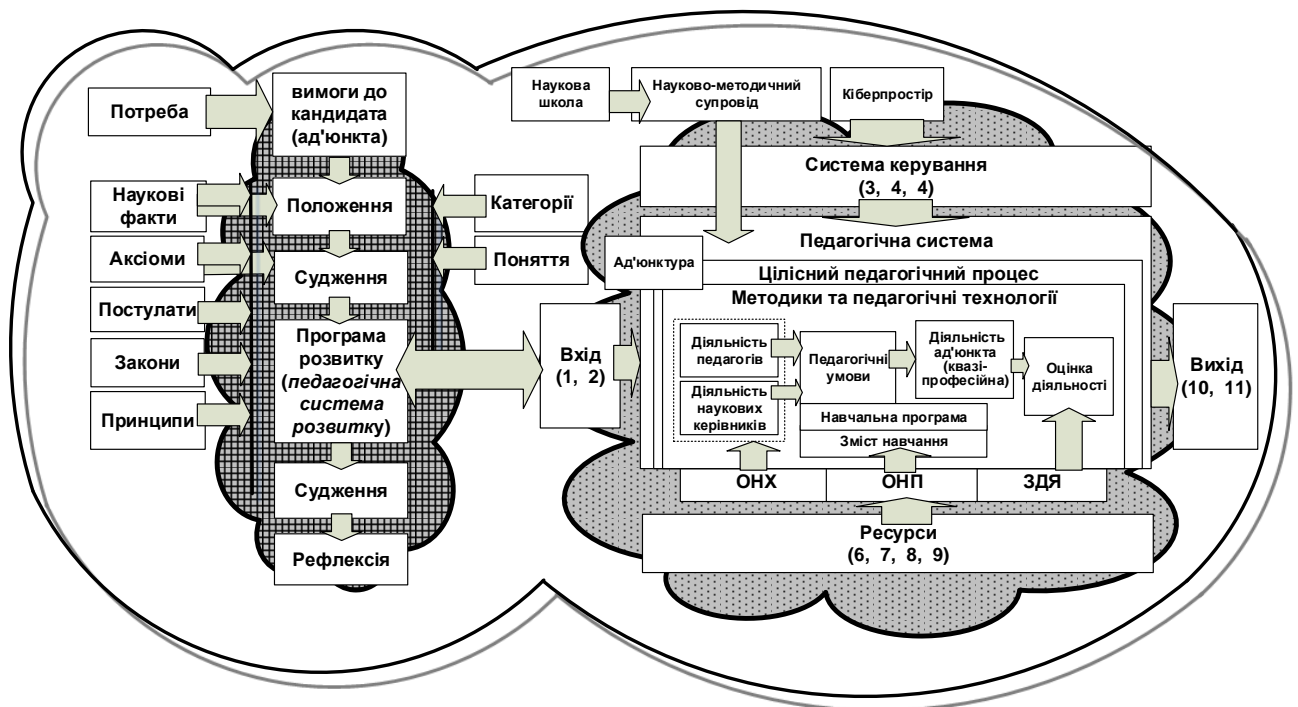

Рисунок 2.1 – Концепція розвитку методологічної культури ад'юнктів

На рис. 2.1 цифрами позначено наступні складові: 1 – вимоги до ад'юнкта; 2 – вимоги споживача-замовника до майбутнього вченого; 3 – державні стандарти за науковими спеціальностями; 4 – перелік компетенцій за спеціальністю (особливі вимоги

до методологічної компетентності та культури); 5 – рівні розвиненості компетентності та методологічної культури; 6 – вимоги і компетентності викладачів (наукового керівника); 7 – вимоги до організаційно-педагогічного (методичного) забезпечення; 8 – матеріально-технічне забезпечення; 9 – умови проходження практики; 10 – реалізація розвиненості рівнів методологічної культури; 11 – видача диплома.

Компоненти концепції розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Структурний блок «Потреби». У структурному блоці сконцентрована вихідна генеральна ідея, яка в дисертаційному процесі доводитиметься. Відомості про соціальні потреби перелічені в табл. Б.3.

Виходячи з соціальних потреб, потрібно зорієнтувати систему підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України з гарантованим забезпеченням розвиненістю методологічної культури.

Перелік психолого-педагогічних умов (ППУ) якості освітнього процесу у ад'юнктурі перелічені в табл. Б.4, ґрунтуються на відомих пунктах [524с. 320 – 324], адаптованих для вирішення нашого завдання.

Структурний блок «Положення». Розвиваюче навчання направлене на розвиток всієї цілісної сукупності якостей особи. Продовжуючи розвиток ідеї Л.С. Виготського [88] про рівні розвитку за аналогією для категорії ад'юнкт, одержимо:

ПЛЖ 1: сферу (рівень) актуального розвитку – якості, що вже сформувалися, і те, що ад'юнкт може робити самостійно;

ПЛЖ 2: зону найближчого розвитку – ті види діяльності, які ад'юнкт поки що не в змозі самостійно виконати, але з якими може упоратися за допомогою наукового керівника або настання ефекту інсайду.

Для розвитку надзвичайно ефективно постійно долати грань між сферою актуального розвитку і зоною найближчого розвитку – сферою невідомою, але потенційно доступною для наукового пізнання.

Істотною ознакою розвиваючого навчання є те, що воно створює зону найближчого розвитку, викликає, спонукає, приводить в рух внутрішні процеси психічних новоутворень. Отже, розвиваюче навчання відбувається саме в зоні найближчого розвитку ад'юнкта.

Визначити зовнішні межі зони найближчого розвитку, відрізнити її від актуальної і недоступної зони – завдання, яке вирішується поки тільки на інтуїтивному рівні, залежному від досвіду і майстерності наукового керівника.

Зміст розвиваючого навчання є дидактичним, побудованим на логіці теоретичного мислення (провідна роль теоретичних змістовних узагальнень, дедукція, змістовна рефлексія і так далі).

Тому розвиваюче навчання здійснюється як цілеспрямована навчальна діяльність, у якій ад'юнкт свідомо ставить цілі і завдання зміни власного Я і творчо їх досягає.

Теоретико-методологічною основою розвитку методологічної культури ад'юнктів, безумовно, є положення теорії діяльності, розроблені Л. Виготським, Е. Ільєнковим та ін. В інтерпретації В. Давидова вони мають таке визначення: основою психічного розвитку людини є якісна зміна соціальної ситуації її життя або діяльності; загальними моментами психічного розвитку людини слугують її навчання та виховання; психічні новоутворення, які виникають у людини, похідні від інтеріоризації вихідної форми її діяльності; суттєва роль у процесі інтеріоризації належить різноманітним знаково-символічним системам, які виникають в історії культури; важливе значення в діяльності й свідомості людини мають її інтелект та емоції, які перебувають у внутрішній єдності [116, с. 133].

Враховуючи положення діяльнісного підходу, як основоположного у теорії професійного становлення особистості, доречно розглядати професійну діяльність сутністю буття людини (як суб'єкта) у сфері професії. У цьому контексті, безумовно, процес становлення та розвиток методологічної культури за аналогією [323, с. 95] інтерпретувати як складову процесу формування професійної культури ад'юнкта (як утворення, що, на нашу думку, найповніше характеризує інтеріоризацію особистістю ад'юнкта системи професійно-важливих знань, умінь, навичок, установок, традицій, цінностей, атрибутів тощо та пов'язаний з цим особистісний розвиток) й погодитись із методологами педагогіки В. Загвязінським, В. Краєвським, котрі пов'язують формування професійної і методологічної культури майбутнього вчителя з діялісно-конструктивним підходом до його навчання і розвитку.

Структурний блок «Наукові факти». *Факт науковий* – реальність, дійсність, складовий елемент основи наукового знання, віддзеркалення об'єктивних властивостей

речей і процесів. Характерні властивості наукового факту – новизна, точність, об'єктивність, достовірність. В табл. Б.5 перелічені наукові факти (НФ), на основі яких будується теорія розвитку методологічної культури ад'юнктів.

До наукових фактів віднесли вагомні чинники, які впливають на якість розвитку методологічної культури ад'юнкта в цілому, і, виходячи з цього, ми будемо будувати теорію розвитку. Сучасна педагогічна наука виділяє взаємозв'язані чинники формування і розвитку особистості, подані на рис. 2.2 за результатами аналізу [42]. Підґрунтя, основу формування людської особистості становлять вроджені й успадковані нахили, позначені терміном «спадковість» – біологічний внутрішній чинник.

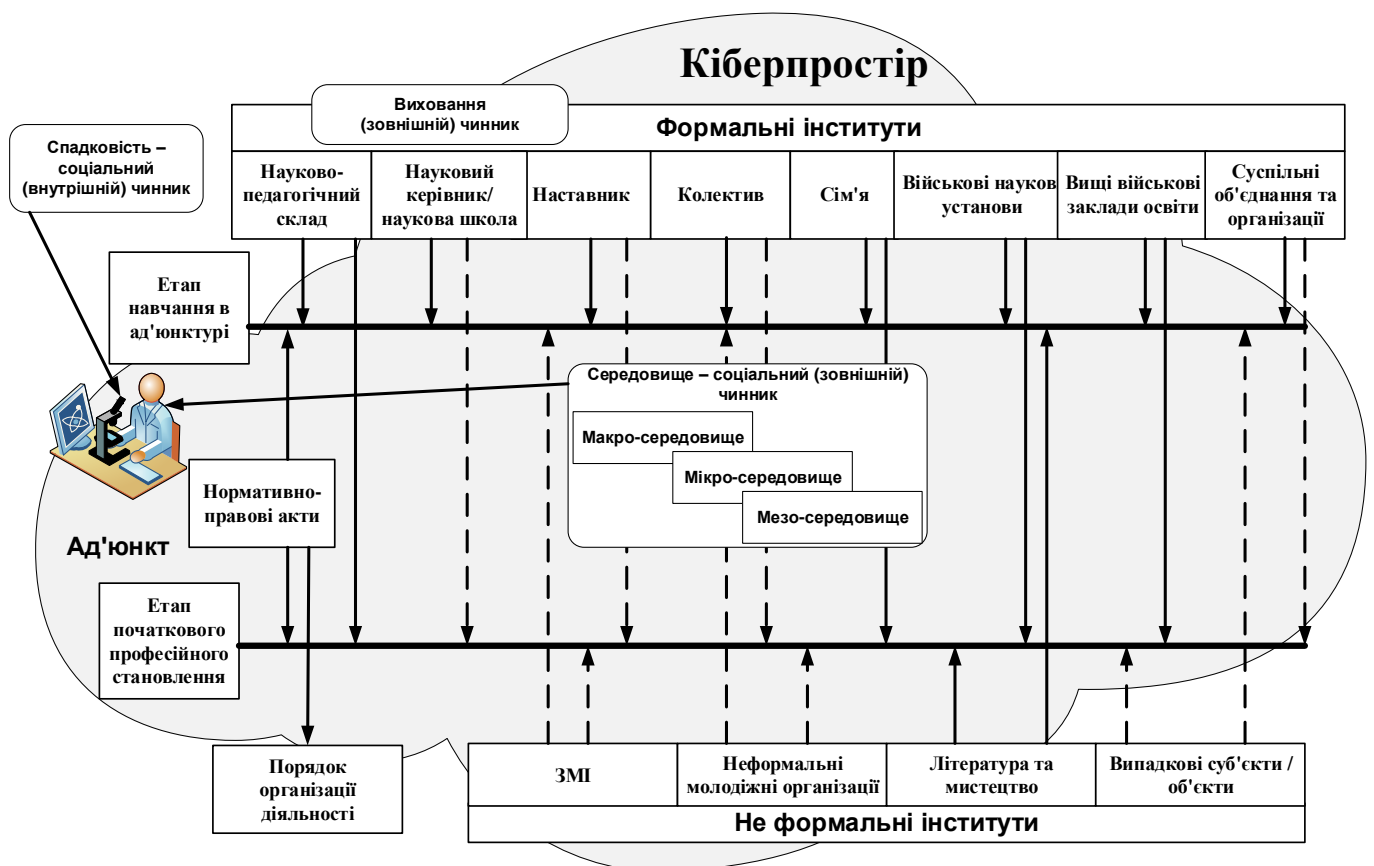

Рисунок 2.2 – Основні організаційно-педагогічні умови (чинники) формування особистості та розвитку методологічної культури ад'юнктів

До спадкових властивостей належать наступні.

1. Ознаки «Homo Sapiens»: задатки, уміння говорити, мислення, трудова діяльність; особливості нервової системи; інші особливості.

2. Креативність – здатність до творчості.

Людина стає людиною, особистістю, індивідом тільки у процесі соціалізації, тобто

спілкування, взаємодії з навколишнім світом і з людьми.

Поза людським суспільством духовний, соціальний, психічний розвиток відбуватися не може (мауглізм). Реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини, називається середовищем. Це зовнішній чинник формування і розвитку особистості – соціальний чинник.

Розрізняють також чинники середовища: макрочинники – об'єкти, явища, відносини, обставини, що впливають на життєдіяльність великої групи людей, яка проживає у різних країнах; мезочинники – умови й обставини життєдіяльності людини і соціальної групи, до якої вона належить: ідеологія, духовно-моральні відносини, моральні норми та цінності; мікрочинники – матеріальні, побутові умови життя людини, її найближче соціальне оточення.

Виховання є тією силою, яка здатна дати суспільству повноцінну особистість. У широкому соціальному сенсі виховання – це передача від старшого покоління до молодшого накопиченого соціального досвіду. Ефективність виховного впливу, взаємодії полягає у цілеспрямованості, систематичності й кваліфікованому керівництві, заснованому на принципах співробітництва, діалогу, педагогічної підтримки. Отже, виховання є зовнішнім чинником.

Жоден із названих чинників, на наш погляд, не буде успішно реалізовуватися та працювати на формування і розвиток особистості, якщо не буде центрального чинника – активності особистості – внутрішньо-зовнішнього чинника.

У процесі життєдіяльності особистість постійно розвивається. Розвиток людини – дуже складний, тривалий і суперечливий процес. Зміни в організмі відбуваються протягом усього життя, але особливо інтенсивно змінюються фізичні дані і духовний світ людини в дитячому і юнацькому віці. Розвиток не зводиться до простого нагромадження кількісних змін – це діалектичний процес переходу кількісних змін у якісні, від нижчого до вищого.

Отже, розвиток людини – процес становлення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих, природних і соціальних чинників.

Виходячи з розглянутих чинників, ми зосередимось саме на корегуванні виховного чинника, а саме вибудуємо якісний науково-методичний супровід ад'юнктів.

Структурний блок «Закони» містить фундаментальні закони педагогіки, на підставі яких гарантовано реалізується процес розвитку методологічної культури в ад'юнктів. Перелічені закони педагогіки (ЗПД) систематизовано в табличну форму (табл. Б.6).

Структурний блок «Категорії». Зміст основних категорій освітнього процесу ад'юнктури подано в табл. Б.7.

Структурний блок «Принципи». Принципи – головні вихідні положення будь-якої теорії, вчення, науки; внутрішні переконання людини, її усталений погляд на те чи інше питання.

В принципах навчання укладено історичний і педагогічний досвід, суспільний зміст, вони висловлюють картину стану процесу навчання. У той же час, якщо дивитися з позиції сучасної науки і вимог школи, вони не мають доказової основи. Однак в якості відправної платформи теорії навчання вони абсолютно необхідні.

Наукове завдання розвитку методологічної компетенцій ад'юнктів ґрунтується на вихідних положеннях – принципах, які структуровано як загальні принципи (ЗПР) і наведені у табл. Б.8.

Структурний блок «Постулати». Результат навчання багато в чому залежить від того, що особа, яка навчається (в даному випадку ад'юнкт) може по-різному поводитися в навчальному процесі [394, с. 38 – 40]. Це обставина часто дає привід ад'юнктові зняти з себе відповідальність за незадовільний результат навчання. Вона також є джерелом появи різноманітних підходів і концепцій організації навчання. Якщо до того ж врахувати наполегливе прагнення людей різних професій і покликань давати поради педагогам і пропонувати варіанти вирішення педагогічних проблем, то можна зрозуміти, звідки узялися класи вирівнювання, корекції, з різними ухилами, з поглибленим вивченням предметів, диференційоване навчання тощо.

Тому виключно важливими є ті основи педагогічного світогляду, які визначають підходи і поведінку педагогів і остерігають їх від тимчасових, поверхневих рецептів і рекомендацій організації педагогічної роботи.

Ці основи педагогічного світогляду є постулатами навчання (ПН), перелік яких подано в табл. Б.9.

Структурний блок «Аксіом». Без розробки зовнішньої соціально спрямованої програми розвитку методологічної культури ад'юнкта ми не зможемо скорегувати ніяким чином генетичну програму розвитку, а, як відомо, НФ-1 не веде до НФ-3. Наукове завдання розвитку методологічної культури ад'юнктів ґрунтується на аксіомах.

Для вибору технологій розвитку методологічної культури ад'юнктів важливою є точка зору К. Фопеля, яка полягає в тому, що всі учасники навчального процесу мають знати, як буде відбуватися їх навчання, наскільки вони можуть на нього вплинути і чого очікують від них ведучі [556]. Саме динамічним знанням віддається перевага у провідних університетах світу. Динамічними знаннями забезпечують лабораторії, методика організації навчання в яких будується на основі специфіки мисленнєвих процесів. Вивчення результатів нейропсихологічних, неврологічних, психологічних досліджень, а також досліджень у галузі «стрес-менеджменту» уможливило виокремлення К. Фопелем аксіом динамічного навчання та розроблення практичних рекомендацій для наукових керівників, які трансформовано для розвитку методологічної культури ад'юнктів, що відображені нами у табл. Б.10.

Вихідним положенням є потреба розвивати у людині методологічну культуру. При цьому розвиток ми забезпечимо за умови використання розроблених положень дисертації, що становлять теорію розвитку. Теорія ґрунтується на фундаментальній основі системно-цілісного, діяльнішого і культурологічного підходів, застосованих при інтелектуальному творчому саморозвитку і самовдосконалення власного Я.

Структурний блок «Судження», на нашу думку, ґрунтуючись на НФ-5, який відомий з медичних наук, є таким явищем, як розвиток, чого можна успішно досягнути, розробивши програму розвитку методологічної культури.

Структурний блок «Програма розвитку (педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів)». Припускаємо, що вона сприяє корегуванню процесу природного психофізіологічного інтелектуального розвитку людини за рахунок вибору мотивованого оптимального інформаційно-сислового і виховного змісту навчання, сприяє формування ЗУН та ініціює власний індивідуальний внутрішній процес на розвиток здібностей, які проявляться у формі накопичення культури. Складовими програми розвитку методологічної культури ад'юнкта є: інформаційно-

сміслові наповнення змісту навчання особистісно-орієнтовного характеру; виховний процес; підходи до фундаментального навчання; принципи навчання.

Практична фаза теорії може реалізуватися за допомогою сучасних технологій навчання та виховання. Ми наважились акцент дисертації зосередити на неформальній компоненті навчально-виховного процесу. Розвиток методологічної культури ад'юнкта ґрунтується на розробленій фізичній моделі уявлення мотиваційної компетенції, до складу якої входить зовнішня мотивація ($M_{зв}$). Зовнішня мотивація ($M_{зв}$) діє під час планового навчально-виховного процесу в стінах ад'юнктури. Її формують наукові та науково-педагогічні кадри вищої кваліфікації, що залучені до підготовки і атестації кадрів вищої кваліфікації. Їх високий морально-етичний і професійний обов'язок формувати тільки позитивну мотивацію, створювати сприятливу психолого-педагогічну атмосферу навчання.

Однак, 3/4 часу доби ад'юнкт знаходиться у відкритому стані сприймання і впливу суспільства. Геополітична обстановка в країні, матеріальні блага створюють у підсвідомості внутрішні переживання, і, таким чином, усе це впливає на внутрішню мотивацію ($M_{вн}$).

В такому разі м'яка модель, яка описує розвиток методологічної культури ад'юнкта, матиме наступний вигляд (2.1):

$$MKA\uparrow = (M_{вн} + M_{зн}) \times (З\uparrow + У\uparrow + Н\uparrow) + ПВЯ\uparrow\uparrow\uparrow + M_{вн}\uparrow \quad (2.1)$$

тоді, реалізація розвивального процесу у ідеальному стані матиме вигляду (2.2):

$$U_{var1} = R_{y1}(MKA)opt(Y_1) + R_{y2}(MKA)opt(Y_2) \quad (2.2)$$

де $R_{y1}(MKA)opt(Y_1)$ – реалізація науково-педагогічними працівниками оптимальних організаційно-педагогічних умов планового педагогічного процесу в аудиторний час в ад'юнктурі;

$R_{y2}(MKA)opt(Y_2)$ – реалізація науковим керівником оптимальних організаційно-педагогічних умов науково-методичного супроводження в позааудиторний час, педагогічний процес в педагогічній системі наукової школи.

Враховуючи особливість зміни педагогічного процесу ад'юнктури, приймемо наступне обмеження (2.3):

$$U_{\text{var1}} = R_{y1}(MKA)opt(Y_1) = const(t). \quad (2.3)$$

Увівши обмеження (2.3) для забезпечення рівноваги та приросту у розвитку методологічної культури залишається нам корегувати педагогічний процес у науковій школі (2.4):

$$U_{\text{var1}} = R_{y2}(MKA)opt(Y_2) \neq const(t) \succ 0. \quad (2.4)$$

Невід'ємною складовою $Mзв$ є основа, що сформована науковим керівником. Тому так важливо припустити необхідність мати психологічну сумісність між науковим керівником і ад'юнктом. Більшість можливих конфліктів виникають саме через це. Взагалі конфлікти, які вивчає конфліктологія, є частим проявом недоброзичливості з боку наукових керівників та окремих педагогів, які мали свого часу невдачі. Розуміючи важливість запобігання особистих та трудових конфліктів, у вищих навчальних закладах з недавніх часів введено навчальну дисципліну конфліктологія.

Отже, можемо припустити, що в теорії розвитку ми в стінах ад'юнктури забезпечили сприятливу, позитивну мотивацію у наукові та науково-педагогічні кадри вищої кваліфікації, наукового керівника, а отже, можемо також припустити, що і в ад'юнкта ми сформуємо позитивну мотивацію і ставлення до навчання і особистий розвиток власної методологічної культури. Однак чи достатнього 1/4 часу доби для запобігання зриву власного процесу саморозвитку? На це питання однозначно відповісти неможливо. Однак достовірно відомо, що соціальна атмосфера, яка позитивно націлена на творчу або інші види фізичної, трудової, інтелектуальної діяльності, сприяє позитивно. І навпаки. А отож, дієвим є вплив суспільства, яке завчасно передбачити неможливо і закласти у запас мотивації. Сприяння перебільшенню мотивації веде до мотивованої втоми (перемотивації) і з часом може розвинутися байдужість.

Інша ситуація у ад'юнктів, що мали складні соціальні умови, які сприяли зародженню творчого процесу. У них $Mвн$ набагато більша, ніж у тих ад'юнктів, у яких умови менше сприяли зародженню процесу.

Тому ад'юнкти, що мали складні соціальні умови, як не парадоксально, але є більше цілепокладеними, на них менше впливає $Mзв$. Їх до кінцевої мети веде зацікавленість, ентузіазм, науковий «зуд». Досягнувши однієї цілі, вони не зупиняються

і ставлять іншу і так далі.

Отже, ад'юнкти з високою мотивацією менше піддаються впливу в 3/4 часу і у них не припиняється процес саморозвитку. Тут не йдеться про безперервне навчання. Важливо зберігати пропорцію навчання і відпочинку. Інакше негативні наслідки можуть відобразитися на стані здоров'я, на психіці.

Таким чином, необхідно розглянути наукові підходи до розвитку методологічної культури ад'юнктів.

2.2 Наукові підходи та принципи до розвитку методологічної культури ад'юнктів

Наукові підходи до розвитку методологічної культури ад'юнктів, що застосовуються в педагогічній теорії і практиці, свідчать про багатоаспектність цієї проблеми і можливість її розв'язання лише в сукупності. До таких підходів, що найбільше відповідають вимогам ефективності розвитку методологічної культури, ми віднесли: системний, культурологічний, акмеологічний, аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний, креативний, особистісноорієнтований. Кожен з цих підходів має методологічну цінність, однак для нашого дослідження особливо важливим є системний підхід, що дає змогу глибше проникнути в суть структури методологічної культури як цілісної системи.

Таким чином, саме системний підхід надає можливість результативно здійснювати розвиток методологічної культури ад'юнктів, чітко визначати пріоритетні напрями професійного розвитку, структурувати зміст цього розвитку, здійснювати безперервне вдосконалення професійної діяльності в ВВНЗ у період підготовки в ад'юнктурі.

Узагальненою методологічною основою при дослідженні проблем розвитку методологічної культури ад'юнктів виступає *культурологічний підхід*.

Концепція «культурологічного підходу», обґрунтована відомими дидактами В. Краєвським [326], І. Лернером [356], М. Скаткіним [513], збагатила педагогічну теорію і дістала широке визнання у педагогічній практиці. Оскільки системно зв'язувальною ланкою освіти і культури, на думку І. Зязюна, є людина, то основною

метою сучасної освіти має стати формування не людини освіченої, а людини культурної, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення до життєвості, самоствердження у всіх сферах її життєдіяльності [448, с. 94].

Методологічну основу культурологічного підходу в освіті сформовано під впливом наук, а саме: філософії, соціології, психології, культурології [454; 26; 51; 87; 161; 168; 58; 158; 159; 357; 487; 584; 589].

Культурологічний підхід, на думку Н. Павелко, має розглядатися, щонайперше, в контексті загально-філософського розуміння культури, де педагогічні факти і явища аналізуються з урахуванням соціальних і культурних процесів у минулому, сьогодні і майбутньому. На її погляд, культурологічний підхід до дослідження проблеми педагогічної освіти – це сукупність теоретико-методологічних положень й організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов із засвоєння і трансляції педагогічних цінностей і технологій, які забезпечують творчу самореалізацію особистості викладача у професійній діяльності [441].

Л.І. Шилова в культурологічному підході вбачає принципову гуманістичну позицію, що визнає людину суб'єктом культури, її головною дійовою особою [584]. Обираючи його за методологічний орієнтир, ми розглядаємо розвиток методологічної культури ад'юнктів через засвоєння і дослідження ідеї культурологічного підходу в освіті.

Під культурологічним підходом з проблем педагогічної освіти І. Ісаєв розуміє оволодіння вчителем загальною і професійно-педагогічною культурою, активне засвоєння культурологічних теорій, педагогічних цінностей, технологій. У процесі оволодіння загальною і професійною культурою викладач спеціальних дисциплін реалізовує у своїй практиці функції культури й освіти [158, с. 6].

На думку Г. Гайсина культурологічний підхід є методологічною основою сучасної педагогічної науки, дослідження її процесів як культурних явищ. Водночас культурологічний підхід – це, перш за все, гуманістична позиція, що визнає людину суб'єктом культури, її головною діючою особою, здатною вмщувати в собі «старі» смисли культури і одночасно творити нові, виконувати ряд нормативних і дескриптивних функцій, пов'язаних із забезпеченням виокремлення культурного змісту

навчання і забезпечення його методами культурологічного аналізу [89, с. 10].

На основі наукових досліджень сформувався основні установки культурологічного підходу: орієнтація освіти на культурну різноманітність, розуміння відмінностей соціокультурних норм та багатоманітності думок; особистісне зростання через самовизначення, саморозвиток і самореалізацію засобами розвитку структур культурної діяльності; зростання рівня культури, окремих освітніх процесів; розвиток й зростання рівня культури освіти та зміни соціокультурного контексту освіти [185, с. 95 – 96].

Ключовою ідеєю застосування нами в дослідженні культурологічного підходу є забезпечення культуровідповідності розвитку методологічної культури, зміна уявлень про її основоположні цінності, зорієнтованість змісту культури на розширення культурологічних основ навчання і виховання. Джерелом особистісної активності викладача є специфічні для професійно-педагогічної діяльності потреби, до яких І. Ісаєв відносить постійне самовдосконалення та надання допомоги тим, хто навчається, в їхньому професійно-особистому розвитку. Ці види професійних потреб, на думку вченого, об'єднують в собі такі тенденції:

тенденція адаптації до загальнолюдських і професійних цінностей, де викладач як носій загальної і професійної культури здійснює свою професійну діяльність і створює умови для оволодіння учнями майбутньою професією;

тенденція розвитку, де викладач, орієнтуючись на перспективи розвитку суспільства і на вищий рівень вимог як до своєї діяльності, так і до діяльності майбутнього фахівця, творчо реалізовує особистісні істотні сили, стає суб'єктом професійної культури і створює умови для переходу особистості учня з рівня «носія культури» на рівень «суб'єкта культури» [158, с. 9].

Процес реалізації культурологічного підходу ґрунтується на на принципах, а саме:

принцип створення культурно-освітнього середовища в ад'юнктурі, що полягає в позитивному емоційно-психологічному кліматі, необхідному рівні наукового знання в психолого-педагогічній, методичній і фаховій галузі; науковій обґрунтованості методичних рекомендацій щодо професійного розвитку ад'юнктів;

принцип саморозвитку методологічної культури ад'юнктів, що створює як норми, здатні регламентувати професійну діяльність, так і умови для засвоєння необхідних

цінностей, які є показником особистісно-професійної розвиненості ад'юнктів, його педагогічної культури;

принцип індивідуального творчого розвитку особистості ад'юнкта, що забезпечує творчу реалізацію цінностей і технологій педагогічної діяльності. Важливою проблемою творчого розвитку є здібність ад'юнктів до виокремлення свого «Я-професійного» із загального руслу педагогічної діяльності, здібність протиставляти себе як суб'єкта об'єктам свого впливу і рефлексувати свої дії, вчинки, вироблення особливого стилю мисленнєвої діяльності, розвиток потреби творити, бути ініціативним, самостійним і відповідальним.

Отже, застосування культурологічного підходу до розвитку методологічної культури ад'юнктів є комплексом методологічних принципів і способів щодо вивчення культурологічного простору, він сприяє забезпеченню розширеного поля військово-професійної діяльності ад'юнкта в цілому. Культурологічний підхід до розвитку методологічної культури ад'юнктів органічно взаємодіє з іншими науковими підходами, розглянемо лише квінтесенцію, оскільки вони всі добре досліджені.

Таким чином, методологічний концепт відображає взаємозв'язок різних підходів загальнонаукової і конкретно-наукової методології, на основі яких здійснюється розвиток методологічної культури ад'юнктів, а саме: системного (виявляє елементи методичної системи розвитку); культурологічного (спрямований на засвоєння культурологічних теорій і концепцій); андрагогічного (сприяє вдосконаленню способів самореалізації особистості військового дослідника впродовж життя); акмеологічного (сприяє самореалізації, саморефлексії, самокорекції ад'юнктів у процесі квазіпрофесійної діяльності); аксіологічного (спрямований на розвиток системи цінностей і ціннісних відношень); компетентнісного (передбачає розширення та вдосконалення військово-професійних та методологічних знань і вмінь); діяльнісного (сприяє професійному розвитку через різні сфери наукової та науково-технічної діяльності), а також фундаментальні положення філософії (положення теорії пізнання, теорії систем і теорії управління); теорія систем суспільного типу; положення щодо цілісності, наступності, інтегрованості змісту освіти; системний підхід; діяльний підхід.

Науковий підхід до формування державних стандартів підготовки ЗВО та

варіативної складової наукової школи

Постановка завдання на розробку організаційно-методичне забезпечення наукової школи з побудови індивідуальної адаптивної траєкторії підготовки ад'юнктів. Оригінальність нашої дисертаційної роботи забезпечує філософська ідея синтезу варіативної складової освітньо-наукового стандарту з підготовки ад'юнктів із гарантованим рівнем розвитку методологічної культури [300] (2.5):

$$\text{opt}(MKA) \Rightarrow f(H_{\text{var1}} \rightarrow U_{\text{var1}} \rightarrow D_{\text{var1}}) \quad (2.5)$$

де H_{var1} – освітньо-наукова характеристика ад'юнкта, наукова частина якої відповідає паспорту наукової спеціальності [286];

U_{var1} – освітньо-наукова програма підготовки ад'юнкта відповідно за паспортом наукової спеціальності [287]. Вона побудована за класичною схемою і включає зміст навчання освітньо-професійної програми [258], науково-педагогічну практику [275];

D_{var1} – засоби діагностування якості освіти (готовності) ад'юнктів до майбутньої професійної діяльності за всіма видами її організації [285].

Освітньо-розвиваючий процес наукової школи U_{var1} у спроектованій педагогічній системі має бути організовано таким чином, щоб забезпечити чергування всіх складових видів професійної діяльності (2.6):

$$U_{\text{var1}} \Rightarrow \frac{d(D1)}{dt} \rightarrow \frac{d(D2)}{dt} \rightarrow \frac{d(D3)}{dt} \rightarrow \frac{d(D4)}{dt} \rightarrow \frac{d(D5)}{dt} \rightarrow \frac{d(D6)}{dt}. \quad (2.6)$$

Чергування всіх видів діяльності, що дозволить ад'юнктами через навчально-пошукову роботу квазіпрофесійного характеру набувати досвіду застосування методологічної культури та трансформувати здобуті знання в стійкий рівень розвиненості методологічної культури в контексті їх професійної підготовки [297].

За результатами діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів (2.7):

$$H_{\text{var1}} \approx D_{\text{var1}}. \quad (2.7)$$

тільки тоді можна достовірно стверджувати про досягнення результату застосування запропонованого в розділі організаційного-педагогічного забезпечення.

Виходячи із постановки завдання, нами запропоновано комплексну методику побудови індивідуальної адаптивної траєкторії навчання та розвитку методологічної

культури у ад'юнктів, яка включає сукупність методів:

- 1) Метод проєктування варіативної складової освітньо-наукової характеристики ад'юнктів наукової школи;
- 2) Метод проєктування варіативної складової факультативної освітньо-наукової програми наукової школи;
- 3) Метод моніторингу та діагностування методологічної культури ад'юнктів в контексті загальної процедури атестації.

Перелічені методи комплексної методики реалізуються в науковій школі за умови застосування науковим керівником удосконаленої моделі науково-методичного супроводу ад'юнктів. Зазначені рішення відображені в моделі процесів, які будуть розглянуті в пунктів 2.3.

Принципи проєктування педагогічних технологій. Проєктування педагогічних технологій велась у відповідності з наступними принципами, які безпосередньо пов'язані з зазначеними вище системними вимогами. Перелік принципів проєктування педагогічних технологій: принцип цілісності технології, що представляє дидактичну систему (ПППТ-1); принцип відтворюваності технології в конкретній педагогічній середовищі для досягнення поставлених педагогічних цілей (ПППТ-2); принцип не лінійності педагогічних структур та пріоритетності тих факторів, які мають безпосередній вплив на механізми самоорганізації і саморегуляції відповідних педагогічних систем (ПППТ-3); принцип адаптації процесу навчання до особистості ад'юнкта і його пізнавальним здібностям (ПППТ-4); принцип потенційної надмірності навчальної інформації, що створює оптимальні умови для формування узагальнених знань (ПППТ-5). Перелічені наукові підходи та принципи утворюють сукупність теоретичної основи розвитку методологічної культури ад'юнктів.

2.3 Структура педагогічного процесу наукової школи та його компоненти

Педагогічний процес – це базова категорія педагогічної науки. П. Каптерев уперше ввів у педагогіку поняття «педагогічний процес», заклав його фундаментальну основу. У «Дидактичних нарисах» П. Каптерев писав, що навчання й освіта, привчання, виховання,

розвиток, умовляння та інше є різними властивостями, сторонами та моментами єдиного педагогічного процесу [174].

У педагогічній літературі минулого сторіччя використовувався термін «навчально-виховний процес», але це поняття є завузьким, неповним, воно не відображає всієї складності процесу і передусім його головних рис – цілісності та спільності. На його заміну введено оновлену категорію цілісний педагогічний процес.

Цілісний педагогічний процес – це цілеспрямована, насичена змістом, організаційно оформлена взаємодія педагогів та вихованців, спрямована на вирішення розвиваючих, навчальних та виховних завдань.

Отже, забезпечення єдності навчання, виховання, формування та розвитку на основі цілісності та спільності становить сутність цілісного педагогічного процесу (ЦПП).

Цілісну особистість ад'юнкта можна сформувати лише включенням її в цілісний педагогічний процес, де одночасно відбувається виховання, навчання, формування та розвиток.

Суб'єктами ЦПП ад'юнктури є: наукові та науково-педагогічні співробітники залучені до освітнього процесу, наукові керівники та ад'юнкти.

При цьому науково-педагогічні співробітники усвідомлюють себе відповідальним перед суспільством за підготовку нового покоління.

Ад'юнкт є особистістю, яка розвивається і має постійну потребу в творчому саморозвитку, самовираженні та самовдосконаленні.

Наявність у педагогічного процесу безлічі підсистем, впроваджених одна в іншу або поєднаних між собою іншими типами зв'язків спонукала І.П. Підласого уявити його як систему [458, с. 162, 163]. Розглянемо ЦПП як систему, для якої характерна наявність множини підсистем, об'єднаних між собою різними типами зв'язків. Система цілісного педагогічного процесу складає наступні процеси: формування (який завершується в магістратурі, але може бути присутнім на початку навчання в ад'юнктурі); навчання; розвитку (через начально-наукову діяльність); виховання.

Отже, ЦПП – це система, що внутрішньо об'єднує 4 підсистеми (формування, розвиток, виховання та навчання разом з усіма умовами, формами та методами). Оскільки ад'юнкт уже має сформовану систему знань, то в подальшому, за

рекомендацією В.В. Ягупова, ми в дослідженні розглядаємо ЦПП у складі навчального, розвиваючого та виховних процесів.

Підсистеми ЦПП розрізняються не стільки своїми сутнісними характеристиками (у багатьох випадках вони однакові), а виключно їхнім призначенням, особливостями організації та функціонування. Найбільшими, вираженими системами є саме виховання та навчання.

Педагогічна теорія зробила прогресивний крок, навчившись представляти педагогічний процес як динамічну систему. Крім чіткого виділення складових компонентів, таке подання дозволяє аналізувати численні зв'язки і відносини між компонентами, а це головне в практиці управління педагогічним процесом.

Грунтуючись на уявленнях І. Підласого [458 с. 163], ми зобразили педагогічний процес, який би був адекватним чинним вимогам законодавства в сфері підготовки ад'юнктів, і таким чином доповнивши структурним блоком «науковий керівник». Фундаментальною основою для кожної підсистеми ЦПП є педагогічна діяльність та її структура. Структура означає розміщення елементів у системі. Виходячи з цього, структура ЦПП аналогічна структурі педагогічної діяльності та містить ті ж компоненти.

Цільовий компонент містить усю різноманітність цілей, завдань ЦПП.

Змістовий компонент відображає смисл, закладений як у загальну мету, так і в кожне конкретне завдання.

Діяльнісний компонент передбачає реалізацію механізму взаємодії педагогів та вихованців, їх співробітництво; організацію інструментарію ЦПП: форм, методів, засобів, прийомів.

Результативний – відображає ефективність ЦПП, характеризує зміни, які були досягнуті відповідно до поставленої мети.

Але ЦПП не є лише механічним поєднанням процесів виховання, навчання, формування та розвитку – це якісне новоутворення, що регулюється власними закономірностями (цілісністю, спільністю, єдністю), котрі підпорядковують усі компоненти єдиній меті. Структура цілісного педагогічного процесу універсальна: притаманна як ЦПП в цілому, так і кожному з його підпроцесів (оскільки єдиною є основа – педагогічна діяльність).

Складна діалектика відносин усередині ЦПП полягає: в єдності та самостійності процесів, які його утворюють; цілісності та субпідрядності цих процесів; наявності загального та збереженні специфічного; орієнтації на формування та розвиток (саморозвиток) особистості ад'юнкта, а не лише реалізації завдань навчання та виховання; взаємному посиленні процесів, що до нього належать; злитті педагогічного та ад'юнктського колективів у цілісний загальний ад'юнктський колектив; створенні можливостей для взаємного проникнення методів виховання та методів навчання; наявності власних закономірностей, принципів, що відображають цілісність цього процесу.

Виходячи з вищерозглянутого, змодельовано залучені дидактичні концепції до реалізації цілісного педагогічного процесу ад'юнктури. Системна єдність подана в наступній послідовності:

концепції та теорії навчання ад'юнктів основам методології, на яких ґрунтується навчальна складова педагогічного процесу наукової школи;

концепції та теорії розвиваючої складової педагогічного процесу через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів наукової школи;

концепції та теорії виховання, на яких ґрунтується виховна складова педагогічного процесу наукової школи;

концепції та теорії науково-методичного супроводження у вищій школі;

концепції та теорії педагогічних технологій;

концепції та теорії цифровізації та адаптивного управління освітнім процесом ад'юнктури та наукової школи;

концепції та теорії дистанційної форми навчання у вищій школі.

Закономірності та принципи педагогічного процесу в розвитку методологічної культури. В проєктованій нами ПП ми дотримувалися ряду закономірностей педагогічного процесу (ЗПП), які перераховані в табл. Б.11.

Принцип – керівна ідея, основне правило, вимога до діяльності, що зумовлюється встановленими наукою закономірностями і принципами ЦПП, формують певну систему вимог до навчання, виховання, виконання яких забезпечує ефективність спільної діяльності педагога і вихованця щодо створення умов для саморозвитку та формування

його особистості.

В проєктованій нами ЦПП ми дотримувалися прийнятих у сучасній педагогічній теорії та практиці принципів цілісного педагогічного процесу (ПЦПП) (табл. Б.12).

Концепції та теорії навчання ад'юнктів основам методології, на яких ґрунтується навчальна складова педагогічного процесу наукової школи.

Процес навчання ад'юнктів базується на психолого-педагогічних концепціях, які також називаються дидактичними системами або моделями навчання. Їхня характеристика зводиться до опису принципів, цілей, змісту, форм і методів навчання. Кожна з дидактичних систем ґрунтується на певній педагогічній теорії.

Педагогічна теорія – це система наукових знань про педагогічні процеси, явища, уявлення у формі педагогічних ідей, закономірностей, принципів та понять, які дають змогу цілісно описати, пояснити та спрогнозувати функціонування, розвиток та саморозвиток педагогічних процесів і явищ.

У дидактиці існує ряд теорій навчання, що по-різному пояснюють сутність процесу навчання. Дидактична теорія є фундаментом для тієї чи іншої дидактичної системи. Дидактична система будується на основі певної дидактичної концепції і може бути представлена як вид навчання. Дидактична теорія – це система наукових знань про процеси і явища навчання, подані у вигляді дидактичних ідей, закономірностей, принципів навчання, які дають змогу цілісно описати, пояснити та спрогнозувати функціонування, розвиток та саморозвиток процесів і явищ дидактики.

Серед розмаїття дидактичних систем можна виділити саме ті, що безпосередньо використані повністю або частково, фрагменти і утворюють дидактику навчання ад'юнктів основам методології становлять концепції: особистісно орієнтованого і персоналізації підготовки; поетапного формування розумових дій; управлінська модель навчання; програмованого навчання; дидактичного утилітаризму; розвиваючого навчання; педоцентрична концепція; кібернетична концепція навчання; прагматична концепція; модульного навчання; асоціативно-рефлексивного навчання.

Теорії і концепції навчання ад'юнктів складають підсистему дидактики. Вони формуватимуть основу при розробці концепції та теорії розвитку методологічної культури ад'юнктів, у тому числі професійної.

Практично всі концепції навчання (незалежно від їх змісту і спрямованості) кінцеву мету трактують як оволодіння ад'юнктами системою знань і практичну підготовку, необхідну для успішного рішення завдань, пов'язаних з організацією практичної діяльності. Організаційну сторону цього процесу забезпечують в ад'юнктурі наукові, науково-педагогічні працівники, залучені до освітнього процесу, наукові керівники на відповідних навчальних заняттях.

Керуючись основними положеннями певної концепції, наукові, науково-педагогічні працівники, залучені до освітнього процесу, і наукові керівники мають спланувати свою діяльність і діяльність ад'юнктів з оволодіння ними матеріалом. Тому науковим, науково-педагогічним працівникам, залученим до освітнього процесу, та науковим керівникам дуже важливо знати суть, зміст і особливості основних дидактичних концепцій, їх сильні і слабкі сторони і з урахуванням цього самому організовувати процес навчання.

Ф. Дістервег припустив, що розвиток людини відбувається лише в діяльності, і тим самим заклав основи розвиваючого навчання.

Принципи навчання ад'юнктів основам методологічної культури. Фундаментальні принципи навчання були сформульовані Я. Коменським [314], і, розвинутими та вдосконаленими, дійшли до наших днів. В табличній формі перелічимо ті принципи, на яких ґрунтується дидактичний педагогічний процес. Деякі з них ми трансформували для випадку з ад'юнктами. Перелік принципів процесу навчання (ППН) ад'юнктів представлено в табл. Б.13.

Закономірності навчання ад'юнктів. Розкривши суть, структуру, рушійні сили навчання, взаємні зв'язки його компонентів, особливості функціонування і розвитку процесу в цілому і діяльності його суб'єктів (наукового керівника і ад'юнктів), ми, по суті, виходимо на рівень пізнання законів і закономірностей навчального процесу.

Навчання складається з цілеспрямованої діяльності, спілкування, співпраці його суб'єктів. Але діяльність людей тісно пов'язана з середовищем, навколишнім світом, вона визначається історичним досвідом, світобаченням, технологічною озброєністю, нарешті, закономірностями розвитку психіки і колективної свідомості. Значить, навчання - суб'єктне у своїх проявах в конкретних умовах, у соціальних підставах,

глибинному корінні і взаємодіях, об'єктивно і підпорядковується об'єктивним законам і закономірностям.

Зв'язок між об'єктивними законами, поведінкою людей, їх свідомістю, а ще більше – підсвідомістю дуже неоднозначний, він не вкладається в рамки строгих причинно-наслідкових зв'язків, жорсткого детермінізму. Одні і ті ж закономірності, чинники розвитку в різних умовах і стосовно різних за внутрішньою природою суб'єктів дають абсолютно несхожі, іноді протилежні результати.

В роботах [446; 356; 513] виділені закони навчання (ЗН), що отримали визнання науково-педагогічної громадськості. Їх характеристика подана в табл. Б.14. Вказані закони мають об'єктивні джерела і діють в будь-яких ситуаціях навчання. Крім законів, існують ще закономірності. Що ж до прояву закономірностей, то їх дуже багато, і вони найчастіше відображають емпірично встановлені залежності. Доцільно привести декілька прикладів. Існує давно підкріплений досвідом закономірний зв'язок між ступенем авторитету педагога і результатами його виховального впливу на ад'юнктів, зв'язок між відношенням ад'юнктів до наукового керівника і результатами навчання, залежність продуктивності засвоєння нового від базових знань і досвіду ад'юнктів.

Психологічні основи процесу навчання ад'юнктів основам методологічної культури. З погляду психології, у процесі навчання відбувається засвоєння знань, що є перетворенням зовнішнього досвіду у внутрішні якості особистості, тобто це процес інтеріоризації соціального досвіду у внутрішній план. Цей процес відбувається за таких етапів:

- 1) сприймання, тобто відображення у свідомості окремих рис предмета при їх безпосередньому впливі на органи чуття (зорові, моторні, тактильні відчуття);
- 2) ідентифікація предметів та явищ, знакових форм, предметної наочності, словесної інформації викладача;
- 3) розуміння — з'ясування будови, складу, призначення, відкриття причин, мотивів процесу або явища, що вивчається. В основі розуміння лежить встановлення зв'язків між новим матеріалом та раніше вивченим, що, своєю чергою, є підґрунтям для глибшого та різнобічнішого засвоєння навчального матеріалу;
- 4) осмислення, що передбачає встановлення зв'язків на основі порівняння,

оволодіння сутністю, смыслом того, що вивчається. Осмислення навчального матеріалу супроводжується формуванням в учнів певних відношень до нього, розуміння його соціальної ролі (зокрема практичного значення, особистісної значущості);

5) узагальнення знань — це виділення та систематизація знань та об'єднання їх за ознаками в певні групи. Це вищий (порівняно з осмисленням) ступінь абстрагування від конкретного до загального, перехід від з'ясування смислу до визначення поняття;

6) закріплення, що є повторним осмисленням вивченого з позицій власного "Я". Воно природно потребує залучення механізмів пам'яті, однак не зводиться до механічного заучування фактів, визначень. Ефективність закріплення знань обумовлена системою вправ під час використання знань на практиці;

7) заключний етап – застосування. В його основі лежить процес зворотного переходу від абстрактного до конкретного, тобто конкретизація. Застосування знань може здійснюватися в різноманітних формах і видах діяльності залежно від специфіки матеріалу, що вивчається.

Концепції та теорії розвиваючої складової педагогічного процесу через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів наукової школи.

Процес розвитку методологічної культури ад'юнктів на системній єдності: теорії вирішенні винахідницьких задач [2]; концепція розвиваючого навчання; психолого-педагогічної концепції проблемного навчання.

Для побудови теорії розвитку методологічної культури ад'юнктів застосуємо ідеї проблемного навчання (М. Махмутов, А. Матюшкин [379; 380]). Слід зазначити, що концепція проблемного навчання зорієнтована не стільки на здобуття готових знань, формування умінь і навиків, скільки на безпосередній розвиток мислення ад'юнктів у процесі рішення ними дисертаційної проблеми (наукової задачі).

Пошук рішення дисертаційної проблеми (наукової задачі) ад'юнктом розвивається на основі принципу «високого рівня труднощів» (А. Занков). За таких умов проблемне навчання набуває проблемно-діяльнісного характеру.

Основні риси проблемного навчання такі: багатофункціональність; переважання проблемності у викладанні; високий ступінь мотивації й емоційна насиченість занять; чітке виділення цілей; динамізм; багатогранність і доцільна гнучкість навчальних

технологій; тісний зв'язок з практикою; підвищення самостійності ад'юнктів в рішенні дисертаційних завдань.

Проблемне навчання – організація навчальних занять, створення під керівництвом викладачів (науковим керівником) проблемної ситуації й активної самостійної діяльності ад'юнктів щодо її розв'язання, в результаті якої відбувається творче здобуття професійними (методологічними) знаннями, формування навиків, умінь, набуття практичного досвіду і розвиток смислових та інших здібностей.

В якості проблемного завдання виступає часткова наукова задача дисертаційної роботи, що припускає здійснення певних пізнавальних дій з метою пошуку нових знань для вирішення поточної проблеми.

Проблемна ситуація – стан інтелектуального ускладнення, яке виникає в ад'юнкта в результаті усвідомлення недостатності і суперечності знань для вирішення нових учбових або професійних завдань.

Психологічний зміст проблемного навчання: стикаючись з суперечливою, новою, незрозумілою проблемою – складним теоретичним або практичним питанням, що містить в собі приховану суперечність, викликає різні, деколи протилежні позиції при його рішенні, людина відчуває подив, здивування, яке підштовхує його до творчого пошуку. Надалі висуваються гіпотези, здійснюється їх обґрунтування і перевірка. Таким чином, ад'юнкт в результаті або самостійної роботи, або під керівництвом наукового керівника відкриває для себе невідоме.

Для проблемного навчання ад'юнктів необхідно виконати наступне: викликати інтерес у ад'юнктів до змісту проблеми; забезпечити спроможність ад'юнктів роботи з проблемами; інформація, що отримає ад'юнкт при вирішенні проблеми, повинна бути значущою, важливою як в процесі навчання, так і в професійній діяльності; дотримуватися такого стилю спілкування між науковим керівником (викладачем) і ад'юнктом, коли можлива свобода висловлення ним своїх думок і поглядів при доброзичливій увазі викладача до розумового процесу вихованця.

Спілкування-діалог направлене на підтримку пізнавальної, розумової активності тих, хто навчається.

За допомогою проблемного навчання вирішуються наступні завдання: розвиток

мислення, здібностей, творчих умінь; здобуття людиною знань і формування умінь в ході активного пошуку і самостійного вирішення проблем, що робить їх міцнішими, ніж при традиційному навчанні; виховання активної творчої особистості – людину, що уміє бачити, ставити і вирішувати нестандартні професійні проблеми.

Успішність цього виду навчання визначається: ступенем складності проблеми із оптимальним співвідношення відомого і невідомого; мірою творчої участі ад'юнктів у процесі вирішення проблеми.

Передбачаються різні рівні проблемності.

Перший характеризується тим, що науковий керівник сам аналізує проблемну ситуацію, виявляє проблему, формулює завдання і направляє ад'юнктів на самостійний пошук шляхів рішення.

Другий вирізняється тим, що науковий керівник разом з ад'юнктами аналізує ситуацію і підводить їх до проблеми, а вони самостійно формулюють завдання і вирішують його.

Третій (найвищий рівень) припускає вказівку ад'юнктам на проблемну ситуацію, вони її аналізують, виявляють проблеми, формулюють завдання і вибирають оптимальне рішення самостійно.

Природно, рівень проблеми повинен закономірно зростати у міру накопичення ад'юнктом досвіду творчої роботи.

Виділяють *три основні методи проблемного навчання*: проблемний виклад, частково-пошукова діяльність і самостійна дослідницька діяльність.

Найбільш простий метод – *проблемний виклад навчального матеріалу* на лекції, коли викладач ставить питання, відзначає завдання і сам їх вирішує; ад'юнкти лише в думках включаються в процес пошуку рішення.

Частково-пошуковий метод поступово залучає ад'юнктів до самостійного рішення. В ході проблемних семінарів, практичних занять, евристичних бесід ад'юнкти, що навчаються під керівництвом викладача, вирішують поставлені проблеми. Він продумує систему питань, відповіді на які спираються на наявну базу знань, але не містяться в традиційних знаннях. Це означає, що питання повинні викликати інтелектуальні ускладнення серед ад'юнктів і цілеспрямований розумовий пошук. Викладач придумує

можливі «підказки» і навідні питання, сам підсумовує головне, спираючись на відповіді ад'юнктів. Частково-пошуковий метод забезпечує формування продуктивної діяльності з розвитку і вдосконалення умінь і навиків ад'юнктів.

Дослідницький метод є найбільш типовим до застосування в ад'юнктурі, оскільки ад'юнкти самостійно формулюють проблему і вирішують її в дисертаційній роботі з подальшим контролем науковим керівником. Рівні проблемного навчання подано в табл. Б.15 [184, с. 79].

Принципи розвивального навчання ад'юнктів. Фундаментальні принципи розвивального навчання були сформульовані Я. Коменським [314]. В табличній формі перелічимо ті принципи, на яких ґрунтується дидактичний педагогічний процес. Деякі з них ми трансформували для випадку з ад'юнктами. Результат представлено в табл. Б.16.

Психологічні основи процесу розвитку методологічної культури. З'ясуємо суть процесу, який ми називаємо розвитком особистості. Само по собі навчання (здобування людиною знань, формування умінь і навиків) ще не означає розвиток.

Розвиток – це новоутворення в осіб, нові психічні якості або їх новий рівень, це формування здібностей, інтересів, потреб, волі, емоцій. Як встановлено численними дослідженнями філософів, психологів і педагогів, розвиток є результатом діяльності людини, що ускладнюється, в процесі якої вона вступає у нові для себе відносини, накопичує досвід, формує мотиви, оцінки, відносини. Поза діяльністю і відносинами розвиток не існує. Будь-яка нова якість особи виявляється спочатку лише в певних ситуаціях, які в навчанні і вихованні можна навмисно створювати. Якості, що зародилися, генералізуються, узагальнюються [495], відбувається їх засвоєння особою, вони інтеріоризуються (П. Гальперін, Н. Талізін), перетворюються на внутрішнє надбання людини, риси особистості.

Психологія і педагогіка виходять зі сформульованого фундаментального положення Л. Виготського про провідну роль навчання у процесі психічного розвитку [436]. Спираючись на реально досягнутий рівень розвитку, навчання повинне завжди дещо випереджати його, стимулювати, вести за собою. Іншими словами, набуття знань повинне бути організоване так, щоб вносити нові елементи до діяльності, формувати нові відносини і тим самим забезпечувати розвиток. Звичайно, ступінь випередження не

безмежний, він визначається дозріванням організму, зокрема мозкових структур, складом накопиченого досвіду. Таке навчання називають розвиваючим, а його структура найчастіше носить «задачний» характер. Це означає, що зміст, що вивчається, подається перед ад'юнктом як ланцюжок завдань.

Динамічну структуру розвивального навчання можна уявити собі, виходячи саме з «задачного» розуміння і «задачної» структуризації педагогічної і навчальної діяльності. Передумовами такого підходу служать положення про єдність свідомості і діяльності, про проблемний (задачний) характер мислення, що виникає тільки за наявності розузгодження, пізнавальних суперечностей між пізнаним і непізнаним, між досягнутим і необхідним рівнем умінь і навиків (С. Рубінштейн [496], А. Матюшкин [379], Э. Ільєнков [116]).

Тому весь зміст розділу, теми потрібно будувати як логічну послідовність пізнавальних завдань, а сам навчальний процес – як ланцюг навчальних ситуацій, пізнавальним ядром яких є навчально-пізнавальні завдання, а змістом – спільна робота педагогів, наукового керівника й ад'юнктів над вирішенням задач дисертаційного пошуку із залученням різноманітних засобів пізнання і способів навчання. Завдання розуміється не у вузько методичному (розрахункове завдання, завдання на побудову і т.д.), а в широкому психологічному сенсі – як мета, задана в конкретній ситуації, або як вимога, що виражає необхідність перетворення ситуації для отримання пошукових результатів [21; 112].

Будь-яке пізнавальне завдання суперечливе за своєю природою. Вона синтезує досягнуте і націлює на оволодіння ще не пізнаним, на формування нових підходів і прийомів. Завдання завжди містить певну пізнавальну складність. Усвідомлення труднощів, дефіциту інформації за умови розуміння значущості того, що вивчається, і підготовленості до роботи (базові знання і уміння) викликає інтерес, породжує прагнення до дії, цілеспрямовану активність, систему дій, результатом яких виявляються не тільки нові знання і способи діяльності, але і новий рівень розвитку.

Будь-яка «порція» пізнавального матеріалу, часткове завдання наукового дослідження ад'юнктів, як і вся система викладання нового, повинні бути орієнтовані як на досягнутий, так і на перспективний, такий, що знаходиться в «зоні найближчого

розвитку» (Л. Виготський [88]), рівень умінь, навиків, способів діяльності, оцінок і відносин. Тобто умова завдання повинна бути адресована на досягнутий (актуальний) рівень розвитку, воно повинне бути зрозумілим і доступним, базуватися на відомому й освоєному, а ось вимога, розпорядження, питання повинні бути спрямовані на рівень «найближчого розвитку».

У «зоні найближчого розвитку», згідно з думкою Л. Виготського [88], знаходяться ті дії й операції, які вже формуються, але які ад'юнкт може виконати поки тільки із сторонньою допомогою, перш за все це допомога педагога. Але допомога може бути й опосередкованою, непрямую, такою, що реалізовується через постановку завдань, методичні рекомендації, аналогії, орієнтири пошуку, евристичні програми і так далі. Важливо враховувати, що в «зоні найближчого розвитку» розташовується той етап оволодіння діяльністю, розвитку відносин, який логічно слідує за освоєним, етап, до освоєння якого ад'юнкт підготовлений попередньою діяльністю. Показником того, що завдання знаходиться в «зоні найближчого розвитку», служить чутливість ад'юнкта до допомоги, яка надається йому науковим керівником.

Науковий керівник (педагог) і ад'юнкт повинні, як правило, працювати в «зоні найближчого розвитку» ад'юнктів, надаючи їм допомогу: інформуючи, стимулюючи, даючи образи, звертаючи увагу на недоліки й успіхи, що непросто, бо «зона» у кожного ад'юнкта своя, а загальний підхід далеко не завжди досягає мети. Щоб передбачати і розвивати в педагогічному процесі черговий етап, необхідні розробка системи завдань, що ускладняється, і, крім того, розуміння, передбачення логіки інтелектуального, емоційного, мотиваційного, потреб розвитку ад'юнктів. Це дуже складне завдання реалізується в навчанні поки стихійно-емпірично, шляхом проб і помилок, а часто, на жаль, не реалізується зовсім.

Кожне чергове часткове завдання, що висувається в навчанні, таким чином, диктується логікою навчального процесу, в основі якої знову ж таки лежать логіка руху змісту того, що вивчається і логіка розвитку ад'юнкта. Практично навіть у кращих варіантах навчання пріоритет віддається логіці розгортання змісту. В ідеалі ж необхідний органічний сплав двох вказаних підходів з певним пріоритетом логіки розвитку і формування особи ад'юнкта, націленості саме на «зону найближчого

розвитку» тих, що пізнають. І вже, принаймні, логіка навчального процесу повинна бути логікою руху навчального матеріалу, трансформованою з урахуванням логіки пізнання і розвитку ад'юнктів. Поза сумнівом, що в більшості випадків вона багатоваріантна.

Вирішення задачі, подолання труднощів в принципі повинні означати і мікрозсув у розвитку ад'юнктів, досягнення ними проєктованого (заданого) рівня знань і розвитку. Звичайно, помітні зрушення в розвитку – результат вирішення ряду завдань. Педагог по каналу зворотного зв'язку отримує інформацію про діяльність ад'юнктів, підбирає і коректує засоби педагогічної дії (наприклад, дає допоміжні питання або розукрупнює, розчленовує завдання) і, переконавшись, що завдання вирішене, з урахуванням досягнутого ставить нове завдання, орієнтоване на досягнутий рівень як на початковий, тобто на нову «зону найближчого розвитку».

Укладена в завданні суперечність між досягнутим рівнем знань і розвитку і тим рівнем «зони найближчого розвитку», який необхідний для вирішення завдання, складає основне постійно вирішуване, але знову актуалізоване протиріччя навчання, ядро рушійних сил навчального процесу. Вирішення вказаних і багатьох інших суперечностей створює умови для узгодженої, синхронної діяльності, співпраці наукових керівників і ад'юнктів.

Є підстави вважати, що саме завдання, яке конструюється на конкретному матеріалі предметів, що вивчаються, і постає перед ад'юнктами як пізнавальне, є тією генетичною «клітинкою», в якій при підготовці проєкту «згущуються», інтегруються всі визначальні навчальні чинники (загальні цілі освіти, зміст того, що вивчається, рівень підготовленості розвитку ад'юнктів, наявні методичні засоби і умови та ін.) і з якої вони потім «розгортаються» вже в педагогічній якості як елементи навчального процесу. Завдання, розгорнуте в процесуальному плані, в живій діяльності і у взаєминах суб'єктів навчання (педагогів і ад'юнктів) разом із засобами і методами здійснення цієї діяльності і отриманими результатами, і складає, на наш погляд, структурну одиницю навчального процесу – конкретну динамічну навчальну ситуацію. Вирішується, вичерпується завдання – здійснюється перехід до нового завдання, створюються нові умови і відносини, виникає нова навчальна ситуація. На просунутих етапах навчання ад'юнкти набувають здатності бачити проблему, формувати завдання. Тоді вони дійсно стають

суб'єктами навчання, набувають здатності проєктувати і будувати навчальний процес і свою діяльність в нім.

Звичайно, приведений опис – всього лише схема, модель принципів напрямів руху і взаємодії визначальних навчальних компонентів і чинників. У реальному процесі вони «олюднюються», наповнюються особистісним змістом, діють через свідомість, волю, емоції, індивідуальність педагогів і ад'юнктів, стають не тільки об'єктом, але і суб'єктом навчального процесу, здатним направляти і контролювати свою роботу, трудитися самостійно, вести пошук, оцінювати результати.

Концепції та теорії виховання, на яких ґрунтується виховна складова педагогічного процесу наукової школи.

Теоретичною основою виховна складова педагогічного процесу наукової школи становлять наступні концепції: психолого-педагогічного співробітництва; особистісно-орієнтованого і персоналізованої підготовки; колективного творчого виховання; діалог культур. Процес виховання ад'юнктів базується на психолого-педагогічній концепції співробітництва.

Концепція співробітництва розроблена групою вчених за даними [503] (Ш. Амонашвили, И. Волков [82], Е. Ильин, С. Лысенкова, В. Шаталов, В. Давыдов, Л. Занков). Виховання ґрунтується на принципах гуманізму, творчого підходу до розвитку особи. Навчання доречно розглядати як творчу взаємодію наукового керівника та ад'юнкта, навчання без примусу. Головне бачиться не тільки у формуванні знань, але і в загальному розвитку того, що навчається, вдосконаленні практичних умінь. Педагог керує навчально-пізнавальною діяльністю ад'юнктів, стимулюючи їх самостійність, активність і творчий пошук. Викладач, будучи організатором пошукового процесу, разом з учнем рухаються до знань.

Концепція колективного творчого виховання. Концепція колективного творчого виховання, розроблена Івановим І.П., заснована на усвідомленні і самоприйнятті себе як творця спільної справи; на визначенні та розвитку ад'юнкта свого творчого потенціалу, своїх здібностей і можливостей, особливих особистісних рис, а також здібностей толерантного взаємодії в процесі спільної творчості.

Концепція діалог культур. Взаємозв'язок мов та культур, необхідність їх не

викликає сумніву. Науково-методичне супроводження ад'юнктів повинно сприяти тому, що ад'юнкт, знайомлячись з чужою культурою на зайняттях, пізнає її, і при цьому краще може зрозуміти свою. Слід зазначити, що бар'єр культур є явним лише при зіткненні або зіставленні рідної культури з чужими, відмінними від неї. Долаючи комунікативні перешкоди, можна говорити про досягнення міжкультурної компетентності, що є продуктом «діалогу культур».

Принципи процесу виховання в ад'юнктів методологічної культури. Принципи виховного процесу (принципи виховання) – це загальні початкові положення, в яких виражені основні вимоги до змісту, методів, організації виховного процесу. Вони відображають специфіку процесу виховання, і на відміну від загальних принципів педагогічного процесу, розглянутих нами вище, це загальні положення, якими слід керуватися науково-педагогічному складу та науковому керівнику при вирішенні виховних завдань. Охарактеризуємо вимоги, що пред'являються до цих принципів.

Аналіз теорії і практики виховної діяльності у системі вищої військової освіти дозволяє визначити систему принципів виховання (ПВ), наведені в табл. Б.17.

Всі перераховані принципи процесу взаємозв'язані і взаємообумовлені, хоча кожен з них володіє відносною самостійністю і своїм рівнем віддзеркалення в практичній виховній діяльності.

Даючи характеристику тому або іншому принципу виховання, важливо враховувати, що кожна ідея, закладена в нім, є віддзеркалення однієї або декількох закономірностей. Суть же їх розкривається і реалізується на практиці у вигляді вимог і педагогічних правил. Принципи виховання дозволяють перекинути місток з теорії в практику. Їх сукупність визначається загальною метою, завданнями і суттю виховання.

Педагогічна діяльність включає:

- 1) методи формування свідомості: переконання (інформування, переконання, навіювання, особистий приклад);
- 2) методи організації діяльності і формування досвіду поведінки: вправа (вправа, аналіз, привчання, педагогічні вимоги, суспільна думка, доручення, виховання ситуацією, експеримент, створення виховних умов);
- 3) методи стимулювання і корекції поведінки: мотивація (змагання, заохочення,

покарання);

4) методи самовиховання [381]: самопізнання (самопереконавання, самонавіювання, самопідбадьорювання, самозаохочення, самоосуд, самопокарання, вправа, самопримус, самоаналіз, «крок уперед», «оцінка прожитого дня», «правила поведінки», самозобов'язання, самохарактеристика);

самоусвідомлення;

саморегуляція.

Перелічені методи не потребують пояснення, оскільки являються фундаментальними і загальновідомими.

Концепції та теорії науково-методичного супроводження у вищій школі.

Теоретичною основою для обґрунтування науково-методичного супроводження ад'юнктів стали технології співпраці, які ґрунтовно розроблені в працях (Н. Крупська, В. Вернадський, А. Макаренко, Н. Пирогов, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, С. Шацький), на яких не варто детально зупинятися. Закладені теоретичні основи набули подальшого розвитку і реалізовані на практиці у наукових школах (М. Жердева, В. Єрохіна, С. Забари, А. Крижного, О. Кокотова, Л. Мараховського, Н. Рябкова, Л. Таршилової, Ю. Хлапоніна, В. Ягупова), які активно брали участь у дослідно-експериментальній частині дисертації.

Концепції та теорії педагогічних технологій.

Теорія педагогічних технологій детально розроблена в наукових роботах (Л. Виготський, Г. Селевко, С. Сисоєва, М. Чошанов).

З точки зору створення позитивних психолого-педагогічних умов навчання, в дисертації долучено ідеї програмованого навчання (П. Гальперін, О. Молибог); проблемного навчання (Т. Ільїна); колективного навчання (М. Мкртчян), проблемно-модульного (М. Чошанов).

Поштовхом до подальшого розвитку педагогічних технологій для застосування їх в науковій школі став той факт, що практикою доведено, що найбільшій ефективності в забезпеченні передачі людського досвіду можна досягти за допомогою педагогічної технології (В. Безпалько) [49], і на відміну від методів та методики навчання, технологія піддається точному опису і алгоритмізації.

Концепції та теорії цифровізації й адаптивного управління освітнім процесом ад'юнктури та наукової школи.

Процес управління ВНЗ – це цілеспрямована взаємодія керуючої та керованої підсистем щодо регулювання освітнього процесу з метою переведення його на вищий рівень. Фундаментальні принципи управління, які лягли в основу наукової організації роботи працівників ВНЗ, розроблено Тейлором Ф.

Міністерство освіти і науки України активно приєднується до проєктів цифрової трансформації у ключових сферах. «Цифровізація вже відіграла важливу роль у сфері освіти і науки України. Наша ціль – щоб всі освітні послуги стали більш доступними та контрольованими. Реалізація цих проєктів передбачає впровадження цифрових сервісів в освіту і науку, автоматизацію освітніх та управлінських процесів», – зазначив міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет [396].

Серед презентованих проєктів, зокрема, такі:

Цифровізація вищої, фахової передвищої та професійної освіти (e-Університет);

Цифровізація фінансування та послуг у сфері науки (e-Наука).

Запропоновані рішення цікаві, але є одна небезпека – кібернетична, тобто проєкти вразливі до деструктивних інформаційних впливів. Порушення їх функціонування може призвести до негативних наслідків, про що автор як фахівець відділу кібернетичної безпеки в інформаційно-телекомунікаційних системах уповноважений заявити. Наслідки порушення кібербезпеки подані в роботах [308; 638; 639; 564].

Механізм адаптивного управління якістю методологічної підготовки ад'юнктів

Створення системи управління якістю підготовки ад'юнктів є одним з важливих принципів Болонського процесу. Узагальнена структура управління якістю підготовки ад'юнктів подана на рис. 2.3. Модель апробована і детально описана в НДР [547]. В дисертаційній роботі дана модель набуває розвитку, доповнившись структурним блоком НШ. В структурний блок НШ закладено запас якості розвитку методологічної культури ад'юнктів, що покладається на наукового керівника, наукову школу, факультативну програму. В такому вигляді дана схема розкриває фрагмент зворотного зв'язку в педагогічній системі в частині, що стосується управління якістю підготовки ад'юнктів.

Проте завдяки введенню у структуру блока НШ було створено додатковий елемент системи управління якістю підготовки ад'юнктів за напрямком якісного підбору та допуску наукових керівників до наукового керівництва ад'юнктами. Одночасно даний елемент є елементом управління процесом розвитку методологічної культури ад'юнктів.

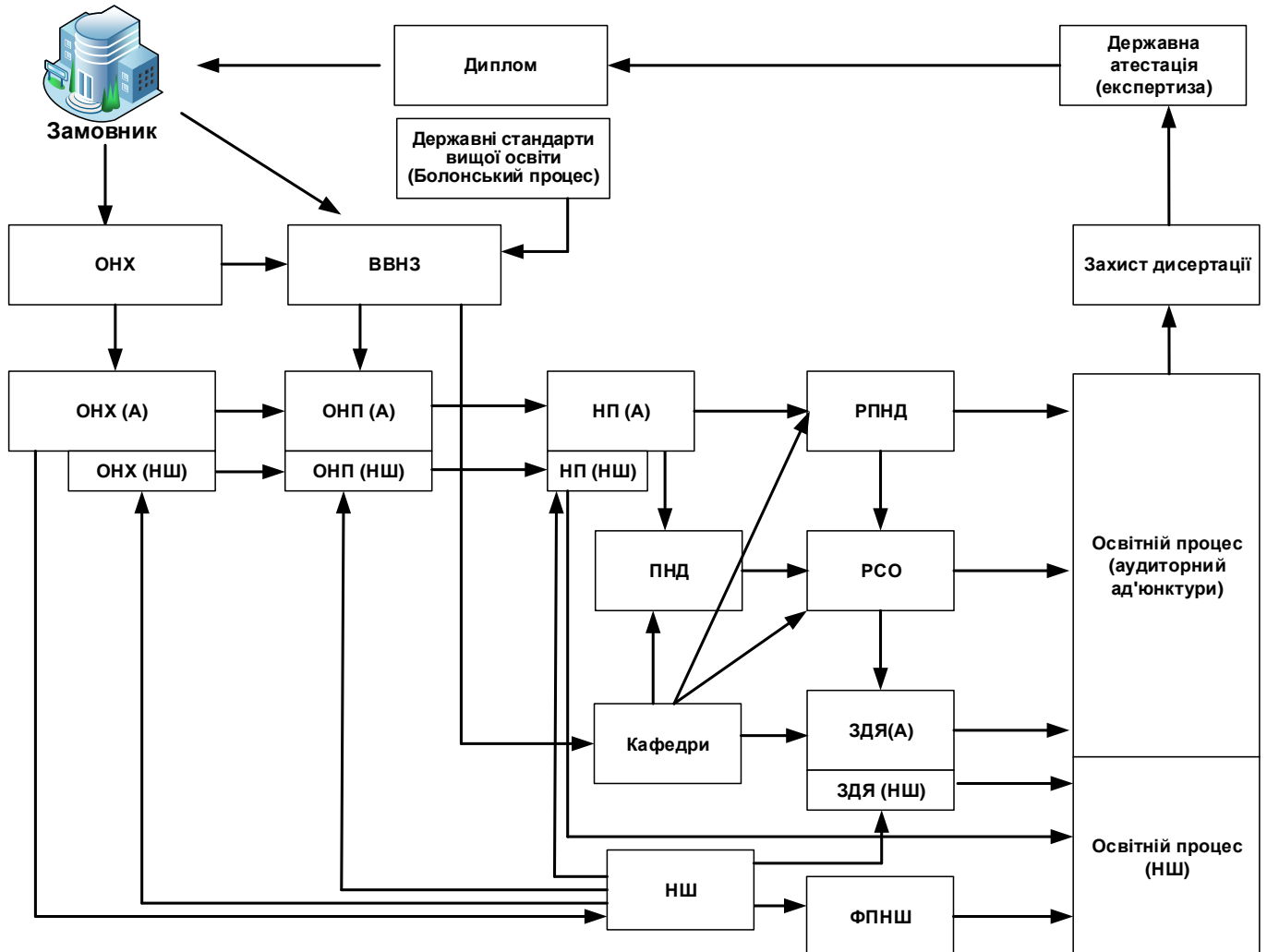

Рисунок 2.3 – Узагальнена структура управління якістю підготовки ад'юнктів

Зазначена система функціонує наступним чином. Замовник, виходячи з потреб та стандартів вищої освіти, формує ОНХ випусника ад'юнктури, що вміщує перелік соціально-особистісних, загальнонаукових, інструментальних та професійних компетенцій випусника. На підставі ОНХ ВВНЗ разом із замовником розробляються освітньо-наукові програми (ОНП), у яких визначається розподіл змісту навчання та навчального часу за навчальними дисциплінами й практиками та нормативні форми державної атестації підготовки ад'юнктів.

Для реалізації виконання ОПН у ВВНЗ складаються навчальні плани (НП) та робочі

навчальні плани (РНП). У відповідності до вимог ОНП, НП та РНП на кафедрах, задіяних до освітнього процесу ад'юнктури, розробляються програми навчальних дисциплін (ПНД) та робочі програми навчальних дисциплін (РПНД) з додатками у вигляді положення про рейтингову систему оцінювання (PCO) та контрольні завдання (ЗД). Згідно з цими документами здійснюються заходи навчального процесу.

Використання матеріалів PCO та ЗДЯ дозволяє стимулювати ад'юнктів до якісного засвоєння навчального матеріалу та здійснювати постійну перевірку якості засвоєння шляхом модульного контролю. Підготовка ад'юнктів завершується захистом дисертації здобувачем вченого ступеня та затвердженням рішення про присвоєння вченого ступеня державною атестаційною комісією.

Якість підготовки дисертаційної роботи та автореферату дисертації та відповідність їх змісту оцінюється на етапі попереднього розгляду, в ході роботи здобувача з вченою радою та опонентами. Наявність зворотного зв'язку дозволяє оперативно усувати недоліки у підготовці ад'юнктів та відповідним чином реагувати на потреби замовника.

Представлена структура (за результатом опитування багатьох вчених) в такому вигляді цілком задовольняє потребу щодо забезпечення управління якістю підготовки ад'юнктів. У загальній теорії управління розрізняють два основних види, або способи, управління: розімкнуте і циклічне. Розімкнуте управління – це управління без зворотного зв'язку і, відповідно, без регуляції ходу керованого процесу з боку управляючої системи. Циклічне управління передбачає і зворотний зв'язок, і цілеспрямований вплив на хід керованого процесу. Це і є найбільш ефективний, і найбільш характерний для управління якістю підготовки ад'юнктів спосіб управління.

Підставою до формулювання та вирішення часткового завдання є розпорядження директора Департаменту військової освіти і науки Міністерства оборони України від 16.12.2020 № 402/2/1315 щодо розробки методичних рекомендацій з організації підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, наведені в додатку И.3, обґрунтовані в контексті виконання НДР, шифр «Якість-2011», розроблені в наукових школах професорів Жердева М., Єрохіна В., Креденцера Б., Крижного А. Мараховського Л., Миначкіна А., Таршилової Л., Хлапоніна Ю., Ягупова В., й апробовані в процесі проведення науково-педагогічного експерименту.

Наведені концепції, які реалізують ЦПП на основі системного підходу, реалізовані в науковій школі.

Концепції та теорії дистанційної форми навчання у вищій школі.

Дистанційне навчання О. Андреєва і В. Солдаткіна пропонують розглядати як нову організацію освітнього процесу, що базується на принципі самостійного навчання студента. В наказі МОН України від 25.04.2013 № 466 [402] під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

При впровадженні дистанційної форми навчання та науково-методичного супроводження ад'юнктури та наукової школи необхідно враховувати:

1) інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання – технології створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-ресурсів (електронних ресурсів) навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації і супроводу навчального процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, у тому числі Інтернету;

2) психолого-педагогічні технології дистанційного навчання – система засобів, прийомів, кроків, послідовне здійснення яких забезпечує виконання завдань навчання, виховання і розвитку особистості;

3) синхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої всі учасники одночасно перебувають у веб-середовищі дистанційного навчання (чат, аудіо-, відеоконференції, соціальні мережі тощо);

4) система управління веб-ресурсами навчальних дисциплін (програм) – програмне забезпечення для створення, збереження, накопичення та передачі веб-ресурсів, а також для забезпечення авторизованого доступу суб'єктів дистанційного навчання до цих веб-ресурсів;

5) система управління дистанційним навчанням – програмне забезпечення, призначене для організації навчального процесу та контролю за навчанням через

Інтернет та/або локальну мережу.

Отже, під технологією дистанційного навчання ад'юнктів будемо розуміти комплекс освітніх технологій, включаючи психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні, що надають можливість реалізувати процес дистанційного навчання у навчальних закладах та наукових установах.

Також до переліку суб'єктів дистанційного навчання рекомендуємо долучити осіб, які навчаються (ад'юнкт), та особи, які забезпечують навчальний процес за дистанційною формою навчання (наукові керівники, наукові та науково-педагогічні працівники).

Згідно з положенням про порядок реалізації права на академічну мобільність [471], формами академічної мобільності для учасників освітнього процесу, що здобувають освітній ступінь доктора філософії у вітчизняних вищих навчальних закладах, є: навчання за програмами академічної мобільності; мовне стажування; наукове стажування.

Проте механізм реалізації ад'юнктами права на академічну мобільність шляхом їх направлення «на стажування (отримання додаткових наукових консультацій та/або керівництва щодо наукової діяльності та/або засвоєння навчальних дисциплін у рамках виконання освітньо-наукової програми ад'юнктів до інших вітчизняних та/або закордонних вищих навчальних закладів або наукових центрів» не визначено. Реалізацію ад'юнктами права мобільності обмежує феномен військової системи освіти. Виходячи з цього, актуальним є дослідження умов, за яких можливо забезпечити дистанційну форму науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Умови оптимального застосування дистанційної форми науково-методичного супроводу для забезпечення академічної мобільності ад'юнктів.

Таким чином, феномен вищої військової освіти висувають вимоги до умов застосування дистанційної форми науково-методичного супроводу ад'юнктів.

По-перше необхідно одержати дозвіл від МО України та Генерального штабу на: застосування дистанційної форми навчання ад'юнктів у ВВНЗ; організацію академічної мобільності ад'юнктів.

Після вирішення організаційних питань необхідно приступити до вирішення

наступних умов.

Для забезпечення мобільності ад'юнктів необхідно створити типову узгоджену освітньо-наукову програму їх підготовки. Практика показує існування розрізаних освітньо-наукових програм не тільки у ВНЗ одного напрямку підготовки в рамках держави, а й на міждержавному рівні. Тому у науковій школі «Розвиток методологічної культури аспірантів і ад'юнктів» під керівництвом В. Ягупова [613] запропоновано вирішення проблеми забезпечення мобільності аспірантів (ад'юнктів). Це рішення полягає в застосуванні уніфікованого структурно-логічного підходу до побудови освітньо-наукової програми підготовки ад'юнктів із застосуванням методів дистанційного науково-педагогічного (методичного) спілкування.

В основу уніфікованої типової освітньо-наукової програми підготовки ад'юнктів пропонується покласти методологію організації типового наукового дослідження [256], яка може забезпечувати мобільність як між ВНЗ всередині країни, так і за її межами.

Проектування типової освітньо-наукової програми підготовки ад'юнктів буде розглянуто в наступному розділі [218]. А за основу береться методологічний алгоритм організації наукового дослідження. За такої умови ад'юнкту достатньо пройти фазу проектування власного наукового дослідження за основним місцем навчання. Науковий керівник в цьому разі застосовує алгоритм мобільного науково-методичного супроводу ад'юнктів [260]. Методологія організації наукових досліджень: перелік фаз, стадій, етапів дослідження і відповідність ними, рекомендації по мобільності представлено в табл. Б19.

Технічно форма дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів організовується шляхом використання одного або сукупного (програмне забезпечення та Інтернет), яке подано в табл. Б.19. Експериментально добре зарекомендував себе наступний перелік програмного забезпечення: передача голосового зв'язку за допомогою Skype; дистанційне керування робочим столом комп'ютера магістра за допомогою TeamViewer, AnyDesk, а в зв'язку з поширенням SARS-CoV-2 набули практичного впровадження Zoom, на який одержано офіційний дозвіл на проведення засідання спеціалізованої вченої ради щодо захисту дисертаційних робіт на засадах ідеї автора дослідження [264]. Подальші ідеї набули відображення у дорожній карті з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького

простору (ЄДП), одним з питань це надання можливості участі наукових кадрів до міжнародної атестації наукових кадрів [401].

При дотриманні зазначених умов побудови освітньо-наукової програми підготовки ад'юнктів досить з останнього місця навчання одержати виписку з відділу ад'юнктури про пройдений курс і тему навчання. В цілому магістр за час фізичного переміщення пропускає ту кількість матеріалу, яку він цілком здатний надолужити за рахунок самостійної роботи.

Слід зазначити, що для всіх ад'юнктів загальною є методологія [256], а для ад'юнктів ще й феноменальна частина методології, яка пов'язана із захистом інформації, що містить державну таємницю [303]. У зв'язку з цим виникає складність організації права мобільності саме тих ад'юнктів, у яких тема наукового дослідження пов'язана з державною таємницею. Питанням, щодо державної атестації та побудови КСЗІ на систему голосування «Вчена рада» здійснювалось під головуванням професора Хлапоніна Ю., завідувача кафедри кібербезпеки та комп'ютерної інженерії Київського національного університету будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України, що підтверджується відповідним актом впровадження (додаток Ж).

Можна стверджувати, що мобільність ад'юнктів в межах країни достатньо проблематично організовувати, а за її межами – тим більше. Мобільність ад'юнктів, крім того, обмежується ще умовами необхідності жорсткого дотримання державної таємниці, оскільки тематика їх носить закритий характер.

Найбільш оптимальним і сприятливим періодом організації мобільності є технологічна фаза теоретичного і практичного етапу дослідження. Під час мобільності ад'юнктів передаватиметься передовий досвід організації дисертаційного процесу в наукових школах партнерів.

В цілому експериментальні результати показують, що дотримання запропонованого науково-методичного супроводу ад'юнктів та методологічного алгоритму забезпечують розвиток методологічної культури ад'юнктів на належному рівні в експериментальній групі, а отже, підтвердилась гіпотеза про можливість організації мобільності. Виходячи з цього експерименту, можна стверджувати, що запропонований алгоритм забезпечує реалізацію мобільності ад'юнктів, залишається не розробленим механізм дозвільних

документів (форм рапортів) на отримання рішення щодо дистанційного науково-методичного супроводу.

Висновки до розділу 2

В даному розділі вирішувалось часткове наукове завдання: розробити авторську концепцію розвитку методологічної культури ад'юнктів на новій теоретичній та методичній основі.

Найважливішими науковими й практичними результатами 2 розділу кваліфікаційного дослідження стали:

1. Доведено, що наукові підходи дають змогу виявити й обґрунтувати проблему розвитку методологічної культури ад'юнктів як у змістовому, так і в процесуальному плані: системний підхід сприяє розкриттю цілісності педагогічної системи розвитку методологічної культури та упровадження її в практику роботи ад'юнктури та наукової школи; культурологічний підхід дає змогу розглянути механізми включення особистості ад'юнкта в культуру і становлення її як суб'єкта культури; андрагогічний підхід – сприяє вдосконаленню способів самореалізації ад'юнктів; акмеологічний підхід – орієнтує на розвиток потенціалу ад'юнкта, забезпечує продуктивне розв'язання військово-професійних, наукових та науково-технічних завдань; аксіологічний підхід – забезпечує розвиток педагогічних цінностей, що наповнюють сенсом професійну діяльність та значною мірою відтворюють процес розвитку особистості ад'юнкта; компетентнісний підхід забезпечує вдосконалення військово-професійних та методологічних знань і умінь ад'юнктів і здатність застосовувати їх у практичній роботі з підготовки кваліфікованих військових фахівців у різних галузях; діяльнісний підхід дає змогу упорядкувати військово-професійну наукову та науково-технічну діяльність, дії ад'юнктів з організації процесу вдосконалення, самовдосконалення та саморозвитку.

2. До чинників розвитку методологічної культури ад'юнктів віднесено: забезпечення безперервності вдосконалення, самовдосконалення та саморозвитку науковця; інтеграція змісту і форм аудиторного та позааудиторного навчання; створення інформаційного освітнього середовища на базі наукової школи; забезпечення умов для

педагогічної творчості ад'юнктів; професійна готовність ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику; систематичне вдосконалення знань з методології організації наукових досліджень. Визначено, за яких умов можна забезпечити академічну мобільність ад'юнктів у межах країни та за її межі зі збереженням неперервності цілісного педагогічного процесу (навчального, розвиваючого та виховного) як перспективної форми дистанційного навчання.

3. Концепція розвитку методологічної культури ад'юнктів полягає в обґрунтуванні та розробленні цілісної, гнучкої і відкритої педагогічної системи, спрямованої на безперервне вдосконалення, самовдосконалення і саморозвиток військово-професійних та методологічних знань і вмінь, професійно-важливих якостей ад'юнктів. Структуру концепції становлять: принципи розвитку, проблеми, на розв'язання яких спрямована концепція, основні завдання, вихідні положення і напрями розвитку, умови реалізації концепції розвитку методологічної культури ад'юнктів. Метою концепції є: обґрунтування педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів, спрямованої на безперервне і системне вдосконалення їхніх військово-професійних та методологічних знань і вмінь, професійно-важливих якостей, розвиток методологічної культури, набуття особистого досвіду в результаті виконання квазіпрофесійної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою на нових засадах науково-методичного супроводження.

4. Основні наукові результати, викладені в розділі 2 дисертації, опубліковані у наукових виданнях, що розкривають основний зміст дисертації, а саме: монографіях [228; 612; 312]; навчально-методичних посібниках [309; 227]; у статтях наукових видань, включених до Переліку наукових фахових видань України (психолого-педагогічні науки), затвердженого МОН України [305; 278; 300; 244; 258; 287; 237; 250; 283; 304; 297; 269; 295; 240; 289; 251]; у статтях у періодичних наукових виданнях інших держав, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію [188; 215; 70; 217; 637]; у статтях, що додатково відображають результати дисертації [296; 274; 262; 249; 260]; в тезах доповідей на наукових конференціях [292; 209; 226; 211; 194; 220; 294; 261; 243; 375; 610].

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТІВ

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячено вирішенню часткових завдань щодо обґрунтуванню методичних основ розвитку методологічної культури на підставі яких проєктуватиметься педагогічна система наукової школи з удосконаленням науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Наукова школа – форма організації колективної наукової праці співробітників наукових установ (наукових центрів), вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти) в межах єдиного наукового напрямку під керівництвом лідера школи, що характеризується спільними дослідною програмою, науковими поглядами. Як правило лідер є автором програмної концепції – методологічної основи для вирішення наукових задач [389, с. 14].

Для забезпечення досягнення успіху у розвитку методологічної культури розроблено комплексні методики за напрямком професійної діяльності. Ці методики включають етапи, окремі алгоритми, самостійні педагогічні технології, сценарії. Практикою підтверджено, що найбільшій ефективності в забезпеченні передачі людського досвіду можна досягти за допомогою педагогічної технології (В. Безпалько) [49]. Професійна підготовка ад'юнктів в науковій школі здійснюється за (факультативною) варіативною складовою освітньо-науковою програмою.

Дослідження ґрунтуються на авторських концепціях [250; 251].

3.1 Модель педагогічної системи «наукова школа» в контексті педагогічної діяльності в ад'юнктурі

Мета і задачі що покладаються на модель педагогічної системи «наукова школа». Мета застосування педагогічної системи «наукова школа» забезпечити гармонізований професійний розвиток у ад'юнктів а також методологічної культури.

Гармонійність розвитку потребує співвідносності зовнішньої та внутрішньої, узгодження, відповідності змісту формі (гармонійність відкидає розрив між свідомістю та поведінкою, словом та ділом тощо). Всебічний розвиток особистості не означає, що кожна людина повинна стати універсальною. Кожен індивід не може «стати відразу , і математиком, і скрипалем, і балериною, і космонавтом, і тенором, і логіком, і шахістом. Мова йде про те, що кожна жива людина може і повинна бути розвинена стосовно тих загальних («універсальних») здібностей, які роблять її Людиною (а не хіміком чи токарем), тобто у відношенні мислення, моральності і здоров'я — до сучасного рівня. Всебічний розвиток особистості передбачає створення для всіх без винятку людей рівних реальних умов розвитку своїх здібностей у будь-якому напрямі».

Задачі що покладаються на модель педагогічної системи наукова школа:

- 1) формування банку відомостей про об'єкт предмет обраної наукової галузі;
- 2) формування множини перспективних варіативних складових ОНХ ад'юнктів;
- 3) постійне удосконалення освітньо-наукової факультативної програми наукової школи;
- 4) постійне удосконалення педагогічної та виховної майстерності керівником наукової школи;
- 5) підвищення майстерності науково-методичний супровід ад'юнктів;
- 6) удосконалення системи засобів діагностування якості підготовки в та розвиненості методологічної культури у ад'юнктів;
- 7) забезпечення корегування загального консервативного педагогічного процесу підготовки ад'юнктів з метою забезпечення розвитку у них методологічної культури в час самостійної роботи а також за рахунок факультативних годин.

Пропонована модель педагогічної системи науково-методичного супроводження та керівництва діяльністю ад'юнктів є системою, що належить до соціальних систем, у яких системоутворюючим чинником є управління [620, 376]. Саме за допомогою управління реалізується мета, яка стоїть перед освітньою системою і яка зумовлює характер її функціонування і розвитку. При побудові модель педагогічної системи науково-методичного супроводження та керівництва діяльністю ад'юнктів необхідно враховувати принципи теорії систем (табл. Б.1).

Розглянемо блоки наукової та науково-педагогічної діяльності в контексті наукової школи.

Педагогічна діяльність – складний, багатоаспектний, надзвичайно динамічний процес, який здійснюється за умов, що постійно змінюються, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей людини й особистості педагога. Щоб спроектувати діяльність в ад'юнктурі, достатньо ставити логічні запитання, які співвідносяться із структурними компонентами діяльності: «потреба – мотив – мета – завдання – технологія (зміст, методи і засоби) – результат».

Роль суб'єкта діяльності в ад'юнктурі полягає у проектуванні власної діяльності, яка в ЦПП полягає в цілеспрямованій зміні певної освітньої системи (об'єкту діяльності) або її частини (предмету діяльності), елементом якої є сам суб'єкт.

Аналізуючи ланцюжок робіт попередніх вчених, можна виявити розбіжності у кількості та найменуванні структурних компонентів педагогічної діяльності, які відрізняються яскравістю графічного зображення.

Результат педагогічної діяльності в ад'юнктурі носить подвійне значення: духовний (збагачення особистості, її ціннісних установок, орієнтацій, знань та ін.); матеріальний, речовий (диплом, успішний захист кваліфікаційної дисертаційної роботи тощо).

Однак результат у педагогічній діяльності не завжди, на жаль, співпадає з поставленою метою, і це може бути наслідком безкінечного пошуку нової (удосконаленої) структури педагогічній діяльності [617]. Наведений перелік нескінченний. Таке явище спостерігається і в даному об'єкті дослідження.

В роботі [11] автор рекомендує до педагогічного процесу включити наступні компоненти: цільовий, змістовний (замисел), діяльніший (організаційно-управлінський, співробітництво учасників освітнього процесу), результативний. Ці компоненти є логічними і для нашої системи, оскільки фундаментальні [419; 415].

На підставі фундаментальних робіт [419; 415] та теорії проектування кібернетичних моделей і творчого осмислення моделей нами спроектовано структурно-функціональну наступна модель педагогічної системи наукової школи в контексті взаємодії з ад'юнктурою.

Результат проектування – модель педагогічної системи, що реалізовує цілісний

педагогічний процес (розглянутий в п. 2.3) в ад'юнктурі та науковій школі представлено на рис. 3.1. Систематизувавши розглянутий вище матеріал, на рис. 3.1 зобразимо кольором елементи загальної педагогічної теорії, які удосконалено, – зеленим, та запропоновані вперше для вирішення даної наукової проблеми – синім.

Для розуміння механізму роботи моделі зобразимо на рис. 3.2 – Структурно-функціональну модель педагогічної системи, що реалізовує педагогічний процес ад'юнктури та наукової школи та детальний її опис.

Всі ці компоненти педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктив «наукова школа» регулюють цілісний педагогічний процес (освітній, розвиваючий та виховний) вдосконалення методологічних знань, умінь та професійно-важливих якостей ад'юнктив у професійно-педагогічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку, набуття особистого досвіду в результаті виконання квазіпрофесійної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі.

Спроектowana модель враховує світоглядну динамічну наукову картину світу знань та особистісно-орієнтовний підхід до вибору змісту і форми навчання та форми виховання в процесі розвитку методологічної культури здобувачів. Зазначені елементи у моделі в подальшому і визначатимуть відмінність її від фундаментальних, а отже, її наукову новизну. Далі за текстом розкриємо їх змістовне наповнення.

Соціально-предметна складова. Соціально-предметна складова у моделі є вихідними даними: визначення державного замовлення чисельності підготовки ад'юнктив; перелік необхідних для розвитку компетенцій.

В якості пропозиції до варіативної складової пропонуємо вимогу щодо забезпечення розвитку методологічної культури у здобувачів.

Мотиваційна складова формується на підставі ідей А. Леонтьєва про діяльність, яка характеризується потребою, мотивом, метою, власне самою процесуальною частиною діяльності й умовами її протікання [354, с. 87 – 123]. Ці компоненти містяться в структурі педагогічної діяльності ад'юнктури, аспірантури та наукової школи. Отже, мотиваційна складова включає в системну цілісність такі складові: потреби, мотиви та мету.

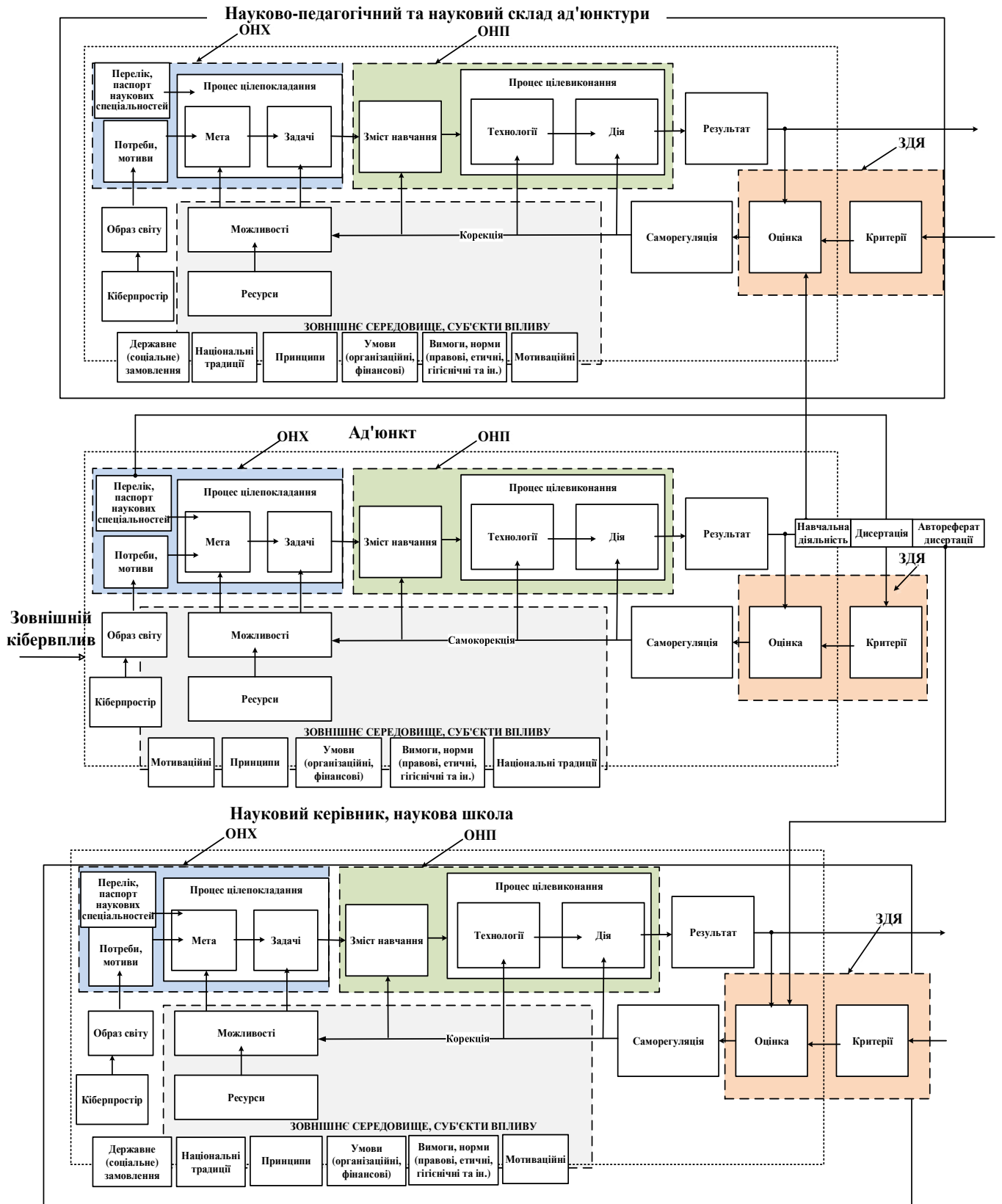

Рисунок 3.2 – Структурно-функціональна модель педагогічної системи, що реалізує педагогічний процес ад'юнктури та наукової школи

Відповідно до нашої моделі загальна мотиваційна складова вибудована з: мотиваційної складової наукового та науково-педагогічного складу, залученого до освітнього процесу ад'юнктури; мотиваційної складової наукового керівника (консультанта); мотиваційної складової здобувачів вчених ступенів.

Перераховані мотиваційні складові є гілками управління науковою пізнавальною та педагогічною діяльністю здобувачів. Зазначимо, що здебільшого за час навчання здобувачі не усвідомлюють і не усвідомлюють важливість ролі мотиваційної складової педагога, яка знадобиться їм в подальшій науковій та науково-педагогічній діяльності. Це довічна проблема педагогіки, яка посилюється в наш час внаслідок переорієнтації цінностей освіти [570].

Складова потреб. Грунтуючись на достовірності роботи [415], визначимо, що потреби здобувачів наукових ступенів конкретизуються в мотивах, що спонукають їх до наукової та педагогічної діяльності в суспільно необхідній значимості: трансляції суспільно значимих знань; пошук нових знань.

Потреба у розвитку саме методологічної культури в ад'юнктів пояснюється тим, що вона є умовою успіху та координатором їх в майбутній професійній діяльності не залежно від галузі наукових знань. Їх професійність у конкретній галузі наукового знання визначатиме, наскільки якісно вони опанують обрану наукову спеціальність.

Мотиви. Мотиви вимагають від проєктувальника педагогічної системи визначення конкретної мети як суб'єктивного образу бажаного результату від очікуваної діяльності, дії. Ключем в забезпеченні якості й успіху в науковій та науково-педагогічній діяльності ад'юнктів є їх активні внутрішні мотиви.

Педагогічна практика підтверджує, що підвищенню внутрішньої мотивації ад'юнктів сприяє читання науково-популярної літератури в час рефлексії.

Автори роботи [316] ставили за мету спонукання аспірантів до підвищення внутрішньої мотивації. Практикою підтверджено ефективність навчальних та методичних посібників для ад'юнктів [309; 227].

Цілеорієнтовна складова. Цілеорієнтовна складова педагогічної системи ад'юнктури орієнтована на постановку завдання щодо практичної реалізації педагогічного процесу у розвитку методологічної культури ад'юнктів [251].

Цільова складова (мета). Мета займає особливе місце в структурі діяльності. Тому мета відображена і в теорії розвитку методологічної культури ад'юнктів. Потрібно чітко визначити, хто задає мету здобувачеві. Цілі на етапі формування особистості ад'юнкту задаються зовні: науковими та науково-педагогічними працівниками, залученими до освітнього процесу ад'юнктури; науковим керівником (консультантом).

В алегоричному сенсі трактування цілі – це сукупність зовнішніх мотиваційних сил $F(Mзв)$, заданих науково-педагогічним складом, залученим до освітнього процесу ад'юнктури та науковим керівником (консультантом). В разі адекватного сприйняття її ад'юнктом, він формує внутрішню мотиваційну силу $F(Mвн)$ за тією ж аналогією.

Відповідно до предмету та об'єкту дослідження науковий керівник вбачає за мету створити такі позитивні психолого-педагогічні та соціальні умови, за яких забезпечиться гарантований розвиток методологічної культури в ад'юнктів.

Завдання (задачі). У завданнях трансформуються соціальне замовлення, потреби, мотиви та мета. Місією виконання завдання є подання перерахованих складових (за часту в абстрактній формі) у прийнятній конкретній формі. Відповідно до мети дисертаційного пошуку на завдання покладається орієнтувати зміст навчання, виховання, розвиток таким чином, щоб гарантовано забезпечити набуття методологічної культури ад'юнктами.

Ад'юнктові завдання доречно дещо трансформувати. Завдання формується наступним чином. Необхідно оволодіти методологічною культурою, оскільки від його рівня ад'юнкт матиме спроможність в майбутньому професійно працювати в різних галузях науки. Однак потрібно ад'юнктам пам'ятати, що успіх здебільшого залежить від набутих знань з конкретної наукової спеціальності. Інакше це може їх засмутити і передчасно налаштувати на негативну мотивацію.

Сформулюємо завдання науковому, науково-педагогічному складу, залученому до освітнього процесу ад'юнктури, науковими керівникам (консультантам) представимо їх як часткові задачі в подальшому дослідженні (див. табл. В.1). У графі «Категорія» подані особи, залучені до освітнього процесу.

Змістова складова. Це один з важливих компонентів системи. Детальний огляд і виклад рекомендацій щодо вдосконалення процесу розвитку методологічної культури у

ад'юнктів буде надано в подальших пунктах дисертації та в рекомендаціях. Слід зараз зазначити, що одним із завдань педагогіки є трансляція людської культури у вигляді методологічних знань.

Зазначимо, що існуючий перелік навчальних дисциплін та їх змістовне наповнення навчальним матеріалом не переглядалися тривалий час, а сприймалися як догма [508; 319; 460; 457; 578]. Саме через цей фактор автори дисертаційних праць не досягали кінцевого результату, про що свідчать численні зауваження та відгуки. Заслуговує уваги думка І. Гербарта, що «навчання без моральної освіти є засобом без цілі, а моральна освіта без навчання є мета, позбавлена засобів» [617]. Тому перелік навчальних дисциплін та їх змістовне наповнення має стати не лише просто транслятором минулого, а фундаментальною основою подальшого розвитку нових знань [415].

На підставі цього та принципів і критерії (табл. В.2) нами розроблено рекомендації щодо оновлення переліку навчальних дисциплін, часові показники і їх змістовне наповнення. Результат подано в додатку Д. Зміст навчальної програми підготовки подано в табл. Б.3.

Механізм формування результату освіти. Нема іншого шляху і засобів отримання освітнього результату, окрім як діяльності самих ад'юнктів (3.1):

$$[P] = F\{D\} \quad (3.1)$$

де [P] – результат діяльності;

D – квазіпрофесійна наукова та педагогічна діяльність ад'юнкта, детальніші її складові перелічені в табл. 1.1.

Цілевиконавча складова. Процес цілевиконання характеризується у даному випадку своїм змістом, своїми формами і своїми специфічними методами і засобами, своїми технологіями. Загальна структура процесу навчання розроблений шляхом адаптації результатів роботи [588, с. 38].

Форми навчання. Форми навчання – це організаційна сторона навчального процесу, що відображає умови, в яких він здійснюється в ад'юнктурі.

Форми навчання визначають склад і групи ад'юнктів, структуру заняття (учіння), місце і тривалість його проведення, специфіку діяльності ад'юнктів. Вони відображають організаційний бік процесу навчання і є зовнішнім виразом узгодженої діяльності

наукових керівників, наукових та науково-педагогічних працівників і ад'юнктів, здійснюваної в установленому порядку і в певному режимі.

Практика показує, що одинична форма навчання (вид заняття) вирішує окремі навчальні завдання, і лише об'єднання їх в дидактичні цикли занять дозволяє досягати мети професійного становлення та розвитку методологічної культури у ад'юнктів.

Необхідність об'єднання одиничних форм навчання в дидактичні цикли занять, а далі в систему навчання ад'юнктів диктується також комплексним характером діяльності ад'юнктів і особливостями засвоєння ними отриманих знань. Вищеназвані причини обумовлюють застосування адекватних форм навчання, визначають їх зміст і характер реалізації.

Форми навчання безперервно використовуються в тісному зв'язку з методами навчання. Така сукупність і визначає вид занять.

Форми реалізації змісту навчання аспіратів, як правило, обираються науково-педагогічними працівниками та науковими керівниками з відомої множини прийнятних у системі вищої освіти [426; 594; 595; 597].

Критерієм вибору форми реалізації змісту навчання ад'юнктів є рівень досягнення успіху в результаті. Фундаментальними лишаються: проблемні лекційні заняття; практичні заняття; лабораторні роботи; самостійні заняття; наукові семінари, конференції тощо. Проте для швидкого опанування окремих фрагментів раціонально з точки зору ефективності застосування тренінгів [309; 227].

Методи навчання. Під методами навчання розуміють способи спільної роботи наукового, науково-педагогічного складу, залученого до освітнього процесу ад'юнктури; наукових керівників (консультантів) і ад'юнктів, за допомогою яких здійснюється передача і здобуття ад'юнктами знань, формування навиків і умінь, розвиток їх пізнавальних сил і здібностей, формування високих морально-бойових і психологічних якостей [183 с. 15].

Класифікацію та ефективність застосування методів подано в роботах [183; 426; 500; 593; 79; 80; 81]. Оцінка ефективності застосування методів на користь здобуття знань, формування умінь та навиків наведено в табл. В.4. Для врахування співвідношення методів і діяльності доцільно скористатися результатом роботи [24].

Для визначення оптимального методу навчання рекомендуємо скористатися алгоритмом вибору (Ю. Бабанський), який ми модифікуємо.

Методи виховання. Методи виховання – способи педагогічно доцільної взаємодії наукового керівника, науково-педагогічних та наукових працівників і ад'юнктів, що застосовуються для досягнення виховних цілей. Основні з них: методи формування свідомості особистості (розповідь, бесіда, лекція, приклад, диспут, аналіз виховальних ситуацій); методи організації життєдіяльності та поведінки ад'юнктів (доручення, вправа, створення виховальних ситуацій); методи стимулювання діяльності та поведінки ад'юнктів (вимога, змагання, заохочення, покарання, метод природних наслідків); методи самовиховання (рефлексія, самонаказ, самозвіт, самохвалення, самоосуд та ін.); методи контролю і самоконтролю (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, аналіз результатів діяльності ад'юнктів, створення контрольних ситуацій).

Ключовим елементом в моделі є удосконалення методу науково-методичного супроводження діяльності ад'юнктів.

Засоби навчання. Дефініція «засоби навчання» в дидактиці використовується для позначення одного з компонентів діяльності педагога і особи, що навчається, разом з іншими компонентами педагогічного процесу (цілі, зміст, завдання, методи, організаційні форми, учіння, викладання та ін.) [515, с. 37].

Технології навчання. За аналогією, що освітній процес є описом певної педагогічної системи, то, природно, що педагогічна технологія – це проєкт певної педагогічної системи, що реалізовується на практиці.

Системний підхід лежить в основі будь-якої педагогічної технології, відтворюваність і планована ефективність якої цілком залежать від її системності і структурованості [49 с. 5, 6].

Слід зазначити, що педагоги і методисти, задіяні у педагогічному процесі ад'юнктури, не приділяють належної уваги питанню коректної постановки формулювання дидактичних завдань, і, як наслідок, ними ж не розробляються адекватні технології навчання.

Забезпечити гармонійний педагогічний процес можна тільки точно відтворивши заздалегідь спроектовані під єдиною метою педагогічні технології [49 с. 7]. Проте багато

вчених небезпідставно вважають, що побудова жорсткої технології в освіті неправомірна [591, с. 19; 111], а повну алгоритмізацію освітньої технології малоймовірною [147, с. 61]. Але все ж таки рекомендують пробувати. Тому з цими думками ми повністю погоджуємося, тому в дисертаційній роботі проектується гібридна інформаційна технологія, в основі якої і на далі лишається людина-педагог. Отже, чітко поставлені дидактичні завдання в сукупності з адекватною технологією їх рішення дають можливість перетворити навчально-виховну роботу ад'юнктури з маловпорядкованої сукупності дій окремо узятих педагогів на цілеспрямований процес роботи педагогічного колективу ад'юнктури.

А. Макаренко вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов'язаний з її здатністю «проектувати особи», які повинні бути сформовані в процесі виховання. Невизначеність поставлених виховних цілей веде до неупорядкованості і рихлості педагогічного процесу, безвідповідальності викладачів за результати навчання і виховання учнів. Визначеність цілей навчання дає можливість перейти до суворой технології навчально-виховного процесу. Тому такі наукові результати є абсолютно безпечними для педагогіки [369, с. 41].

За допомогою педагогічної технології ми будемо зводити до мінімуму педагогічні експромти в практичному викладанні і перевести останнє на шлях попереднього проектування навчально-виховного процесу і подальшого відтворення проекту в науковій школі. Отже, педагогічну технологію будемо розглядати як проєкт навчально-виховного процесу, що визначає структуру і зміст навчально-пізнавальної діяльності ад'юнктів. При розробці педагогічних технологій застосуємо наступні принципи цілісності, структурної і змістовної, всього навчально-виховного процесу.

Компенсаційний підхід дозволяє внесення змін до одного з елементів ПС і не передбачає відповідного коригування іншої складової. На підставі цього пропонується покращити діяльність ад'юнкта в науковій школі за рахунок науково-методичного супроводу організованим науковим керівником.

Покладання зобов'язання на наукових керівників застосовувати якісний науково-методичний супровід як нової організаційної форми навчання ад'юнктів, на наш погляд, дозволить поліпшити якісний педагогічний процес виховання ад'юнктів і піти від

канонізованого формалізму в навчанні і вихованні та покращити трансляцію методологічної культури.

Зміст технології навчання мислиться як зміст і структура навчальної інформації, що пред'являється студентам, і комплекс завдань, вправ і завдань, що забезпечують формування навчальних і професійних навиків і умінь, накопичення первинного досвіду професійної діяльності. При цьому важливу роль грають форми організації навчальних занять, направлені на здобуття студентами знань, формування навиків і умінь, їх співвідношення за об'ємом, чергування, а також форми контролю для закріплення здобутих знань [443, с. 135]

В аудиторний час освітній процес доречно реалізовувати за допомогою наступних технологій навчання: проблемної [443, с. 60–67]; особистісно-орієнтованої [443 с. 223–227]; пошуково-пізнавальної та розвивальної [443 с. 193–234]; розвитку логічного, творчого, креативного мислення [443 с. 215–223]; евристичного [444]; алгоритмічного.

В науковій школі для спілкуванні з науковим керівником, на наш погляд, є оптимально-ефективним застосування технології науково-методичного супроводження. Проте практика показує, що технологія співпраці, науково-методичного супроводження об'єднує в єдину систему всі перелічені технології навчання.

Принципи розвивального навчання ад'юнктів подано в табл. Б.18, а виховання в ад'юнктів методологічної культури в табл. Б.19.

Дія націлена на розвиток. Фундаментальну основу діяльності суб'єктів освітнього процесу по категоріям:

науково-педагогічного (наукового) складу в ад'юнктурі: виклад змісту навчального матеріалу; керівництво навчально-пізнавальною діяльністю в час аудиторних занять; розвиток пізнавальних здібностей та інтересів; формування навичок і культури праці ад'юнктів, оцінка знань, умінь, навичок та рівня розвиненості методологічної культури;

наукового керівника в науковій школі: виклад змісту навчального матеріалу; керівництво навчально-пізнавальною діяльністю в час аудиторних занять; розвиток пізнавальних здібностей та інтересів; формування навичок і культури праці ад'юнктів, оцінка знань, умінь, навичок та рівня розвиненості методологічної культури, наставництво, виховання;

ад'юнкт: споглядальна (сприймання, обдумування, розуміння), відтворення (повторення, закріплення начального матеріалів), творча (застосування знань на практиці науково-пошуку діяльності).

Результативна складова. Освітній результат є частиною або проєкцією соціального досвіду, вираженого у вигляді змісту освіти, який планується застосувати в ад'юнктурі.

В ході освітньої діяльності ад'юнктів формується освітній результат, що виявляється у здобутих знаннях, сформованих уміннях, навичках, розвиненості розумових умінь, особистісних якостей, об'єднаних в компетентності і за своєю природою є діяльністю, а в сукупності – набутим досвідом. Так, повторюючись у виконанні окремих елементів дисертаційної роботи виточується рівень майстерності як стійкий досвід. Являючи собою єдине ціле, елементи змісту освіти дають цілісну характеристику і своєму власникові – ад'юнктові, в особистості якого також можна знайти відмінні особливості відповідного рівня. Одночасно з освітою через виховний процес, організований науковим керівником, ад'юнктові передається методологічна культура.

Рефлексивна складова. Зазначимо необхідність самоаналізу всіма суб'єктами освітнього процесу ад'юнктури, який є логічним циклом у розвитку. В процесі реалізації ЦПП обов'язково ад'юнктові необхідно дотримуватися відпочинку, уникаючи мисленнєвої перевтоми.

Діагностувати методологічну культуру ад'юнкта можна лише в динаміці при вирішенні логічних творчих завдань. Тривалість процесу діагностування не повинно обмежуватися часом в 30 хв, як це передбачено наразі типовими формами засобів діагностування якості освіти.

Рефлексивно-оцінювальний блок охоплює такі складові: діагностичний, аналітичний, коригувальний.

Діагностувальна складова. Діагностуюча складова це невід'ємна і необхідна складова процесу інтелектуального розвитку, в тому числі методологічної культури. Діагностична складова передбачає розробку та запровадження комплексу діагностик, тестових технологій, методів діагностування окремих показників розвиненості методологічної культури. Оцінювання рефлексивної позиції ад'юнктів здійснюється і

шляхом самодіагностики змін рівня розвитку методологічної культури, завдяки самопроєктуванню і самореалізації особистісних досягнень.

На діагностування в теорії і практиці закладена така функція (лема): пересвідчитися, що результат змістовного наповнення і використаних педагогічних технологій досяг успіху. Якщо цього не досягнуто за результатами застосування засобів діагностування якості освіти, негайним чином має бути вироблено сигнал на корегування змісту освіти. Якість і об'єктивність оцінювання розвитку методологічної культури у модельованій педагогічній системі наукової школи покладається на наукового керівника.

Науково-технічне рішення у формі проєкту засобів моніторингу та діагностування якості освіти детально буде розглянуто в пункті 3.1.3. Закладена в його основу ідея застосування алгоритму проблемного розвиваючого навчання ад'юнктів є найбільш адекватним і відомим теоретико-практичним рішенням сучасності. Адекватність викликам сучасності і майбутній професійній діяльності вченого полягає в тому, що трудова діяльність пов'язана з пошуком нових знань про світоустрій та формування цілісного системного світогляду у майбутніх ад'юнктів-учнів, а останні вирізняються індивідуальною особистістю.

Аналітична складова передбачає визначення критеріїв оцінювання і рівня сформованості методологічної культури ад'юнктів.

Корекція. Ми пропонуємо за необхідності організувати три гілки корекції. Згідно з теорією, вони виступають аксіомами. Корекція надає можливість відстежувати результати розвитку і самовдосконалення та в разі необхідності вносити корективи в безперервний процес розвитку методологічної культури ад'юнктів.

З огляду на зазначене вище, можна зробити висновок, що теоретична модель процесу розвитку методологічної культури в ад'юнктів, насамперед, є цільовим орієнтиром професійного і творчого розвитку, ефективним методом для розробки змісту програми розвитку; визначення форм і методів безперервного розвитку ад'юнктів у системі методичної роботи ВВНЗ в період підготовки в ад'юнктурі; слугує інструментом зворотного зв'язку на основі функцій професійної діяльності і системою їхнього сформованого культурного і професійного зростання; спрямована на визначення

конкретного рівня розвиненості методологічної культури ад'юнктів.

Зовнішнє середовище. Згідно з другим законом педагогіки, у соціалізації діють фактори, що можуть як позитивно, так і негативно впливати на професійну підготовку та розвиток методологічної культури ад'юнктів. З поширенням інтернет-мереж (кіберпростору) поряд з відомими суб'єктами впливу вони стали провідним джерелом впливу [564].

Кіберпростір. Слід зазначити, що на процес розвитку методологічної культури істотно впливає кіберпростір. Без кіберпростору неможливо уявити навчальну та професійну діяльність. Посилення чинних вимог щодо необхідності публікації наукових праць в наукометричних базах породжує проблему як у власників цих баз (забезпечити належний кіберзахист), так і засобів обчислювальної техніки користувачів, які реалізують інформаційну діяльність. Застосування кіберпростору розширює можливості для дистанційної роботи над дисертаціями. В результаті виникає проблема кібербезпеки освітніх інформаційних системах та інформаційних технологій, вирішення якої потребує від користувача застосовувати заходи протидії кібервпливу на інформаційні технології [564; 628; 638; 639].

3.1.1 Метод проєктування варіативної складової освітньо-наукової характеристики ад'юнктів наукової школи

Необхідність в розробці ОНХ ад'юнкта, що успішно випускається з ад'юнктури вищого навчального закладу, науково-дослідної установи, обумовлено результатами атестації та прилюдного захисту кваліфікаційної роботи – дисертації, він повинен відповідати науковому рівню – доктора філософії за визначеним науковим напрямом та спеціальністю, за якою здійснювалась підготовка.

Рівень кваліфікації визначається державним стандартом вищої освіти, а науковий напрям та спеціальність має відповідати переліку Наукових спеціальностей, затвердженому встановленим порядком.

Слід зазначити, що успіх в організації, проведенні та своєчасне завершення кваліфікаційного дослідження залежить від обраної наукової галузі та складності самого

дослідження і може не залежати від рівня підготовленості ад'юнкта. Тому суспільство висуває сучасні вимоги необхідності гарантувати підготовку ад'юнктів до освітньо-наукового рівня доктора філософії.

На поточний момент відсутні практичні рекомендації щодо розробки ОНХ випускника ад'юнктури. Відсутність ОНХ випускника ад'юнктури пояснює той факт, що результат підготовки ад'юнктів не завжди відповідає поставленим цілям, здобувачі захищають дисертаційні роботи не за науковим напрямком їх підготовки.

У зв'язку з цим досі існувала проблема, на яку не звертали належної уваги, саме тому в дисертації сформовано додаткове часткове завдання – обґрунтувати підхід до побудови варіативної частини ОНХ випускника ад'юнктури.

Фундаментальною основою до розроблення ОНХ випускника ад'юнктури послужили методичні рекомендації [387].

Слід зазначити, що 2011 р. було запропоновано оригінальне рішення завдання в НДР «Якість-2011» [547], а саме: обґрунтовано необхідність в розробці ОНХ випускника ад'юнктури; закладено фундаментальні основи до побудови ОНХ випускника ад'юнктури на основах та підходах методичних рекомендаціях [387], але з урахуванням феномену ЗС України.

На підставі розглянутих вимог і рекомендацій [387] нами розроблено структуру зв'язків між складовими ОНХ доктора філософії (рис. В.1).

ОНХ доктора філософії, що є випускником ад'юнктури ВВНЗ або НДУ є нормативним документом, в якому узагальнюється зміст вищої освіти, тобто відображаються цілі вищої військової освіти та професійної підготовки, визначається місце фахівця в структурі галузей науки освіти та економіки держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей особистості.

ОНХ відображає соціальне замовлення на підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб ЗС України з урахуванням аналізу сучасної професійної діяльності, пов'язаної з науковою та науково-технічною діяльністю та вимог до змісту вищої освіти з боку держави.

ОНХ визначає галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої наукової та науково-технічної діяльності випускника ад'юнктури за науковими спеціальностями,

визначеними для потреб ЗС України [477], освітньо-наукового рівня доктора філософії та державні вимоги до властивостей та якостей особи, яка здобула ОР відповідного наукового спрямування.

Метод проєктування варіативної складової індивідуальної освітньо-наукової характеристики ад'юнктів наукової школи. У відповідності до постановки завдання метод проєктування індивідуальної варіативної складової ОНХ ад'юнктів наукової школи включає наступні етапи:

Етап 1. Вибір наукової галузі, яка відповідає профілю підготовки ад'юнктів.

На даному етапі достатньо переконатися у відповідності наукового інтересу наукової школи профілю підготовки ад'юнктів. Математично це виглядає наступним чином (3.2):

$$НГ(A)=НГ(НШ) \quad (3.2)$$

де $НГ(A)$ – наукова галузь, якій відповідає профіль підготовки ад'юнктів в ад'юнктурі;

$НГ(НШ)$ – наукова галузь, за якою науковий керівник може здійснювати підготовку ад'юнктів у науковій школі.

Часто професійного досвіду наукового керівника достатньо, аби здійснювати підготовку ад'юнктів в науковій школі за різними науковими галузями. Тоді вираз (3.2) приймає наступного вигляду (3.3):

$$НГ(A) \neq НГ(НШ). \quad (3.3)$$

Етап 2. Вибір з наукової галузі множини наукових спеціальностей, які відповідають профілю підготовки ад'юнктів.

Як відомо, наукова галузь містить множину наукових спеціальностей (3.4):

$$НГ(A) \{S\} = НШ \{S\} \quad (3.4)$$

де $НГ(A) \{S\}$ – множина наукових спеціальностей конкретної наукової галузі, яка відповідає профілю підготовки ад'юнктів;

$НШ \{S\}$ – множина наукових спеціальностей конкретної наукової галузі, за якою науковий керівник може здійснювати підготовку ад'юнктів в науковій школі.

Етап 3. Вибір, формування множини споріднених напрямків досліджень за обраною науковою спеціальністю із врахуванням вимог формули наукової спеціальності.

Кожна наукова спеціальність (S) охоплює окремі і споріднені наукові напрямки

досліджень (3.5):

$$S \{1, n\} \quad (3.5)$$

де HC – окремо взята наукова спеціальність;

n – кількість наукових напрямків досліджень.

Тоді задачу з формування множини споріднених напрямків досліджень за обраною науковою спеціальністю з урахуванням вимог формули наукової спеціальності можна представити наступним чином (3.6):

$$HC(НШ) \in \{HC\}. \quad (3.6)$$

Етап 4. Формування наукової бази множин актуальних об'єктів та предметів досліджень (3.7):

$$\begin{aligned} O \{1, o\} \\ P \{1, m\} \end{aligned} \quad (3.7)$$

де O – об'єкт дослідження;

P – предмет дослідження.

Етап 5. Формування наукової бази множин актуальних і перспективних тем дисертаційних робіт (3.8):

$$T \{1, t\} \quad (3.8)$$

де T – тема дослідження.

Етап 6. Формування атестаційних вимог до випускника ад'юнктури на підставі діючої нормативно-правової бази.

На даному етапі науковий керівник формує специфічні вимоги наукової школи на підставі атестаційних вимог до випускника ад'юнктури.

Етап 7. Формування під конкретні напрямки досліджень ад'юнктів за обраною науковою спеціальністю та пропозиції щодо поглибленого вивчення розділів філософії розвитку науки і техніки за цими напрямками.

Філософією розвитку науки і техніки є множини (3.9):

$$\begin{aligned} HC \in \{1, n\} \\ O \in \{1, n\} \\ P \in \{1, n\}. \end{aligned} \quad (3.9)$$

У необхідності корегування тем навчальної дисципліни «Філософія» обумовлено

тією обставиною, що досі існує прогалина, на яку не звертають належної уваги. Аналіз типового тематичного змісту дисципліни «Філософія», яку пропонують до вивчення ад'юнктам, повністю відповідає змісту магістерської програми підготовки. Але зважаючи на ту особливість, що сучасна ОНХ відповідає рівню доктора філософії за науковим напрямком, то, вочевидь, ад'юнкти зобов'язані володіти предметними знаннями з Філософії розвитку науки і техніки саме за цією науковою спеціальністю, за якою проводиться підготовка.

Етап 8. Формування вимог до множини знань, умінь, навиків, досвіду та рівня розвиненості методологічної культури.

На даному етапі формуються вимоги до множини знань, умінь, навиків, досвіду та рівня розвиненості методологічної культури, результат подано в табл. А.5 – А.8.

Етап 9. Формування пропозиції щодо варіативної складової індивідуальної ОНХ ад'юнктів наукової школи.

За результатами проєктування варіативної складової ОНХ ад'юнктів наукової школи формуються науковим керівником у вигляді пропозиції до завідувача ад'юнктури щодо включення до нормативної ОНХ ад'юнктів варіативної складової.

Етап 10. Корегування індивідуальної варіативної складової індивідуальної ОНХ ад'юнктів наукової школи в разі необхідності.

Упродовж підготовки ад'юнктів за результатами моніторингу якості підготовки та виконання чинних вимог може виникати помилка невідповідності. Для усунення цього явища передбачається здійснення корегування індивідуальної варіативної складової ОНХ ад'юнктів наукової школи.

3.1.2 Метод проєктування варіативної складової освітньо-наукової факультативної програми наукової школи

Структура та послідовність синтезу ОНП ад'юнктів подано на рис. В.2.

Для безперешкодного забезпечення розвитку методологічної культури у ад'юнктів скористаємося унікальною властивістю факультативу.

Факультатив – «необязательный учебный курс (или учебный предмет), изучаемый в

высшем учебном заведении или школе по выбору студента» [550, с. 174]. Запропонована на ідеї факультативу освітньо-наукова факультативна програма наукової школи є обов'язковим курсом, підготовленим науковим керівником в межах варіативної складової навчального плану.

Варіативна складова навчального плану дає змогу: запровадження факультативів, курсів за вибором, що розширюють обрану закладом освіти спеціалізацію чи світоглядного спрямування; індивідуальні заняття та консультації.

Другою обставиною, яка визначає необхідність у проєктуванні факультативної програми наукової школи, є орієнтовний час, відведений на керівництво, що становить 50 годин на рік. Цього часу, без сумніву, недостатньо для організації якісної підготовки ад'юнктів, а тим більше - для досягнення мети серйозного дослідження, забезпечити розвиток у них методологічної культури. Виходячи з цих обставин, нами рекомендується запровадити в усіх наукових школах освітньо-наукову факультативну програму наукової школи з розвитку методологічної культури.

Метод проєктування варіативної складової освітньо-наукової факультативної програми наукової школи. Метод проєктування освітньо-наукової факультативної програми наукової школи складається з наступних етапів:

Етап 1. Постановка завдання, обмеження у формалізованій формі.

Необхідно за результатами проєктування типової освітньо-наукової факультативної програми наукової школи в контексті програми підготовки ад'юнктів одержати якісний розвиток методологічної культури у ад'юнктів.

Отже, результатом реалізації навчальної діяльності та виховного процесу через типову освітньо-наукову факультативну програму наукової школи є досягнення цілі розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Введемо наступні обмеження:

1) зміст навчання має охоплювати мінімальний перелік навчальних дисциплін (табл. Д.3.1);

2) тематичний зміст має охоплювати інформацію про всі види наукової та науково-педагогічної діяльності.

3) форма реалізації змісту навчання ад'юнктів відповідає педагогічній теорії, а саме:

здобуття методологічних знань відбувається на лекційних заняттях;

формування умінь, навичок та набуття практичного досвіду із застосування методологічної культури на практичних заняттях; самостійних заняттях; лабораторних роботах; наукових семінарах, конференціях тощо.

Етап 2. Формування множини видів професійної діяльності.

Формування множини видів професійної діяльності здійснюється на підставі аналізу чинних законів України у сфері наукової та науково-технічної діяльності, а також розроблених на їх основі підзаконних актах відомчого характеру. Перелік всіх видів професійної діяльності наведений в табл. 1.1, а математично (3.10):

$$ПД(A) \{НОД; НД; НТД; ІАД; НПД; ПрД\}. \quad (3.10)$$

Етап 3. Вивчення методологічних особливостей кожної складової виду професійної діяльності.

Етап 4. Формування множин знань, умінь відповідно до професійної діяльності.

Множини знань, умінь відповідно до професійної діяльності обираються з етапу 8 методу проектування індивідуальних варіативних складових ОНХ ад'юнктів наукової школи.

Етап 5. Формування логічних модулів, які б охопили всі види професійної діяльності ад'юнкта.

Навчальний модуль – це логічна, завершена частина навчального курсу, створена з метою полегшення засвоєння змісту курсу і проведення контролю засвоєння за допомогою рейтингової системи.

Навчальний модуль включає навчальний блок.

Навчальний блок – це набір теоретичних, практичних, лабораторних, індивідуальних і інших модулів різних навчальних курсів з єдиним контекстом, але з різними формами і освітніми технологіями.

Унікальність модульної технології побудови змісту факультативної програми полягає в її головних особливостях:

розчленована змістовна навчальна інформація на невеликі дози; нестандартність вправ, складність яких залежить від рівня підготовленості ад'юнктів;

наявність прямого та зворотного зв'язку, можливість системи контролю науковим

керівником і самоконтролю ад'юнктом. Самоконтроль та можливість покращувати свої інтелектуальні здібності є ключовою задачею навчання ад'юнкта що в кінцевому результаті призведе до саморозвитку інтелекту, а отже і сформованих у нього компетенцій.

Зазначимо, що технологію модульного навчання (ТМО) успішно синтезували з рейтинговою системою оцінки знань, в результаті отримали систему модульно-рейтингової технології навчання. Вона визначає: обов'язкове супроводження контролем знань, умінь і навиків та компетенцій ад'юнктів; закінчений блок інформації включає цільову програму дій і методичне керівництво для досягнення поставлених дидактичних цілей (Г. Лаврентьев [348]); автономна порція навчального матеріалу з цільовою програмою дій ад'юнктів. У модулі чітко можна визначити цілі навчання, конкретні завдання, знання, уміння і навички, компетенції, якими повинен оволодіти ад'юнкт.

С. Рубінштейном встановлено, що в процесі освоєння діяльності існує діалектичний взаємозв'язок між розвитком здібностей і наявністю умінь [496]. З одного боку, формування умінь, здобуття знань припускає наявність відомих здібностей, з іншої – формування здатності до певної діяльності припускає здобуття, знань. Отже, здібності формуються через освоєння умінь, а здатності до методологічної діяльності формуються, розвиваються через методологічні уміння. У зв'язку з цим необхідною є активність самих ад'юнктів, яка може успішно реалізовуватися через активні методи навчання, оскільки через них можна передати діяльність, яка вербальним шляхом не передається (в даному випадку – розумова).

Отже, в обґрунтуванні необхідності побудови структурно-логічної схеми навчальних модулів для гармонізації і упорядкування логіки чергування відпадає.

Етап 6. Логічне структурування модулів в єдину структуру методології організації наукового дослідження. Результат вишикування модулів в єдину структуру методології організації наукового дослідження подано на рис. В.3.

Етап 7. Наповнення змістовних модулів блоками логічних тем.

Подальші кроки з проектування навчального плану (рис. В.4) полягають у формуванні навчальних блоків, кожен з яких націлений на те, щоб сприяти формуванню у випускника ад'юнктури кожної конкретної компетенції з раніше вказаних груп

компетенцій. Звичайно, в ідеалі кожен подальший навчальний блок від першого і до останнього повинен бути сформований не як окрема дидактична одиниця, а як продовження освітнього процесу на основі вже сформованої попереднім блоком компетенцій. Слід зазначити, що тема 1 логічно не витікає із зазначеного переліку навчальних дисциплін. Вона є факультативною і націлена на розвиток ціннісно-світоглядної та мотиваційної складових методологічної культури ад'юнктів.

Етап 8. Наповнення блоків тем заняттями за видами навчальної діяльності.

На даному етапі реалізуються вимоги щодо формування та розвитку умінь, навичок та набуття практичного досвіду із застосування методологічної культури на практичних заняттях; самостійних заняттях; лабораторних роботах; наукових семінарах, конференціях тощо.

Етап 9. Пошук, збір та наповнення відповідною інформацією заняття.

Пошук, збір та аналіз інформації здійснюється за гібридною інформаційною технологією, поданою на рис. В.5. При цьому необхідно враховувати вплив і небезпеку кіберпростору [564; 628; 638; 639].

В дисертації пропонується застосування гібридної інформаційної технології, метою якої є відбір інформації, необхідної для підтримки забезпечення процесу розвитку методологічної культури ад'юнктів. Вона, на нашу думку, поєднує традиційне розуміння інформаційної технології, в основі якої покладені засоби, які безпосередньо або опосередковано контролюються (реалізуються) людиною.

Структура гібридної інформаційної технології подано на рис. В.5.

Суб'єкт діяльності: людина (науковий керівник) і засоби навчання.

Науково-педагогічна та наукова діяльність.

Процеси, що протікають в педагогічній системі наукової школи.

Об'єкт діяльності: людина (ад'юнкт).

Гібридна інформаційна технологія визначається в результаті компіляції і синтезу базових технологічних операцій (процесів), процесів цілісного педагогічного процесу та педагогічних технологій і засобів реалізації.

Базовий технологічний процес заснований на використанні стандартних моделей та інструментальних засобів і буде використаний як складова частина інформаційної

технології. До базового технологічного процесу входить: пошук та збирання інформації; зберігання інформації; опрацювання (обробка) інформації; подання інформації; передавання (трансляція) інформації між людьми.

До процесів цілісного педагогічного процесу входять: навчання, розвиток і виховання.

За результатами застосування методу проєктування освітньо-наукової факультативної програми наукової школи автором розроблено і апробовано факультативну програму наукової школи, зміст якої подано в табл. В.5.

Етап 10. Формування пропозиції щодо включення до освітнього процесу варіативної складової освітньо-наукової факультативної програми наукової школи.

Етап 11. Формування пропозицій щодо удосконалення змісту позааудиторного навчання.

3.1.3 Метод проєктування варіативної складової засобів діагностування якості освіти та підготовки ад'юнктів в науковій школі

На основі результатів аналізу психолого-педагогічної літератури [386; 458; 567] сформулюємо основні вимоги до контролю (діагностування) методологічної культури ад'юнктів у контексті загальної процедури атестації.

Професійна спрямованість контролю зумовлюється цільовою підготовкою ад'юнктів. Тобто контроль має бути спрямований на мету навчання, що формується як перелік професійних знань і умінь, розподілених за рівнями засвоєння навчального матеріалу у відповідно до стандарту професійної підготовки кваліфікованих робітників.

Об'єктивність контролю полягає у визначенні та реалізації такої системи контролю, яка би повністю виключала помилки і суб'єктивні думки наукового керівника під час оцінювання знань і вмінь ад'юнктів.

Для досягнення об'єктивності оцінювання необхідно дотримуватися наступних вимог [386, с. 437 – 438]:

1) інформативності контролю, що передбачає створення такої системи контрольних засобів, яка б охоплювала весь зміст навчального матеріалу і водночас відповідала всім

необхідним рівням його засвоєння;

2) валідності (достовірність) контролю, яка забезпечується відповідністю змісту контролю цілям професійної підготовки ад'юнктів, а тому перевіряти необхідно те, що було вивчено ад'юнктами, що потрібно їм уміти виконувати;

3) надійність контролю забезпечує стійкість результатів, одержаних при повторному контролі;

4) диференційованість контролю передбачає вибір завдань залежно від індивідуальних особливостей ад'юнктів, його темпераменту, складу мислення; вибір способів контролю залежить від змісту професійної підготовки, його складності.

5) систематичність контролю передбачає регулярність його проведення. Тобто, організовуючи освітній процес, науковий керівник має продумати всю систему контролю з урахуванням мети, функцій, видів і методів.

6) прозорість контролю забезпечує обговорення результатів контролю, акцентування уваги ад'юнктів на окремих помилках при написанні дисертаційної роботи. Для цього необхідно розробити критерії оцінювання професійних дій, ознайомити з ними ад'юнктів і під час обговорення окремих аспектів виконання професійних дій прокоментувати результати контролю.

7) Індивідуальність контролю передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного ад'юнкта як при видачі індивідуальних завдань, так і під час їх виконання.

У розвитку методологічної культури ад'юнктів, окрім діагностики навченості майбутніх професіоналів, важливу роль відіграє і діагностика рівня особистісної педагогічної діяльності. Процес діагностики педагогічної діяльності ад'юнктів здійснюється за такими напрямками: виявлення готовності їх до здійснення професійної науково-педагогічної діяльності; визначення рівня сформованості у них науково-педагогічних знань і вмінь; орієнтація на постійний розвиток, саморозвиток, професійне вдосконалення і самовдосконалення; визначення вибору форм і методів організації навчання ад'юнктів, необхідних для професійного зростання; дослідження фактору суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі комунікативного спілкування з колегами, науковим керівником, викладачами; оцінювання під час педагогічної практики результативності науково-педагогічної діяльності ад'юнктів в цілому.

У положенні та інструкції визначено загальний підхід до діагностування. Проте засоби діагностування якості атестації ад'юнктів є складовою стандарту вищої освіти вищих навчальних закладів.

Засоби діагностування якості атестації ад'юнктів визначатимуть стандартизовані методи, які призначені для кількісного та якісного оцінювання здобутого особою рівня знань, сформованості умінь, навичок, професійних, світоглядних якостей, професійної та методологічної культури.

На даний час питання діагностування рівня розвиненості методологічної культури ад'юнктів не є предметом уваги системи підготовки ад'юнктів, окрім нашого дослідження, тому відсутні критерії та засоби діагностування рівнів розвитку методологічної культури. Виходячи з цих обставин, необхідно вибудувати майбутню модель засобів діагностування рівнів розвитку методологічної культури.

Пропонуємо до засобів діагностування рівнів розвитку методологічної культури включити: заліки; кандидатські екзамени; відгуки (наукового керівника) щопівроку та щорічні про успішність; відгуки (кафедри та/або лабораторії, експертів спеціалізованої ради, офіційних опонентів, наукового суспільства) на автореферат дисертації; відгуки (кафедри або лабораторії, експертів спеціалізованої ради, офіційних опонентів) на дисертацію; атестацію (захист кваліфікаційної роботи – дисертації).

Методологія проектування ЗДЯ схематично подано на рис. В.6. Потребу у діагностуванні рівня розвиненості методологічної культури ад'юнктів доречно розглядати в контексті побудови варіативної частини засобів діагностики якості випускників ад'юнктури.

Таким чином, варіативною частиною ЗДЯ випускників ад'юнктури має стати нормативний документ ВВНЗ, в якому встановлюються вимоги до стандартизованих методів, призначених для кількісного і якісного оцінювання ступеня досягнення ад'юнктами цілей (змісту) навчання та рівня розвиненості методологічної культури.

Критерії діагностування рівнів розвиненості методологічної культури ад'юнктів

Наукометричні засоби діагностування успішності підготовки ад'юнктів набувають широкого впровадження. Але залишається проблемним питання

забезпечення об'єктивності оцінювання не лише діяльності ад'юнктів, але з діагностуванням розвиненості методологічної культури, пов'язаної з її комплексною складовою.

Періодичність оцінювання діяльності ад'юнктів визначена Положенням [466], а отже, існує проблема об'єктивності оцінювання. За час навчання ад'юнкти зобов'язані виконати формалізовані чинні вимоги. Одночасно на наукових керівників покладається зобов'язання двічі на рік оформлювати відгук про роботу закріплених за ними здобувачів.

Необхідно обґрунтувати критерії діагностування методологічної культури ад'юнктів. Відповідно до критеріїв визначити показники їх розвиненості.

Вимоги та обмеження. Критерії діагностування рівнів розвиненості методологічної культури ад'юнктів мають не виходити за межі контексту професійної підготовки ад'юнктів.

Аналіз науково-педагогічної літератури і публікацій вчених, які досліджували питання обґрунтування критеріїв діагностування компетентності та культури розкриті в роботах: [6; 32; 36; 19; 17; 114; 349; 360; 407; 490, 489; 488, 491, 492; 593, 596; 626; 37; 38; 33; 34; 257; 266; 31; 30; 35; 526; 39; 525; 62]. Авто роботи [424, С.333 – 341] відзначає, що в наш час відомо більше 50 методів оцінки якості результатів наукових досліджень і розробок, однак строго визначених уніфікованих і інституалізованих методів оцінки цих результатів досі не існує. Якісно по-новому до рішення цієї задачі підійшов А. Михалев [392], досвід якого заслуговує детальнішого вивчення.

При формулюванні системи критеріїв і показників будемо дотримуватися принципів: аналітичність, вимірюваність, об'єктивність, оцінюваність, повнота охоплення, системність, універсальність та ін. (М. Нещадим [407]).

Модель оцінювання, запропонована в роботі [349], не ефективна під час планового освітнього процесу, оскільки знадобиться затратити істотний час, відведений на екзамен.

Унікальність роботи [360] в тому, що подані критерії та індикатори мають велику кореляцію до наших компонентів методологічної культури, а саме: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

Використання цих індикаторів на екзамені або заліку вкрай незручно та не передбачено загальним регламентом [466, 163]. Як ми можемо побачити з останнього

стовпчика таблиці (методу діагностування), для діагностування потрібно застосовувати спеціалізовані тести. Ми переконані:

по-перше, таких тестів не буде у використанні на практиці, оскільки процес діагностування у часі розтягнеться на невизначений термін;

по-друге, діагностування відбувається в процесі констатації професійної компетентності і не відбувається розриву;

по-третє, тематика дисертацій не дозволяє однобоко корегувати процес підготовки (не є предметом і об'єктом педагогіки корекції).

В рамках нашого дисертаційного пошуку були визначені наступні об'єктивні показники методологічної культури ад'юнктів: поточні оцінки; оцінки за результатом складання кандидатських екзаменів; загальна кількість публікацій на етапі навчання в ад'юнктурі; кількість наукових статей щорічно: індивідуальних наукових статей; наукових статей у співавторстві; кількість публікацій різних категорій: індивідуально підготовлених тез; тез, підготовлених у співавторстві з науковим керівником; кількість доповідей на конференціях різного статусу, підготовлених за період навчання в ад'юнктурі (внутрішньоінститутські, міжінститутські, всеукраїнські, міжнародні конференції); індивідуальних методичних розробок; методичних розробок у співавторстві з викладачем (науковим керівником); правильність оформлення дисертації; готовність рукопису дисертації до захисту; готовність автореферату дисертації; впровадження результатів дослідження в практику.

Як суб'єктивні нами розглядаються критерії, що відображають характер внутрішньо особових змін, психологічних новоутворень, що формуються і виявляються в діяльності і поведінці ад'юнкта. В основу цих показників був покладений принцип самостійності реалізації методологічної культури, оскільки саме ця характеристика є найважливішою при визначенні культури суб'єкта.

Розглянуті вище критерії лягли в основу методу, розробленої для вирішення часткового завдання цього дослідження: анкети для ад'юнктів і анкети для експертів з числа наукових керівників.

Послідовний аналіз взаємозв'язків об'єктивних і суб'єктивних показників культури дозволив прослідкувати процес розвитку методологічної культури ад'юнктів і зміну ролі

об'єктивних критеріїв якості їх підготовки.

В дисертації ми пропонуємо наступну систему критеріїв розвитку методологічної культури ад'юнктів: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-розвивальний та суб'єктно-рефлексивний (табл. А.5 – А.8, В.6).

Про рівні сформованості методологічної культури ад'юнкта можна судити, перш за все, за результатами методологічної експертизи, здійсненої й оформленої здобувачем вченого ступеня (кандидатська або докторська дисертація).

І експертна оцінка, і самооцінка культури ад'юнктів в цілому пов'язані з об'єктивними показниками якості підготовки ад'юнктів. Характер і ступінь взаємозв'язків об'єктивних показників і оцінок компетенцій змінюється залежно від року навчання в ад'юнктурі.

Таким чином, система діагностування під час атестації має засвідчити ступінь досконалості ад'юнкта, досягнутий за час навчання в ад'юнктурі. Тобто наша задача є аналогічною до тієї, що вирішувалась в роботі [392].

Культурологічна характеристика ад'юнктів подана в табл. В.7. Графічна інтерпретація розвитку методологічної культури ад'юнкта, в якій використані п'ятибальні оцінні шкали по обох усередненим значеннях Z і D . Побудуємо ZD -складову методологічної культури ад'юнкта (див. рис. В.7) за аналогію до тієї, що запропонував А. Михалев [392, с. 5–12].

Як видно з рисунку, бісектриса відповідає ідеально збалансованими Z і D складової культури, рівнем розвиненості проставлені уздовж бісектриси цифрами. При цьому лівіше за лінію MM заштрихована область $З$ некомпетентності фахівців (з оцінками нижче за 2 бали). Інакше кажучи, лінія MM на полі розділяє фахівців на «дилетантів» і «ерудитів». Аналогічно цьому лінія NN відокремлює область $Д$ некомпетентності фахівців (з оцінками також нижче за 2 бали), будучи межею між «пасивними» і «активними» фахівцями на діяльнісному «полі». Бісектриса визначає ідеально збалансовану ZD -складову методологічної культури, значення якої в балах показане уздовж цієї прямої числами 4, 9, 16, 25 і так далі аж до величини 50.

Доречно відзначити, що одна і та величина добутку ZxD може бути отримана при різних величинах співмножників Z і D . Ця властивість моделі відповідає деякій

взаємозамінній компетенцій, коли брак знань ад'юнкта може компенсуватися за рахунок діяльнісної складової компетенції: «наполегливістю», «працьовитістю», «прагненням до самоосвіти» тощо.

Таким чином, обґрунтовані критерії та відповідно їм індикатори дозволяють оцінити розвиненість методологічної культури ад'юнктів.

Оскільки система підготовки ад'юнктів передбачає повноцінний їх професійний розвиток, тому очевидно критерії та індикатори розвиненості методологічної культури будуть використовуватися опосередковано під час оцінки професійної компетентності.

Етапи та рівні оволодіння методологічною культурою ад'юнктами

Автор роботи [502, с. 60] пропонує цілковито логічні рівні сформованості методологічної культури, очевидні для оцінювання експертами на етапі експертизи дисертаційної роботи ад'юнкта, проте ці критерії не універсальні (табл. В.8).

Етапи оволодіння методологічною культурою ад'юнктами, на нашу думку, корелюють з у явленням в роботі [132]. Виділимо наступні етапи оволодіння ад'юнктами методологічною культурою (табл. В.9).

Таким чином, високий рівень методологічної культури виступає суттєвим підґрунтям для набуття ад'юнктом професіоналізму і сприяє саморозвитку й самореалізації його професійних і наукових планів.

Метод моніторингу та діагностування методологічної культури ад'юнктів в контексті загальної процедури атестації. З метою забезпечення наукового керівника засобом якісного і кількісного визначення рівня розвиненості компонентів методологічної культури ад'юнктів на етапі навчання в ад'юнктурі, а також своєчасність реагування за результатами моніторингу контрольних точок необхідно розробити метод моніторингу та діагностування методологічної культури в контексті загальної процедури атестації.

Призначення методу моніторингу та діагностування методологічної культури в контексті загальної процедури атестації полягає у визначенні якісного і кількісного рівнів розвиненості компонентів методологічної культури ад'юнктів на етапі навчання в ад'юнктурі, а також надавати можливість своєчасного реагування за результатами моніторингу контрольних точок.

Вихідні дані: оціночні значення в контрольних точках.

Необхідно одержати: розрахункові значення компонентів методологічної культури ад'юнктів.

Прийнятті обмеження: вихідна інформація щодо методологічної культури.

При діагностуванні стикаємось з феноменом: в чистому вигляді підготовка не ведеться за переліченими складовими.

У відповідності до постановки завдання, вихідних даних та обмежень метод моніторингу та діагностування методологічної культури ад'юнктів в контексті загальної процедури атестації включає наступні етапи:

Етап 1. Пошук, збір та аналіз вихідних даних, необхідних для діагностування методологічної культури ад'юнктів.

На даному етапі науковий керівник шляхом інформаційної діяльності здійснює пошук, збір та аналіз вихідних даних, необхідних для діагностування методологічної культури ад'юнктів. Як правило, в діяльності використовується АРМ з налаштованим програмним забезпеченням та підключенням до мережі Інтернет.

Етап 2. Декомпозиція компонентів методологічної культури ад'юнктів за навчальними дисциплінами.

Виходячи із запропонованої структури методологічної культури ад'юнктів та предметних зв'язків з навчальними дисциплінами, які ставляться у відповідність (3.11):

$$K_{MK} = (\text{Навчальна Дисципліна})_i \quad (3.11)$$

сформуємо перелік навчальних дисциплін, при опануванні яких розвиваються компоненти методологічної культури ад'юнктів, табл. В.10.

Етап 3. Формування наукової бази множини контрольних точок оцінювання.

Теоретичним базисом для формування множини контрольних точок оцінювання є ідея побудови ідеалізованого графіку розвитку методологічної культури на підставі розробок авторів [378].

Процес формування та розвиток методологічної культури відбувається в рамках багатьох дисциплін і практичних видів навчальної діяльності. Освоєння частини методологічної культури можна представити як підпроцес формування загально-професійної культури та компетентності. Тоді входом в підпроцес предметного формування компонентів та складових методологічної культури буде рівень

сформованості компонентів культури при вивченні попередніх дисциплін, а виходом – рівень сформованості частини культури, що означає успішне досягнення цільового результату в предметній галузі. Модель процесу формування компонентів та складових методологічної культури ад'юнкта можна представити через послідовно-паралельно реалізовані підпроцеси формування компонентів та складових методологічної культури в рамках освоєння окремих дисциплін та практичної підготовки (рис. В.8).

В рамках освітньо-наукової програми підготовки ад'юнктів необхідно розробити цілу мережу подібних паралельних процесів для контролю перебігу процесу розвитку методологічної культури.

Етап 4. З'ясування суб'єктивних думок осіб, відповідальних за оцінювання в контрольних точках.

Враховуючи це, ми об'єднали шляхом укрупнення за науковим та педагогічним напрямками (табл. В.11).

Етап 5. Аналіз оцінок з навчальних дисциплін, отриманих ад'юнктами з контрольних точок.

Етап 6. Перевірка на виконання ад'юнктами умов допуску до атестації.

Перевірка на виконання ад'юнктами умов допуску до атестації здійснюється на підставі критеріїв.

Етап 7. Заповнення відповідних розділів розрахункової таблиці оцінювання одержаними з контрольних точок результатами.

Сума балів за поточний навчальний рік визначається простим підсумовуванням всіх балів за виконання мінімальних формалізованих вимог. У разі перевиконання видів за окремими показниками, за цим видом діяльності береться середня арифметична оцінка балів. Результати занотуються до табл. В.12.

Атестація за півріччя навчання може робитися за встановленою формою, однак слід пам'ятати, що в цьому випадку вона не може бути догмою.

Аналіз та оцінку результатів слід проводити з метою відпрацювання задуму та рішення щодо успішності чи неуспішності навчання та виконання всіх формальних вимог, передбачених чинним Положенням [466], ад'юнктом.

Такий пункт, як авторські свідоцтва на винаходи, патенти на винаходи, свідоцтва на

корисну модель, патенти на промисловий зразок, програми для комп'ютера, в цілому можуть прийматися до уваги з огляду на достовірність, оцінку ефективності і, згідно з сучасними вимогами, можуть замінювати одну наукову статтю.

Дипломи, почесні грамоти й інші заохочення, отримані на міжнародних і всеукраїнських конкурсах наукових робіт, тематика яких відповідає темі дисертації, на жаль, є лише власним показником активності. На жаль, при державній атестації додаткові фактори не враховуються і не мають жодної ваги.

Представлений в роздрукованому вигляді і схвалений науковим керівником і кафедрою розділ дисертації з підтверджувальним записом в індивідуальному плані ад'юнкта є також розмитим показником, який оцінити практично не можливо без застосування наукової міждисциплінарної призми у формі експертної оцінки успішності виконання ад'юнктами індивідуального плану.

Запропоновані інновації дозволяють відійти від індикатора – показника результативності ад'юнктури [31]. Ми погодимося з думкою авторів роботи [32], що результативність підготовки ад'юнктів випадковим чином залежить від обраної наукової галузі та спеціальності, за якою проводиться кваліфікаційне дослідження.

Умовою успішного завершення навчання здобувача вченого ступеня в ад'юнктурі є подання рукопису дисертації до спеціалізованої вченої ради. Виходячи з суб'єктивних факторів складності завершення дисертаційної роботи своєчасно [32] та неподання вчасно рукопису дисертації до спеціалізованої вченої ради, здобувач не гідний до призначення на вакантні посади наукових чи науково-педагогічних кадрів. Зазначимо, що спільним для всіх наукових галузей дисертаційних праць є методологія. Складність наукового пошуку ад'юнктів залежить від наукового пізнання обраної наукової спеціальності. Отже, виходячи з цього, ад'юнкт, незалежно від обраної наукової спеціальності, за час підготовки за освітньо-науковою програмою повинен оволодіти методологією організації дисертаційного процесу [256]. Якісним показником оволодіння методологією організації кваліфікаційного дослідження буде виступати методологічна культура ад'юнкта. Це надає можливість відійти від показника результативності ад'юнктури за показником кількості захищених дисертаційних робіт до якісного показника, що характеризує професіоналізм ад'юнкта – методологічної культури.

3.2 Модель науково-методичного супроводження ад'юнктів

Відомо, що на якість підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації впливає велика множина факторів, одним з яких є науково-педагогічна роль керівника наукової школи [70], в стінах якої формується певна традиція підготовки наукових кадрів [374]. Набуття професіоналізму ад'юнкта відбувається в процесі наукового спілкування з керівником. Це гармонійне спілкування називається науково-методичним супроводом [501].

Поняття науково-методичного супроводу – досить багатогранне і динамічне у своєму розвитку як категорія педагогічної і професійної освіти.

Тим не менш під науково-методичним супроводом розуміється контекст наукового керівництва навчально-пошуковою діяльністю ад'юнктів.

В законах України про вищу освіту, наукову та наукову-технічну діяльність під науково-методичним супроводом немає чіткого розуміння регламенту відносини наукового керівника з ад'юнктом, а тому, на нашу думку, його було необхідно розробити [457; 261]

В залежності від того, чи перебуває ад'юнкт в науковій школі чи ні, можна пояснити відмінності у відносинах [374]. А це, перш за все, порядок реалізації виховного процесу, що носить традиційний характер, не відповідає сучасним умовам [267; 603].

Також з точки зору виховної складової науково-методичного супроводу ад'юнктів є цікавою думка Б. Ананьєва, що: «Воспитание подобно управлению принято определять как целенаправленное социальное воздействие на индивида и общественное формирование личности» [3, с. 154]. У справі виховання і навчання основними функціями педагога є його функції як керівника й організатора. Іншими словами, можна сказати, що навчати і виховувати ад'юнктів – це означає управляти ними.

Зразком високого рівня педагогічного спілкування в роботі [108] є методика Л. Толстого. «Воспитательный же элемент лежит в преподавании наук, в любви учителя к своей науке и в любовной передаче ее, в отношении учителя к ученику. Хочешь наукой воспитать ученика, люби свою науку и знай ее, и ученики полюбят и тебя, и науку, и ты воспитаешь их; но ежели ты сам не любишь ее, то сколько бы ты ни заставлял учить, наука не произведет воспитательного влияния. И тут опять одно

мерило, одно спасенье, — опять та же свобода учеников слушать или не слушать учителя, воспринимать или не воспринимать его воспитательное влияние, т.е. им одним решить, знает ли он и любит ли свою науку» [539, с. 64]. Це доводить, що умовою забезпечення якісного розвитку методологічної культури ад'юнктів є ставлення задіяних до освітнього процесу наукових, науково-педагогічних працівників, а головне наукових керівників до організації науково-методичного супроводження ад'юнктів.

При здійсненні наукової діяльності вчений повинен дотримуватися таких основних вимог, як прагнення Істини, бути чесним та дотримуватися авторського права. Розглянемо більш детально зазначені морально-етичні вимоги до вченого під час проведення наукових досліджень.

Найвищим обов'язком вченого у науковій роботі є прагнення Істини. Йдеться про те, що заради Істини вченому необхідно відсторонитися від своїх симпатій, антипатій та інших обставин, що можуть впливати на кінцевий результат досліджень спотворюючи Істину. Цей науковий ідеал був відомим вже у Античності, що підтверджує широковідомий вислів Аристотеля: «Платон мені друг, але істина дорожче». Історія науки зберігає імена й інші подвизників, таких як Дж. Бруно, які не зріклися своїх наукових переконань навіть перед загрозою найтяжчих випробувань [388, с. 11].

Результатом навчально-виховного процесу науково-методичного супроводу ад'юнктів є здобуття знань, формування умінь, навичок, компетенцій та розвиток культури взаємовідносин.

Практична фаза розвитку професійного досвіду, культури ад'юнкта, на нашу думку, здійснюється, найімовірніше, в час самостійної роботи, як наслідок – продовження позитивного отримання досвіду. В процесі самостійної роботи ад'юнкти звертаються за методичною допомогою до свого наукового керівника. В ході діалогу між ад'юнктом та науковим керівником протікає неформальне спілкування, в ході якого відбувається трансляція методологічної культури своєму учневі.

Структурну модель суб'єктно-об'єктної взаємодії наукового керівника з ад'юнктом в процесі науково-методичного супроводження, що описує даний процес, подано на рис. 3.2.

Цікавим, з точки зору виховної складової науково-методичного супроводу

ад'юнктів, є вислів Ф. Дистервега, а саме: «Плохой учитель преподносит истину, хороший – учит ее находить» [125, с. 161]. Цим він підкреслює особливу важливість у створенні такої освітньо-виховної атмосфери, при якій ад'юнкт сам почне знаходити відповіді на питання.

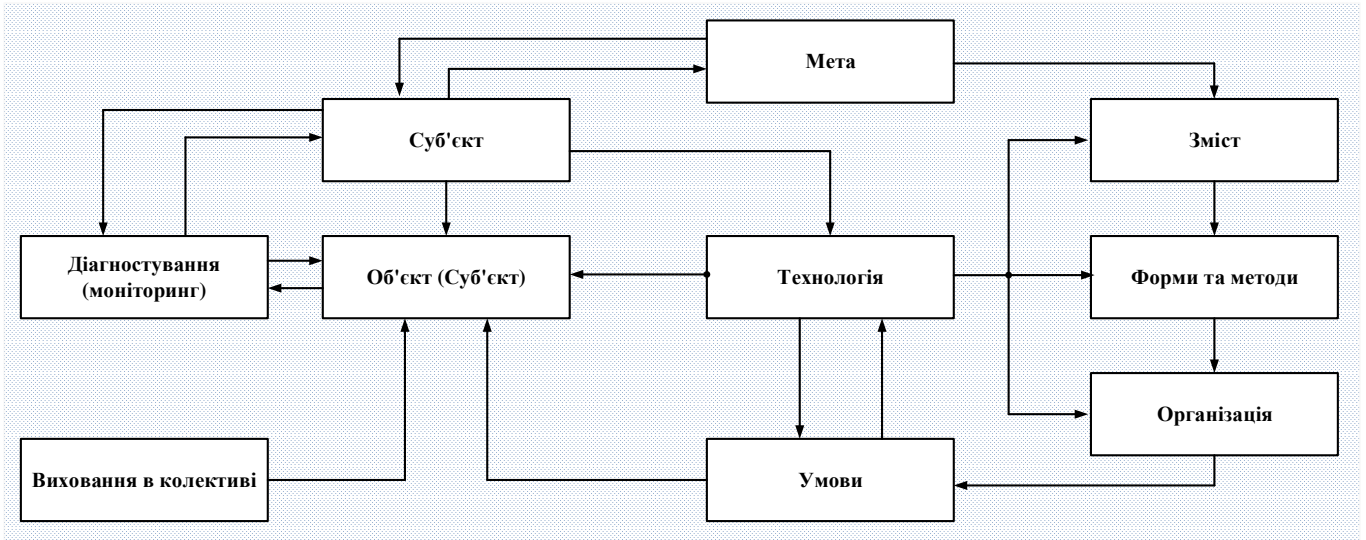

Рисунок 3.2 – Структурна модель суб'єкт-суб'єктної взаємодії
(науковий керівник та ад'юнкт)

Для реалізації цієї істини слід дотримуватися принципу самостійної роботи ад'юнкта в технології науково-методичного супроводу, а взаємодію між науковим керівником та ад'юнктом за алгоритмом [366], спрямувавши йому подальший розвиток й інтерпретувавши для вирішення нашого завдання (рис. 3.3).

Вчений повинен:

швидко передавати власні наукові результати колегам, однак не квапитися з публікаціями;

сприймати нові ідеї, але не піддаватися інтелектуальній моді;

прагнути здобувати знання, що матиме високу оцінку колег, але працювати не звертаючи увагу на оцінку результатів своїх досліджень;

захищати нові ідеї, але не підтримувати необачні висновки;

докладати максимальних зусиль, щоб знати наявні роботи у своїй галузі, однак пам'ятати, що ерудиція іноді гальмує творчість;

пам'ятати, що знання універсальні, але не забувати про те, що наукове відкриття прославляє націю, представником якої воно здійснено;

вчитися у визнаних науковців і наслідувати їх, але зберігати власну індивідуальність;

виховувати молоде покоління учених, але не присвячувати цьому надто багато часу тощо [390; с. 16].

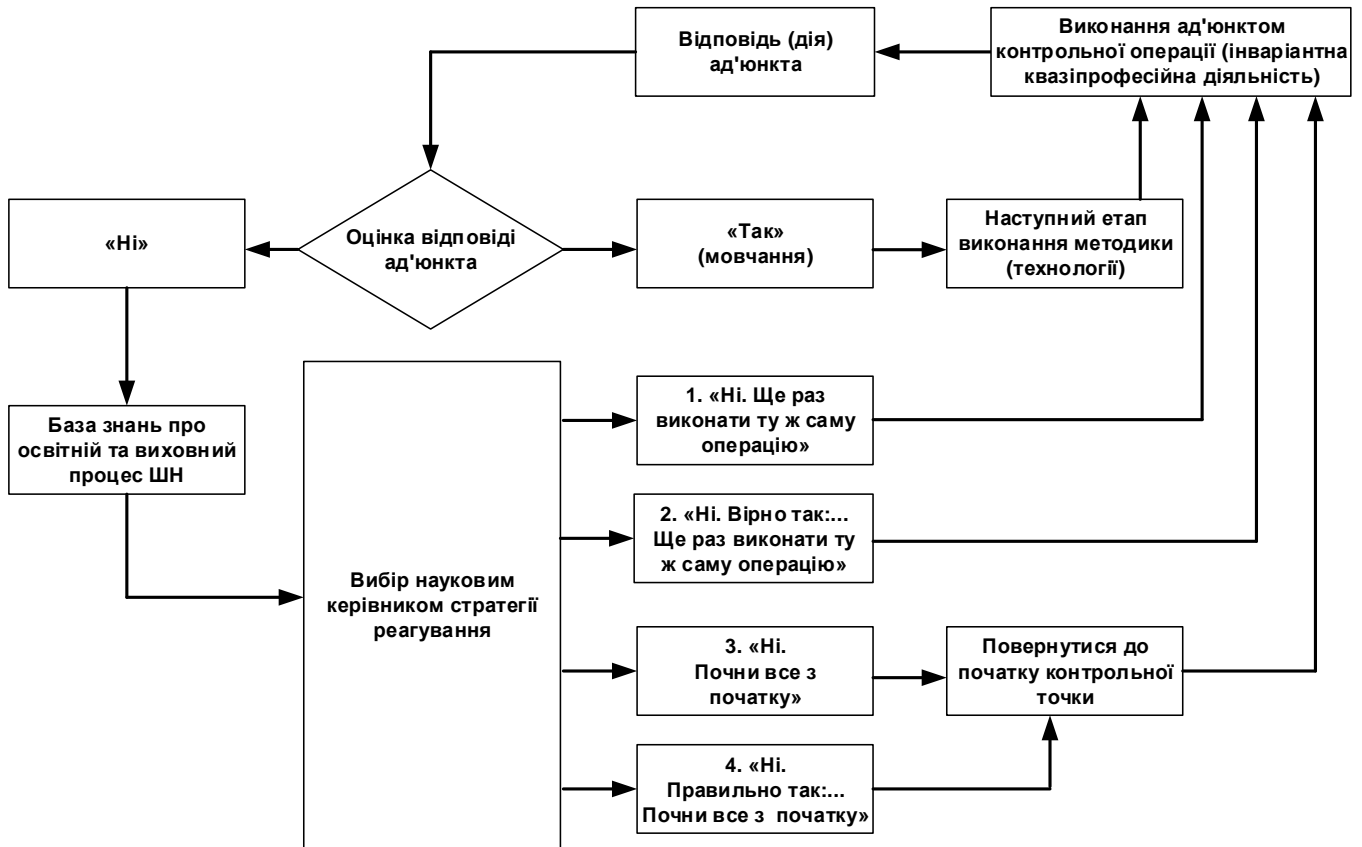

Рисунок 3.3 – Алгоритм суб'єкт- суб'єктного реагування
(наукового керівника на результат дії ад'юнкта)

Головні взаємодії у відносинах ад'юнкта та наукового керівника подано в табл. В.13-В.15. З погляду психології, у процесі навчання відбувається засвоєння знань, що є перетворенням зовнішнього досвіду у внутрішні якості особистості, тобто це процес інтеріоризації соціального досвіду у внутрішній план. Цей процес відбувається за таких етапів:

- 1) сприймання, тобто відображення у свідомості окремих рис предмета при їх безпосередньому впливі на органи чуття (зорові, моторні, тактильні відчуття);
- 2) ідентифікація предметів та явищ, знакових форм, предметної наочності, словесної інформації викладача;
- 3) розуміння — з'ясування будови, складу, призначення, відкриття причин, мотивів процесу або явища, що вивчається. В основі розуміння лежить встановлення зв'язків між

новим матеріалом та раніше вивченим, що, у свою чергу, є підґрунтям для більш глибокого та різнобічного засвоєння навчального матеріалу;

4) осмислення, що передбачає встановлення зв'язків на основі порівняння, оволодіння сутністю, смыслом того, що вивчається. Осмислення навчального матеріалу супроводжується формуванням в учнів певних відношень до нього, розуміння його соціальної ролі (зокрема, практичного значення, особистісної значущості);

5) узагальнення знань — це виділення та систематизація знань, об'єднання їх за ознаками в певні групи. Це вищий (порівняно з осмисленням) ступінь абстрагування від конкретного до загального, перехід від з'ясування смислу до визначення поняття;

6) закріплення, що є повторним осмисленням вивченого з позицій власного "Я". Воно природно потребує залучення механізмів пам'яті, однак не зводиться до механічного заучування фактів, визначень. Ефективність закріплення знань обумовлена системою вправ під час використання знань на практиці;

7) заключний етап — застосування. В його основі лежить процес зворотного переходу від абстрактного до конкретного, тобто конкретизація. Застосування знань може здійснюватися в різноманітних формах і видах діяльності залежно від специфіки матеріалу, що вивчається.

Методи роботи наукового керівника та діяльності ад'юнктів представлено за технологіями: алгоритмом проєктної технології (табл. В.13); алгоритмом програмованого навчання (табл. В.14); алгоритмом проблемного навчання (табл. В.15) трансформували ідеї [544; 543; 542].

Навчання ад'юнктів через наукове дослідження

Процес навчання – це вид педагогічної діяльності, компонент ЦПП, тому його структурні компоненти ідентичні їх структурі, з додаванням певної специфіки.

Процес навчання в ад'юнктурі є процесом взаємодії наукових та науково-педагогічних співробітників, залучених до освітнього процесу, наукових керівників (викладання) та ад'юнктів (учіння).

В процесі навчання відбувається активна взаємодія двох суб'єктів освітнього процесу науково-педагогічних співробітників або наукових керівників та ад'юнктів відповідно до здійснюваної ними діяльності (у кожного з них протікає субпроцес –

викладання та навчання).

Це не технічна сума, а цілісність, що виражається єдністю всіх компонентів. Призначення діяльності науково-педагогічних співробітників або наукових керівників (його мета) не просто передавати методологічні знання, а організувати активну діяльність самих ад'юнктів зі здобуття нових методологічних знань.

Про рівень успіху у дидактиці можна дізнатися через систему прямого зв'язку між науково-педагогічним співробітником або науковим керівником та ад'юнктом, та зворотному: ад'юнкт – науково-педагогічним співробітником або науковим керівником. Зворотний зв'язок необхідний не лише науковому керівнику, щоб контролювати ефективність або неефективність процесу навчання, він потрібний і ад'юнкту, оскільки допомагає йому робити висновки щодо результатів своїх зусиль, успіхів, дає змогу повірити у свої сили та можливості.

Структура взаємодії в процесі розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Для пошуку ефективного методу розвитку ад'юнктів звернемося до методів, які набули підтвердження як ефективні з точки зору розвитку [148, с. 46], а саме: проблемні методи (активні), які сприяють організації пошуково-дослідницької діяльності, спрямованої на вирішення проблемних задач; інтерактивні методи (пасивні) із застосуванням комп'ютерних технологій.

На думку вченого, всі методи навчання зводяться до інформаційно-пасивних і проблемно-активних.

Для навчання і розвитку дорослих в дослідженнях [435; 378; 459, с. 173] автори оперують ефективними партисипативними методами.

Партисипація передбачає включення людини в активний процес розвитку через зворотний зв'язок, елементи свободи вибору змістових складових методологічної культури – для досягнення індивідуального розвитку.

Грунтуючись на зазначених дослідженнях і враховуючи структуру функціональних компонентів методологічної культури ад'юнктів, ми визначили такі групи партисипативних методів: методи суб'єкт-суб'єктної взаємодії; методи формування методичних умінь ад'юнктів; методи творчого розвитку особистості; методи контролю. До групи партисипативних методів суб'єкт-суб'єктної взаємодії ми включили: методи

педагогічної взаємодії.

Метод педагогічної взаємодії, залучений для розвитку в ад'юнктів культури, побудований на діалоговій основі. Реалізація його здійснюється через організацію парної або групової взаємодії ад'юнктів у вигляді бесід, проблемних бесід, дискусій (форум-обговорення, симпозіум, дебати, круглий стіл), обміну методичними ідеями. Практикою доведено, що дискусія займає центральне місце у розвитку професійної культури, оскільки вони володіють значним досвідом, розвинутим самостійним мисленням, уміють аргументувати й обґрунтовувати свою точку зору. Тож на підставі цього ми переконані, що також ефекту буде досягнуто і в розвитку методологічної культури ад'юнктів. Водночас, дискусія забезпечує активну особистісну позицію, котра сприяє глибшому засвоєнню знань; у процесі дискусії можна змінити або переглянути свою думку; активна участь у дискусії розвиває комунікативні якості. Однак досить важливим є те, що дискусія сприяє організації інтенсивної мисленневої і ціннісно-орієнтованої наукової та/чи науково-педагогічної діяльності.

Діалог є одним з ефективних методів, що актуалізують вдосконалення комунікативної взаємодії ад'юнктів. Гуманність діалогового спілкування ад'юнктів передбачає рівноправність взаємодіючих сторін і включає такі якості наукового керівника (педагога), як повага до думок партнера зі спілкування, довіра до нього, чуйність і прихильність.

За методом проблемного навчання науковий керівник не повідомляє готові знання, а організовує і орієнтує ад'юнктів на їхній самостійний пошук. Поняття, закономірності, теорії пізнаються у процесі спільного пошуку, спостереження, аналізу фактів, розумової діяльності, результатом чого є самостійно набуті знання.

Позитивними сторонами застосування такого навчання науковим керівником є зона найближчого розвитку розумових здібностей ад'юнктів, інтересів, творчих сил.

Пошуково-дослідницька технологія (навчання) розвитку у ад'юнктів методологічної культури. На етапі висунування гіпотези ми висунули ідею, що для розвитку методологічної культури ад'юнктів доцільно використовувати технологію проблемного пошуково-дослідницького навчання. Ця технологія ґрунтується на дослідженнях [139], ідея яких полягає в тому, що алгоритм дій студентів дозволить

сподіватися на отримання гарантованих результатів (саме вирішення і розвиваючий ефект). Скористаємось цією ідеєю, але попередньо адаптуємо алгоритм саме ад'юнктів для вирішення задачі дослідження.

Ад'юнкт на початковому етапі дисертаційної роботи як правило отримує наукове завдання дослідження в готовому, сформульованому вигляді. Від ад'юнкта потрібно максимально зрозуміти його і прийняти. Зрозуміти завдання означає усвідомити приховану від зовнішнього погляду проблему, тобто таку розстановку окремих її елементів, яка породжує процес мислення і направляє його на зняття «перешкод», – несумісно побудованих компонентів завдання. Показником ухвалення є прагнення змінити формулювання окремих умов, одні слова і вирази замінити іншими і т.д., тобто переформулювати завдання по-своєму.

На просунутому етапі навчання ад'юнкт повинен навчитися аналізувати ситуацію і формулювати приватні завдання дисертації.

Навчання не виконуватиме розвиваючу функцію, якщо при вирішенні системи завдань діяльність ад'юнкта обмежується репродуктивними діями, але не включає механізму власної аналітико-синтетичної діяльності.

Суть пошуково-дослідницької технології навчання (розвитку) ад'юнктів полягає в тому, щоб побудувати навчальне пізнання як систему завдань і розробити засоби (прийоми) для того, щоб, по-перше, допомогти ад'юнктам в усвідомленні завдань, що ставляться, по-друге, знайти способи вирішити проблемні ситуації найкориснішим для ад'юнкта способом, і, по-третє, навчити їх бачити і аналізувати проблемні ситуації, вичленити проблеми і завдання.

Діяльність при вирішенні задачі можна розділити на чотири види: репродуктивна, алгоритмічна, така, що трансформує, і творчо-пошукова. У першому виді діяльності проблема близька до нуля, а кожен подальший вид повинен мати більший рівень проблемності. Будь-який навчальний текст може складатися з різного поєднання завдань всіх названих типів.

Репродуктивні завдання вирішуються за заданою в словесній формі програмою виконання всіх елементарних кроків з вказівкою умов їх застосування.

Алгоритмічні завдання вирішуються за алгоритмом, заданим у вигляді формули,

правила, тобто для вирішення необхідно трансформувати цей алгоритм в розгорнену програму. Тому при вирішенні такої задачі використовуються і дії неалгоритмічного, проблемного характеру.

У трансформованих завданнях, коли треба застосовувати відомі формули в нових ситуаціях, евристичні кроки грають провідну роль.

Основою вирішення творчо-пошукових завдань є поєднання логічного аналізу й інтуїції. Інтуїція – це здатність безпосереднього відчуття істини без попереднього логіко-евристичного міркування. Вона пов'язана як з накопиченим досвідом і здобутими знаннями, так і з природженими задатками, які в сукупності визначають здатність людського мозку здійснювати «скачки» в процесі пізнання. Інтуїція є несвідомою формою психічної діяльності, яка використовує неусвідомлювану, виключену з активної роботи свідомості інформацію. При цьому сам процес обробки інформації не усвідомлюється людиною, а в свідомості проявляється лише його результат. Ад'юнктіві здається, що на нього «послано осяяння». Це і є момент «стрибка», або інсайт. Зовнішній інсайт виглядає як логічний розрив, «стрибок» у мисленні.

Інтуїтивне пізнання характеризується, по-перше, неусвідомленістю, нерозчленованістю процесу. По-друге, щоб інтуїція була цілеспрямованим процесом, щоб викликати підсвідому діяльність, необхідне свідоме попереднє зусилля і напруга. І по-третє, інтуїтивні рішення завжди супроводжуються емоційною реакцією, оскільки подолання утруднення, що виникає в проблемній ситуації, знімає емоційний дискомфорт.

Позначимо структуру діяльності для вирішення завдань.

I. Аналіз складу завдання.

1. Усвідомлення завдання: з'ясування інформації, наявної в явному вигляді (виділення елементів); виявлення структурних зв'язків і відносин.

2. Актуалізація і організація знання (пристосування інформації до конкретних умов завдання): пошук інформації (привнесені завдання); розпізнавання виду завдання; ізоляція окремих елементів і їх вивчення; комбінування окремих деталей; перегрупування елементів.

3. Перекодування завдання (креслення, схематичний запис тощо).

4. Переформування завдання.

II. Осмислення проблемності (суперечності) завдання, формулювання проблеми.

III. Пошук плану рішення: висунення гіпотези (ідеї про можливий шлях вирішення проблеми і задуму її реалізації); доказ гіпотези; складання розгорненого плану рішення.

IV. Процес вирішення: реалізація послідовності кроків плану; доказ того, що результат задовольняє вимоги завдання.

V. Ретроспективний аналіз завдання (рефлексія); встановлення і закріплення в пам'яті тих прийомів, які привели до вирішення: обговорення виконаного рішення з погляду його раціональності; обговорення пошуку способу рішення; з'ясування того, які прийоми були вдалі, щоб учні змогли узагальнити ці прийоми і привести їх в систему; зіставлення вирішеного завдання з іншими, виявлення загальних закономірностей.

При ретроспективному аналізі вирішення завдання можлива наступна система питань до ад'юнктів:

Які моменти в процесі вирішення були вузловими?

Який момент рішення був найважливішим? У чому полягала найголовніша складність? Що можна зробити краще?

Чи немає тут якого-небудь прийому, який заслуговує уваги, який можна застосувати наступного разу в аналогічній ситуації?

Для того, щоб ад'юнкти формували уміння, культуру вирішення завдань, можна на різних етапах навчання (до початку вирішення, в ході вирішення, після вирішення декількох завдань) запропонувати учням технологічний опис їх дій:

- 1) уважно прочитайте умову завдання і запам'ятайте питання (вимога) завдання;
- 2) почніть обдумувати дані умови (слово за словом, елемент за елементом) і визначте, що вони дають для відповіді на питання;
- 3) подумайте, чи не суперечать один одному дані в умові завдання, чи не допомагають одні дані зрозуміти значення інших даних тієї ж умови;
- 4) якщо в умові не вистачає яких-небудь даних, пригадаєте, що ви знаєте за темою завдання, і подумайте, що з цих знань може допомогти рішення;
- 5) запропонуйте свою ідею вирішення задачі;
- 6) складіть план вирішення задачі по етапах;

- 7) доведіть своє вирішення;
- 8) перевірте, чи є ваше вирішення відповіддю по суті на питання завдання;
- 9) перевірте, чи немає в умові завдання даних, що суперечать вашому рішенню;
- 10) перевірте, чи всі дані враховано. Чи всі можливі висновки по суті завдання ви зробили і довели?

Технологізація навчання вирішенню завдань припускає чітке розуміння педагогом (науковим керівником) тих умінь, якими повинні оволодівати ад'юнкти, щоб навчитися вирішувати завдання. Досвід педагогів з цього питання показав, що переважну більшість не можуть назвати конкретні уміння, яким вони хотіли б навчити ад'юнктів. Якщо ад'юнкт бере участь у вирішенні завдань, не усвідомлюючи послідовності своїх дій, причин своїх утруднень або успіхів, то педагогові (науковому керівникові) важко здійснювати адресну допомогу тим або іншим ад'юнктам, оскільки він не знає, які саме уміння «западають» у того або іншого ад'юнкта.

Приводиться зразковий перелік умінь за рішенням завдань, які необхідно розвивати в ад'юнктів:

- Уміння аналізувати склад завдання (виявлення сукупності елементів і опис структурних зв'язків-відносин між ними).

- Розгортання умов (визначення явних і неявних наведених даних).

- Переформування завдання: на основі привнесених даних висувається нова вимога, при цьому працює механізм «аналізу через синтез», тобто виділення (аналіз) нових властивостей в об'єкті здійснюється через з'єднання (синтез) досліджуваного об'єкту-завдання з іншими явищами. З об'єкту-завдання вичерпується новий зміст, він повертається кожного разу іншою своєю стороною, в нім виявляються невідомі раніше властивості.

- Уміння розширювати діапазон евристик. Евристики – спеціальні прийоми організації мислення, направлені на створення оптимальних умов прояву інтуїції. Знання евристик розвиває здатність знаходити підходи до завдань, методи вирішення яких ще невідомі (виходити за межі власних знань). Як евристики можуть виступати евристичні правила, що містять рекомендації з вибору можливої дії в умовах альтернативного пошуку. Правила включають:

а) евристичні відомості (формули, закони), афоризми (прислів'я, приказки, крилаті вирази), правила переваги;

б) евристичні операції – розумові дії, направлені на досягнення мети: індукція, аналогія, порівняння узагальнення тощо.

- Уміння складати план рішення (на основі логіко-евристичної діяльності передбачати і будувати послідовність дій): уміння аргументувати дії; уміння виділяти узагальнений алгоритм рішення (якщо це можливо); уміння ретроспективного аналізу.

3.3 Технології та методики навчання ад'юнктів через наукове дослідження в контексті їх професійної підготовки

Вимоги до методів та педагогічних технологій навчання через дослідження в контексті їх професійної підготовки

З досліджень встановлено, що технологія максимально пов'язана з навчальним процесом – діяльністю наукового керівника (викладачам) і ад'юнкта, її структурою, засобами, методами і формами.

Опис ПТх передбачає розкриття всіх основних її характеристик, що робить можливим її практичне відтворення. Тому опис (і аналіз) ПТх в дисертаційній роботі представимо в структурі, яку рекомендовано в [503, с. 30].

Концептуальна частина розглядається з позиції новизни (інновації), альтернативності, гуманізму, сучасності.

Зміст освіти в рамках технології розглядається з позицій сучасних теорій професійної освіти, принципів системності, ідей розвивального навчання і соціального замовлення.

У процесуальній характеристиці, перш за все, визначається доцільність і оптимальність окремих елементів, комплексність всіх методичних засобів, керованість, адекватність змісту освіти і контингенту ад'юнктів.

Програмно-методичне забезпечення повинне відповідати вимогам науковості, технологічності, достатньої повноти і реальності здійснення.

Вимоги до педагогічних технологій щодо забезпечення професійного навчання

визначеної категорії осіб. Згідно з класифікацією [503, с. 26], категорія осіб, на яких має бути розрахована технологія: ад'юнкти (очної, заочної форм підготовки та здобувачів, що працюють над дисертаційною працею за межами ад'юнктури).

На вибір такої структури нас спонукають результати групи вчених Г. Лаврентьєв [348], Н. Лаврентьєва, Н. Неудахіна [347]. Саме вони звертають увагу, що, застосовуючи підхід контекстного навчання, можна на його основі побудувати ефективну педагогічну технологію професійного розвитку. Унікальність ж технології полягає в тому, що завдання оптимізації викладання і навчання з опорою покладається не на процеси сприйняття або пам'яті, а на творче, продуктивне мислення, поведінку, спілкування. Ось тому в контекстному підході особливу роль відіграють активні методи і форми навчання або навіть цілі технології. В результаті ми забезпечимо інтенсивний розвиток ад'юнкта. Тож конструювання навчального процесу ми будемо здійснювати на основі навчання через професійну діяльність.

Подібної думки дотримується й А. Вербицький [76], який визначає контекстне навчання як концептуальну основу для інтеграції різних видів діяльності студентів (навчальною, науковою, практичною). Пильне вивчення даного типу навчання дозволяє на підставі принципу спадкоємності припустити, що контекстне навчання може мати такий же позитивний ефект і при творчому розвитку ад'юнктів. Цей висновок витікає з того, що ад'юнкти – це вже вчорашні студенти, у яких глибше сформовані особисті якості, а тому буде легше маніпулювати їхньою навчальною діяльністю.

З позиції технології контекстного навчання (ТКН) основна мета професійної освіти – формування цілісної моделі майбутньої професійної діяльності ад'юнкта.

Оскільки форми навчальної діяльності не адекватні формам засвоєваної професійної діяльності, то виникає необхідність вирішити цю суперечність.

Квазіпрофесійна діяльність – одна з трьох базових форм організації навчально-пізнавальної діяльності ад'юнктів в контекстному навчанні; названа так, оскільки їй властиві риси як власне навчальної, так і майбутньої професійної діяльності. У формі квазіпрофесійної діяльності в студентській аудиторії і на мові навчальної інформації моделюються умови, зміст і динаміка виробничого процесу (система освіти – сфера духовного виробництва), відносини залучених людей [77, с. 70].

Щоб розвинути ад'юнкта, потрібно забезпечити перехід від одного типу діяльності (пізнавальної) до іншої (професійної) з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей, дій, засобів, предметів і результатів. Саме професійний контекст може відтворюватися в навчальному процесі ад'юнктури через організацію квазіпрофесійної діяльності. Грунтуючись на розглянутих достовірно відомих закономірностях, в дисертаційній роботі обрано свій підхід до проектування методики розвитку методологічної культури ад'юнктів, який в подальшому розглянемо.

За цією структурно-блочною схемою спроектуємо комплексний метод розвитку методологічної культури ад'юнктів (див. табл. В.16). В її основу закладено фундаментальний алгоритм методології організації виконання наукового дослідження. Попередньо до нього необхідно долучити етапи, притаманні організації військово-наукового дослідження [303]. В такому разі методика враховуватиме феномен організації військово-наукового дослідження.

До сьогодення відомим заходом забезпечення максимальної ефективності у передачі досвіду є дотримання ключових умов організації освітнього процесу за педагогічною технологією квазіпрофесійної діяльності [348].

Організація дисертаційної роботи ад'юнктами реалізується відповідно до фаз, стадій та етапів загальновідомої методології. У системі військової науки поширені наукові дослідження, що мають гриф «таємно». Тому в методології потрібно враховувати вимоги ЗВДТ [474, п. 1.9.1; п. 1.9.2; п. 1.9.5; п. 4.3.1]. В результаті такої комбінації до загальновідомої методології додаються фази, стадії та етапи таємної частини методології. Ця частина методології головним чином є феноменом наукових та дисертаційних робіт у Збройних силах України. Слід зазначити, що перевірку на державну таємницю слід проводити і аспірантам, оскільки не виключено, що результат може підпадати під дію вищезгаданих статей ЗВДТ [474].

Творча робота ад'юнктів розпочинається з планування часу та порядку організації дисертаційної роботи. Ключовим ядром маршруту руху творчості є проектна технологія, яка включає стадії, фази, етапи. В процесі їх виконання здобувач привчається до методологічної культури. Аналогічна подібність спостерігається при становленні методологічної культури вчителя [583].

Перелік педагогічних технологій у складі комплексної методики розвитку методологічної культури подано у табл. В.17. У відповідній графі ключова ПТх – відображений зв'язок виду діяльності зі стратегічною технологією, а допоміжна ПТх – це тактичні технології, які в даному випадку виступають контекстом і саме за їх допомогою досягається розвиток методологічної культури.

У відповідності до методологічної основи діяльності ад'юнктів [303] відобразимо логічні місця фрагментів виконання ад'юнктом складових професійної діяльності (див. табл. В.17).

Побудувавши множину ПТх в структурній логіці, утворюємо певну логічну систему. Цю систему множини ПТх в подальшому будемо розглядати як професійну методику розвитку методологічної культури ад'юнктів. Зобразимо єдність ПТх у структурно-функціональній єдності. Шляхом логічного аналізу функціонального змісту видів діяльності та їх міждисциплінарних зв'язків ми вишукували систему педагогічних технологій. Варто зазначити, що всі педагогічні технології об'єднані навколо центральної технології ПТх(1) – науково-методичного супроводу. В зміст розвитку методологічної культури ад'юнктів заклали принцип варіативності професійної діяльності. Даний принцип передбачається реалізувати за допомогою ПТх(2) – технології науково-організаційної діяльності ад'юнкта під всебічним методичним науково-методичним супроводом наукового керівника. У результаті ад'юнкт набуває досвіду та розвиває власну методологічну культуру через організацію дослідження, проходячи всі етапи, подані в табл. В.5, таким чином, нами одержимо вперше наступну структури поєднання технологій під час розвитку методологічної культури (див. рис. Б.9).

Зазначимо педагогічні технології, за допомогою яких ад'юнкти можуть імітувати організацію професійної діяльності. В процесі цього імітування, як показала практика, вони оволодівали складовими за видом професійної діяльності фрагментами методологічної культури.

Застосування апробованих педагогічних технологій у розвитку методологічної культури ад'юнктів в контексті їх професійної підготовки забезпечить досягнення наступної мети: здобути та розвинути в ад'юнктів стійкі знання методології організації військово-наукового (дисертаційного) дослідження; створити ад'юнкту сприятливі

позитивні психолого-педагогічні умови для організації всіх видів професійної діяльності; розвинути методологічну культуру ад'юнктів.

3.3.1 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури науково-організаційної діяльності

Суспільство висуває вимоги до вчених щодо вмінь організації та координації наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності [457, 523, 235]. Управлінські функції офіцери набувають у процесі професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі [604], проте їх не достатньо для координації наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності, яка є багатогранною. Автор роботи [519] вказує, що в процесі організації наукової та науково-технічної діяльності здійснюються певні заходи громадського значення (приймаються нові нормативні документи, розробляються нові форми наукової діяльності та її фінансування тощо). Визначення науково-організаційної діяльності було внесено відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [473] лише у 2000 році. До цього такого поняття, як «науково-організаційна діяльність», не існувало у нормативних документах, хоча у суспільних відносинах така діяльність звісно існувала та була направлена на наукову організацію належного функціонування механізму наукової та науково-технічної діяльності.

Виходячи з актуальності, відсутності сформованої культури організації та необхідності в її оволодінні, ад'юнктом в дисертаційній роботі сформовано часткове завдання обґрунтувати методику науково-організаційної діяльності.

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(1.1).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з науково-організаційної діяльності. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку методологічної культури ад'юнктів з науково-організаційної діяльності, спрямованої на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології науково-організаційної діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепціях: квазіпрофесійної діяльності, проєктної технології (ПТх5.3), асоціативно-рефлексивній теорії та діяльнісному підході.

Відповідно до цього науковий керівник, застосовуючи технологію, націлює ад'юнктів на здобуття практичного досвіду з культури науково-організаційної діяльності шляхом імітації координації наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності. Це означає, що процес написання дисертації можна уявити як сукупність організацій діяльностей від творчого пошуку до публічної апробації.

Цільові установки й орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури науково-організаційної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів з науково-організаційної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Згідно з асоціативно-рефлекторною теорією засвоєння знань, формування навичок і умінь, розвиток особистісних якостей людини є процесом утворення в свідомості різних асоціацій – простих і складних.

В ході навчання ад'юнктів асоціації безперервно змінюються, перетворюються, розширюються і подовжуються асоціативні ряди. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей (тобто процес утворення асоціацій) має певну логічну послідовність, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці.

Подальший розвиток ґрунтується на діяльнісній теорії (підході) і спирається на

уявлення про структуру цілісної діяльності (потреби-мотиви-цілі-умови-дії) і пояснює процес активно-дослідного засвоєння знань та умінь за допомогою мотивованого і цілеспрямованого вирішення завдань (проблем). Рішення задачі полягає в пошуку дії, з допомогою якого можна так перетворити її умови, щоб досягти результату.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. На початковому етапі навчання ад'юнкта може спостерігатися позиція пасивного слухача, якому іноді надається можливість вербалізувати свої знання. Зміна позицій ад'юнкта і наукового керівника в результаті використання педагогічної технології та методів навчання приводить до зміни змісту діяльності учасників освітнього процесу. Ад'юнкт не має можливості відсидітися, йому треба думати самому, не покладаючись на інших. Тому ад'юнкт має виступати суб'єктом: координатором наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності; організатором і водночас виконавцем свого кваліфікаційного дослідження.

За такої позиції з'явиться можливість аналізувати свою діяльність: з'явився інтерес до того, як з нецікавого, нудного зробити цікаве; хочеться ділитися своїми «знахідками» і «промахами» з однодумцями, разом знаходити оптимальний вихід.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, який готовий до професійної науково-організаційної діяльності з достатнім рівнем методологічної культури. Цілі навчання будемо розглядати як свідомо плановані результати, які надають здобуті знання, сформовані навички, уміння, розвиток творчого мислення, людяності й інших якостей, необхідних ад'юнкту як суб'єкту суспільного, трудового життя.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти, що науково-організаційна діяльність – діяльність, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності; як здійснювати епізодичний контроль за своєчасністю виконання робіт ад'юнктами за результатом аналізу контрольних точок;

2) знати: перелік нормативно-правових актів, що визначають порядок координації (організацію) наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності;

3) уміти: координувати наукову, науково-технічну, науково-педагогічну та науково-

просвітницьку діяльність в ході виконання методологічних заходів НДР; здійснювати постійний контроль ад'юнктів за своєчасністю виконання робіт;

4) сформувавши в ад'юнкта: формування трудової дисципліни ад'юнктів в процесі виконання етапів та звітування за результатами контрольних точок науковому керівнику, а також на засіданні кафедри (лабораторії) у терміни проведення щорічної звітності (атестації);

5) виховати: почуття відповідальності за розвиток методологічної культури;

6) бути ознайомленим з: порядком складання мережевого та стрічкового графіку.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником відповідно до теми занять і його мети (триєдина дидактична мета), вона має відповідати державному стандарту вищої освіти.

Зміст відображає міжпредметні зв'язки з метою формування цілісної наукової картини світу. Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття, теоретичні положення, закономірності, головне, істотне у змісті навчання.

Зміст навчального матеріалу – це той фактичний матеріал і теоретичні положення, які підлягають засвоєнню ад'юнктами. Він виступає своєрідною матеріальною основою заняття, на базі якої здійснюється вся навчальна діяльність ад'юнктів.

Науковий керівник ділиться з ад'юнктами досвідом практичної організації виконання НДР у наукових установах відповідно до ДСТУ [100], звертає увагу на стрічковий та мережевий графіки виконання НДР. Ці графіки за аналогією прогресивні наукові керівники впровадили в практику виконання ад'юнктами дисертаційних робіт. На вибір того або іншого графіка виконання робіт впливає часовий показник, який має знаходитись в межах загального бюджету навчального часу, відведеного на підготовку ад'юнктів. Якщо дисертаційна робота виконується ад'юнктом у контексті наукової школи керівника, то всі ад'юнкти наукової школи утворюють тимчасовий науковий колектив. Тим самим вони розвивають соціальну складову вміння об'єднуватися в тимчасові трудові колективи.

Слід звернути увагу на те, що в технології ад'юнкта виступає головним виконавцем дисертації протягом всього періоду її проведення. Оскільки у стрічковому графіку не може бути перерв в роботі ад'юнкта, доречно застосовувати його при проведенні

порівняно нескладних дисертацій, що підтверджено на практиці виконанні НДР (Л. Астренина, В. Белдесов, В. Беклешов [534], Г. Гольдштейна [96]). Виходячи з цього, можна очікувати за аналогією цього результату і при виконанні дисертаційних робіт.

Залежно від наукової галузі та спеціальностей (фізико-математичної, технічних) зростає кількість організаційно-плануючих видів робіт та взаємозв'язок між ними. В такому разі ад'юнктуру доречно організувати у вигляді мережевого графіку. В основі побудови цього графіка закладено розподіл за етапами, видами і оцінками очікуваної трудоемності їх виконання. Методологію розрахунку основних часових параметрів мережевого графіка подано в роботі [534 с. 22 – 24], вона включає: ранній і пізній строки настання події; ранній і пізній строки початку і закінчення робіт; резерви часу робіт і подій. Вибір одного з розглянутих підходів забезпечує: науковому керівнику – здійснювати контроль за своєчасністю виконання означених видів робіт ад'юнктом епізодично за контрольними точкам; ад'юнктові – постійний самоконтроль за своєчасністю виконання означених видів робіт.

Для розуміння зв'язності науково-організаційної діяльності з іншими видами діяльності, у даному випадку ПТх, нами подано у табличній формі (див табл. В.17), де алгоритм ПТх проектної технології виділено об'єднаними фрагментами, що відповідають прийнятим нами ПТх.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Науковому керівнику необхідно забезпечити зв'язок змісту даного заняття факультативного курсу з попереднім навчальним заняттям і раніше вивченим матеріалом упродовж планового освітнього процесу.

По орієнтації на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (здобуття знань, формування умінь, навиків (ЗУН) з методології); операційної (формування способів розумових дій (СРД); емоційно-етичної (формування сфери естетичних і етичних відносин (СЕН); технології саморозвитку (формування механізмів особи, що самоуправляючі (СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування дієво-практичної сфери (СДП).

Технологія є проникаючою, елементи якої включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика. Процесуальна частина - технологічний процес.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Методи навчальної діяльності ад'юнктів: пояснювально-ілюстративні, проблемне навчання, розвивальні навчання, творчі.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність навчально-педагогічної діяльності наукового керівника в значній мірі залежить від того, наскільки ґрунтовною є методична робота і наскільки глибоко він розуміє навчально-виховний процес у всій його складності, в якій мірі володіє механізмами та закономірностями педагогічного впливу на ад'юнкта.

Особистісні якості наукового керівника, безумовно, є найважливішим фактором педагогічної управлінської діяльності. До них можна віднести: цілеспрямованість, наполегливість, працелюбність, спостережливість, рефлексію, артистизм, ораторське мистецтво. Саме особистісними якостями наукового керівника визначається успішність, продуктивність і якість спілкування в освітньому процесі.

Методи і форми роботи наукового керівника. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за науково-організаційною діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до ПТх науково-методичного супроводу ад'юнктів [261].

Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Мотиваційна характеристика ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють її діяльність. Основними з них є потреби, інтереси, мотиви і стимули.

Діагностика навчального процесу. Діагностика – прояснення обставин протікання педагогічного процесу, визначення його результатів. Розрізняють діагностування навченості і навчання. Діагностування включає: контроль, перевірку, оцінювання, накопичення даних, їх аналіз, прогнозування подій. Контроль – виявлення, вимірювання і оцінювання рівня здобутих знань, сформованості умінь ад'юнктів. Виявлення і вимірювання називають перевіркою; визначає рівень, якість, об'єм навчальної роботи. Контроль містить в собі також оцінювання (як процес) і оцінку (як результат) перевірки.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх нами подано в табличній формі (табл.В.27). В таблицях подано наступне умовне скорочення: РАМЗ – розроблено автором методичне забезпечення; ІМЗ – існуюче методичне забезпечення. Зазначимо, що в якості дидактичного матеріалу слід використовувати: приклад мережевого та стрічкового графіку; наочні і технічні засоби навчання; перелік нормативно-правових актів, що визначають порядок координацію (організацію) наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується науково-організаційної діяльності [270] імплементація яких в наступних показниках, поданих у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів табл. В.28 – В.32.

3.3.2 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури наукової діяльності

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є

фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Майбутня професійна діяльність ад'юнктів в науковому чи науково-педагогічному напрямках має чітко виражену формалізовану структуру, якій відповідає проєкт. На цю саму особливість звертає увагу А. Новіков у публікаціях [421]. Від якісного і своєчасного опанування проєктної технології (ПТх) залежить швидке становлення молодих вчених на наукових та науково-педагогічних посадах.

Методика наукової діяльності ад'юнктів реалізується на практиці за допомогою педагогічної технології проєктної роботи.

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(2.1).

2. Назва технології – педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з наукової діяльності. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку методологічної культури ад'юнктів за напрямком наукової діяльності, яка є інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології наукової діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепціях: квазіпрофесійної діяльності, проєктної технології (ПТх5.3), асоціативно-рефлексивній теорії та діяльнісному підході. Відповідно науковий керівник, застосовуючи технологію, націлює на набуття ад'юнктами практичного досвіду з культури наукової діяльності шляхом інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові (дисертаційні) дослідження.

Цільові установки й орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури наукової діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів з наукової діяльності; 7. Формування основ наукового світогляду.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова

концепція засвоєння). Згідно з асоціативно-рефлекторною теорією, здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток особистісних якостей людини є процеси утворення в його свідомості різних асоціацій – простих і складних.

В ході навчання ад'юнктів асоціації безперервно змінюються, перетворюються, розширюються і подовжуються асоціативні ряди. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей (тобто процес утворення асоціацій) має певну логічну послідовність, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці.

Подальший розвиток ґрунтується на діяльнісній теорії (підході) і спирається на уявлення про структуру цілісної діяльності (потреби-мотиви-цілі-умови-дії), пояснює процес активно-дослідного засвоєння знань та умінь за допомогою мотивованого і цілеспрямованого вирішення завдань (проблем). Вирішення задачі полягає в пошуку дії, з допомогою якої можна так перетворити її умови, щоб досягти результату.

В процесі проектування педагогічної технології нами коректно використовувалися ідеї [534; 96; 392; 419, 418, 421; 499] для продовження теорії та практики.

Технологія проектів припускає вирішення проблеми, що передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а з іншою - є застосуванням інтегрованих знань, умінь з різних галузей науки, техніки, технології та творчості.

В нашому випадку проектна технологія є фундаментальною основою воєнно-наукових досліджень (див. табл. В.17, В.19) [256]. Воєнно-науковим дослідженням характерний феномен їх попередньої організації та погодження [303].

Творча робота ад'юнктів в ад'юнктурі розпочинається з планування часу та порядку організації дисертаційної роботи. Ключовим ядром маршруту руху ад'юнктської творчості є проектна технологія, яка включає стадії, фази, етапи. В процесі їх виконання ад'юнкт привчається до методологічної культури. Такої ж думки

С. Шевцова, розглядаючи становлення методологічної культури вчителя на основі проєктної діяльності [583].

Застосування технологій розвитку методологічної культури в контексті професійної підготовки та реалізації дослідження має за мету: здобуття знання з послідовності дій виконання дисертаційного процесу; створити позитивні психолого-педагогічні умови до організації всіх видів діяльності ад'юнктом; отримання ад'юнктом нових знань.

В фундаментальну основу методики покладемо технологічні етапи проєктної технології, тієї, що використовується як методологія наукового дослідження. При цьому нами в методології враховані наші рекомендації щодо побудови автореферату-концепції, детально їх розглянуто в другому розділі дисертації.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом реалізації практики алгоритму проєктної технології організації та виконання дисертаційної роботи.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. В процесі виконання ад'юнктом проєкту науковий керівник виступає: ентузіастом, фахівцем, консультантом, керівником, координатором, експертом; позиція наукового керівника повинна бути відкритою, такою, що дає простір самостійності дій ад'юнкта.

Уміння користуватися методом проєктів - показник високої кваліфікації наукового керівника, його прогресивної методики навчання і розвитку ад'юнктів.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання - загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, який готовий до професійної наукової діяльності з достатнім рівнем трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: зміст наукової діяльності, як інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування; відмінності між фундаментальними та прикладними науковими дослідженнями; зміст раціоналізаторської і винахідницької роботи; механізм рецензування наукових праць і науково-дослідних робіт, дисертацій, підручників, монографій тощо;

2) знати: методологію проведення наукових досліджень; класифікацію методів наукового дослідження та практику їх застосування на різних рівнях методології;

методологію раціоналізаторської і винахідницької робіт; структуру узагальнення результатів наукових конференцій, нарад, семінарів, симпозіумів, дослідних і дослідницьких навчань; порядок рецензування наукових праць і науково-дослідних робіт, дисертацій, підручників, монографій, конкурсних матеріалів

3) уміти: практично застосовувати методологію наукових досліджень з урахуванням охорони державної таємниці; практично займатися раціоналізаторською та винахідницькою роботою; здійснювати об'єктивне рецензування наукових праць, науково-дослідних робіт, дисертацій, підручників, монографій, конкурсних матеріалів; узагальнювати результати наукових конференцій, нарад, семінарів, симпозіумів; організовувати наукову діяльність на засадах методологічної культури;

4) сформувати у ад'юнкта: методологію проведення наукових досліджень; системне мислення, увагу, уяву та пам'ять; дослідницькі уміння (виявлення проблеми, збору інформації, спостереження, проведення експерименту, аналізу побудови гіпотез, узагальнення); методологічну культуру в частині, що стосується суб'єкта виконання наукової діяльності;

5) виховати: почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури наукової діяльності;

6) бути ознайомленим: нормативно-правові акти, що визначають порядок проведення наукових досліджень; порядок застосування методів наукового дослідження на різних рівнях методології; нормативно-правові акти, що визначають порядок організації раціоналізаторської та винахідницької роботи; нормативно-правові акти, що визначають (дозволяють) порядок узагальнення результатів наукових конференцій, нарад, семінарів, симпозіумів, дослідних і дослідницьких навчань; нормативно-правові акти, що визначають порядок рецензування наукових праць, і науково-дослідних робіт, дисертацій, підручників, монографій

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником відповідно до змісту інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на одержання нових знань та (або) пошуку шляхів їх застосування. Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття, пояснює ад'юнктові зміст та відмінність між фундаментальними та прикладними науковими дослідженнями, а саме:

прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань;

фундаментальні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. У сфері оборони фундаментальні наукові дослідження спрямовані у тому числі на одержання нових знань щодо закономірності війни і збройної боротьби, розвитку воєнної організації держави, сектору безпеки і оборони, концептуальних засад запобігання війнам (збройним конфліктам), теоретичних основ будівництва і розвитку Збройних Сил, їх застосування та всебічного забезпечення, формування і реалізації військово-технічної політики держави.

Науковий керівник зобов'язаний пояснити види наукової роботи, а саме: виконання оперативних завдань, інші види діяльності, пов'язані з одержанням нових наукових результатів та науковим супроводженням їх практичної реалізації у Збройних силах; винахідницьку та раціоналізаторську роботу; порядок випробування (попередні, визначальні, державні та інші) нових (модернізованих) зразків (комплексів, систем) озброєння і військової техніки; порядок дослідження на навчаннях та інших заходах оперативної, мобілізаційної і бойової підготовки та повсякденної діяльності військ (штабів); порядок наукової експертизи; порядок наукової роботи слухачів (курсантів) у ВВНЗ; наукове супроводження; науково-дослідні (дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові) роботи; наукові та науково-практичні конференції, семінари; підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів; розроблення наукових видань (монографій, енциклопедій і словників, порадників, підручників, методичних посібників, дисертацій, статей, доповідей, звітів про результати досліджень на навчаннях, рецензій, відзвітів, висновків); узагальнення і розповсюдження передового досвіду підготовки та застосування військ

(сил) Збройних сил; на практичних заняттях залучає ад'юнктів до попереднього рецензування наукових праць і науково-дослідних робіт, дисертацій, підручників, монографій тощо.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу з оволодіння науковою діяльністю, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час відведений на практичні вправи має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів та комунікативних умінь у різних групах (командах), імітуючи зміну колективу.

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, проникаючих. Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

По орієнтації на особистість в технології використано елементи: інформаційної технології (формування знань ЗУН з методології); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Методи навчальної діяльності ад'юнктів: пояснювально-ілюстративні, проблемного навчання, розвивального навчання, творчі.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта.

Методична допомога, контроль та реагування наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється відповідно до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти, і підсилюють їх діяльність, а саме: успішне здобуття науково-освітнього рівня; підготовка рукопису дисертації та автореферату дисертації у визначений термін; дострокове подання рукопису та захист надає право ад'юнктові першочергового вибору місця та посади.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації наукової діяльності ад'юнктів [270], імплементація яких в наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів табл. В.28 – В.32.

3.3.3 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури науково-технічної діяльності

Методика науково-технічної діяльності ад'юнктів націлена на засвоєння ад'юнктами культури наукової діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами яких є прикладні наукові дослідження та

науково-технічні (експериментальні) розробки.

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(3.1).

2. Назва технології: педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з науково-технічної діяльності. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку методологічної культури ад'юнктів науково-технічної діяльності ад'юнктів.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології наукової діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності та проєктної технології (ПТх5.3). Згідно з нею, науковий керівник, застосовуючи технологію, націлює ад'юнктів на здобуття практичного досвіду з культури науково-технічної діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем. Основними видами технологій є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури науково-технічної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів з науково-технічної діяльності; 7. Формування основ наукового світогляду.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії здобуття знань, формування навичок і умінь, розвитку особистісних якостей людини.

Набуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідно до теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом науково-технічної діяльності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Позиція наукового керівника повинна бути відкритою, такою, що дає простір творчій самостійності дій ад'юнктові. Науковий керівник виступає: ентузіастом, фахівцем, консультантом, керівником, координатором, експертом.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до професійної науково-технічної, інформаційно-аналітичної діяльності з достатнім рівнем трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має методологічну культуру науково-технічної діяльності та чітко:

1) розуміє: зміст науково-технічної діяльності, спрямованої на здобуття і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем; відмінності між прикладними науковими дослідженнями та науково-технічними (експериментальними) розробками; зміст трансформації наукових знань, отриманих у результаті наукових досліджень чи практичного досвіду в стадію практичного використання; що результатом науково-технічних (експериментальних) розробок є нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об'єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги; що результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань; що науково-технічна діяльність здійснюється за науковими програмами, науковими напрямками, науковими

проблемами та науковими завданнями, які визначаються перспективою, практикою і потребами забезпечення обороноздатності держави та затверджуються відповідними наказами і директивами Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних сил України; що узагальнення і розповсюдження передового досвіду оперативної, мобілізаційної, бойової підготовки та повсякденної діяльності військ (штабів) спрямовані на підвищення ефективності діяльності військ (штабів) у повсякденних умовах та в особливий період, на впровадження найбільш досконалих науково обґрунтованих форм і методів роботи штабів усіх рівнів, на обґрунтування заходів щодо удосконалення форм і способів застосування військ (сил), озброєння і військової техніки, всебічного забезпечення операцій (бойових дій); що підготовка та проведення випробувань (приймальних, визначальних та державних та інші) нових (модернізованих) зразків (комплексів, систем) озброєння і військової техніки спрямовані на: визначення в умовах, максимально наближених до бойових, рівня відповідності бойових та інших характеристик створених зразків (комплексів, систем) оперативно-тактичним та тактико-технічним вимогам; виявлення можливих конструкційних та інших недоліків і визначення заходів щодо їх усунення; розробку рекомендацій щодо застосування створених (модернізованих) зразків (комплексів, систем); що науково-технічна експертиза державних програм, наукових та науково-прикладних результатів, отриманих під час наукових досліджень, замовлень на створення наукової і науково-технічної продукції, нових технологій, проєктних матеріалів, планів є невід'ємною складовою наукової і науково-технічної діяльності. Проведення наукової і науково-технічної експертизи у Збройних силах здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства України; що винахідницька та раціоналізаторська робота у Збройних силах спрямована на удосконалення існуючих і створення нових зразків (або їх елементів) озброєння та військової техніки, підвищення ефективності їх використання, пошук шляхів удосконалення законодавства воєнної сфери, пошук нових технологічних (технічних) рішень, підвищення якості науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських робіт та випробувальних робіт, охорону прав інтелектуальної власності. Проведення патентно-ліцензійної, раціоналізаторської та винахідницької роботи у Збройних силах здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства України.

2) уміти: виконувати науково-технічну експертизу; виконувати науково-технічні (експериментальні) розробки; узагальнювати і розповсюджувати передовий досвід підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил;

3) сформувані у ад'юнкта: методологічну культуру в частині, що стосується суб'єкта виконання науково-технічної діяльності;

4) бути ознайомленим з тим, що: наукові та науково-технічні (прикладні) результати наукової і науково-технічної діяльності складають наукову (науково-технічну) продукцію, основними формами якої є:

алгоритми, програми, математичні моделі, інформаційні та розрахункові задачі (комплекси задач), інше спеціальне математичне програмне забезпечення;

висновки за результатами проведених експертиз науково-технічної та конструкторська-технологічної документації;

воєнно-теоретичні праці, монографічні дослідження, дисертації, настанови, підручники, посібники, статутні документи, національні та військові стандарти, класифікатори та кодифікатори, матеріали наукових конференцій, семінарів, нарад, наукові статті та доповіді, матеріали наукової і науково-технічної експертизи, наукові доповіді, наукові повідомлення про науково-дослідну роботу;

експериментальні (дослідні) зразки або їх діюча модель;

ескізні та технічні проекти та відгуки на них, конструкторська-технологічна документація на науково-технічну продукцію;

звіти про виконання НДР, складових частин аванпроектів та ДКР, проектно-конструкторських та технологічних розробок;

звіти про дослідження на навчаннях та інших заходах оперативної, мобілізаційної і бойової підготовки та у повсякденній діяльності військ (штабів);

звіти про патентні дослідження, патентні формуляри, які оформлені під час виконання НДР (ДКР);

звіти про впровадження результатів винахідницької та раціоналізаторської роботи у Збройних Силах;

наукові відкриття;

нові та модернізовані зразки озброєння і військової техніки та їх окремі елементи;

програми, методики, акти та протоколи випробування нових (модернізованих) зразків озброєння і військової техніки;

проекти нормативно-правових актів, нормативно-технічних документів або методичних рекомендацій, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову;

результати інших робіт, пов'язаних з одержанням нових наукових і науково-прикладних результатів та впровадженням їх у практику Збройних Сил;

розроблені тактико-технічні завдання (ТТЗ), технічні завдання (ТЗ) на виконання ДКР.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє поясненню ад'юнктові змісту науково-технічної діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем. Через зміст навчального матеріалу має відбуватися гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів науково-технічної діяльності.

Методика науково-технічної діяльності ад'юнктів реалізується на практиці за допомогою педагогічної технології проєктного навчання ад'юнктів з побудови проєкту прикладного наукового дослідження.

Особливу складність для викладачів та наукового керівника при підготовці ад'юнктів до майбутньої науково-технічної діяльності представляє розвиток їх професійної мотивації. На думку Н. Бакшаєвої, «професійна мотивація не формується, якщо в навчальному процесі не представлені ті або інші елементи майбутньої професійної діяльності, її контекст» [13, с.88]. Однією з форм контекстного навчання є квазіпрофесійна діяльність, в якій ад'юнкти виходять за межі «вичерпання» інформації в рамках вузької теми заняття, а шляхом включення а в модельовані ситуації ад'юнкт вирішує професійні завдання, пов'язані з науково-технічною діяльністю та вирішує питання соціальної взаємодії. Суб'єктивне поняття префіксу квазі- (псевдо-) професійного науково-технічного досвіду сприяє розвитку у ад'юнктів не тільки пізнавальної активності, але і професійної мотивації, забезпечує включення професії як культурного елементу особистості ад'юнкта.

Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття прикладні наукові дослідження, науково-технічні (експериментальні) розробки.

Цілі застосування ПТХ науково-технічної діяльності:

навчальна: ад'юнкти повинні здобути знання з організації науково-технічної діяльності; надати можливість набуттю практичного досвіду в роботі комісій з прийому результатів наукових робіт, випробувань і приймання нового озброєння, військової техніки і навчально-тренувальних засобів;

розвивальна: розвинути в ад'юнктів почуття необхідності самостійно здобувати нові знання, орієнтуватися в світі інформації, аналізувати отриману інформацію; розвинути пізнавальну активність, підвищити навчальну професійну мотивацію; розвинути вміння організації науково-технічної діяльності;

виховна: виховувати у ад'юнктів відповідальне ставлення до своїх професійних обов'язків у сфері організації науково-технічної діяльності.

Науковий керівник пояснює ад'юнктові зміст та відмінність між науково-технічними (експериментальними) розробками та прикладними науковими дослідженнями, а саме:

науково-технічні (експериментальні) розробки – науково-технічна діяльність, що базується на наукових знаннях, отриманих у результаті наукових досліджень чи практичного досвіду, та провадиться з метою доведення таких знань до стадії практичного використання. Результатом науково-технічних (експериментальних) розробок є нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об'єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги;

прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань.

Науковий керівник має пояснити види наукової роботи, а саме: виконання

оперативних завдань, інші види діяльності, пов'язані з одержанням нових наукових результатів та науковим супроводженням їх практичної реалізації у Збройних силах; винахідницьку та раціоналізаторську роботу; порядок випробування (попередні, визначальні, державні та інші) нових (модернізованих) зразків (комплексів, систем) озброєння і військової техніки; порядок науково-технічної експертизи; науково-технічне супроводження; науково-дослідні (дослідно-конструкторські, проєктно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проєктно-пошукові) роботи; науково-технічні (експериментальні) розробки; розроблення проєктів статутів, нормативно-правових актів і нормативно-технічних документів, методичних рекомендацій; узагальнення і розповсюдження передового досвіду підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу з оволодіння науково-технічною діяльністю, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів.

За технологією, активна позиція ад'юнкта в освітньому процесі з формування знань та розвитку вмінь реалізується згідно з табл. В.18 за ланцюжком: технологічна фаза → стадія оформлення результатів → впровадження результатів у НДР → впровадження результатів в практику. Тобто безпосередня участь в роботі комісій з прийому результатів наукових робіт, випробувань і прийманню нової техніки і навчально-тренувальних засобів.

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, частково-предметних.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування знань ЗУН з методології); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); прикладної (формування СДП).

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль,

змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Методи навчальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, програмованого навчання, проблемного навчання, розвивального навчання, творчі.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізмами педагогічного впливу на ад'юнкта.

Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється відповідно до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15. Система дій наукового керівника й ад'юнкта на різних стадіях роботи над проєктом представлена в табл. В.14, з адаптацією опису [520, с. 5 – 7] для рішення наших завдань.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти, і підсилюють її діяльність, а саме: успішне здобуття науково-освітнього рівня; дострокове подання рукопису та захист надають право ад'юнктові першочергового вибору місця та посади.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл. В.27.

Перерахуємо лише ключові дидактичні матеріали: звіти про виконання НДР; порядок складання бібліографічного запису, згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 [100]; структура і правила оформлення документації, звітів у сфері науки і техніки, згідно з ДСТУ 3008-95 [129];

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації технологій науково-технічної діяльності [270], імплементація яких подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів табл. В.28 – В.32.

3.3.4 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури інформаційно-аналітичної діяльності

Інформаційно-аналітична діяльність – сукупність дій зі збору, обробки, аналізу і синтезу даних, спрямованих на задоволення інформаційних потреб споживачів, при використанні інформаційно-комп'ютерних технологій та нормативно-методичних матеріалів з метою обґрунтування прийняття рішень [84].

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(4.1).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури у ад'юнктів з інформаційно-аналітичної діяльності. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку методологічної культури ад'юнктів інформаційно-аналітичної діяльності.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології наукової діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності. Згідно з нею науковий керівник забезпечує набуття ад'юнктами практичного досвіду з культури інформаційно-аналітичної діяльності, яка являє собою процес пошуку, збору, переробки та подання інформації у формі, придатній для її використання.

Науковий керівник пояснює ад'юнктові зміст інформаційно-аналітичної діяльності

як суму інформаційної роботи та аналітичної роботи.

Цільові установки й орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури науково-організаційної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів з науково-організаційної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток особистісних якостей людини.

Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей у ад'юнктів ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідно до діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом: інформаційно-аналітичної діяльності; застосування інформаційних технологій в наукових дослідженнях; самостійного пошуку, обробки, аналізу, структуризації та відбору наукової і довідковою інформації необхідної для власного дисертаційного пошуку; перевірки аналітичної інформації на предмет її достовірності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної

відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до професійної інформаційно-аналітичної діяльності з достатнім рівнем трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкта має методологічною культурою інформаційно-аналітичної діяльності та чітко:

1) розуміти: призначення інформаційно-аналітичної діяльності, яка спрямована на задоволення інформаційних потреб споживачів; принципи інформаційно-аналітичної роботи (див. [144]);

2) знати: структуру і правила оформлення документації, звітів у сфері науки і техніки; стандарт з оформлення бібліографічного запису; методологію пошуку, відбору, структуризації, аналізу і обробки наукової і довідкової інформації, зокрема на іноземній мові; механізм інформаційних технологій та можливість їх використання в наукових дослідженнях забезпечуючи високу достовірність; нормативно-правові акти, що визначають порядок визначення (класифікації) приналежності інформації, що становить державну таємницю; порядок забезпеченням охорони державної таємниці при аналізі і обробка наукової і довідкової інформації; порядок використання інформаційних технологій в наукових дослідженнях що можуть становити державну таємницю.

3) уміти: здійснювати пошук, відбір, структуризацію, аналіз, обробку наукової та довідкової інформації; здійснювати перевірку наукової та довідкової інформації на предмет її достовірності; практично реалізовувати пошук, відбір, структуризацію, аналіз і обробку наукової і довідкової інформації, зокрема на іноземній мові; практично перевіряти достовірність знайденої інформації; практично використовувати в наукових дослідженнях інформаційні технології в пошуку інформації; практично аналізувати наукову інформацію на приналежність її до державної таємниці; практично реалізовувати заходи щодо охорони державної таємниці при аналізі і обробка наукової і довідкової інформації;

4) сформувати в ад'юнкта: увагу до інформаційно-аналітичної діяльності;

5) виховати: почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури інформаційно-аналітичної діяльності;

6) бути ознайомленим: нормативно-правові акти, що визначають порядок

визначення (класифікації) приналежності інформації, що становить державну таємницю; порядок забезпечення охорони державної таємниці при аналізі і обробці наукової і довідкової інформації; порядок використання інформаційних технологій в наукових дослідженнях що можуть становити державну таємницю.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє поясненню ад'юнктові змісту інформаційно-аналітичної діяльності. Через зміст навчального матеріалу відбувається гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів інформаційно-аналітичної діяльності.

Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття, пояснює їх зміст.

Наголосити, що у професійній діяльності ад'юнкта знадобляться вміння у величезному потоці інформації здійснювати пошук інформації, її аналізувати, переосмислювати, визначати її корисність, достовірність, приймати або відкидати. Під корисністю інформації слід розуміти оптимальне задоволення певних вимог інформаційних запитів споживача при ухваленні ним рішень в конкретних умовах, у тому числі і в системі освіти.

Критерієм корисності при зборі інформації виступають зрозумілість, достовірність і надійність, при відборі – релевантність і пертинентність [7]. Зрозумілість, достовірність і надійність відносяться до якісної сторони оцінки інформації, а релевантність і пертинентність – до кількісної.

Доречно науковому керівнику розглянути алгоритм визначення корисності інформації при вирішенні педагогічних завдань. Доцільно тут розкрити методику фільтрації джерел з мережі Інтернет, на прикладі [452]. Процедура отримання інформації в мережі Інтернет здійснюється поетапно [333, 351, 25; 450].

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу з оволодіння інформаційно-аналітичною діяльністю, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток у ад'юнктів методологічної культури інформаційно-аналітичної діяльності.

За характером змісту і структури технології відносяться до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, частково-предметних.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування знань ЗУН з методології); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); прикладної (формування СДП).

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва. В подальшому ад'юнкт в процесі пошуку, відбору, структуризації, аналізу, обробки наукової та довідкової інформації застосовує методiku інформаційно-аналітичної діяльності, яка з кожним разом відточується як методологічна культура.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Використовуються методи навчання: пояснювально-ілюстративні, програмованого навчання, проблемного навчання, розвивального навчання, творчі.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології та механізмами педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15. Принципи інформаційно-

аналітичної роботи подано в табл. Б.19.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти, і підсилюють діяльність, а саме: від якості своєчасного здобуття знань інформаційно-аналітичної діяльності залежатиме сформованість уміння здійснювати самостійний пошук, обробку, аналіз, структурування та відбір наукової і довідкової інформації, необхідної для дисертаційних студій.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27. Зазначимо лише наступні рекомендовані дидактичні матеріали до вивчення: стандарт з оформлення бібліографічного запису (ГОСТ 7.1-2006) [103]; порядок здійснення бібліографічних скорочень слів (ГОСТ 7.12-93) [104], скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі (ДСТУ 3582-97) [130]; схеми, алгоритми, умовні позначення та правила виконання (ГОСТ 19.701-90) [101]; структура і правила оформлення документації, звітів у сфері науки і техніки, (ДСТУ 3008-95) [129]; порядок розробки технічного завдання (ГОСТ 34.602-89) [102].

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації інформаційно-аналітичної діяльності [270], імплементація яких в наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28 – В.32.

3.3.5 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури науково-педагогічної діяльності

Концептуальна частина. Концепція методики науково-педагогічної діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності.

Науково-педагогічна діяльність – педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Застосовуючи методики науково-педагогічної діяльності, науковий керівник націлює

ад'юнктів на здобуття практичного досвіду з культури науково-педагогічної діяльності.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури науково-педагогічної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів з науково-педагогічної діяльності.

Методика науково-педагогічної діяльності ад'юнктів (М5) реалізується на практиці за допомогою методик та педагогічних технологій: наукової М(2) та наукової-технічної М(3) діяльності; методичної діяльності (ПТх5.1); навчальної діяльності (ПТх5.2 – ПТх5.9).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом науково-педагогічної діяльності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. В процесі виконання ад'юнктом проекту науковий керівник виступає консультантом, керівником, експертом.

Оскільки методики наукової М(2) та науково-технічної М(3) діяльності розглянуті в попередніх підрозділах, то їх зміст ми повторно не розкриватимемо.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури методичної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(5.1).

2. Назва технології – педагогічна технологія розвитку методологічної культури, методичної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку в ад'юнктів методологічної культури методичної роботи.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології методичної роботи ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності.

Наукова концепція: діяльнісна, когнітивна.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2.

Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури методичної роботи як складової науково-педагогічної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів методичної роботи з науково-педагогічної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії, засвоєнні знань, формуванні навичок і умінь, розвитку особистісних якостей людини.

Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей у ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці додержуючись структури відповідно діяльнісній теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом методичної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до методичної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності з належним рівнем методологічної культури. По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: підходи до проектування змісту і технологій навчання з дисциплін; порядок формулювання дидактичних і виховних цілей навчальних занять відповідно до

кваліфікаційних вимог до підготовки фахівця; нормативно-правові акти, що визначають порядок планування і організації освітньої діяльності (навчально-виховної і методичної роботи) на основі вимог нормативно-правових актів в області військової освіти; порядок розробки документів основної і додаткової військово-професійної освітньої програми, тематичних планів, індивідуальних планів роботи викладача та інших документів з планування навчальної роботи;

2) знати: положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України; методичну роботу з професійно-орієнтованим навчальним матеріалом (відбір, трансформація, структуризація і психологічно грамотне перетворення наукового знання в навчальний матеріал і його моделювання); методичну роботу (розробка і вдосконалення навчально-методичних матеріалів з навчальної дисципліни, методики проведення кожного виду навчального заняття, складання завдань, вправ, контрольних питань і тестів після різних тем, систематику навчальних і виховних цілей відповідно до Державного стандарту вищої освіти і СВО ВНЗ); порядок підготовки і проведення теоретичних та практичних видів навчальних занять; порядок здійснення систематизації, вирішення навчальних і виховних завдань на основі набутих знань з психології та педагогіки ВШ; підходи до викладу в усній та письмовій формі наочного матеріалу з використанням різноманітних (інноваційних) педагогічних технологій навчання і ТЗН; механізм формування у курсантів навиків самостійної роботи; критерії оцінювання якості проведення освітнього процесу;

3) уміти: систематизувати і вирішувати навчальні та виховні завдання на основі знань психології і педагогіки ВВШ; практично проєктувати зміст і технології навчання з навчальної дисципліни; розробляти підручники, навчальні посібники, педагогічні сценарії; науково-методична робота з професійно-орієнтованим навчальним матеріалом (відбір, трансформація, структуризація і психологічно грамотне перетворення наукового знання в навчальний матеріал і його моделювання); виконувати методичну роботу, а саме: розробляти і вдосконалювати навчально-методичні матеріали з навчальної дисципліни, методики проведення кожного виду навчального заняття, складати завдання, вправи, контрольні питання і тести з різних тем, систематизувати навчальні і

виховні цілі відповідно до Державного стандарту В і СВО ВНЗ); практично реалізовувати підготовку і проведення теоретичних та практичних видів навчальних занять; здійснювати виклад в усній та письмовій формі наочний матеріалу з використанням різноманітних (інноваційних) педагогічних технологій навчання і ТЗН; формувати у курсантів навиків самостійної роботи; здійснювати оцінку якості проведення освітнього процесу

4) сформувані в ад'юнкта: систему планування й організації освітньої діяльності (методичну роботу) на підставі вимог нормативно-правових актів у галузі військової освіти;

5) виховати: почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури методичної роботи;

6) бути ознайомленим з: як виявляти індивідуально-психологічні особливості людини; як аналізувати педагогічні ситуації і формувати завдання щодо їх розв'язання; порядок формулювання дидактичних і виховних цілей навчальних занять відповідно до кваліфікаційних вимог, що висуваються до підготовки фахівців; як управляти навчально-пізнавальною діяльністю осіб, як саме використовувати дидактичні прийоми та методи по її активізації; як формувати у курсантів і слухачів професійно-важливих якостей, навиків та бажання самостійної роботи, професійного мислення, розвивати їх творчі здібності [600]; прийоми зі створення вимогливо-доброзичливої обстановки під час освітнього процесу

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє пояснити ад'юнктові зміст методичної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності. Через зміст навчального матеріалу має відбуватися гарантований розвиток культури методичної роботи ад'юнктів.

Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття, пояснює основні завданнями методичної роботи, а саме: науково-методичне забезпечення організації, проведення та управління якістю освітнього процесу (освітньої діяльності); підвищення методичної майстерності керівного складу, науково-педагогічних (педагогічних), наукових працівників, командирів підрозділів курсантів (слухачів, студентів) ВВНЗ (ВНП ВНЗ); удосконалення методики, форм та технологій проведення всіх видів

навчальних занять тощо.

Науково-методичне забезпечення освітнього процесу здійснюється ВВНЗ (ВНП ВНЗ) на підставі нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України та Міністерства оборони України з урахуванням науково-педагогічних досягнень у галузі вищої освіти та підготовки військових фахівців.

Науково-методичне забезпечення освітнього процесу включає створення стандартів вищої військової освіти, підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, обґрунтування навчально-методичної та організаційно-планувальної документації.

Методичні розробки для проведення навчальних занять розробляються на кафедрах, обговорюються на засіданнях кафедр або предметно-методичних комісій і затверджуються керівником (начальником, завідувачем) кафедри.

Основними формами і напрямками методичної роботи у ВВНЗ (ВНП ВНЗ) є:

проведення навчально-методичних (методичних) зборів (до 5 діб), нарад, науково-методичних конференцій та семінарів;

засідання вчених рад ВВНЗ (ВНП ВНЗ), факультетів, методичних рад ВВНЗ (ВНП ВНЗ), засідання кафедр (предметно-методичних комісій) з розгляду питань методики навчання та виховання курсантів (слухачів, студентів);

інструкторсько-методичні, показові, відкриті та пробні заняття;

лекції, доповіді, повідомлення з питань методики навчання, загальної та військової педагогіки і психології;

розробка і вдосконалення навчально-методичних матеріалів, тестів тощо, вдосконалення матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу;

проведення педагогічних (методичних) експериментів і втілення їх результатів в освітній процес, вивчення та реалізація в освітньому процесі вимог керівних документів, передового педагогічного досвіду та досвіду бойової підготовки військ (сил);

розробка пропозицій щодо вдосконалення освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм підготовки військових фахівців, вимог до системи забезпечення якості вищої освіти (у разі їх наявності), навчальних (робочих навчальних) планів, програм (робочих програм) навчальних дисциплін;

розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо планування роботи науково-

педагогічних (педагогічних) працівників, курсантів (слухачів, студентів); проведення контролю навчальних занять.

З орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН методології наукової роботи); прикладної (формування СДП).

За характером зміст і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, частково-предметних.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фаз, стадій та етапів виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва в час педагогічної практики.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Засіб навчання в технології: пояснювально-ілюстративні, програмованого навчання, проблемного навчання, розвивального навчання.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізмами педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється відповідно до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового

керівника та навчальної діяльності ад'юнктів представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють її діяльність, а саме: від якості розвитку методичної роботи буде залежати успішність; науково-методичне забезпечення організації, проведення та управління якістю освітнього процесу (освітньої діяльності); підвищення методичної майстерності науково-педагогічних (педагогічних); удосконалення методики, форм та технологій проведення всіх видів навчальних занять тощо.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується методичної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності [270], імплементація яких у наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування блоку педагогічних технологій розвитку методологічної культури ад'юнктів з навчальної роботи. Навчальна робота є основною складовою освітньої діяльності у ВВНЗ і включає в себе заходи командування ВВНЗ та його структурних підрозділів, науково-педагогічних (педагогічних), наукових та інших працівників з питань підготовки за фахом курсантів (слухачів, студентів), організації і науково-методичного забезпечення всіх видів навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки, проведення діагностики результатів навчання, виховання і розвитку курсантів (слухачів, студентів), їх атестування та управління якістю вищої освіти.

Проектування педагогічної технології навчальної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(5.2).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з навчальної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку в ад'юнктів методологічної культури з навчальної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології розвитку методологічної культури у ад'юнктів з навчальної роботи ґрунтується на концепції квазіпрофесійної науково-педагогічної діяльності [558].

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури навчальної роботи як складової науково-педагогічної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів навчальної роботи науково-педагогічної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток особистісних якостей людини. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей у ад'юнктів ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності. Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідно до діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом навчальної роботи в освітньому процесі.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає:

консультантом, керівником, експертом.

Позиція науково-педагогічних працівників в освітньому процесі. Прикріплений науково-педагогічний працівник на час педагогічної практики до ад'юнкта виступає керівником, консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до застосування в освітній діяльності педагогічної технології навчальної роботи для трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: навчальну мету педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з навчальної роботи.

2) знати: положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України

3) уміти: готуватися і проводити теоретичні та практичні види навчальних занять; усний і письмовий виклад наочного матеріалу з використанням різноманітних (зокрема інноваційних) педагогічних технологій навчання і ТСО; виявляти індивідуально-психологічні особливості людей і соціально-психологічні характеристики малих груп; формувати у слухачів (курсантів) навиків самостійної роботи; здійснювати наукове керівництво ад'юнктами і здобувачами, а також військово-науковою роботою слухачів і курсантів; управляти навчально-пізнавальною діяльністю курсантів, використання дидактичних прийомів і методів її активізації; формувати у курсантів і слухачів професійно-важливих якостей, навиків самостійної роботи, професійного мислення і розвиток їх творчих здібностей; створювати вимогливо-доброзичливої обстановки освітнього процесу; оцінювати якість проведення освітнього процесу.

4) сформувати у ад'юнкта: стійкий світогляд на навчальну роботу в контексті науково-педагогічної діяльності;

5) виховати: почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури навчальної роботи як складової науково-педагогічної діяльності

б) бути ознайомленим з: положеннями про особливості організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах Міністерства освіти України; з традиціями у навчальній роботі в контексті науково-педагогічної діяльності.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, яка сприяє пояснити ад'юнктові зміст навчальної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності. Через зміст навчального матеріалу має відбуватися гарантований розвиток навчальних здібностей у ад'юнктів.

Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття, пояснює зміст навчальної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності та методологію організації педагогічної діяльності: перелік фаз, стадій та етапів (див. табл. В.19).

Привертає увагу той факт, що організація та забезпечення освітньої діяльності ВВНЗ здійснюються комплексним проведенням навчальної, методичної, наукової (науково-технічної), організаційної, виховної та іншої роботи науково-педагогічними, педагогічними працівниками з метою виконання замовлення відповідно до прийнятих стандартів вищої освіти на підготовку військових фахівців зі ступенем сформованості у кожного з них визначених компетентностей.

Навчальна робота є основною складовою освітньої діяльності у ВВНЗ і включає в себе заходи командування ВВНЗ та його структурних підрозділів, науково-педагогічних (педагогічних), наукових та інших працівників з питань підготовки за фахом курсантів (слухачів, студентів), організації і науково-методичного забезпечення всіх видів навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки, проведення діагностики результатів навчання, виховання і розвитку курсантів (слухачів, студентів), їх атестування та управління якістю вищої освіти.

Планування навчальної роботи здійснюється на навчальний рік на основі вихідних даних, визначених навчальними планами, складається графік-календар навчального процесу ВВНЗ на навчальний рік, що затверджується начальником ВВНЗ.

Графік-календар навчального процесу ВВНЗ на навчальний рік визначає терміни проведення заходів навчальної роботи для кожного курсу навчання (навчальні заняття, практики, стажування, екзаменаційні сесії, канікулярні відпустки).

Робочі навчальні плани, робочі програми навчальних дисциплін та графік-календар

навчального процесу ВВНЗ на навчальний рік визначають вихідні дані для складання розкладу навчальних занять.

Розклад навчальних занять є кінцевим плануючим документом, що безпосередньо регламентує навчальну роботу ВВНЗ. Він складається на семестр (півріччя, навчальний рік) навчальною частиною (відділом) структурного навчального підрозділу ВВНЗ спільно з навчальним відділом (частиною, відділенням) ВВНЗ, підписується керівником структурного навчального підрозділу (начальником навчального відділу (частини, відділення), погоджується із заступником керівника (начальника) ВВНЗ з навчальної (навчальної та наукової) роботи та затверджується керівником (начальником) ВВНЗ (ВНП ВНЗ). У військових навчальних підрозділах ВНЗ розклад навчальних занять курсантів (слухачів, студентів) за необхідності погоджується з проректором ВНЗ з навчальної роботи.

Навчання слухачів, а також курсантів передвипускного та випускного курсів за необхідності здійснюється за індивідуальними навчальними планами.

Навчальна робота у ВВНЗ проводиться у формах: навчальні заняття, самостійна робота курсантів (слухачів, студентів), практична підготовка, контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у ВВНЗ є: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, групове заняття, групова вправа, індивідуальне заняття, тактичне (тактико-спеціальне) заняття та навчання, командно-штабне навчання та воєнна (воєнно-спеціальна) гра, консультація.

У ВВНЗ (ВНП ВНЗ) можуть встановлюватися інші види навчальних занять.

Види навчальних занять визначаються програмами (робочими програмами) навчальних дисциплін. На кожне навчальне заняття (крім консультацій) науково-педагогічним (педагогічним) працівником розробляються план проведення заняття та методична розробка щодо проведення заняття, які обговорюються та ухвалюються на засіданні кафедри і затверджуються керівником (начальником, завідувачем) кафедри.

Навчальні заняття у ВВНЗ проводять особи, які займають посади науково-педагогічних, педагогічних та наукових працівників.

Практична частина. Науковий керівник ставить завдання ад'юнкту на відвідання лекційних освідчених викладачів. Напередодні відвідувань ад'юнкт зобов'язаний:

1) розробити програму відвідин лекції;

2) зустрітися з лектором, який познайомить ад'юнкта зі своїм методичним арсеналом, дасть уявлення про теми попередніх занять, акцентує увагу на меті майбутнього заняття, на способах і прийомах досягнення цієї мети з урахуванням інтелектуальної підготовленості студентів;

3) відвідати лекцію і зробити аналіз рівня викладання (табл. В.21).

Комплексний аналіз лекції включає як педагогічну складову (мета, структура, зміст, засоби), так і психологічну складову (контакт з аудиторією, особливості поведінки лектора). Залежно від мети аналізу мінятимуться ті характеристики лекції, на які слід звертати увагу. Важливо пам'ятати, що ефективність заняття залежить не тільки від викладача. Тому незалежно від мети відвідин лекції, важливо враховувати всі чинники: специфіку навчального предмету, особливості контингенту курсантів, індивідуальні особливості викладача, умови, в яких проходить заняття: його черговість за розкладом, оснащеність аудиторії дидактичними засобами, комфортність обстановки тощо.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім. Науковому керівнику необхідно забезпечити зв'язок змісту занять факультативного курсу з плановою педагогічною практикою, визначеною освітнім процесом.

З орієнтації на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, комплексних (політехнологій) і проникаючих.

У комплексних технологіях навчально-виховний процес будується на пріоритетних, домінуючих ідеях, принципах, концепціях та комбінуються з елементів різних монотехнологій. Технологія є проникаючою, якщо її елементи включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами

проектної технології. Еквівалентом фаз, стадій та етапів виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється: у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний в час із забезпеченням належного наукового керівництва; у формі практичної діяльності під час педагогічної практики.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Особливості та методи проведення видів занять із зазначеннями орієнтовного часу подано в табл. В.22. В таблиці прийняті наступні скорочення: Б – бесіда; НЛ – навчальна лекція; Рп – розповідь; Рз – роз'яснення; Д – демонстрація; П – показ; В – вправа; СР – самостійна робота.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється відповідно до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено у табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: від якості сформованості практичних умінь навчальної роботи (діяльності) буде в майбутньому залежати успіх підготовки за фахом курсантів (слухачів, студентів), організації і науково-методичного забезпечення всіх видів навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки, проведення діагностики результатів навчання, виховання і

розвитку курсантів (слухачів, студентів), їх атестування та управління якістю вищої освіти, а отже, виконання посадових обов'язків науково-педагогічних працівників.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується навчальної роботи в контексті науково-педагогічної діяльності [270], імплементацію яких подано у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з проєктної роботи

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(5.3).

2. Назва технології – педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з проєктної роботи. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку методологічної культури ад'юнктів проєктної роботи.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології наукової діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності, згідно з якою науковий керівник забезпечує набуття ад'юнктами практичного досвіду з культури проєктної роботи. Технологія проєктної роботи реалізовується у поєднанні із іншими педагогічними технологіями, наприклад, проблемного розвитку.

Основи теорії і практики застосування проєктного навчання розроблені та вдосконалювалися свого часу в роботах [503], а саме: П. Блонського [53], П. Каптерєва [174; 175], В. Симоненко [427] та ін.

В процесі проектування педагогічної технології нами коректно використовувалися ідеї [534; 96; 392; 419, 418, 421; 499; 422], для продовження теорії та практики.

Технологія проєктів припускає вирішення проблеми, що передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого, є застосуванням інтегрованих знань, умінь з різних галузей науки, техніки, технології та творчості.

Забезпечити набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання заходів з наукової діяльності та розвиток власної культури як складової методологічної культури.

Цільові установки і орієнтації: 1) Формування в ад'юнктів проєктної діяльності, проєктного мислення; 2) Стимулювання мотивації ад'юнктів на здобування знань; 3) Включення всіх ад'юнктів у режим самостійної роботи; 4) Самостійне опанування відсутніх знань з різних джерел; 5) Розвиток сформованих умінь користуватися цими знаннями для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань; 6) Розвиток здібності пристосовувати знання до життєвих ситуацій; 7) Розвиток здібностей до аналітичного, критичного і творчого мислення ад'юнктів і наукового керівника; 8) Розвиток найважливіших компетенцій для сучасно життя: здатність брати на себе відповідальність; брати участь у спільному прийнятті рішення; регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом; оцінювати й аналізувати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, з навколишнім середовищем; робити свій вибір; володіти усним і письмовим спілкуванням; здатності вчитися все життя як основи безперервної підготовки до професійної та громадської діяльності, а також в особистому житті; 9) Розвиток дослідницьких умінь: аналізу (виявлення проблеми, збору інформації), спостереження, побудови гіпотез, експериментів, узагальнення.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція освоєння досвіду: діяльність + розвиток.

Проєктність – визначальна риса сучасного мислення. Проєктне мислення, проєктна діяльність – процес узагальненого і опосередкованого пізнання дійсності, при якому людина використовує технологічні, технічні, економічні та інші знання для виконання проєктів по створенню культурних цінностей.

Проєкт у контексті освіти – це результативна діяльність, здійснювана в спеціально організованих педагогом («лабораторних») умовах. Спеціально організовані педагогом умови дають людині можливість діяти самостійно, отримувати результат, але в безпечних умовах.

Проєктне навчання відрізняється від проблемного тим, що діяльність людини має характер проєктування, передбачає отримання конкретного (практичного) результату і його публічного пред'явлення.

Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії засвоєння знань, формування навичок і умінь, розвитку особистісних якостей людини.

Набуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей у ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідно до діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

У основі проєктного навчання лежать ідеї про необхідність: формування проєктного мислення; забезпечення цілісності педагогічного процесу (єдність виховання, навчання і розвитку); створення умов для самостійного набуття знань; формування умінь і навиків орієнтуватися в інформаційно-освітньому просторі; самостійного конструювання своїх знань.

Завершальною стадією є розвиток, що ґрунтується на діяльнісній теорії (підході) , спирається на уявлення про структуру цілісної діяльності (потреби-мотиви-цілі-умови-дії) і пояснює процес активно-дослідного здобуття знань та формування умінь за допомогою мотивованого і цілеспрямованого вирішення завдань (проблем). Вирішення задачі полягає в пошуку дії, з допомогою якої можна так перетворити її умову, щоб досягти результату.

Теорія проєктного навчання є інтеграційною, оскільки вона синтезує в собі певною мірою всі інші теорії і концепції навчання.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом реалізації на практиці алгоритму проєктної технології організації та виконання дослідження.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. В процесі виконання ад'юнктом проєкту науковий керівник виступає: ентузіастом, фахівцем, консультантом, керівником, координатором, експертом; позиція наукового керівника повинна бути відкритою,

такою, що дає простір творчій самостійності дій ад'юнктові.

Уміння користуватися методом проєктів - показник високої кваліфікації наукового керівника, його прогресивної методики навчання і розвитку ад'юнктів.

Концептуальні позиції. Принцип гуманізму: в центрі уваги ад'юнкт, розвиток його творчих здібностей. Принцип особистої зацікавленості ад'юнкта в темі проєкту. Діяльнісний підхід. Процес навчання для ад'юнкта – це процес роботи над проєктом свого майбутнього. Індивідуальний темп роботи над проєктом забезпечує вихід кожного ад'юнкта на свій рівень розвитку. Принцип співпраці ад'юнктів і наукових керівників при вирішенні різноманітних проблем. Комплексний підхід до розробки навчальних проєктів сприяє збалансованому розвитку основних фізіологічних і психічних функцій ад'юнкта. Принцип чіткого усвідомлення науковим керівником і ад'юнктом, що вони роблять і навіщо. Глибоке, усвідомлене засвоєння базових знань забезпечується за рахунок універсального використання в різних ситуаціях. Принцип поваги до іншої точки зору. Принцип забезпечення відповідальності за результат. Використання навколишнього життя як лабораторії, в якій відбувається процес пізнання.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання - загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів – досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до професійної проєктної роботи з достатнім рівнем трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко: 1) розуміти: необхідність педагогічної технології розвитку методологічної культури у ад'юнктів з проєктної роботи; 2) знати: зміст фаз, стадій, етапів проєктної технології; 3) уміти: розкласти піддослідний об'єкт і дослідити за допомогою проєктної технології; 4) сформувати у ад'юнкта: методологію проведення наукових досліджень; почуття відповідальності необхідності розвитку методологічної культури у ад'юнктів з проєктної роботи; розвиток системного мислення, уваги, уяви та пам'яті; дослідницькі уміння (виявлення проблеми, збору інформації, спостереження, проведення експерименту, аналізу побудови гіпотез, узагальнення); методологічну культуру проєктної роботи.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє поясненню ад'юнктові змісту проєктної роботи.

Науковий керівник виділяє найважливіші фундаментальні наукові поняття проектної роботи. Проектна технологія є фундаментальною основою воєнно-наукових досліджень (див. табл. В.17) [256].

Творча робота ад'юнктів в ад'юнктурі розпочинається з планування часу та порядку організації кваліфікаційного дослідження. Ключовим ядром маршруту руху ад'юнктської творчості є проектна технологія, яка включає стадії, фази, етапи. В процесі їх виконання ад'юнкт привчається до методологічної культури. Такої ж думки дотримується С. Шевцова, розглядаючи становлення методологічної культури вчителя на основі проектної діяльності [583].

Застосування технологій розвитку методологічної культури в контексті професійної підготовки та реалізації наукового дослідження має за мету: здобути стійкі знання з послідовності дій виконання дисертаційної роботи; створити позитивні психолого-педагогічні умови до реалізації організації всіх видів діяльності ад'юнктом; отримання ад'юнктом нових знань.

Спростити процес усвідомлення (запам'ятовування) послідовності дій пропонується застосовувати розроблені нами алгоритми.

З метою формування навиків дослідницької діяльності у ад'юнктів виникає необхідність його послідовно адаптувати в процесі дослідження. Адаптацію найлегше здійснити, організувавши роботу за формою проекту, який допомагає ад'юнкту актуалізувати свій поточний пізнавальний інтерес і далі здійснювати конкретні кроки. Просуваючись в дослідженні, ад'юнкт робить перевірку і оцінку свого поточного інтересу. Ця технологія навчання націлена на розвиток у ад'юнкта методологічної культури у часовому вимірі методології. За рахунок поєднання з алгоритмом проблемного навчання та введення циклічності повторень ми забезпечили розвиток навчального досвіду. Умовою для такого стійкого психічного утворення як компетентність необхідний досвід діяльності.

Для неосвіченого ад'юнкта наукова діяльність і весь шлях до захисту дисертаційної роботи уявляється в алегоричному розумінні як рух по віртуальному лабіринту [366]. Саме через це нами запропоновано побудувати наочну систему руху ад'юнкта, яку будемо йменувати методикою.

В фундаментальну основу методики покладемо технологічні етапи проектної технології, тієї, що використовується як методологія наукового дослідження. При цьому нами в методології враховані наші рекомендації щодо побудови автореферату-концепції, детально їх розглянуто в другому розділі дисертації.

Проектна технологія виконується в чотири етапи: підготовчий (дослідницький); технологічний; завершальний. Кожен етап роботи над проектом повинен мати свій конкретний продукт. Оформлення проекту включає: тема, предмет, група, характер проекту (міждисциплінарний), розділи науки, тип проекту, устаткування, мета і завдання проекту.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу з оволодіння проектною роботою, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

За витратами часу метод проектів є досить трудомістким; проекти потребують часу для пошуку матеріалу, його аналізу тощо. Тому час, відведений на практичні справи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури проектної роботи.

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, проникаючих. Технологія є проникаючою, елементи її включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

За орієнтацією на особисту структуру в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проектної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика:

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив; положенням про освітню діяльність ад'юнктури.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється із забезпеченням належного наукового керівництва у формі: самостійної

підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний в час; практичної – в час педагогічної практики. Освітній процес будується за логікою, що має особистісний сенс для ад'юнкта. Це підвищує його мотивацію в навчанні.

Найважливіша умова успішного формування у ад'юнктів проєктної діяльності – диференціація освітнього простору. Переходи від обов'язкової роботи до роботи за вибором, від навчання до створення власного проєкту (дисертації), до дослідження, від роботи під керівництвом до самостійної роботи – все це вимагає не кабінетного, а змістовного оформлення простору вищої школи. Освітній простір вищої школи має включати в себе, поряд з традиційними кабінетами (де йде навчальна діяльність з навчальних предметів), місця для самостійної роботи: досить велику бібліотеку (інфотеку), а в аудиторіях і інших робочих кімнатах досить довідкової літератури та матеріалів для самоперевірки, в будь-яку хвилину доступних ад'юнкту і науковому керівнику; лабораторії для вільних дослідів; комп'ютери з доступом до різноманітних баз даних; зручну для роботи в групах розстановку меблів у аудиторії; виділені в межах аудиторних приміщень, в коридорах та рекреаціях куточки, де ад'юнкти можуть працювати індивідуально або в невеликих групах.

Оцінка діяльності. Критеріями оцінки результатів проєктної діяльності ад'юнктів є: володіння способами пізнавальної діяльності; вміння використовувати різні джерела інформації, методи дослідження; комунікативні та адаптивні якості: уміння працювати в співробітництві, брати чуже думки, протистояти труднощам; самоорганізація: вміння ставити мету, складати та реалізовувати план, проводити рефлексію, зіставляти мету і дію.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Під проєктом розуміється спеціально організований науковим керівником і самостійно виконується ад'юнктами на основі суб'єктивного цілепокладання комплекс дій, що завершуються створенням продукту, який складається з об'єкта праці, виготовленого в процесі проєктування, і його усній або письмовій презентації.

Метод проєктів – це способи організації самостійної діяльності ад'юнктів для досягнення певного результату. Метод проєктів орієнтований на інтерес, на творчу самореалізацію особистості ад'юнкта, розвиток його інтелектуальних і фізичних

можливостей, вольових якостей і творчих здібностей.

Проектування – це цілеспрямована діяльність, що дозволяє знайти рішення проблем і здійснити зміни в навколишньому середовищі (природної і штучної).

Суть проєктного навчання полягає в тому, що ад'юнкт у процесі роботи над навчальним проєктом досягає реальні процеси, об'єкти і т.д. Воно передбачає проживання ад'юнктом конкретних ситуацій подолання труднощів; прилучення його до проникнення в суть явищ, процесів, конструювання нових об'єктів, процесів.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології проєктної роботи та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта.

Методична допомога, контроль та реагування наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування визначених у ПТХ науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Система дій наукового керівника й ад'юнкта на різних стадіях роботи над проєктом представлена в табл. В.14 – В.15, адаптовано опис [520, с. 5 – 7] для рішення наших завдань.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: успішне завершення здобуття науково-освітнього рівня; підготовка рукопису дисертації та автореферату дисертації у визначений термін; дострокове подання рукопису та захист надає право ад'юнктові першочергового вибору місця та посади.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТХ наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації наукової діяльності ад'юнктів [270], імплементація яких в

наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури у ад'юнктів з проблемного навчання

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.17) та умовного шифру – ПТх(5.4).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з проблемного навчання. Проблемне навчання — це така організація процесу навчання, сутність якої полягає у створенні в навчальному процесі проблемних ситуацій, вирішенні та вирішенні ад'юнктами проблем.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології проблемного навчання ад'юнктів ґрунтується на теоретичних положеннях Дж. Дьюї. У нього навчальний план замінений ігровою і трудовою діяльністю [574]. Заняття читанням, рахунком, письмом проводилися тільки у зв'язку з потребами – інстинктами, що виникали у дітей спонтанно, у міру їх фізіологічного дозрівання. Дьюї виділяв чотири інстинкти для навчання: соціальний, конструювання, художнього виразу, дослідницький. Початковою основою при розробці проблемного навчання стали положення теорії діяльності (С. Рубінштейн [495], Л. Виготський [88], А. Леонтьєв [354]) Методологічну основу проблемного навчання в нашому дослідженні становлять роботи [157; 379; 380; 59; 384; 335; 355; 514; 431; 430]. Проблемне навчання розглядається як одна із закономірностей розвитку розумової діяльності осіб, що навчаються, при вирішенні навчальних і дослідницьких завдань.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Підвищення міцності знань; 4. Засвоєння способів самостійної діяльності; 5. Формування пошукових та дослідницьких умінь і навичок; 6. Розвиток пізнавальних і творчих здібностей; 7. Єдність навчання, виховання та розвитку; 8. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури проблемного навчання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності; 9. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду застосування проблемного навчання в контексті

навчальної роботи науково-педагогічної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Згідно з асоціативно-рефлекторною теорією, засвоєння знань, формування навичок і умінь, розвиток особистісних якостей людини є процесом утворення в її свідомості різних асоціацій – простих і складних. В ході навчання асоціації безперервно змінюються, перетворюються, розширюються і подовжуються асоціативні ряди. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей (тобто процес утворення асоціацій) має певну логічну послідовність, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Умовами успішності навчання є: а) проблематизація навчального матеріалу (знання – подиву і цікавості); б) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів, (знання повинні засвоюватися «з апетитом»); в) подача навчального матеріалу у певній послідовності; г) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; д) зв'язок навчання з життям ад'юнктів, тобто застосування знань на практиці.

Навчальні вправи, побудовані на біхевіористській теорії засвоєння, складаються з дрібних порцій інформації, багаторазово повторюваних у різних поєднаннях, і забезпечують їх запам'ятовування і закріплення «репертуарів поведінки». Загальна формула засвоєння виглядає так: «стимул — реакція — підкріплення». Стимул — це спонукальна причина або ситуація (завдання, запитання тощо), реакція на стимул — сама дія (розумова), підкріплення — сигнал про правильність виконання дії (матеріальне або моральне стимулювання).

Подальший розвиток ґрунтується на діяльнісній теорії (підході), яка спирається на уявлення про структуру цілісної діяльності (потреби-мотиви-цілі-умови-дії) і пояснює процес активно-дослідного здобуття знань та формування умінь за допомогою мотивованого і цілеспрямованого вирішення завдань (проблем). Вирішення задачі полягає в пошуку дії, з допомогою якої можна так перетворити її умови, щоб досягти результату.

В ідею проблемного навчання закладено таке вивчення змістовної навчальної інформації, яка викликає в свідомості ад'юнктів пізнавальні завдання і проблеми, що нагадують науковий пошук. Проблемне навчання як творчий процес представляється як вирішення нестандартних науково-навчальних завдань нестандартними методами. Головна психолого-педагогічна мета проблемного навчання – це розвиток мислення, яке в кожній конкретній діяльності має свою специфіку.

Таким чином, проблемне навчання розвиває особистість, оскільки його мета - формування знання, гіпотез, їх розробки і рішення [380]. Тому найбільшої ефективності проблемного навчання в ад'юнктурі може бути досягнуто через науково-дослідну роботу, при виконанні якої проходять всі етапи формування професійного мислення.

Психологічний механізм процесів, що відбуваються, при проблемному навчанні наступний: стикаючись з суперечливою, новою, незрозумілою проблемою, людина формулює питання: «У чому суть?» Далі розумовий процес відбувається за схемою: висунення гіпотез, їх обґрунтування, перевірка. Ад'юнкт самостійно здійснює пошук та, за необхідності, звертається за допомогою до наукового керівника.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом початкової діяльності навчання і як результат у нього утворюються нові знання, він оволодіває новими способами дії.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає координатором, він «прихований» організатор, що розуміє переваги співпраці в навчанні, дає можливість виявлятися індивідуальності ад'юнкта. Результат продуктивного типу – творче мислення. Форми і способи контролю привчають до відповідальності, усвідомлення власної значущості й об'єктивного оцінювання своїх здібностей.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів – досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, який готовий до застосування в освітній діяльності проблемного навчання.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: мету та необхідність застосування педагогічної технології в розвитку методологічної культури у ад'юнктів через проблемне навчання;

2) знати: алгоритм етапів реалізації проблемного навчання; як розвивати пізнавальне мислення та творчі здібності ад'юнктів;

3) уміти: практично застосовувати педагогічну технологію в розвитку методологічної культури ад'юнктів через проблемне навчання; розвивати творчі уміння ад'юнктів; виховувати активної творчої особистості ад'юнктів, що вміє бачити, ставити і вирішувати нестандартні проблеми; розвивати професійне мислення; створювати творчу психолого-педагогічну атмосферу, невимушеність на заняттях, зберегти такт педагога.

4) сформувати в ад'юнкта: методологічну культуру ад'юнктів з проблемного навчання;

5) виховати: активну, творчу особистість у ад'юнктів, що вміє бачити, ставити і вирішувати нестандартні проблеми; почуття відповідальності застосування педагогічної технології в розвитку методологічної культури ад'юнктів через проблемне навчання.

Зміст навчального матеріалу. Проблемне навчання засноване на створенні особливого виду мотивації – проблемної, тому вимагає адекватного конструювання дидактичного змісту матеріалу, який повинен бути представлений як ланцюг проблемних ситуацій. Тому зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє засвоєнню ад'юнктом змісту педагогічної технології проблемного навчання. Сама логіка наукових знань у генесі творить логіку проблемних ситуацій, тому частина навчального матеріалу містить історично правдоподібні колізії з історії науки. Однак такий шлях пізнання був би дуже витратним; оптимальна структура матеріалу – варіант поєднання традиційного викладу з включенням у нього проблемних ситуацій (який і називається проблемним навчанням).

Зміст проблемного розвиваючого навчання представляє собою систему проблемних завдань різного рівня складності. В процесі рішення завдань проблемного характеру ад'юнкти в їх спільній діяльності з науковим керівником оволодівають новими знаннями і способами дій, а через це відбувається формування досвіду творчої діяльності ад'юнктом: продуктивного (самостійного) мислення, уяви, пізнавальної мотивації.

У педагогічній технології проблемними завданнями виступають: часткові задачі дисертації; кожен етап методології цього дослідження (табл. Е.2) ад'юнктом осмислюється за фазами проблемного алгоритму.

В результаті відбувається розвиток уявлення, оволодіння етапами методології воєнно-наукового дослідження.

Науковому керівнику необхідно на початковій фазі навчання створити ад'юнктіві належні умови, за яких виникне проблемна ситуація, та направити ад'юнкта на її рішення, організувати його пошук. Для цього можна скористатися рекомендаціями Т. Кудрявцева [336], які трансформуємо до нашого випадку. Отже, назвемо методичні прийоми наукових керівників щодо створення проблемних ситуацій: науковий керівник підводить ад'юнктів до суперечності і пропонує їм самим знайти спосіб розв'язку; зіштовхує суперечності практичної діяльності; дозволити висловлювати різні точки зору на одне питання; пропонує ад'юнктам розглянути явище з різних позицій; спонукає ад'юнктів робити порівняння, узагальнення, виводи з ситуації, зіставляти факти; ставить конкретні питання (на узагальнення, обґрунтування, конкретизацію, логіку міркування); визначає проблемні теоретичні і практичні завдання; ставить проблемні завдання (наприклад: з недостатніми або надмірними початковими даними, з невизначеністю в постановці питання, з суперечливими даними, зі свідомо допущеними помилками, з обмеженим часом рішення, на подолання «психологічної інерції» тощо).

Надалі ад'юнкт при кожному кроці проектної технології самостійно застосовуватиме цей алгоритм. В результаті протікатиме розвиваючий процес.

Рівні проблемного навчання:

1-й рівень: ад'юнкту необхідно поставити проблему, сформулювати її і направити шляхи вирішення проблеми ад'юнктом на самостійний пошук.

2-й рівень: достатньо вказати на проблему, а далі ад'юнкти самостійно формулюють і вирішують її.

3-й рівень: ад'юнкт самостійно виявляє, формулює і вирішує проблему.

В процесі реалізації проблемного навчання в ад'юнкта розвиваються творчі здібності, а також формуються творчі здібності до нестандартного бачення. Індикатором цього виступає здібність: побачити проблему в тривіальній ситуації; побачити по-новому структуру тривіального об'єкту (його нові елементи, зв'язки, функції і тому подібне); перенесення раніше засвоєних знань і умінь в нову ситуацію; комбінувати новий спосіб рішення з елементів раніше відомих методів (перенесення знань з однієї

галузі знань у вирішення інших прикладних завдань); побудувати оригінальні рішення, не застосовуючи відомих аналогічних методів.

Через зміст навчального матеріалу має відбуватися гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів науково діяльності.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури у ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: професійно-орієнтованих, проникаючі технології. Технологія є проникаючою, якщо її елементи включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив. Організація навчального процесу за технологією проблемного навчання, яка передбачає створення у свідомості ад'юнктів під керівництвом наукового керівника проблемних ситуацій і організацію активної самостійної діяльності ад'юнктів з їх вирішення, в результаті чого і відбувається творче оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками (ЗУН) і розвиток розумових здібностей (СРД).

Управління освітнім процесом (діагностика, планування, регламент, корекція). Управління освітнім процесом має особливий характер, пов'язаний зі складністю

управління проблемним навчанням, виникнення проблемної ситуації – акт індивідуальний, тому від наукового керівника вимагається використання диференційованого й індивідуального підходу.

Організаційні форми освітнього процесу. В основі проблемного навчання лежать особистісно-діяльнісні принципи організації педагогічного процесу і пріоритет пошукової навчально-пізнавальної діяльності ад'юнктів. У ньому поєднується систематична самостійна пошукова діяльність ад'юнкта із засвоєнням ними готових висновків науки, а система методів побудована з урахуванням цілепокладання і принципу проблемності.

Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва. Науковий керівник в залежності від мети та необхідної глибини оволодіння ад'юнктом педагогічною технологією організовує освітній процес, і тому розрізняють: частково-пошукову діяльність; самостійну дослідницьку діяльність; проблемний семінар; вирішення серії проблемних завдань.

Результативність проблемного навчання досягається при виконанні наступних умов: забезпечення достатньої мотивації, здатної викликати інтерес до змісту проблеми; забезпечення посиленої роботи з проблемами, що виникають на кожному етапі (раціональне співвідношення відомого і невідомого); значущість інформації, що отримується при вирішенні проблеми; необхідність діалогічного доброзичливого спілкування педагога з ад'юнктом, коли з увагою і заохоченням відносяться до всіх думок, гіпотез, висловів ад'юнктів.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Технологічна схема проблемного розвиваючого навчання реалізується в наступних етапах алгоритму: 1. Пред'явлення інформації (навчально-проблемне завдання). 2. Обдумування, фіксація проблеми. 3. Формування гіпотез розв'язку проблеми. 4. Складання плану дій. 5. Перевірка рішення (логічна або експериментальна). 6. Висновок і систематизація отриманої інформації.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності

наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15. До них долучаються проблемні методи навчання. Ці методи, засновані на створенні проблемних ситуацій, активній пізнавальній діяльності учнів, яка полягає у пошуку та вирішенні складних питань, які вимагають актуалізації знань, аналізу, вміння бачити за окремими фактами явище, закон.

Суть проблемної інтерпретації полягає в тому, що науковий керівник не подає знань в готовому вигляді, але ставить ад'юнктам проблемні завдання, спонукаючи шукати шляхи і засоби рішення. Проблема сама прокладає шлях до нових знань і способів дії. Вирішення проблеми вимагає включення творчого мислення. Воно включається лише з постановням проблемної ситуації. Активізації творчого мислення сприяють суб'єкт-суб'єктні відносини, що виникають при колективному вирішенні проблеми.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти, і підсилюють її діяльність, а саме: успішний пошук і рішення наукових завдань залежить від своєчасного опанування педагогічною технологією проблемного навчання; забезпечення достатньої мотивації, здатної викликати інтерес до змісту проблеми; забезпечення посиленої роботи з проблемами, що виникають на кожному етапі (раціональне співвідношення відомого і невідомого); значущість для наукового суспільства інформації отримуваної при вирішенні проблеми для подальших досліджень.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл. В.27. Зазначимо, що практика показала: для найбільшої ефективності дидактичного матеріалу можна використати формалізовану

технологічну схему проблемного розвиваючого навчання у вигляді алгоритму дій.

Наочні і технічні засоби навчання. На початкових етапах навчання в якості наочного засобу навчання рекомендуємо застосовувати формалізовану технологічну схему проблемного розвиваючого навчання у вигляді алгоритму дій.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації проблемного навчання [270], імплементація яких в наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури у ад'юнктів з програмованого навчання

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(5.5).

2. Назва технології. Педагогічна технологія програмованого навчання ад'юнктів.

3. Концептуальна частина. Концепцію педагогічної технології програмованого навчання ад'юнктів пропонується ґрунтувати на ідеї американського психолога Б. Скіннера, згідного з якою, підвищити ефективність управління засвоєнням матеріалу можна шляхом побудови його як послідовної програми подачі порцій інформації і їх контролю, та на розробці Н. Краудера, що дозволяє, залежно від результатів контролю, пропонували ад'юнктові різний матеріал для самостійної роботи [503].

Під програмованим навчанням розуміється кероване засвоєння програмованого навчального матеріалу з допомогою навчального пристрою (ЕОМ, програмованого підручника, кінотренажера та ін.). Програмований навчальний матеріал є серією порівняно невеликих порцій навчальної інформації («кадрів», файлів, «кроків»), що подаються в певній логічній послідовності.

Методологічну основу програмованого навчання становлять наукові роботи [50; 92; 350; 395]. Концептуальні засади:

1) Б. Скіннер, творець лінійного програмування, спирався на біхевіористичну психологію, згідно з якою, він розглядав навчання за принципом «стимул — реакція —

підкріплення», що означає: учню пред'являється матеріал, він діє з ним, дії оцінюються — це дає ефективне засвоєння.

2) Теоретичну основу сучасного програмованого навчання складають психологічні теорії засвоєння, кібернетика і теорія навчальної діяльності.

Програмоване навчання – це самостійна робота ад'юнктів над програмованим матеріалом в умовах об'єктивного контролю.

Цільові установки і орієнтації: 1. Поліпшення всіх властивостей навчальної системи: науковості, доступності, систематичності, діагностичності. 2. Ефективне навчання на основі науково розробленої програми. 3. Створення гнучкої технології щонайкраще враховує індивідуальні дані людини. 4. Створення адаптивних (самонастроювальних) програм навчання. 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури програмованого навчання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності. 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду застосування програмованого навчання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Програма навчання ґрунтується на теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна – Н. Талізінної [92], в якій виділено три елементи: орієнтовна основа дії (ООД); виконавчі дії (ІД); корекційно-контрольні дії (ККД).

Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом навчальної

діяльності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до застосування в освітній діяльності педагогічної технології програмованого навчання для трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

- 1) розуміти: мету та зміст педагогічної технології програмованого навчання ад'юнктів;
- 2) знати: принципи, на яких ґрунтується педагогічна технологія програмованого навчання ад'юнктів;
- 3) уміти: будувати навчання на основі педагогічної технології програмованого навчання ад'юнктів;
- 4) сформувати в ад'юнкта свідомість програмованого навчання ад'юнктів;
- 5) виховати: почуття відповідальності про необхідність педагогічної технології програмованого навчання ад'юнктів;
- 6) бути ознайомленим: з різними варіантами побудови педагогічної технології програмованого навчання ад'юнктів.

Зміст навчального матеріалу. Програмований навчальний матеріал є серією невеликих порцій навчальної інформації («кадрів», файлів, «кроків», скрінів), що пред'являються ад'юнктам у певній логічній послідовності.

Головна ідея програмованого навчання – це управління вченням, навчальними діями ад'юнктів з допомогою навчальної програми.

Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє роз'ясненню ад'юнктові змісту педагогічної технології програмного навчання.

Зміст програмного розвиваючого навчання представляє собою систему і ґрунтується на принципах програмованого навчання (див. табл. В.23).

Послідовність крокових навчальних процедур утворює навчальну програму –

основу технології програмованого навчання.

Розглянемо види навчальних програм. Лінійними програмами є невеликі блоки навчальної інформації, що послідовно змінюються, з контрольним завданням. Ад'юнкт повинен дати правильну відповідь, іноді просто вибрати її з декількох можливих. У разі правильної відповіді він отримує нову навчальну інформацію, а якщо відповідь неправильна, то пропонується знову вивчити первинну інформацію.

Шлях реалізації кожного ПТх1 ад'юнкт здійснює, як правило, вже за алгоритмом ПТх2 – проблемного навчання, що чітко визначає послідовність дій від генерації гіпотези до конкретних дій. Умовно ПТх2 можна уявити циклічною, оскільки шлях її реалізації порівняно з ПТх1 за часом і об'ємом менший, то і з достатньою ймовірністю можемо стверджувати, що відбувається процес саморозвитку, з набуттям досвіду. Алгоритм один, а коло питань, за допомогою яких необхідно вирішити задачу, значне. Зазначена ідея нами подано на рис. В.9.

Безумовно, що адекватність рішень та дій ад'юнкта на початкових етапах ПТх1 є сумнівною і тому неможливою без зовнішньої допомоги науково-методичного супроводу наукового керівника. Хоча дії ад'юнкта за ПТх2 та ПТх3 можуть бути правильними, але загальний рух у науковому пізнанні буде подібний пошуку виходу з лабіринту. Поясненням цьому є відсутність достатнього власного досвіду, інтуїції, що набудеться з часом. Для цього ми застосовуємо технологію ПТх4, за якою науковий керівник надає ступінь волі і можливості ад'юнкту певною мірою діяти самостійно і реагувати у кричущих ситуаціях.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури у ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних,

професійно-орієнтованих, частково-предметних, проникаючих.

Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Програмоване навчання ад'юнктів – це самостійна робота ад'юнктів над програмованим матеріалом в умовах об'єктивного контролю.

Робота ад'юнктів за програмою строго індивідуальна, виникає вимога вести спрямований інформаційний процес і надавати кожному ад'юнктові можливість просуватися в навчанні зі швидкістю, яка для його пізнавальних сил найбільш сприятлива, а в відповідно до цього - можливість пристосовувати подання керівної інформації. Дотримання принципів індивідуального темпу навчання створює умови для успішного вивчення матеріалу всіма ад'юнктами, хоча й у різний час.

У разі неправильної відповіді застосовується розгалужена програма. В такому разі надається додаткова навчальна інформація, яка дозволить ад'юнктам виконати контрольне завдання, дати правильну відповідь і отримати нову порцію навчальної інформації.

Адаптивна програма підбирає або надає ад'юнктові можливість самому вибирати рівень складності нового навчального матеріалу, змінювати його у міру засвоєння, звертатися до електронних довідників, словників, посібників тощо.

Адаптивність у темпі навчальної роботи й оптимальність навчання досягаються тільки шляхом використання спеціальних технічних засобів, зокрема, комп'ютера, що працюють за програмою пошуку найвигіднішого режиму навчання і автоматично підтримують знайдені умови.

У частково адаптивній програмі здійснюється розгалуження (дається інший варіант) на основі однієї (останнього) відповіді ад'юнкта. У повністю адаптивній програмі діагностика знань ад'юнктів представляє собою багатокроковий процес, на кожному кроці якого враховуються результати попередніх.

Комбінована програма включає фрагменти лінійного, розгалуженого, адаптивного програмування.

Алгоритм. Покрокові програми породили алгоритмізацію навчання – складання навчальних алгоритмів. Алгоритм в дидактиці – це розпорядження, що визначає послідовність розумових і/або практичних операцій за рішенням завдань певного класу. Алгоритм є як самостійним засобом навчання, так і частиною навчальної програми.

Як різновид ідей програмування в навчанні виникає блокове і модульне навчання.

Блокове навчання здійснюється на основі гнучкої програми, що забезпечує ад'юнктам можливість виконувати різноманітні інтелектуальні операції і використовувати щойно набуті знання. Виділяються наступні послідовні блоки такої повчальної програми, що передбачають гарантоване засвоєння визначеного темою матеріалу: інформаційний блок; тестово-інформаційний (перевірка засвоєного); коректувально-інформаційний (у разі невірної відповіді – додаткове навчання); проблемний блок: вирішення завдань на основі отриманих знань; блок перевірки і корекції.

Вивчення наступної теми повторює вищенаведену послідовність.

Модульне навчання – така організація процесу навчання, при якій ад'юнкт працює з навчальною програмою, складеною з модулів.

Технологія модульного навчання є одним з напрямів індивідуалізованого навчання, що дозволяє здійснювати самонавчання, регулювати не тільки темп роботи, але і зміст навчального матеріалу.

Сам модуль може представляти зміст курсу в трьох рівнях: повному, скороченому і

поглибленому.

Програмний матеріал подається одночасно на всіх можливих кодах: ілюстрованому, числовому, символічному і словесному.

Навчальним модулем називають автономну частину навчального матеріалу, що складається з наступних компонентів: точно сформульована навчальна мета (цільова програма); банк інформації: власне навчальний матеріал у вигляді навчальних програм; методичне керівництво з досягнення цілей; практичні заняття з формування необхідних умінь; контрольна робота, яка строго відповідає цілям, поставленим у даному модулі.

Загальна система знань і якостей особи представляється як ієрархія модулів.

Система контролю й оцінки навчальних досягнень – рейтингова; накопичення рейтингу відбувається в процесі поточного, проміжного і завершального контролю.

Об'єднання ідеї модулів з технологією проблемного навчання дає гнучку технологію проблемно-модульного навчання [579].

Ще одним варіантом програмованого навчання є технологія повного засвоєння знань. Після визначення діагностично поставлених цілей матеріал розбивається на фрагменти – навчальні елементи, що підлягають засвоєнню. Потім розробляються перевірочні роботи за розділами, далі організовується навчання, перевірка – поточний контроль, коректування і повторне, змінене опрацювання - навчання. І так до повного засвоєння заданих навчальних елементів, розділів, предмету в цілому.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта.

Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: успішне забезпечення покрокового (порційного) вивчення матеріалу з контролем кожної порції залежить від своєчасного опанування педагогічною технологією програмованого навчання.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації програмованого навчання [270], імплементація яких подана в наступних показниках у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з взаємного навчання

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.17) та умовного шифру – ПТх(5.6).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з взаємного навчання ад'юнктів.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології взаємного навчання ад'юнктів ґрунтується на ідеях [133] про колективний спосіб навчання (КСН). А. Рівін і В. Дяченко використовують ідею взаємного навчання, не виділяючи наявного рівня знань і здібностей, включаючи в посильний діалог-спілкування всіх дітей, використовуючи форму динамічних (змінних) пар, у яких дитина виступає по черзі то учнем, то вчителем [133].

Аналіз характеристик різних методів навчання за ступенем вирішення з їх допомогою навчально-пізнавальних, формуючих і розвиваючих завдань показує, що метод взаємного навчання забезпечує максимальну ефективність в навчанні (див. табл. В.4). Тому доречно метод взаємного навчання перетворити в уніфіковану педагогічну технологію. Концептуальні положення, принципи: завершеності, або орієнтації на високі кінцеві результати; безперервної та невідкладної передачі отриманих

знань один одному; співробітництва і взаємодопомоги між ад'юнктами; розмаїття тем і завдань (поділу праці); різнорівневе (різновікове) учасників педагогічного процесу; навчання за здібностями індивіда; педагогізації діяльності кожного учасника.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). За В. Дяченко, сутністю навчання є спілкування учнів [503]. Колективним способом навчання є така його організація, коли навчання здійснюється шляхом спілкування в «динамічних парах (зі змінним складом), коли кожен вчить (навчає) кожного.

Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії і відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Засвоєння ЗУН, своєчасна їх корекція; 3. Перевірка кожного ад'юнкта з кожної досліджуваної теми; 4. Формування самостійності; 5. Розвиток комунікативних якостей особистості (СРД); 6. Виховання загальнолюдських якостей особистості; 7. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури взаємного навчання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності; 8. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду застосування взаємного навчання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом взаємної навчальної діяльності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до застосування в освітній діяльності педагогічної технології взаємного навчання для трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: мету застосування і зміст педагогічної технології розвитку методологічної культури застосування взаємного навчання ад'юнктів.

2) знати: особливості взаємного навчання ад'юнктів.

3) уміти: застосовувати педагогічну технологію розвитку методологічної культури взаємного навчання ад'юнктів.

4) сформувані в ад'юнкта: світогляд застосування взаємного навчання ад'юнктів

5) виховати: почуття відповідальності за якість організації педагогічної технології розвитку методологічної культури застосування взаємного навчання ад'юнктів.

6) бути ознайомленим: з принципами організації взаємного навчання ад'юнктів.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником відповідно до рівня засвоєння ад'юнктом змісту педагогічної технології взаємного навчання.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів.

За орієнтації на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування знань ЗУН); операційної (формування СРД); прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, частково-предметних, проникаючих.

Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Управління освітнім процесом (діагностика, планування, регламент, корекція). Тип управління навчально-виховним процесом: «репетитор» + система малих груп + «консультант».

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва. Вид спілкування визначає організаційну форму навчання.

Суть цієї методики полягає в тому, що кожен ад'юнкт отримує свою особливу тему (статтю) та опрацьовує її не на одинці і не в парі з якимось одним ад'юнктом, а поступово, працюючи по черзі то з одним, то з другим, то з третім ад'юнктом.

Організаційно-методичні особливості. Кожен ад'юнкт у процесі навчання систематично стає учнем і учителем. Замість старого педагогічного процесу з трьома традиційними формами (групової, парної, індивідуальної) встановлюється історично новий педагогічний процес, що будується на використанні всіх старих, традиційних форм і нової – колективної, яка до того ж є у новому процесі системоутворюючим фактором. Введення колективної форми організації навчальних занять як системоутворюючого фактора усього навчально-виховного процесу відкриває об'єктивні можливості кожного ад'юнкта навчатися за здібностями, тобто просуватися вперед при вивченні програмного матеріалу в своєму темпі.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Сенс педагогічної технології взаємного

навчання полягає в тому, що ад'юнкти старших курсів під керівництвом наукового керівника самі вивчали матеріал, а потім, отримавши відповідну інструкцію, пояснюють ад'юнктам молодших курсів. Це дозволяло науковому керівникові навчати відразу багатьох ад'юнктів, здійснювати масове їх навчання.

Безумовно, метод взаємного навчання і так використовується як метод навчання курсантів під час педагогічної практики. Однак в такому випадку метод не виконує роль взаємного навчання, оскільки ад'юнкт навчає, а курсанти доповідають по лінії зворотного зв'язку.

Зазначимо, що робота науково-педагогічних, наукових працівників в ад'юнктурі характеризується як процес викладання, а навчальна робота ад'юнктів, відповідно, навчання. Такі умови структури процесу навчання як фрагмент цілісного педагогічного процесу (ЦПП).

В процесі навчання відбувається активна взаємодія двох суб'єктів освітнього процесу (викладачів, наукових керівників) та ад'юнктів, відповідно до здійснюваної ними діяльності у кожного з них протікає субпроцес – викладання та навчання. Це не технічна сума, а цілісність, що виражається єдністю всіх компонентів.

У разі інверсії за методом взаємного навчання ад'юнкт займає позицію викладача, а отже, виконує всі його посадові функції за навчанням.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють її діяльність а саме: від успішного оволодіння

педагогічної технології взаємного навчання залежить від своєчасного опанування педагогічної діяльності та майстерності.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл. В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації взаємного навчання [270], імплементація яких в наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з психолого-педагогічного мотивування

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл.В.16) та умовного скорочення – ПТхП(5.7)

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку в ад'юнктів психолого-педагогічного мотивування. Застосування ПТх науковим керівником націлене на створення системи позитивних і сприятливих умов для зародження в ад'юнктів мотиваційної характеристики та спонукання її до свідомого саморозвитку в процесі професійного розвитку.

3. Концептуальна частина. Розвиток у ад'юнкта її операційної сфери у вигляді здобуття знань, формування умінь і навиків, а також формування складних психічних систем регуляції професійної поведінки і діяльності, зміни її самосвідомості відбувається в процесі творчого пошуку.

Методологічну основу з розв'язання проблеми підвищення мотивації діяльності людини в нашому дослідженні становлять роботи [13; 456; 575; 580; 573].

Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії здобуття знань, формування навичок і умінь, розвитку особистісних якостей людини.

Набуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей у ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до

розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури діяльнісної теорії (потреби — мотиви — цілі — умови — дії).

Автор роботи [580] встановив, що фундаментальною системою формування в особи, що навчається, як особи професіонала є: зміст і умови освоюваної професійної діяльності; зміст і умови, в яких здійснюється професіоналізація; соціально-професійні норми, установки, цінності конкретної наукової професійної спільності.

Перераховані в [580] норми також стосуються й ад'юнктів.

Загально визнано, що релевантними діяльності учіння є навчальні (пізнавальні) мотиви, тоді як практична діяльність мотивується професійними.

Залишається відкритою в теорії і освітній практиці проблема «природного» переходу від навчальної діяльності ад'юнкта до його професійної діяльності, тобто проблема трансформації навчальних мотивів у професійні.

Найбільш істотний вплив на формування значущої для професійного становлення ад'юнктів мотивації надає характер організації й управління пізнавальною діяльністю ад'юнктів.

В процесі освоєння професії відбувається розвиток і трансформація мотиваційної структури суб'єкта діяльності. За ідеєю [580], розвиток протікає за двома напрямками:

по-перше, відбувається трансформація провідних мотивів особи в мотиви трудової діяльності;

по-друге, спостерігається динаміка мотивів професійної діяльності, яка виражається: у появі нових і інволюції ряду старих мотивів; у зміні абсолютній і відносній значущості окремих мотивів; у зміні структури мотивів.

В ході професіоналізації потреби особи знаходять свій предмет діяльності, внаслідок чого відбувається формування структури професійних мотивів. Серед них умовно виділяють 4 основних групи:

1) мотиви власної праці, що відображають орієнтацію суб'єкта на загальну зайнятість, на сам процес праці, на результативну діяльність без урахування специфіки професії;

2) мотиви соціальної значущості праці, люди з переважанням професійних мотивів цього типу націлені на постійне освоєння нових умінь, високо оцінюють загальну користь і значущість праці;

3) мотиви самоствердження в праці, мотивація на повне самовираження в праці, на якість і високий рівень досягнень в праці;

4) мотиви професійної майстерності, в плані прагнення бути загально визнаним, кращим в професійній діяльності, як для самого себе, так і для соціального оточення.

Найважливішою умовою успішності освоєння професійної діяльності в процесі розвитку методологічної культури ад'юнктів є освоєння ад'юнктом проєктної технології, що здійснюється шляхом трансформації мотивів, оскільки саме мотив є констатуючою ознакою тієї або іншої діяльності (А. Леонтьев [354]).

Мотиваційні механізми в психічному розвитку людини, на думку Б. Ананьєва, забезпечують селективність і вибірковість в роботі пізнавальних процесів і пов'язані зі специфікою підготовки фахівця певного профілю [3].

Важливою умовою розвитку методологічної компетентності є наявність у ад'юнкта позитивної мотивації, тобто сукупності мотивів, що визначають його діяльність. До внутрішніх мотивів відносять інтерес до знань, допитливість, потребу до активності, до отримання нової інформації, до самоствердження і самовираження, до розвитку своєї індивідуальності, до суспільно цінних досягнень, прагнення підвищити культурний рівень, досягти успіху.

Мотивація навчального матеріалу припускає введення в розповідь наукового керівника елементів цікавості, аналіз ситуацій, що зустрічаються в повсякденному житті вчених, вивчення історичного досвіду становлення вчених, їх прихід у велику науку, переконання ад'юнктів в особистій значущості матеріалу, що вивчається, показ новизни даних питань шляхом виведення неочевидних наслідків, встановлення зв'язків з іншими галузями знань, зведення до основних принципів, демонстрація загальнокультурного або глобального значення питань, що вивчаються.

Мотивація процесом означає вибір педагогом такої форми проведення заняття, при якій цікаво займатися вивченням певної проблеми. Науковому керівнику необхідно створити проблемну ситуацію, проводити самостійні роботи, організувати навчальні дослідження, конференції, семінари тощо.

В такому разі ад'юнкт дістане можливості самовиразитися і самоствердитися за рахунок своїх знань та інтелектуальних здібностей.

Самоствердження – одна з провідних потреб особистості. Для підвищення результативності навчання необхідно зробити так, щоб ад'юнкт:

- 1) усвідомлював свою потребу в самоствердженні і шляху її задоволення;
- 2) мав реальну можливість самостверджуватися в результаті отримання нових результатів в ході дисертаційних студій.

Психологи також виділяють потребу в самоактуалізації, прагнення людини досягти успіху, «бути тим, ким він може стати», вибір з багатьох можливостей «можливості зростання».

Як відомо, на мотиви поведінки впливають ідеали і переконання особи. Під ідеалом розуміється певний зразок поведінки, що існує в свідомості людини, до якої він прагне. Розповідаючи на заняттях про діяльність вчених, про великі відкриття, про особисті якості видатних дослідників, науковий керівник формує в свідомості ад'юнктів ідеал вченого-дослідника, який рухає науковий прогрес. При цьому важливо підкреслити, що всі ці діячі науки були такими ж людьми зі своїми проблемами і помилками. Їм довелося долати безліч перешкод, вчитися, працювати, виконувати якісь експерименти, висувати гіпотези, спростовувати авторитети, боротися за визнання своїх теорій тощо.

Розвиток ад'юнктів залежить від їх переконань, поглядів, устремлінь, обумовлених мотиваційною спрямованістю людини.

Пізнавальний інтерес – найважливіший стимул до пізнання нового, такого, що приводить до активізації сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, розумової діяльності. Основними джерелами розвитку інтересу до навчання є зміст дисципліни, що вивчається, і методи ведення заняття. Істотне значення має як форма організації навчально-пізнавальної діяльності ад'юнктів, так і зміст матеріалу, що вивчається. Іншим чинником, що впливає на інтерес ад'юнктів до проблеми, що вивчається, є

ступінь її відповідності інтересам і цілям індивіда.

Перерахуємо основні стимули розвитку інтересу до змісту предмету:

- 1) новизна знань, що набувають, принципів, законів, теоретичних побудов;
- 2) новизна підходу до відомого питання;
- 3) важливість знань, що набувають, їх значущість для ад'юнкта;
- 4) розгляд історичних фактів розвитку науки;
- 5) розгляд сучасних досягнень науки і техніки.

На появу і розвиток пізнавального інтересу можуть впливати різні чинники, пов'язані з особливостями викладання дисципліни, змістом навчального матеріалу, якістю його викладу в підручнику, ступенем сформованості в ад'юнктів уміння самостійно набувати знань і використовувати їх на практиці, особистості наукового керівника.

Чалих Д. [575, с. 8] виділяє трудову мотивацію і визначає її як процес стимулювання діяльності працівника, спрямований на досягнення мети підприємства за рахунок продуктивного виконання поставлених перед працівником завдань. Такого роду визначення показує взаємозалежність управлінського та особистого змісту мотивації через узгодження поставлених завдань між суб'єктом управління і об'єктом управління.

Шахова В. та Шапіро С. пропонують своє визначення мотивації трудової діяльності як «процесс удовлетворения работниками своих потребностей и ожиданий в выбранной ими работе, осуществляемый в результате реализации их целей, согласованных с целями и задачами предприятия и одновременно с этим как комплекс мер, применяемых со стороны субъекта управления для повышения эффективности труда работников» [581, с. 12].

Беручи до уваги результати роботи [581, с. 12], даний процес можна охарактеризувати наступним чином. Ад'юнкт бачить чітко поставлене перед ним наукові завдання і можливість отримання наукового ступеня за її успішне рішення, співвідносить ці показники зі своїми потребами та здібностями, здійснює певні дії, які в підсумку під впливом стимулів приведуть до бажаного результату, що полягає в задоволенні потреби самого ад'юнкта і вирішення завдання, поставленого ад'юнктурою.

Функції мотивації у тому, що мотивація являє собою певні мотиви, які спонукають

ад'юнкта діяти у відповідності з поставленими цілями ад'юнктури.

Звідси так само впливає той факт, що мотивацію необхідно розглядати як функцію управління ад'юнктами і як один з найважливіших елементів у системі управління якістю освіти ад'юнктури.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури психолого-педагогічного мотивування; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання ними заходів з психолого-педагогічного мотивування; 7. Формування основ наукового світогляду.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом навчальної діяльності, в якого розвиваються мотивації до професійної діяльності.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. По завершенню навчання ад'юнкт оволодіває педагогічною технологією психолого-педагогічного мотивування.

Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до застосування в освітній діяльності педагогічної технології психолого-педагогічного мотивування для трансляції методологічної культури.

1) розуміти: зміст і призначення педагогічної технології розвитку в ад'юнктів психолого-педагогічного мотивування.

2) знати: алгоритм психолого-педагогічного мотивування;

3) уміти: індивідуально підбирати стимули для реалізації психолого-педагогічного мотивування ад'юнктів;

4) сформувати в ад'юнкта: світогляд щодо психолого-педагогічного мотивування ад'юнктів.

5) виховати: почуття відповідальності за якісне психолого-педагогічне мотивування

ад'юнктів.

б) бути ознайомленим: з життям видатних вчених, їх життєвим шляхом, становленням як вчених; розвиток мотивації є частиною загального процесу професійного становлення і реалізації ад'юнкта на стадії навчання в ад'юнктурі.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє пояснити ад'юнктові зміст педагогічної технології психолого-педагогічного мотивування.

Науковий керівник пояснює, що до підвищення мотивації ад'юнктів спонукає читання науково-популярних книг про життя видатних вчених, їх життєвий шлях становлення як вчених.

Дуже важливо, щоб ад'юнкти знайшли вільний час на читання науково-популярних книг про життєвий шлях видатних вчених та становлення як вчених.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури у ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховної, комплексної (політехнології) і проникаючої технології. Технологія є проникаючою, її елементи включені до інших технологій і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання: особливість методики полягає в наступному читанні науково-популярної літератури з переліку рекомендованих у вільний від наукових пошуків час. Читання цієї літератури спонукає рефлексії, надає відпочинок мозку людини.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється відповідно до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: від успішного оволодіння педагогічною технологією психолого-педагогічного мотивування ад'юнктів залежить своєчасність і якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах.

Мотиваційні інтереси зароджуються в процесі читання ад'юнктом науково-популярної літератури з переліку рекомендованого нами, наприклад, про життя та становлення відомих вчених.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл. В.27. Практика показує, що високий показник

мотивації в ад'юнктів з'являється одразу після причитання рекомендованого нами навчального посібника з психології творчості авторства М. Дроздова.

До переліку дидактичних матеріалів рекомендуємо включити науково-популярну літературу про життя та становлення видатних вчених.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації розвитку в ад'юнктів мотивації [270], імплементація яких подана в наступних показниках у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з творчого розвитку особистості

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.17) та умовного шифру – ПТх(5.8).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури у ад'юнктів з творчого розвитку особистості ад'юнкта.

3. Концептуальна частина. Досвід розвитку творчості у вітчизняній професійній педагогіці представлений різними методиками і концепціями розвитку. Це пояснюється тим, що під творчістю розуміється як освоєння розумових операцій, таких, як аналіз і синтез, набуття досвіду «інсайту», так і формування особистих якостей творчої особи. Виходячи з позитивних практичних результатів Г. Альтшуллера, констатуємо, що розвиток творчих здібностей здійснюється шляхом вирішення винахідницьких завдань, постійного фантазування, висування різноманітних гіпотез та їх перевірка [2]. Концепцію педагогічної технології творчого розвитку особистості ад'юнктів пропонуємо ґрунтувати на теорії вирішення винахідницьких задач. В такому разі педагогічна технологія буде відноситися до розвивальних.

Гіпотеза: творчі здібності існують паралельно і незалежно від загальних і спеціальних здібностей (сформована в роботі) [468].

Цільові установки 1 орієнтації:

1. Пріоритетний розвиток креативних, когнітивних і комунікативних якостей

ад'юнкта, який повинен: мати розвинене почуття нового, здатність до продукування ідей, схильність до ризику й експерименту; бути носієм прожитих у власній діяльності вітчизняних культурних норм і традицій, вміти вести продуктивний діалог з представниками інших культур; мати власне розуміння сенсу кожного з досліджуваних предметів, здатність діяти в ситуаціях невизначеності, вступати в боротьбу і «тримати удар»; вміти поставити навчальну мету в заданій галузі знань або діяльності, скласти план її досягнення, виконати план, використовуючи оптимальні для наявних умов способи і засоби, отримати й усвідомити свій результат, порівняти його з іншими аналогічними результатами, зробити рефлексію і самооцінку своєї діяльності; володіти евристичними методами і способами діяльності: методами прогнозу, формулювання гіпотез, конструювання закономірностей, побудови теорій; використовувати у пізнанні інтуїцію й інсайт; вміти вибирати методи пізнання, адекватні об'єкту, бачити знайоме в незнайомому і навпаки, здатність знаходити різні ракурси вирішення проблем.

2. Забезпечити набуття ад'юнктами професійного досвіду вирішення винахідницьких завдань, постійного фантазування, висування різноманітних гіпотез та їх перевірки.

3. Виявити, врахувати і розвинути творчі здібності.

4. Фронтально залучити ад'юнктів до різноманітної творчої діяльності з виходом на конкретний продукт.

5. Цільові установки й орієнтації, на думку Г. Альтшуллера [2]: навчити творчої діяльності; ознайомити з прийомами творчої уяви; навчити вирішувати винахідницькі задачі.

6. Цільові установки і орієнтації [155].

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція освоєння досвіду: асоціативно-рефлекторна + розвиваюча.

Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей у ад'юнктів у ході навчальної діяльності ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії, відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і

протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотримання структури відповідно до діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом виконання наукової (науково-технічної) роботи в частині винахідницької та раціоналізаторської роботи в майбутньому у Збройних силах

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає наставником.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. По завершенню навчання ад'юнкт оволодіває педагогічною технологією проблемного навчанням.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) усвідомлено розуміти: сенс педагогічної технології творчого розвитку особистості; теорії рішення винахідницьких задач;

2) знати: алгоритм вирішення винахідницьких задач;

3) уміти: перенести ЗУН і СРД в нову ситуацію; абстрагувати, ідеалізувати, моделювати, будувати уявний експеримент; самостійне бачення проблем, протиріч, аналітичне мислення; побачити новий бік в знайомому об'єкті (альтернативне мислення); комбінувати, синтезувати раніше засвоєні способи діяльності у нові (синтетичне, комбінаційне мислення); критичного мислення; формулювати та аналізувати будь-які проблеми, аналітичне мислення, знаходити для них рішення;

4) сформулювати в ад'юнкта: самостійне бачення проблем, аналітичне мислення;

5) виховати: почуття відповідальності за якість;

6) бути ознайомленим: з принципами творчого розвитку особи.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що допомагає пояснити ад'юнктові зміст педагогічної технології творчого розвитку особистості. Науковий керівник на лекційних заняттях

пояснює ад'юнктам наступний матеріал.

Особливості змісту, за ідеєю І. Волкова [82]. Дидактична реконструкція навчального матеріалу і блочно-паралельна система навчання засновані на внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язках. Замість послідовності предметів, розділів і тем традиційно побудованої програми пропонується об'єднати вузлові питання, на яких засновані розділ, предмет або декілька предметів. Ці питання вводяться в найкоротші терміни після початку навчання і вивчаються одночасно, паралельно і у взаємозв'язку шляхом виконання практичних робіт з усіх розділів, що входять в блок. Таких блоків може бути кілька.

Особливості змісту, за ідеєю Г. Альтшуллера, [2]. Процес пошукової, винахідницької діяльності являє собою основний зміст навчання. Провідне поняття теорії вирішення винахідницьких завдань – протиріччя. При виникненні суперечності можливі два шляхи її вирішення: 1) компроміс, примирення протилежних вимог, пред'являються, наприклад, до певної конструкції; 2) висунення якісно нової ідеї або принципово нової конструкції.

Розвиток мислення в ад'юнктив здійснюється в результаті вирішення часткових завдань наступних типів: 1) завдання на класифікацію об'єктів; 2) завдання на встановлення схожості між об'єктами; 3) завдання на виключення «зайвого» об'єкта з даної сукупності; 4) завдання на конкретизацію поняття (з набору об'єктів вибираються ті, що відповідають даному поняттю); 5) завдання на пошук закономірностей; 6) завдання на встановлення аналогій; 7) завдання на логічні висновки; 8) завдання на подолання інертності мислення.

Науковий стиль мислення формується в процесі оволодіння цілим рядом універсальних методів пізнання: 1) абстрагування – уявне відвернення від неістотних властивостей і зв'язків об'єктів; 2) ідеалізація – уявне утворення абстрактного об'єкта, що має деякі властивості, властиві реальному об'єкту; 3) аналогія – метод пізнання, при якому зі схожості деяких ознак двох об'єктів робиться висновок про схожість інших ознак; 4) моделювання – матеріальне або уявне створення системи, що заміщає об'єкт пізнання, написання системи рівнянь, що описує об'єкт пізнання; 5) уявний експеримент – теоретичний аналіз уявної ситуації, яку неможливо створити в реальності.

Розвиток уяви. Психічний процес зі створення нових образів і уявлень здійснюється програмуванням майбутньої поведінки в певних умовах на основі практичного, інтелектуального або емоційного досвіду і є уявою.

На розвиток уяви можуть вливати наступні процеси: 1) виділення з цілісного образу предмету певної властивості або елемента; 2) перебільшення або зменшення розмірів об'єкту або його частини; 3) комбінування різних об'єктів і їх частин. В результаті в свідомості виникають нові образи об'єктів, які людина ніколи не бачила, а деякі з яких не можуть існувати в реальному світі.

Ад'юнкт перед виконанням практичних дій (проведення експерименту або спостереження, складання схеми, таблиці або рисунку) повинен включити уяву і представити результат своєї діяльності до її початку, що дозволить йому орієнтуватися в процесі вирішення задачі. Це довільна (навмисне, кероване людиною) уява, яка використовується при цілеспрямованому вирішенні наукових, технічних і художніх проблем. Уява виступає як спонукальна причина, необхідна умова діяльності, завершення якої відстрочене.

Розвитку уяви сприяє уявний експеримент – евристичний метод пізнання, форма мислення, що виникла в результаті активної дії людини на природу. Він припускає уявне програвання певних ситуацій, які неможливо або дуже складно реалізувати на практиці.

Уявний експеримент має структуру реального експерименту. Відмінною ознакою від реального є те, що всі міркування здійснюються на базі наочних образів на основі плану-схеми розумових дій з переробки початкової інформації. Уявний експеримент вимагає ідеалізації реальних об'єктів і поєднує в собі силу логічного висновку з експериментальною достовірністю. В уявному експерименті об'єднане абстрактне і конкретне, раціонально-понятійне і тілесно-наочне.

Ступінь включення уяви в процес діяльності залежить від невизначеності вирішуваного завдання. Якщо початкові дані не піддаються аналізу, не повні або містять якісь неясності, то вирішення проблеми вимагає використання уяви. При цьому може відбуватися з'єднання взаємовиключних в реальності якостей, властивостей і частин об'єктів; збільшення або зменшення об'єктів або їх частин, зміна інших їх якостей; підкреслення і випинання деяких ознак. Отриманий результат часто буває нестрогим,

алогічним.

Уява дозволяє передбачити результати виконання послідовності тих або інших дій, що необхідно при плануванні своєї діяльності, виконанні творчих завдань, експериментів і спостережень, практичної роботи. Воно відіграє велику роль при створенні «нового», вирішенні технічних завдань, розвитку винахідницьких здібностей.

Пошуки рішення, що ведуться по раціональній системі, зовсім не виключають інтуїцію (здогадку). Навпаки, впорядкування мислення створює «настройку», сприятливу для прояву інтуїції.

Фундаментальне значення для методики вирішення винахідницьких задач має поняття «технічні суперечності».

Розвиток здібностей раціональної тактики рішення будується на виявленні і усуненні технічної суперечності, що міститься в завданні. Пошук суперечностей здійснюється методом «проб і помилок», підбором різних варіантів «а якщо».

Методику вирішення винахідницьких задач Г. Альтшуллер представив у вигляді алгоритму, що розбиває процес вирішення задачі на вісімнадцять послідовних кроків (табл. В.24) [2]. Для наочності алгоритм вирішення винахідницьких задач можна подати у вигляді рисунка . Це покращує сприймання й хід руху думок в процесі вирішення творчих задач. Цей хід для ад'юнкта сприймається як віртуальний лабіринт, в якому він губиться при пошуку виходу [366].

Загальновідомо, що мислення можна формувати та розвивати в процесі навчання [586, с. 97]. Проте інтелектуальні операції не передаються безпосередньо від учителя до учня, вони формуються, виходячи з власного пізнавального досвіду. Крім того, в ад'юнкта можна сформулювати достатньо високий рівень мислення, якщо побудувати його пізнавальну діяльність так, щоб він просувався послідовно рівнями розумової діяльності від низького рівня (формування понять) до вищих (узагальненням і виводам) і далі до застосування цих узагальнень (приватні, конкретні факти).

Звідси можна зробити три важливих висновки:

1. Мислення піддається формуванню в навчальному процесі.
2. Мисленням є активний процес взаємодії індивідуума з навчальним матеріалом на основі власного пізнавального досвіду.

3. Розумові процеси формуються в певній послідовності по наростаючій складності, і ця ієрархія не може бути порушена.

Стимулююча роль педагога полягає в тому, що він не стільки розповідає, скільки ставить питання, що направляють і стимулюють мислення ад'юнктів. Основна спрямованість переробки навчального матеріалу є виявленням його емоційно-особової значущості для ад'юнктів. В табл. В.25 представлена зведена модель стратегій навчання індуктивному мисленню.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури у ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: професійно-орієнтованих, частково-предметних, проникаючих. Педагогічна технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і грають роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована по фазам, стадіям та етапам проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва. У навчальному процесі

використовується система евристичних форм занять, серед яких: уроки цілепокладання, евристичні бесіди, уроки складання завдань, конструювання понять, символотворчості, винахідництва, метапредметні уроки, ділові ігри, евристичні лекції та семінари, конференції, захист творчих робіт, рефлексивні заняття.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Приклади підбираються і демонструються так, щоб показати рух думки від простого до складного, від зовнішнього – до змісту, від конкретного – до абстрактного, до моделі і теорії. Іншими словами, при експрес-навчанні відразу ж проводиться експеримент з об'єктами теорії, і з цього експерименту зацікавлені студенти самі виводять ключові теоретичні ідеї.

В основі навчальних експериментів для навчання ТРІЗ лежить методичний прийом – «реінвентинг». Реінвентинг – демонстрація процесу створення винаходу таким чином, неначе ад'юнкту вже відомі принципи і прийоми розв'язання проблем в цих винаходах. Пізніше, коли основи теорії вже дійсно вивчені, реінвентинг служить прийомом закріплення навичку дослідження і вирішення проблем. Нарешті, швидкий реінвентинг стає найважливішим навичком при роботі з аналогами,

Суть початкових навчальних експериментів полягає в наступному: 1) виявлення ключової проблеми, яка була подолана в конкретному винаході; 2) визначення основного способу, яким була вирішена проблема в цьому винаході.

Дещо пізніше застосовуються наступні методичні прийоми: 1) узагальнення і класифікація моделей ключових проблем і основних способів вирішення проблем при створенні винаходів; 2) виявлення закономірностей виникнення проблем, прогнозування і кероване систематичне вирішення проблем.

Особливості методики. Ключовий технологічний елемент навчання – евристична освітня ситуація – ситуація активації незнання, мета якої – створення ад'юнктами особистого освітнього продукту (ідей, проблеми, гіпотези, версії, схеми, тексту). Одержуваний в кожному випадку освітній результат непередбачуваний; науковий керівник проблематизує ситуацію, задає технологію діяльності, супроводжує освітній рух ад'юнктів, але не визначає заздалегідь конкретні освітні результати, які повинні бути отримані.

Методика евристичного навчання ґрунтується на відкритих завданнях, які не мають однозначних «правильних» відповідей. Практично будь-який елемент досліджуваної теми може бути виражений у формі відкритого завдання, наприклад: запропонуйте версію походження алфавіту, поясніть графічну форму цифр, складіть прислів'я, сформулюйте граматичне правило, складіть збірник своїх завдань, встановіть походження об'єкта, дослідити явище. Одержувані ад'юнктами результати виявляються індивідуальними, вони різноманітні і різні за ступенем творчого самовираження.

Ад'юнктові немає потреби «перевертати» всі знання і досвід людства. Але головні питання буття і фундаментальні проблеми досліджуваних предметів первинно починають вирішуватися в особистій діяльності ад'юнкта. Лише після того, як він створює власні розуміння, версії та інші початкові продукти пізнання, йому пропонується знайомитися з досягненнями людства з цих проблем. І навіть тут ад'юнкт не просто засвоює готові знання, а зіставляє їх з результатами свого досвіду, продовжуючи освітню діяльність і діалозі з різними культурно-історичними позиціями, автори яких – великі вчені і діячі.

Провідний метод навчання – рефлексія, тобто усвідомлення способів діяльності, виявлення її смислових особливостей, виявлення освітніх прирощень ад'юнкта або наукового керівника. Форми освітньої рефлексії – усне обговорення, письмове анкетування, графічне зображення ад'юнктом змін свого інтересу, особистої активності, глибини пізнання, продуктивності праці, самопочуття, самореалізації.

Особливості методики, загальні риси розглянутих технологій: вільні групи, в яких ад'юнкт відчуває себе розкуто, не відчуває підпорядкування науковому керівнику; педагогіка співробітництва, співтворчність ад'юнкта та наукового керівника; застосування методик колективної роботи: мозкова атака, організаційно-діяльнісна гра, вільна творча дискусія; мотивація: прагнення особистості до творчості, до самовираження, самоствердження, самореалізації; ігрові форми творчої діяльності; знайомство (спілкування) з творами мистецтва, технічними пристроями, еталонами відносин людей; освоєння елементів творчості в практичній діяльності (педагогічні проби); виявлення в собі автора, здатного створити якісь творчі продукти; формування колективно-оцінного ставлення до продуктів творчості людей, до своїх результатів;

технічна творчість з широкого кола прикладних галузей (моделювання, радіоаматорство, конструювання і т.д.); участь у літературних, театральних, музичних заходах; образотворча творчість; виконання творчих проєктів, спрямованих на те, щоб зробити навколишній світ кращим; дослідні роботи; літературні, художні та музичні твори.

Особливості методики за ідеєю І. Волкова [82]: зміст матеріалу і побудова навчання дозволяють виявити і цілеспрямовано розвивати задатки і здібності ад'юнктів, виробляти здатність проявляти творчість у будь-якій справі; до прилучення ад'юнктів до самостійної та творчої діяльності широко використовуються всі форми позааудиторної роботи, але з однією умовою – робота повинна бути спрямована на створення конкретного продукту, який можна було б фіксувати в творчій книжці (вироби, моделі, макети, пристрої, літературні та музичні твори, винаходи, дослідження тощо).

Особливості методики за ідеєю Г. Альтшуллера [2]. У методиці використовуються як індивідуальні, так і колективні прийоми. До останніх відносяться: евристична гра, мозковий штурм, колективний пошук.

Мозкова атака (брейнстормінг) як метод колективного генерування ідей для вирішення творчої задачі був запропонований А. Осборном [2]. Мета цього методу полягає у збиранні якомога більшої кількості ідей, звільнення від інерції мислення, подолання звичного ходу думки у вирішенні творчого завдання. Основний принцип і правило цього методу – категорично забороняється критикувати запропоновані учасниками ідеї, при цьому всілякі репліки, жарти – заохочуються. Успіх застосування методу багато в чому залежить від керівника дискусії, який повинен уміло спрямовувати хід дискусії, вдало ставити стимулюючі питання, підказувати, використовувати жарти, репліки.

Найоптимальніша чисельність групи: від 5 до 9 осіб.

Відбирають ідеї фахівці-експерти, які їх оцінюють у два етапи. Спочатку із загальної кількості відбирають найбільш оригінальні і раціональні, а потім – найоптимальнішу з урахуванням специфіки творчої задачі і мети її розв'язання.

Особливості методики за ідеєю І. Іванова. Мотив діяльності дітей в КТД – прагнення їх до самоствердження, самовираження. Широко використовуються гра, змагальність. Спільна діяльність ад'юнктів наукової школи, при якій всі члени групи

беруть участь у плануванні та аналізі, роблять внесок у створення наукового результату. Головна методична особливість КТД – суб'єктна позиція особистості. Оцінювання результатів творчості: похвала за будь-яку ініціативу; публікація роботи; виставка робіт; нагородження грамотами, дипломами; присвоєння звання.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Педагогічним інструментарієм наукового керівника служать евристичні методи навчання: методи емпатії, гіпотез, нормотворення, символічного й образного бачення, взаємного навчання і самооцінки, конструювання понять, прогнозування, гіперболізації, інверсії, «мозкового штурму».

Найважливіша мета – навчити ад'юнкта працювати «за алгоритмом», тобто за певною системою. Заздалегідь науковий керівник повинен підготувати солідний «запас» навчальних завдань. Частина завдань може бути узята з книг з теорії винахідництва. Невичерпним джерелом є патентна література. По суті, описом кожного винаходу є вирішення тієї або іншої технічної задачі.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: успішне здійснення наукової (науково-технічної) роботи в частині винахідницької та раціоналізаторської роботи в майбутньому у Збройних силах залежить від своєчасного опанування педагогічної технології творчого розвитку особистості на основі та теорії вирішення винахідницьких задач;

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного

забезпечення ПТх наведено в табл.В.27. Під час експерименту нами в якості навчальних посібників застосовувалися наукові роботи Г.Альтшуллера з теорії вирішення винахідницьких завдань [2], а також психології творчості [128]. Дидактичним і наочним матеріалом виступає надрукований алгоритм рішення винахідницьких задач (табл. В.24).

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації творчого розвитку особистості [270], імплементація яких в наступних показниках подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з розвитку комунікативних здібностей

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (рис. 6.6) та умовного шифру – ПТх(5.9).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з розвитку комунікативних здібностей.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології розвитку комунікативних здібностей ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності. Згідно з нею, науковий керівник, застосовуючи технологію, розвиває комунікативні здібності ад'юнктів.

Цільові установки і орієнтації. Забезпечити належний рівень комунікативних здібностей ад'юнктів, необхідних для трансляції методологічної культури.

Глобальні цілі: сприяти становленню наукового суспільства; сприяти розвитку навичок життєдіяльності в демократичному суспільстві: толерантності; партнерського спілкування, цивілізованої дискусії, критичного мислення; спонукати до участі у програмі представників громадськості – через широке інформування про програму: засоби масової інформації, навчальні семінари, співпраця з інститутами громадянського суспільства.

Педагогічні цілі. Сформувати: логічне і критичне мислення ад'юнктів; навички

організації своїх думок; навички усного мовлення; навички риторики; емпатію і толерантність; впевненість у собі; здатність працювати в команді; здатність концентруватися на суті проблеми; манери при публічному виступі.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії, здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток особистісних якостей людини. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи:

- а) сприйняття навчального матеріалу;
- б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч;
- в) запам'ятовування і збереження в пам'яті;
- г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов:

- а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів;
- б) подача навчального матеріалу у певній послідовності;
- в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності;
- г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідно до діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Когнітивний принцип: мова – засіб навчання, ідентифікації, соціалізації і залучення індивіда до культурних цінностей. Мова є будівельним матеріалом для створення наукової картини світу.

Комунікативний принцип: мова – засіб спілкування, система цілеспрямованих і мотивованих процесів, які забезпечують взаємодію моделей, що реалізують індивідуально-психологічні та суспільні відносини.

Оптимізація оволодіння мовою через організацію спілкування.

Оволодіння науковою мовою відрізняється від оволодіння рідною мовою: оволодіння способами; щільністю інформації в спілкуванні; включеністю мови в предметно-комунікативну діяльність; сукупністю реалізованих функцій.

Головні учасники процесу навчання – науковий керівник і ад'юнкт. Відносини між ними засновані на співробітництві і рівноправному, мовному партнерстві.

Особистісний принцип: мова створює можливість для ад'юнкта реалізувати свою особистість у науковій мові; орієнтація ад'юнкта не тільки на партнера, але і на себе самого.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом: дискусії, використовує на практиці елементи професійного педагогічного спілкування під час науково-методичного семінару; розвитку власних комунікативних здібностей.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів – досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до застосування в освітній діяльності педагогічної технології з розвитку комунікативних здібностей для трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: мету та зміст педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з розвитку комунікативних здібностей; прийоми публічного виступу, зокрема, прийомів залучення й утримання уваги аудиторії;

2) знати: підходи до розвитку комунікативних здібностей;

3) уміти: вільно вести бесіду на професійні теми; створювати письмові тексти різних підстилів і жанрів у рамках своєї професійної компетенції;

4) сформувати в ад'юнкта: логічне і критичне мислення ад'юнктів; навички організації своїх думок; навички усного мовлення; навички риторики; емпатію і толерантність; впевненість у собі; здатність працювати в команді; здатність концентруватися на суті проблеми; манери при публічному виступі.

5) виховати: почуття відповідальності за якість розвитку комунікативних здібностей ад'юнктів;

6) бути ознайомленим: з фундаментальними основами розвитку комунікативних здібностей.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим

керівником у відповідності, що сприяє засвоєнню ад'юнктом змісту комунікації. Через зміст навчального матеріалу має відбуватися гарантований розвиток комунікативних здібностей ад'юнктів.

Науковий керівник виділяє: найважливіші наукові поняття, пояснює їх зміст; оволодіння професійною мовою за науковою спеціальністю є найважливішою умовою професійної підготовки ад'юнкта з наукової галузі; наголошується на необхідності ад'юнктові розширити глибину знань зі сфери наукової мови.

Всі ці уміння є важливою частиною підготовки ад'юнктів і результатом виховання освіченого фахівця. Інакше кажучи, разом з комплексом спеціальних знань кожен ад'юнкт, одержуючи вищу освіту, повинен здобути максимум знань, сформувати навички й уміння користуватися науковим стилем мови і мовою своєї спеціальності. Але парадокс в тому, що науковому стилю мови і мові спеціальності у ВВНЗ (ЗВО) не навчають, це не входить у формальний перелік професійних умінь ад'юнкта.

Ад'юнктам пропонується вивчити прийоми педагогічного спілкування на кожному етапі взаємодії викладача з аудиторією, вибрати прийоми утримання уваги слухачів в процесі публічного виступу (табл. В.26).

Ад'юнктам дається завдання підготувати фрагмент лекції з дисципліни, що викладається. Якщо досвід викладання відсутній, це можуть бути цікаві факти, наприклад, історія якого-небудь відкриття, біографія ученого, наукова дискусія з проблеми, тобто матеріал, добре відомий ад'юнктові.

Далі шляхом жеребкування визначається порядок виступу учасників і обговорюється регламент. Обов'язковою умовою є продуманий початок і кінець виступу, в яких використовуються прийоми стимулювання уваги аудиторії. Заохочується застосування засобів наочності (схем і малюнків на дошці, плакатів, ілюстративного, роздаткового матеріалу і тому подібне).

Використовуються два варіанти проведення аналізу й оцінки фрагменту лекції:

за встановленими викладачем критеріями, в цьому випадку використовується 10-балльна система: 10 балів – максимальна оцінка, 1 бал – мінімальна;

за спільно визначеними ад'юнктами критеріями оцінки лекції (в цьому випадку критерії можуть мінятися залежно від мети педагогічного аналізу, наприклад, якщо

оцінюється культура мови, то питома вага цього критерію підвищується).

Всі присутні аналізують і оцінюють кожен виступ, заповнюючи бланки із запитаннями:

- 1) Висловлює матеріал ясно і доступно?
- 2) Чи дотримується лектор логічної послідовності у викладі?
- 3) Чи виділяє лектор головні моменти?
- 4) Чи роз'яснює лектор складні місця?
- 5) Чи викликає і підтримує інтерес до теми?
- 6) Чи використовує лектор засоби наочності?
- 7) Чи стежить лектор за реакцією аудиторії?
- 8) Чи ставить лектор питання і спонукає до роздуму?
- 9) Чи демонструє культуру мови, чіткість дикції, нормальний темп викладу.
- 10) Чи використовує цікаві приклади, метафори, гумор, включає у виклад «емоційні» моменти?

Під час виступу ад'юнкти також відзначають ті прийоми залучення уваги, які використовують «доповідачі». Це заняття бажано проводити з використанням відеотехніки, щоб при перегляді відеозапису ад'юнкти змогли побачити себе збоку і отримати компетентні рекомендації від наукового керівника.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім. Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, частково-предметних.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами

проектної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика. Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Прогресивна дискусія. Її мета – групове рішення проблеми з одночасним тренуванням учасників у відповідних комунікативних уміннях і навичках. Цей вид дискусії складається з 5 етапів:

а) зародження ідеї (учасникам дається час на висунення ідей про шляхи вирішення даної проблеми);

б) всі пропозиції виписуються на дошці;

в) обговорюється кожен запропонований варіант;

г) розглядаються найбільш підходящі варіанти, потім вони розташовуються за ступенем значущості, тобто здійснюється верифікація ідей;

д) керівник організовує дискусію, в результаті якої залишаються рішення, які отримали найбільшу кількість голосів, з них обирається остаточне.

Подібна форма дискусії допомагає виробляти вміння швидко та ефективно приймати групове рішення.

Ділові повідомлення, розповіді, міркування у зв'язку з пройденою тематикою і проблематикою прочитаних текстів, характеристика літературних героїв чи історичних особистостей і подій. Читання оригінальних текстів різних жанрів (літературних, ділових технічних тощо).

Комунікативні тренінги. Найбільш поширені в системі освіти групові тренінги спілкування (комунікативні). Вважається, що більшість ефективних змін в поведінці та установках людей відбуваються в груповій взаємодії. Механізмом зміни людини виступає об'єктивізація поведінки. Людина в природних життєвих ситуаціях часто поводить неадекватно, тобто не у відповідності з тим сенсом, який має дана ситуація,

навіть не у відповідності до своїх внутрішніх бажань, з очікуванням партнера. Груповий вплив може допомогти їй усвідомити неадекватність своєї поведінки, дати орієнтовні основи для розвитку рівня взаємодії з іншою людиною. Вже вироблені прийоми закріплюються в відтворюваних у групі подібних ситуаціях. Вважається, що потім вони переносяться в контекст реального життя, сприяючи розвитку комунікативних умінь людини.

Різновидів тренінгу комунікативності досить багато, найчастіше кожен з них слугує одним із цільових орієнтирів для розширення комунікативної компетентності особистості. Тренінги згуртування групи (колективізму) починаються від «знайомства» до розробки спільної «справи»; їх мета – навчити людей координувати свої дії з діями колег. Тренінги ділового спілкування концентрують увагу учасників на прийомах встановлення позитивних контактів під час переговорів.

Спосіб, метод, засіб навчання в технології: пояснювально-ілюстративні, програмованого навчання, проблемного навчання, розвивального навчання, творчі.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовною він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежить методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: від якості розвитку комунікативних здібностей буде залежати успішність: публічного виступу, зокрема, прийомів залучення і утримання уваги аудиторії; вільного спілкування та ведення бесіди на професійні теми; написання різних за стилем та жанром текстів.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного

забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації розвитку комунікативних здібностей [270], імплементація яких подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури у ад'юнктів з діагностування та контролю

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(5.10).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з діагностування та контролю. Застосування ПТх націлене на формування у ад'юнктів умінь практичного діагностування та контролю.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології програмованого навчання ад'юнктів ґрунтується на ідеї [596] перетворення педагогічного контролю на метод навчання.

Залучення ад'юнктів провідним викладачем та/або науковим керівником до процесу оцінювання своїх колег різних за формою навчальних занять. Такий концептуальний підхід дозволяє розглядати метод оцінювання як метод навчання. Педагогічний ефект полягає в тому, що ад'юнкти набуватимуть практичних об'єктивних критеріїв і умінь оцінювання.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури діагностування та оцінювання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання діагностування та оцінювання в контексті навчальної роботи науково-педагогічної діяльності.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії здобуття знань, формування навичок і умінь, розвитку особистісних якостей людини.

Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності. Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подання навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідно до діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом (науково-педагогічним працівником): організації та оцінювання навчальної діяльності курсантів під час педагогічної практики.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів – досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до застосування в освітній діяльності педагогічної технології діагностування та оцінювання для трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має чітко:

1) розуміти: мету перевірки результатів навчання, яка полягає у виявленні рівня засвоєння знань ад'юнктом, який повинен відповідати державному освітньому стандарту у даній галузі знань (програмі, предмету);

2) знати: види і форми оцінювання навчальної діяльності ад'юнктів;

3) уміти: розробляти індикатори та критерії оцінювання відповідей з додержанням вимог: об'єктивності, систематичності; індивідуальності; педагогічного такту;

диференційованості;

4) сформувати у ад'юнкта: світогляд;

5) виховати: почуття відповідальності при оцінюванні відповідей з дотриманням вимоги: об'єктивності, систематичності; індивідуальності; педагогічного такту; диференційованості;

б) бути ознайомленим: з різними підходами та системами оцінювання.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником у відповідності, що сприяє поясненню ад'юнктові змісту педагогічної технології діагностування та оцінювання.

Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття, пояснює їх зміст: «вхідний контроль», «поточний контроль», «самоконтроль», «модульний (рубіжний) контроль», «семестровий контроль», «диференційований залік», «екзамен», «підсумковий контроль». Крім того, науковий керівник пояснює вимоги до оцінки: об'єктивність, систематичність; індивідуальний підхід; педагогічний такт; диференційована та ін.

Навчальна функція. При виконанні контрольних завдань відбувається повторення і закріплення набутих знань через їх уточнення, доповнення або/і переосмислення. Контроль навчає раціонально організувати навчальну діяльність.

Навчальне заняття доречно організувати у формі ділової гри: «Критерії оцінки».

Мета гри полягає у визначенні ад'юнктами принципів і критеріїв оцінювання навчальної діяльності студентів.

I етап. Ад'юнкти діляться на команди (по 5-7 осіб) і в процесі колективного обговорення розробляють свою систему оцінювання навчальної діяльності студентів: 1) визначають критерії формування оцінок «відмінно», «добре» «задовільно», «незадовільно»; 2) формулюють принципи оцінювання. Для того, щоб виробити принципи оцінювання, ад'юнкти знайомляться з проблемними ситуаціями, що виникають в практиці роботи викладачів.

II етап. По черзі знайомлять учасників інших груп з критеріями і принципами оцінювання навчальної діяльності студентів, за необхідності дають коментарі, відповідають на питання. Після всіх виступів проводиться групове обговорення:

Наскільки розрізняються або співпадають критерії і принципи оцінювання навчальної діяльності студентів, запропоновані кожною командою? Що прийняти як еталон оцінювання?

Часто проблеми із курсантами (студентами) виникають через необ'єктивні оцінки. Як зробити оцінювання прозорішим і об'єктивнішим?

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, частково-предметних, проникаючих. Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і грають для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання. Модуль діє на всіх етапах (стадіях, ланках, циклах) процесу навчання, але особливого значення набуває після вивчення якого-небудь розділу програми і завершення ступеня навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив. Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва. Практичне набуття досвіду відбувається ад'юнктом під час педагогічної практики, коли він виступає в ролі науково-педагогічного працівника, який самостійно оцінює результат

відповіді осіб, що навчаються з дотриманням вимог: об'єктивності, систематичності; індивідуальності; педагогічного такту; диференційованості.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології оцінювання механізмів педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють її діяльність, а саме: від своєчасного опанування педагогічної технології діагностування та оцінювання; успішний пошук і вирішення наукових завдань залежать від своєчасного опанування педагогічної технології проблемного навчання.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації контролю [270], імплементація їх подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

3.3.6 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури науково-просвітницької діяльності

Методика науково-просвітницької діяльності спрямована на забезпечення гарантованого розвитку методологічної культури ад'юнктів в частині науково-просвітницької діяльності.

Концептуальна частина. Концепція методики науково-просвітницької діяльності ад'юнктів ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності. Згідно з нею, науковий керівник, застосовуючи технологію, прагне забезпечити набуття ад'юнктами практичного досвіду з культури технології науково-просвітницької діяльності.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури науково-просвітницької діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду виконання заходів з науково-просвітницької діяльності; 7. Формування основ наукового світогляду.

Методика науково-просвітницької діяльності ад'юнктів (М6) реалізується на практиці за допомогою педагогічної технології: ПТх(6.1) – редакційно-видавничої справи; ПТх(6.2) – науково-методичного семінару-конференції.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі виступає суб'єктом: науково-просвітницької діяльності; розробки матеріалів монографій, наукових доповідей і статей; доповідачем наукових повідомлень на наукових конференціях, нарадах, семінарах і симпозіумах.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. В процесі виконання ад'юнктом проєкту науковий керівник виступає консультантом, керівником, експертом.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з редакційно-видавничої справи

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(6.1).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з редакційно-видавничої справи. Педагогічна технологія оволодіння культурою редакційно-видавничої справи як складової науково-просвітницької діяльності.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології редакційно-видавничої справи ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності. Згідно з нею, науковий керівник застосовує технологію для набуття ад'юнктами практичного досвіду з культури редакційно-видавничої справи, шляхом інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на узагальнення, систематизацію та розповсюдження отриманих наукових і науково-технічних результатів у певних галузях воєнної науки, розширення світогляду та підвищення кваліфікації особового складу, вчених та наукових працівників Збройних сил та практичного виконання технологічних етапів.

Цільові установки й орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури редакційно-видавничої справи в контексті науково-просвітницької діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду редакційно-видавничої справи в контексті науково-просвітницької діяльності; 7. Формування основ наукового світогляду; 8. Формування різнобічно розвиненої людини; 9. Формування умінь орієнтуватися в інформаційному просторі; 10. Формування вміння протистояти маніпулюванню власною свідомістю; 11. Підготовка до життя в сучасному інформаційному суспільстві, адаптація до нових економічних умов.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння досвіду: асоціативно-рефлекторна + сугестивна. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії і відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г)

застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури відповідної діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Методика науково-просвітницької діяльності ад'юнктів пізнається на практиці через дотримання технології редакційно-видавничої процесу, розробки наукових видань (монографій, енциклопедій і словників, poradників, підручників, методичних посібників, дисертацій, статей, інформаційно-довідкових видань, доповідей, звітів про результати досліджень на навчаннях, рецензій, відзивів, висновків).

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом редакційно-видавничої процесу в ході виконання дисертаційної студії.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. В процесі виконання ад'юнктом проекту науковий керівник виступає консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти.

Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до професійної науково-просвітницької діяльності через редакційно-видавничий процес з достатнім рівнем трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт повинен усвідомлено:

1) розуміти: суспільно важливу мету науково-просвітницької діяльності, яка полягає в узагальненні, систематизації та розповсюдженні отриманих наукових і науково-технічних результатів у певних галузях воєнної науки; розширення світогляду та підвищення кваліфікації особового складу, вчених та наукових працівників Збройних сил; редакційно-видавничий процес розроблення наукових видань (монографій, енциклопедій і словників, poradників, підручників, методичних посібників, дисертацій, статей, інформаційно-довідкових видань, доповідей, звітів про результати досліджень на навчаннях, рецензій, відзивів, висновків);

2) знати: порядок складання бібліографічного запису, згідно з ДСТУ

ГОСТ 7.1:2006; структуру і правила оформлення документації, звітів у сфері науки і техніки, згідно з ДСТУ 3008-95/ ДСТУ 3008-2015; вимоги, в частині що стосується оформлення дисертаційної роботи, автореферату дисертаційної роботи, монографій (розроблені і затверджені ВАК України, ДАК МОН України); розуміти зміст формалізованої структури (тез-доповідей, статті, монографії, тощо) та суспільну роль її для наукового суспільства;

3) уміти: розробляти наукові видання: монографії, енциклопедій і словників, порадників, підручників, методичних посібників, дисертацій, статей, інформаційно-довідкових видань, доповідей, звітів про результати досліджень на навчаннях, рецензій, відзивів, висновків); оформляти документи, звіти у сфері науки і техніки, відповідно до ДСТУ 3008-95 / ДСТУ 3008-2015; орієнтуватися в інформаційному просторі; протистояти маніпулюванням власною свідомістю;

4) сформувати в ад'юнкта: порядок дотримання редакційно-видавничого процесу (черговість друку матеріалів тез-доповідей, статті, монографії); науковий світогляд; різнобічно розвинену людину;

5) виховати: почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури науково-просвітницької діяльності через редакційно-видавничий процес;

6) бути ознайомленим з: класифікатором Універсальної десятикової класифікації (УДК); структурою, властивостями та принципом УДК; алфавітно-предметним покажчиком (АПП) до основних розділів УДК; бібліотечно-бібліографічною класифікацією.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником відповідно до завдання розтлумачити ад'юнктові зміст редакційно-видавничого процесу, розроблення наукових видань (монографій, енциклопедій і словників, порадників, підручників, методичних посібників, дисертацій, статей, інформаційно-довідкових видань, доповідей, звітів про результати досліджень на навчаннях, рецензій, відзивів, висновків).

Науковий керівник виділяє найважливіші фундаментальні наукові поняття.

Пояснює: важливу мету для суспільства науково-просвітницької діяльності, яка полягає в узагальненні, систематизації та розповсюдженні отриманих наукових і

науково-технічних результатів у певних галузях воєнної науки, розширення світогляду та підвищення кваліфікації особового складу, вчених та наукових працівників Збройних сил. Залучити ад'юнктів до попереднього ознайомчого рецензування наукових статей, дисертацій, підручників, монографій тощо; порядок планування, прорахунок періодичності наукового видання та можливої черги видання матеріалів (тези доповідей, статті, монографії тощо) з урахуванням пропускнуої спроможності видавництва; зміст формалізованої структури (тези доповідей, статті, монографії, тощо) та суспільну роль її для наукового суспільства [288; 239].

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу з оволодіння редакційно-видавничим процесом, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім.

Час, відведений на практичні вправи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів та комунікативних умінь праці з редакцією.

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, частково-предметних, комплексних (політехнологій). У комплексних технологіях весь навчально-виховний процес будується на пріоритетних, домінуючих ідеях, принципі, концепції та комбінується з елементами різних монотехнологій.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика:

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у лекційній формі факультативу та практичній участі в редакційно-видавничому процесі із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. В ході навчальної діяльності ад'юнктів

застосовуються репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, програмовані, проблемні та розвивальні навчання.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та володіє механізмами педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування, визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме:

від якості своєчасного оволодіння ним редакційно-видавничого процесу буде залежати:

якість підготовки наукової продукції та успіх у редакційно-видавничому процесі як умови:

успішного завершення здобуття науково-освітнього рівня;

дострокове подання рукопису та захист надає право ад'юнктові першочергового вибору місця роботи та посади.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (здобуття знань, формування умінь, навиків з методології – ЗУН); емоційно-етичної (формування СЕН); прикладної (формування СДП).

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27. Додамо, що доцільно застосовувати навчальні та методичні посібники, які вмотивовано роз'яснюють особливості редакційно-видавничої справи. Як показують результати опитувань, ясність і чіткість викладу матеріалу методичних посібників підвищують рівень і швидкість засвоєння знань. Аналіз літератури з видавничої справи свідчить, що здебільшого методичні посібники

представлені авторами-новаторами, які переслідують мету передати власний досвід і зорієнтувати ад'юнктів.

Дидактичним матеріалом можуть виступати: порядок складання бібліографічного запису, згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; структура і правила оформлення документації, звітів у сфері науки і техніки, згідно з ДСТУ 3008-95/ ДСТУ 3008-2015; класифікатор Універсальна десяткова класифікація (УДК) – бібліотечна класифікація документів. Таблиці УДК складаються з наступних частин: структура, властивості та принципи УДК; методичні вказівки щодо застосування УДК; основні розділи УДК; алфавітно-предметні покажчики (АПП) до основних розділів УДК; допоміжні таблиці УДК; алфавітно-предметні покажчики до допоміжних таблиць; вимоги щодо змісту та оформлення матеріалів, як приклад конкретного видавництва; робочий зразок оформлення матеріалів, як приклад конкретного видавництва; робочий шаблон-заготовка формалізованої структури, наприклад наукової статті; вимоги, в частині, що стосується оформлення дисертаційної роботи, автореферату дисертаційної роботи, монографій (розроблені і затверджені ВАК України, МОН України).

Наочні і технічні засоби навчання. Наочними і технічними засобами навчання виступають: комп'ютер; принтер; проектор тощо.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації редакційно-видавничої справи [270], імплементація подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури у ад'юнктів з організації науково-методичного семінару-конференції

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(6.2).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з науково-методичного семінару-конференції. Застосування ПТх спрямоване на забезпечення гарантованого розвитку в ад'юнктів культури організації науково-

методичних заходів.

3. Концептуальна частина. Концепція педагогічної технології редакційно-видавничої справи ґрунтується на концепції квазіпрофесійної діяльності. Згідно з нею науковий керівник, застосовуючи технологію, забезпечує набуття ад'юнктами практичного досвіду з культури організації науково-методичних заходів (наукових та науково-практичних конференцій, семінарів) як складової виду наукової (науково-технічної) роботи.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Набуття ад'юнктом ЗУН та компетенцій; 3. Засвоєння способів самостійної діяльності; 4. Єдність навчання, виховання та розвитку; 5. Розвиток у ад'юнктів методологічної культури організації наукових та науково-практичних конференцій, семінарів у контексті науково-просвітницької діяльності; 6. Забезпечення набуття ад'юнктами професійного досвіду організації наукових та науково-практичних конференцій, семінарів у контексті науково-просвітницької діяльності; 7. Формування основ наукового світогляду.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Наукова концепція засвоєння ґрунтується на асоціативно-рефлекторній теорії здобуття знань, формування навичок і умінь, розвитку особистісних якостей людини. Здобуття знань, формування навичок і умінь, розвиток здібностей ад'юнктів у ході навчальної діяльності відбувається за наступною логічною послідовністю, яка включає в себе такі етапи: а) сприйняття навчального матеріалу; б) його осмислення, доведене до розуміння внутрішніх зв'язків і протиріч; в) запам'ятовування і збереження в пам'яті; г) застосування засвоєного в практичній діяльності.

Найвищий результат у навчанні досягається при дотриманні наступних умов: а) формування активного ставлення до навчання з боку ад'юнктів; б) подача навчального матеріалу у певній послідовності; в) демонстрація і закріплення у вправах різних прийомів розумової та практичної діяльності; г) застосування знань на практиці з дотриманням структури діяльнісної теорії (потреби-мотиви-цілі-умови-дії).

Методика науково-просвітницької діяльності ад'юнктів пізнається на практиці через підготовку, проведення та участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах – заходах, спрямованих на колективне обговорення відповідними фахівцями визначених проблем воєнної теорії та/або практики, певних наукових та/або науково-технічних результатів, обмін досвідом наукової та науково-технічної діяльності.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом: науково-просвітницької діяльності в частині підготовки, проведення та участі у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, пов'язаних з тематикою дисертації; учасником наукової дискусії і професійного педагогічного спілкування на науково-методичному семінарі; керівником науково-методичного семінару, організованого ад'юнктам молодших курсів підготовки.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів – досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до професійної науково-просвітницької діяльності через підготовку, проведення та участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах з достатнім рівнем трансляції методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт має:

1) розуміти: що складовою науково-просвітницької діяльності є підготовка, проведення та участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах; заходи, спрямовані на колективне обговорення відповідними фахівцями визначених проблем воєнної теорії та/або практики, певних наукових та/або науково-технічних результатів, обмін досвідом наукової та науково-технічної діяльності; що підсумки обговорення відображаються, як правило, у збірниках відповідних матеріалів, рішеннях та рекомендаціях;

2) знати: порядок підготовки доповідей і наукових повідомлень; наукове ділове мовлення та етику виступу на наукових конференціях, нарадах, семінарах і симпозіумах;

3) уміти: практично готувати доповіді, наукові повідомлення з дотриманням професійної ділової мови; вести наукову дискусію на високому професійному і

педагогічному рівні; самостійно обрати тему доповіді за темою дисертації, підібрати і вивчити літературу, скласти план, написати тези доповіді з урахуванням вимог, що пред'являються до цього виду навчальної роботи; практично дотримуватися моралі та етики виступу на наукових конференціях, нарадах, семінарах і симпозиумах; практично використовувати нормативно-правові акти в організації діяльності в процесі розробки монографій, наукових доповідей і статей; практично організовувати участь у роботі міжнародних виставок, конкурсах за умов дотримання всіх нормативно-правових актів, зберігати державну таємницю, а в разі можливого її розголошення застосувати заходи щодо усунення можливості як такого;

4) сформулювати у ад'юнкта: світогляд;

5) виховати: почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури науково-просвітницької діяльності через науково-методичний семінар-конференцію;

6) бути ознайомленим з: класифікатором наукових конгресних заходів; нормативно-правовими актами, що визначають організацію діяльності; традиціями наукових і науково-практичних конференцій, семінарів.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником відповідно до завдання - пояснити ад'юнктові зміст наукової (науково-технічної) роботи, а саме наукових та науково-практичних конференцій, семінарів.

Науковий керівник виділяє найважливіші фундаментальні наукові поняття.

Науковий керівник надає можливість ад'юнктам самостійно: обрати тему доповіді відповідну тематиці дисертації, підібрати і вивчити літературу, скласти план, написати тези доповіді з урахуванням вимог, що пред'являються до цього виду навчальної роботи; продумати і скласти текст усної доповіді за темою дисертації (при дотриманні часового показника на доповідь не більше 10 хв); виступити з доповіддю, демонструючи свою педагогічну манеру подачі матеріалу і спілкування з аудиторією.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу з оволодіння організації наукових та науково-практичних конференцій, семінарів, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім. Час відведений на практичні вправи має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів та комунікативних умінь

роботи з аудиторією.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: відноситься до: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, частково-предметних, проникаючих.

Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і відіграють для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проектної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням про факультатив.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у лекційній формі факультативно та у практичній участі в редакційно-видавничому процесі із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. В ході навчальної діяльності ад'юнктів застосовуються репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, програмоване, проблемне та розвивальне навчання, комунікативні, ігрові, творчі. Дискусія як ефективний інтерактивний метод пізнання.

При організації дискусії в навчальному процесі зазвичай ставиться відразу кілька навчальних цілей, як чисто пізнавальних, так і комунікативних. При цьому цілі дискусії, звичайно, тісно пов'язані з її темою. Якщо тема велика, містить великий обсяг інформації, в результаті дискусії можуть бути досягнуті тільки такі цілі, як збір та впорядкування інформації, пошук альтернатив, їх теоретична інтерпретація та методологічне обґрунтування. Якщо тема дискусії вузька, то дискусія може закінчитися

ухваленням рішення.

Під час дискусії ад'юнкти можуть або доповнювати один одного, або протистояти один одному. В першому випадку виявляються риси діалогу, а в другому дискусія набуває характеру спору. Як правило, в дискусії присутні обидва ці елементи, тому неправильно зводити поняття дискусії тільки до суперечки. І взаємодоповнюючий, взаємно розвиваючий діалог грають велику роль, адже першорядне значення має факт зіставлення різних думок з одного питання.

Конференція – вид дискусії, де обговорення і суперечка передують коротким повідомленням про стан проблеми або результати певної роботи. Для конференції характерні розгорнута аргументація висунутих тез, спокійне їх обговорення. Дискусія в наукових публікаціях пов'язана з відсутністю безпосереднього контакту учасників і можливістю неквапливо продумати виступ.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізмами педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15. В ході занять науковий керівник застосовує педагогічні прийоми.

В процесі підготовки доповідей бажано проводити індивідуальні консультації, оскільки новизна тематики викликає у ад'юнктів, особливо з технічною підготовкою, відповідні ускладнення. Потрібно вказати ад'юнктам на присутність загальних недоліків усних виступів: ад'юнкти не уміють правильно відібрати матеріал для короткого виступу; недооцінюють необхідність «обробки» тексту, щоб полегшити сприйняття матеріалу, тобто не бачать різниці між усною і письмовою мовою; не уміють зрозуміло для аудиторії структурувати матеріал і виділити головні моменти в повідомленні; не

пояснюють нові для аудиторії поняття, не роз'яснюють складні положення; не можуть співвідносити теоретичні положення з власним досвідом і виразити своє відношення до питання; не уміють підібрати яскраві, переконливі приклади, що розкривають теоретичні положення; не продумують заздалегідь можливі питання й аргументовані відповіді на них; не уміють викликати інтерес до виступу, переконати у важливості питання, утримати увагу аудиторії на весь час виступу; не прагнуть встановити контакт з аудиторією, іноді – зачитують повністю текст, не відриваючись від записів, відсутнє достатньо вільне володіння мовою; не уміють стежити за часом в процесі виступу, укластися в певний термін.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють її діяльність, тобто від якості своєчасного оволодіння ним організації наукових та науково-практичних конференцій, семінарів буде залежати: якість підготовки та особистої апробації результатів дисертаційної роботи на наукових та науково-практичних конференціях, семінарах, а отже, як виконання необхідної умови: чинного нормативно-правового акту щодо обов'язкової апробації матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, школах тощо; успішного завершення здобуття науково-освітнього рівня; дострокового подання рукопису та захисту, що надає право ад'юнктові першочергового вибору місця роботи та посади.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТХ наведено в табл.В.27. Дидактичні матеріали: робочі зразки з розробки та оформлення презентацій доповідей, програми семінару. Наочні і технічні засоби навчання: ноутбук, проєктор, екран, мікрофон, кафедра, указка (дерев'яна, лазерна); презентація доповіді; програма семінару.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації науково-методичного семінару-конференції [270], імплементація подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

3.3.7 Методика розвитку у ад'юнктів методологічної культури науково-методичного супроводу

Проектування педагогічної технології розвитку методологічної культури ад'юнктів з науково-методичного супроводу

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(7.1).

2. Назва технології. Педагогічна технологія розвитку методологічної культури ад'юнктів з науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Застосування ПТх науковим керівником має спрямувати професійний розвиток ад'юнктів в ході наукового керівництва та закласти у свідомості ад'юнктів фундаментальні принципи їх виховання для подальшого репродукційного процесу.

3. Концептуальна частина. Педагогічна технологія науково-методичного супроводу ґрунтується на ідеях робіт, перевірених часом класиків [503], а саме: Н. Крупської, А. Макаренка [369], Н. Пирогова, В. Сухомлинського [529], Л. Толстого [539], К. Ушинського [548], С. Шацького [582], як технологія співпраці.

Основні ідеї і принципи (основний використовуваний фактор розвитку, наукова концепція засвоєння). Технологія співпраці реалізує демократизм, рівність, партнерство в суб'єкт-суб'єктних відносинах педагога і дитини. Вчитель і учні спільно виробляють цілі, зміст, дають оцінки, знаходячись в стані співпраці, співтворчості. Дійсно, як цілісна технологія, педагогіка співпраці поки не втілена в конкретній моделі, не має нормативно-виконавського інструментарію; вона вся «розсипана» по сотнях статей і книг, її ідеї увійшли майже до всіх сучасних педагогічних технологій. Сучасний поштовх до вдосконалення технології співпраці постає в роботах Н. Рябкова [501], Л. Мараховського [374] як педагогічна технологія науково-методичного супроводу ад'юнктів. Зазначимо, що Н. Рябкова [501] розглядає теоретичні аспекти науково-методичний супроводу дослідної діяльності ад'юнктів лише в умовах постійно діючого методологічного семінару. Практичні аспекти нами досліджувалися в роботі наукової школи професора Л. Мараховського.

Блок комплексу методик науково-методичного супроводу та керування освітньо-

розвивальною діяльністю ад'юнкта (включно зі стратегією реагування наукового керівника). Алгоритм реалізовує перспективну модель співпраці наукового керівника з ад'юнктом, утворюючи цілісний позитивний психолого-педагогічний процес науково-методичного супроводу ад'юнктів [260]. Зазначимо, що прототипом розробки стратегії реагування наукового керівника послужило імітаційне моделювання навчання осіб із застосуванням алгоритму Р. Майер [366; 367]. Залежно від результату дій ад'юнкта науковий керівник по лінії зворотного зв'язку проявляє відповідну реакцію.

Творчий пошуковий рух ад'юнкта здійснюється не по невідомому лабіринту, а за визначеними етапами проєктної технології [256, 303].

Цільові установки і орієнтації.

1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин;

2. Гуманно-особистісний підхід до ад'юнкта:

1) новий погляд на особистість як мету освіти, особистісну спрямованість навчально-виховного процесу представляється з наступної орієнтації: особистість є суб'єктом, а не об'єктом у педагогічному процесі; особистість – мета освітньої системи, а не засіб для досягнення якихось зовнішніх цілей; кожна людина має здібності, всі люди талановиті;

2) гуманізація педагогічних відносин представляється з наступної орієнтації: зацікавленість у долі ад'юнкта; оптимістична віра в ад'юнкта; співробітництво, майстерність спілкування; відсутність прямого примусу; пріоритет позитивного стимулювання;

3) демократизація відносин стверджує, представляється з наступної орієнтації: зрівняння ад'юнкта і наукового керівника в правах; право ад'юнкта на вільний вибір; право на помилку; право на власну точку зору;

3. Єдність навчання, виховання та розвитку.

4. Розвиток методологічної культури ад'юнктів.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом (науковим керівником) організації підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів - досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до освітньої діяльності в ад'юнктурі і підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів для потреб Збройних сил України із застосуванням педагогічної технології науково-методичного супроводу ад'юнктів та трансляванням методологічної культури.

По завершенню навчання ад'юнкт оволодіває педагогічною технологією науково-методичного супроводу ад'юнктів. Він повинен:

1) розуміти: що підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах спрямована на постійне якісне оновлення інтелектуального потенціалу, формування та розвитку наукових шкіл, наукових установ і ВВНЗ, ВНПВНЗ, забезпечення розвитку воєнної науки; призначення і роль науково-методичного супроводу ад'юнктів; зміст і методологію наукових досліджень ад'юнкта; про необхідність постійно підвищувати кваліфікацію, комунікаційні навички;

2) знати: порядок підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах;

3) уміти: реалізовувати психолого-педагогічний вплив на ад'юнктів під час реалізації науково-методичного супроводу; здійснювати наукове керівництво роботою ад'юнктів над дисертацією; контролювати виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану ад'юнкта;

4) сформувати у ад'юнкта: відповідальність за формування та розвиток наукових шкіл, наукових установ і ВВНЗ, ВНПВНЗ; показувати приклад порядності, толерантності та поваги до чужої думки, надавати допомогу своїм ад'юнктам у формуванні навичок й уміння наукової полеміки і дискусії.

5) виховати: почуття відповідальності за якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах; формування та розвиток наукових шкіл, наукових установ і ВВНЗ, ВНПВНЗ, забезпечення розвитку воєнної науки; почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури; почуття відповідальності

перед вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) за належне та своєчасне виконання обов'язків наукового керівника; прагнення до вивчення та запозичення передового досвіду наукового керівництва ад'юнктами;

б) бути ознайомленим: з вимогами чинного законодавства України в сфері підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником з метою пояснити ад'юнктові зміст педагогічної технології науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття та пояснює ад'юнктам обов'язки майбутнього наукового керівника. Згідно з Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), науковий керівник ад'юнкта здійснює наукове керівництво роботою над дисертацією, надає консультації щодо змісту і методології наукових досліджень ад'юнкта, контролює виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану ад'юнкта і відповідає перед вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) за належне та своєчасне виконання обов'язків наукового керівника.

Звертає увагу на вимоги, що висуваються до наукового керівника: якщо він є доктором наук, може здійснювати одночасне наукове керівництво (консультування), як правило, не більше п'яти здобувачів наукових ступенів, включаючи тих, що здобувають науковий ступінь доктора наук; якщо він є доктор філософії, може здійснювати одночасне наукове керівництво роботою над дисертаціями, як правило, не більше трьох здобувачів наукового ступеня доктора філософії. Науковий керівник пояснює ад'юнктам, що на здійснення наукового керівництва роботою над дисертацією одного ад'юнкта науковому керівникові відводиться щороку 50 академічних годин навчального навантаження. Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) з урахуванням потреб ад'юнкта та ефективності роботи наукового керівника з підготовки докторів філософії може відвести більшу кількість годин навчального навантаження керівникові з їх оплатою за рахунок коштів спеціального фонду вищого навчального закладу (наукової установи). Виходячи з цього, науковий керівник підводить ад'юнктів

до усвідомленої думки про необхідність впровадження ефективної методики науково-методичного супроводження ад'юнктів, як єдиний шлях успішної трансляції методологічної культури.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім. Час, відведений на практичні справи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: інформаційної технології (формування ЗУН); операційної (формування СРД); емоційно-етичної (формування СЕН); технології саморозвитку (формування СУМ); евристичної (розвиток творчих здібностей) і прикладної (формування СДП).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, комплексних (політехнологій) і проникаючої технології. У комплексних весь навчально-виховний процес будується на пріоритетних, домінуючих ідеях, принципах, концепціях та комбінується з елементів різних монотехнологій. Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і відіграють для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фаз, стадій та етапів виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика. Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положеннями: про факультатив; підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів; підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання.

Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування з боку наукового керівника за діяльністю ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють його діяльність, а саме: від успішного оволодіння педагогічної технології науково-методичного супроводу ад'юнктів буде залежати своєчасність і якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах з належним рівнем методологічної культури.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів. Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації науково-методичного супроводу [270], імплементація подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Проектування педагогічної технології дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів

1. Ідентифікація педагогічної технології відповідно до прийнятої схеми (табл. В.16) та умовного шифру – ПТх(7.2).

2. Назва технології. Педагогічна технологія дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Під дистанційними освітніми технологіями розуміються освітні технології,

реалізовані здебільшого із застосуванням засобів інформатизації і телекомунікації, при опосередкованій чи напівопосередкованій взаємодії ад'юнкта і педагогічного працівника, наукового керівника.

3. Концептуальна частина. Педагогічна технологія науково-методичного супроводу ґрунтується на тезі, що провідні чинники розвитку – соціогенні. Наукова концепція освоєння досвіду: асоціативно-рефлекторна + поетапної інтеріоризації.

Концептуальні положення:

1. Особистісна орієнтація. Дистанційні форми занять, якими б масовими вони не були, спрямовані на виявлення індивідуальних здібностей ад'юнктів, розвиток їх особистісного світогляду на протипагу «засвоєнню знань» або пошуку в мережі готової інформації.

2. Творчий характер технології. Система організації дистанційної взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчання спрямована на створення сприятливих умов для продуктивної творчої діяльності, створення ад'юнктами власних творчих робіт у досліджуваних галузях, використання ними інформаційних технологій для обговорення досягнутих результатів.

3. Принцип оптимального поєднання очних і дистанційних форм діяльності ад'юнктів. Для кожного ад'юнкта встановлюються відповідні співвідношення між мережевою та очною навчальною діяльністю, підтримуваної очними і віддаленими педагогами.

4. Пріоритет діяльнісного змісту перед інформаційним. Значний обсяг, відкритість і доступність інформації в мережі Інтернет не вимагають від ад'юнкта її повного засвоєння і репродукції. Акцент переноситься на саму діяльність ад'юнкта, на мікротехнологію, з допомогою якої він створює плановану освітню продукцію.

5. Відкритість навчального процесу. Взаємодія з віддаленими людьми та освітніми масивами розвиває в ад'юнктів універсальні вміння дистанційної діяльності, які є умовою життя в сучасному суспільстві.

6. Інтеграція продуктивної, комунікативної та організаційно-управлінської діяльності. Виявляється зв'язок цих видів діяльності в дистанційному навчанні, тим більше комплексними виявляються освітні зростання в ад'юнкта.

7. Відповідність змісту, цілей і педагогічних завдань провідним технічним засобам телекомунікаційних та інформаційних технологій.

Особливості кожного комп'ютерного засобу (електронна пошта, Всесвітня павутина, чат, веб-форуми, відеоконференції, ICQ) враховуються при розробці форм і методів дистанційних занять.

Цільові установки і орієнтації: 1. Перехід наукового керівництва у системі підготовки ад'юнктів від педагогіки вимог до педагогіки особистісних відносин; 2. Особистісна самореалізація і творчий розвиток ад'юнктів і наукового керівника у віртуальному освітньому просторі, що створюється в результаті організованої дистанційної взаємодії. 3. Розширення внутрішнього світу ад'юнкта, вхід у реальний і віртуальний навколишній світ зі своєю особистісною та культурологічною позицією. 4. Розробка та реалізація технологічних рішень для розподіленого дистанційного навчання, у якому віддалені один від одного ад'юнкти та наукові керівники здійснюють навчальний процес за допомогою телекомунікацій та ресурсів мережі Інтернет.

Позиція ад'юнкта в освітньому процесі. Ад'юнкт виступає суб'єктом (науковим керівником) організації підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України на засадах дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів.

Позиція наукового керівника в освітньому процесі. Науковий керівник виступає: консультантом, керівником, експертом.

4. Особливості змісту освіти. Цілі навчання – загальні і конкретні. Ціль навчання ад'юнктів – досягти повної відповідності при атестації ОНХ випускника ад'юнктури, готового до освітньої діяльності в ад'юнктурі і здійснювати підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів для потреб Збройних сил України, застосовуючи педагогічну технологію дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів та методологічну культуру.

По завершенню навчання ад'юнкт оволодіває педагогічною технологією дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів. Він повинен:

1) розуміти: що підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах спрямована на постійне якісне оновлення інтелектуального потенціалу,

формування та розвитку наукових шкіл наукових установ і ВВНЗ, ВНПВНЗ, забезпечення розвитку воєнної науки; призначення і роль науково-методичного супроводу ад'юнктів; зміст і методологію наукових досліджень ад'юнкта; необхідність постійно підвищувати кваліфікацію, комунікаційні навички;

2) знати: порядок підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах;

3) уміти: реалізовувати психолого-педагогічний вплив на ад'юнктів під час реалізації дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів; здійснювати наукове керівництво роботою ад'юнктів над дисертацією; контролювати виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану ад'юнкта;

4) сформувати у ад'юнкта: приклад порядності, толерантності та поваги до чужої думки, надавати допомогу своїм ад'юнктам у формуванні навичок й уміння наукової полеміки і дискусії.

5) виховати: почуття відповідальності за якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах на засадах дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів; почуття відповідальності за якість трансляції методологічної культури; почуття відповідальності перед вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) за належне та своєчасне виконання обов'язків наукового керівника; прагнення до вивчення та запозичення передового досвіду наукового керівництва ад'юнктами;

6) бути ознайомленим: з вимогами чинного законодавства України в сфері підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах.

Зміст навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу підбирається науковим керівником для доведення ад'юнктові змісту педагогічної технології науково-методичного супроводу ад'юнктів. Науковий керівник виділяє найважливіші наукові поняття та пояснює ад'юнктам обов'язки майбутнього наукового керівника.

Особливості змісту. Відкритість змісту освіти в дистанційному навчанні, форми його представлення, розміщення і структурування мають суттєві відмінності від очних аналогів. Мережа Інтернет дозволяє використовувати дані, у яких немає єдиного інформаційного джерела, наприклад, підручника, що значно розширює потенційне

освітнє середовище. Ад'юнкт перестає бути «прив'язаним» до підручника або наукового керівника як основних джерел знань.

Головним компонентом змісту дистанційної освіти постає технологія роботи ад'юнктів з інформацією, а не сама інформація. Від ад'юнкта вимагається не стільки засвоєння різноманітних даних з досліджуваного питання, скільки орієнтація в ньому і власна продуктивна діяльність, яка веде до створення особистісного змісту освіти, який виражається у відкритих ад'юнктом веб-сторінках, текстах і графіках, результатах його чат-дискусій і веб-форумів.

У дистанційному навчанні змінюються характеристики творчого продукту – нова форма тексту (html-формат), нова форма представлення інформації (гіпертекст). Розміщення творчого продукту учня на сервері представлення та захист його в дистанційних телеконференціях допомагають ад'юнктам виробляти відповідальність за кінцевий результат діяльності.

Формами представлення зовнішнього змісту освіти виступають також електронні підручники й освітні сайти.

Разом з безліччю проблемних питань, які треба вирішити при забезпеченні мобільності ад'юнктів, необхідно створити типову узгоджену освітньо-наукову програму підготовки. Практика показує існування розрізаних освітньо-наукових програм не тільки у ВНЗ одного напрямку підготовки в рамках країни, а тим більше між країнами. Тому у науковій школі «Розвиток методологічної культури ад'юнктів» [613] було започатковано напрямок вирішення проблеми мобільності ад'юнктів. Це рішення полягає в застосуванні уніфікованого структурно-логічного підходу до побудови освітньо-наукової програми підготовки ад'юнктів із застосуванням методів дистанційного науково-педагогічного (методичного) спілкування.

В основу уніфікованої типової ОНП підготовки ад'юнктів пропонується покласти методологію організації типового наукового дослідження [256], яка може забезпечувати мобільність як між ВНЗ всередині країни, так і за її межами. Приклад такої програми для ад'юнктів розкрито в роботі [218]. А за основу все одно береться методологічний алгоритм організації наукового дослідження. За таких умов ад'юнктові достатньо пройти фазу проектування власного наукового дослідження за основним місцем

навчання. Науковий керівник в цьому разі застосовує алгоритм мобільного науково-методичного супроводу, за аналогією розглянутого вже для ад'юнктів [260]. Методологія організації наукових досліджень: перелік фаз, стадій, етапів дослідження і відповідність ними, рекомендації по мобільності представлено в табл. Б.11. У таблиці введені такі скорочення: (О) – етап навчання ад'юнктів за місцем вступу до ад'юнктури при безпосередньому (очному) науково-методичному супроводі науковим керівником; (М) – етап мобільності в навчанні ад'юнктів при дистанційному (заочному) науково-методичному супроводі науковим керівником.

Технічно форма дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів організовується шляхом використання одного або мережевого програмного забезпечення та Інтернету, поданого в табл. Б.12. В процесі науково-методичного супроводу добре себе зарекомендувало програмне забезпечення: передача голосового зв'язку за допомогою Skype; дистанційне керування робочим столом комп'ютера магістра за допомогою AnyDesk.

При дотриманні зазначених умов побудови ОНП підготовки ад'юнктів досить з останнього місця навчання одержати виписку з відділу ад'юнктури про пройдений курс і тему навчання. В цілому, ад'юнкт за час фізичного переміщення пропускає ту кількість матеріалу, яку він цілком здатний надолужити за рахунок самостійної роботи.

Обсяг і характер змісту освіти. Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на заняття факультативного курсу, повинен бути оптимальним, не перевантажувати ад'юнктів і не бути недостатнім. Час, відведений на практичні справи, має забезпечувати гарантований розвиток методологічної культури ад'юнктів.

За орієнтацією на особові структури в технології використано елементи: операційної (формування СРД); технології саморозвитку (формування СУМ).

За характером змісту і структури технологія відноситься до: навчально-виховних, професійно-орієнтованих, комплексних (політехнологій) і проникаючої технології. У комплексних весь навчально-виховний процес будується на пріоритетних, домінуючих ідеях, принципах, концепціях та комбінуються з елементів різних монотехнологій. Технологія є проникаючою, її елементи включені в інші технології і відіграють для них роль каталізаторів, активізують.

Дидактична структура навчального плану, матеріалу, програм, форми викладу. Дидактична структура навчального плану побудована за фазами, стадіями та етапами проєктної технології. Еквівалентом фазам, стадіям та етапам виступають модуль, змістовний модуль та тематика навчальної програми модульної технології навчання.

5. Процесуальна характеристика.

Організація навчального процесу. Організація навчального процесу визначається положенням: про факультатив; підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів; підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах.

Організаційні форми освітнього процесу. Організація освітнього процесу здійснюється у формі самостійної підготовки (роботи) ад'юнкта в позанавчальний час із забезпеченням належного наукового керівництва.

Методи і форми навчальної діяльності ад'юнктів. Особливості методики, застосування методів і засобів навчання. Діяльність наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів). Результативність діяльності наукового керівника з управління процесом засвоєння матеріалу (розвитком методологічної культури у ад'юнктів) залежить від того, наскільки глибоко і ґрунтовно він розуміє зміст педагогічної технології та механізми педагогічного впливу на ад'юнкта. Методична допомога, контроль та реагування наукового керівника на діяльність ад'юнкта здійснюється у відповідності до індикаторів реагування визначених у ПТх науково-методичного супроводу [261]. Від цього залежать методи і форми роботи наукового керівника та навчальної діяльності ад'юнктів. Методи і форми роботи наукового керівника представлено в табл. В.13 – В.15.

Мотиваційна характеристика. Ґрунтується на вираховуванні факторів, які спонукають ад'юнкта діяти і підсилюють її діяльність а саме: від успішного оволодіння педагогічною технологією дистанційного науково-методичного супроводу ад'юнктів буде залежати своєчасність і якість підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних силах з належним рівнем методологічної культури.

6. Програмно-методичне забезпечення. Перелік програмно-методичного забезпечення ПТх наведено в табл.В.27.

7. Критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Загальні критерії діагностування рівнів розвитку методологічної культури ад'юнктів трансформуються як суб'єктний компонент методологічної культури ад'юнктів в частині, що стосується організації дистанційного науково-методичного супроводу [270], імплементація подана у відповідній колонці таблиці матриці синхронізації діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів. табл. В.28-В.32.

Висновки з розділу 3

У цьому розділі вирішувались численні часткові наукові завдання з обґрунтування теоретичних основ та проектування індивідуальної адаптивної траєкторії підготовки ад'юнктів у педагогічній системі розвитку методологічної культури ад'юнктів, шляхом застосування варіативної складової освітньо-наукової характеристики, факультативної освітньо-наукової програми наукової школи на новій культурологічній моделі науково-методичного супроводу ад'юнктів; визначалися організаційно-педагогічні умови та сучасні форми, методи, засоби навчання, педагогічні технології у складі комплексної методики розвитку методологічної культури ад'юнктів у контексті професійної підготовки для ефективної реалізації педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Найважливішими науковими й практичними результатами 3 розділу дисертаційної праці стали:

1. Педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів «наукова школа» структурно складається із таких компонентів (складових): соціально-предметної, мотиваційної, потреб, мотивів, орієнтаційної, цільової (мети), завдань (задач), змістового (факультативної освітньо-наукової програми наукової школи), цілевиконавчої, форм, методів, засобів, технології (педагогічних) навчання, практики, рефлексивну, діагностуючу, корекційну, динамічну наукову картину світу знань ад'юнкта та кіберпростір. Всі ці компоненти регулюють цілісний педагогічний процес (освітній, розвиваючий та виховний) вдосконалення методологічних знань, умінь та професійно-важливих якостей ад'юнктів у професійно-педагогічному вдосконаленні, самовдосконаленні і саморозвитку, набуття особистого досвіду в результаті виконання

кваліфікаційної організації наукової та науково-технічної діяльності у період професійної підготовки в ад'юнктурі.

Розроблена модель передбачає допуск кандидатів до підготовки в ад'юнктурі індивідуальної адаптивної траєкторії підготовки у педагогічній системі розвитку методологічної культури ад'юнктів, шляхом застосування варіативної складової освітньо-наукової характеристики, чутливої до індивідуального світогляду, професійно-важливих якостей, схильності ад'юнктів до науково-пошукової діяльності. Застосування нового підходу до проектування варіативної частини освітньо-наукової характеристики дозволяє науковому керівнику знизити ризик відбору кандидатів до вступу до ад'юнктури та унеможливити вибору невідповідного світогляду ад'юнкта наукового напрямку, течії тощо.

2. Зміст розвитку методологічної культури ад'юнктів розроблений з урахуванням вимог до професійної наукової та науково-технічної діяльності в Збройних силах України та спрямований на поглиблення методологічних знань, умінь, вироблення та вдосконалення професійно-важливих якостей, необхідних для здійснення професійної підготовки майбутніх курсантів та ад'юнктів. Зміст навчання в науковій школі розвитку методологічної культури ад'юнктів розроблено за допомогою методики проектування варіативної складової на факультативну освітньо-наукову програму розвитку методологічної культури. Програма побудована на основі модульного підходу, який передбачає взаємозв'язок теоретичної інформації з практичними підходами та створенні відповідно до теорії про «зони найближчого розвитку» умови до постійного самовдосконалення ад'юнкта в процесі написання дисертації, шляхом організації кваліфікаційної наукової та науково-технічної діяльності.

3. До найбільш ефективних в Збройних силах України партисипативних методів віднесено метод суб'єкт-суб'єктної взаємодії (педагогічна взаємодія, взаємостереження). На цій підставі розроблено моделі розвитку методологічної культури ад'юнктів методом науково-методичного супроводу ад'юнктів. Модель включає алгоритм реагування наукового керівника на результат педагогічного процесу (освітнього, розвиваючого, виховного) через навчальну, науково-дослідну діяльність, технології, форми і методи організації психолого-педагогічних умов для гармонізації

набуття ад'юнктом методологічної культури досвіду її застосування.

До партисипативних методів розвитку методологічної культури віднесено комплексну методику розвитку методологічної культури ад'юнктів у контексті професійної підготовки, складовими етапами якої виступають інноваційні педагогічні технології (методи творчого розвитку особистості (вирішення педагогічних і виробничих завдань, проєктування, аналіз ситуацій); методи контролю (рейтинг, взаємоконтроль і взаємооцінювання, взаєморефлексія); проєктні і проблемного навчання (сприяють розвитку технічного і технологічного мислення); технології співробітництва (забезпечують розвиток комунікативних процесів, які стимулюють колективне обговорення педагогічних проблем); інформаційно-комунікаційні технології забезпечують активні пізнавальні процеси, що спрямовуються на вдосконалення і самовдосконалення, а також прийоми та сценарії імітації квазіпрофесійної наукової і науково-дослідної діяльності ад'юнктів під час опанування ними факультативної освітньо-наукової програми.

Ці методи підвищують рівень професійної мотивації педагогів, наукових керівників та ад'юнктів до процесу вдосконалення та самовдосконалення методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей, а також сприяють обміну досвідом наукової та науково-технічної діяльності, оскільки практикою підтверджено, що найбільшої ефективності в забезпеченні передачі людського досвіду можна досягти за допомогою педагогічної технології, а отже, і методологічної культури ад'юнктам. Тому у комплексній методиці кожен крок стадій, фаз та етапів методології організації наукового дослідження ставиться у відповідність до педагогічної технології, сценарію.

4. Запропонований метод проєктування варіативної складової засобів діагностування якості освіти дозволяє визначити контрольні діагностуючі точки розвиненості методологічної культури ад'юнктів. Адекватність моніторингу та діагностування розвиненості методологічної культури ад'юнктів забезпечується обґрунтуванням критерію розвиненості методологічної культури: ціннісно-мотиваційний: (ціннісний, мотиваційний, етичний, орієнтаційний); когнітивний: (методологічний, дослідницький, психологічний, рефлексивний, комунікативний, педагогічний; дидактичний, методичний, етичний, моніторингово-діагностичний);

операційно-діяльнісний: (аналітичний, прогностичний, проєктний, організаційно-управлінський, технологічний, методичний, методологічний, інтелектуальний, комунікативний, рефлексивний, орієнтаційний, дослідницький); суб'єктно-рефлексивний; професійно-важливих якостей; показники і рівні (низький, базовий, достатній, високий); етапи (класичні: початковий, наукового та професійного становлення молодого дослідника, усвідомленого наукового пошуку, наукової зрілості; культурологічні: пасивний та активний дилетант, пасивний та активний ерудит). Таким чином, обґрунтований комплекс методик проєктування: варіативної складової до освітньо-наукової характеристики, факультативної освітньо-наукової програми підготовки, системи засобів діагностування якості освіти наукової школи становлять методологію реалізації державної політики у сфері підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України та автономність закладів вищої військової освіти через варіативну компоненту.

5. Основні наукові результати, викладені в розділі 3 дисертації, опубліковані у наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, а саме: монографіях [228; 612; 312]; навчально-методичних посібниках [309; 227]; у статтях наукових видань, включених до Переліку наукових фахових видань України (психолого-педагогічні науки), затвердженого МОН України [276; 245; 233; 275; 300; 244; 286; 255; 258; 285; 264; 287; 256; 257; 283; 186; 266; 195; 270; 271; 251; 374; 310; 265; 282; 290; 252; 259]; у статтях у періодичних наукових виданнях інших держав, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію [188; 218; 69; 70; 206; 72; 202; 71; 222; 204; 637]; у статтях, що додатково відображають результати дисертаційної роботи [274; 239; 260; 230; 562; 263; 561; 303; 249; 296; 288; 262]; в тезах доповідей на наукових конференціях [238; 292; 187; 225; 311; 247; 248; 212; 231; 221; 627; 198; 261; 208; 254; 214; 243; 609; 209; 226; 210; 281; 191; 375; 201; 613; 192; 608; 610; 210; 220; 203; 189; 190].

РОЗДІЛ 4

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АД'ЮНКТІВ

Метою даного розділу є відобразити основні результати дослідно-експериментального оцінювання ефективності розробленої педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів. На підставі одержаних результатів інтерпретувати їх на предмет підтвердження часткових гіпотез.

4.1 Програма та методика постановки дослідно-експериментальної частини

Програма і методика дослідно-експериментальної роботи розроблялися на основі науково обґрунтованих методів організації експерименту [97; 346; 423; 507].

Головна мета експериментальної частини дисертації полягала у тому, щоб експериментально перевірити, чи забезпечує педагогічна система наукової школи розвиток методологічної культури ад'юнктів.

У ході експерименту відбувався розподіл системи на окремі складові, змінювалися умови, в яких функціонували ці складові, фіксувалися та опрацьовувалися результати. Експериментальною роботою було передбачено розробку відповідного алгоритму процедур: вивчення актуальності проблеми; висунення гіпотези; розробка програми дослідження і її реалізація.

Відповідно до завдань експериментального дослідження здійснювалися:

вивчення реального рівня розвитку методологічної культури ад'юнктів;

проведення констатувального діагностування ад'юнктів;

моделювання педагогічної системи наукової школи з покращеним науково-методичним супроводженням ад'юнктів, націленим на розвиток методологічної культури ад'юнктів; розроблення й апробація педагогічної системи наукової школи розвитку методологічної культури ад'юнктів;

проведення повторного діагностування й узагальнення результатів дослідження.

У процесі організації дослідження визначалася необхідна кількість експериментальних об'єктів і суб'єктів, термін проведення експерименту, який було продовжено і який мав моніторинговий характер, завдяки чому виникала можливість здійснення корекції дій, умов проведення експерименту, які мають бути однаковими для всіх його учасників.

Під час організації експерименту важливого значення ми надавали відбору критеріїв розвитку методологічної культури ад'юнктів, які мають бути ефективними, валідними і забезпечувати якісне оцінювання об'єкта дослідження. Педагогічний експеримент проводився на базі ВВНЗ (ВНЗ) згідно з табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – Перелік організацій та учасників, що взяли участь в експерименті

№ п/п	Категорія	Чисельність		Де організовано науково-педагогічний експеримент	Науковий керівник експерименту та експерти
		КГ	ЕГ		
1	ад'юнкти	5	5	ВІПІ НТУУ «КПІ»	д.т.н., професор Крижний А.Б.
2	здобувачі	5	5	НЦЗІ ВІПІ НТУУ «КПІ»	д.т.н., професор Жердєв М.К.
3	ад'юнкти	5	5	ІСЗЗ НТУУ «КПІ»	д.т.н., професор Єрохін В.Ф.
4	ад'юнкти	5	5	НУОУ	д.п.н., професор Ягупов В.В.
5	аспіранти	5	5	ДЕТУТ	д.т.н., професор Мараховський Л.Ф.
6	аспіранти	5	5	ІІТО НАПН України	д.п.н., професор Ягупов В.В.
7	аспіранти	2	2	КНУБА	д.т.н., професор Хлапонін Ю.І.
8	докторанти	4	4	РГКП «ЗКАТУ»	к.е.н. професор Таршилова Л.С.
	Всього	36	36		

До проведення експерименту було залучено 90 учасників із них: 30 – ад'юнктів, 24 – аспіранти, 10 – здобувачів освіти третього освітньо-наукового рівня, 8 – докторантів, 18 фахівців-експертів, серед них: науково-педагогічні та наукові кадри (6) із зазначених у табл. 4.1 ВВНЗ (ВНЗ).

На хід вибору учасників експерименту сприяли концептуальні погляди та сприятливі психолого-педагогічні умови зі сторони керівництва С. Колачова, А. Міночка, В. Романюка, Е. Живило.

При формуванні групи експертів враховувалися рекомендовані вимоги [587, с. 342]: компетентність; креативність (розвинені творчі здібності, які дають можливість аналізувати педагогічні ситуації, знаходити способи розв'язання суперечностей);

толерантність (здатність погоджуватися з думкою більшості);

відсутність конформізму (вміння не піддаватися чужим впливам);
 дотримання норм педагогічної етики;
 самокритичність.

Одночасно при формуванні груп експертів враховувалися їх освіта, досвід роботи у ВНЗ (ВНЗ), рівень компетентності з даної галузі.

Вимоги до рейтингу кожного експерта подано у додатку Г в табл. Г.1.

Загальна компетентність експертів визначалася за формулою [361, с. 352–353]:

$$K_e = \frac{\sum_{j=1}^3 X_{ji}}{\sum_{i=1}^3 X_{i\max}} \quad (4.1)$$

де X_{ji} – рейтинг i -го експерта за j -им показником;

$X_{i\max}$ – максимальна оцінка за j -им показником.

Показник репрезентативності в групі експертної групи складає середньоарифметичне значення компетентності і обчислюється за формулою (4.2):

$$K_{ep} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^3 K_e \quad (4.2)$$

де K_e – професійна компетентність експерта, що входить до підгрупи;

n – кількість експертів у підгрупі.

Група експертів вважається репрезентативною за умови, якщо $2/3$ експертів відповідають вимогам $0,67 < K_p < 1$ [587, с. 344].

Розрахована репрезентативність кожної підгрупи склала $K_{ep1}=0,96$; $K_{ep2}=0,86$; $K_{ep3}=0,82$, що відповідає оптимальному рівню професійної компетентності [361] обраних експертів, здатних об'єктивно проводити експертне оцінювання комплексу методів та комплексу організаційно-педагогічного забезпечення.

Отже, у всіх групах дотримується вимога $K_p \geq 0,67$.

Експериментальне дослідження розвитку методологічної культури ад'юнктів здійснювалося упродовж 2009–2018 рр. і охоплювало чотири етапи: пошуковий, констатувальний (КЕ), формувальний (ФЕ) і узагальнювальний.

На пошуковому етапі експерименту (2009–2014) вивчалася проблема розвитку

методологічної культури ад'юнктів у педагогічній теорії і практиці.

Констатувальний етап експерименту (2014) проводився на базі ВВНЗ та ВНЗ згідно з даними табл. 4.1.

Експериментальне дослідження здійснювалася відповідно до розробленої та обґрунтованої вище методики дослідження.

Програма експерименту передбачала: оцінювання результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів через основні складові розвитку, а саме: ціннісно-мотиваційної, когнітивної, операційно-діяльній, суб'єктно-рефлексивної, та професійно-важливих якостей, математичну обробку отриманих результатів.

Для розв'язання завдань експерименту було визначено контрольні й експериментальні групи ад'юнктів. В контрольній групі розвиток методологічної культури реалізовувався за традиційною системою методичної роботи. В експериментальній групі розвиток методологічної культури здійснювалося за експериментальною програмою. Для одержання надійних експериментальних даних і їх валідності умови експерименту визначалися таким чином, щоб всі чинники, окрім досліджуваних, були стабільними.

На етапі констатувального експерименту нами проаналізовано рівень розвиненості ціннісно-мотиваційної, когнітивної, операційно-діяльній суб'єктно-рефлексивної складової та професійно-важливих якостей ад'юнктів (аспірантів).

Завданням експерименту на даному етапі було з'ясування рівня здобутих методологічних знань, сформованості умінь, професійно-важливих якостей ад'юнктів (аспірантів) та методологічна культура в цілому. Для розв'язання цього завдання використовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження: бесіди, анкетування ад'юнктів, аналіз результатів науково-дослідної та педагогічної діяльності, метод експертних оцінок.

На КЕ експерименту ми використовували як пряме, так і вибіркоче спостереження, завдяки якому з'ясовувалася динаміка здобуття методологічних знань, сформованості умінь, професійно-важливих якостей ад'юнктів та методологічна культура в цілому.

Серед різних методів експертної оцінки (метод комісії, метод Дельфі) особлива

увага в нашому дослідженні приділяється методу комісії, оскільки експерти, які працюють в одній групі, мають змогу в процесі експерименту обмінюватися думками, аргументовано дискутувати та відстоювати власну позицію, приймати найбільш компетентні рішення. Для визначення рівня розвиненості складових методологічної культури розроблено карти оцінювання табл. 4.2.

Таблиця 4.2 – Перелік таблиць карти оцінювання рівня розвиненості складових методологічної культури ад'юнктів

№ п/п	Найменування карт оцінювання рівня розвиненості складових методологічної культури ад'юнкта	Відповідне посилання на таблицю анкетування
1.	ціннісно-мотиваційної	Таблиця Г.2
2.	когнітивної	Таблиця Г.3
3.	операційно-діяльнісної	Таблиця Г.4
4.	професійно-важливі якості	Таблиця Г.5
5.	суб'єктно-рефлексивної	Таблиця Г.6

Наявний стан методологічної культури ад'юнктів зумовив необхідність створення факультативної програми наукової школи «Розвиток методологічної культури», навчальних посібників з описом інноваційних педагогічних технологій з розвитку методологічної культури ад'юнктів. З цією метою було розроблено критерії, за допомогою яких визначалася їх якість та практична значущість. До основних показників якості посібників віднесено: повнота відображення інформації; сучасність використаної інформації, логічність і послідовність змісту, доступність викладу навчального матеріалу, супровід теоретичної інформації графічними символами, ілюстраціями.

Формувальний етап експерименту (2014–2017) спрямовувався на розв'язання таких завдань: апробація педагогічної системи розвитку ад'юнктів, дослідження рівня розвиненості методологічної культури ад'юнктів; здійснення експертної оцінки навчальних та методичних посібників. Передбачалося, що рівень розвиненості методологічної культури ад'юнктів в динаміці в експериментальній групі буде вищим, ніж у контрольній групі.

Надійність результатів розвиненості методологічної культури в контрольних і експериментальних групах досягалася тим, що експертами виступали викладачі ВВНЗ (ВНЗ), наукові керівники, на базі наукових шкіл яких здійснювався експеримент.

Для перевірки значущості відмінностей у розподілі двох емпіричних вибірок

розраховується статистичний критерій χ^2 за формулою (4.3):

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(f_e - f_t)^2}{f_t} \quad (4.3)$$

де f_e – емпіричні частоти;

f_t – теоретичні частоти;

k – кількість розрядів ознаки [135].

Далі емпіричне значення χ^2 порівнюється з його критичним значенням для відповідної кількості ступенів свободи ν та бажаного рівня значущості ($\rho \leq 0,01$ або $\rho \leq 0,05$). Для того, щоб визначити критичне значення χ^2 , потрібно визначити число ступенів свобод ν за формулою (4.4):

$$\nu = (k-1)(c-1), \quad (4.4)$$

де k – кількість рядків, c – кількість стовпців.

В нашому випадку для дослідження ступінь свободи становить $\nu = 2$. Критичне значення критерію χ^2 для рівня статичної значимості $\rho \leq 0,01$ та $\rho \leq 0,05$ при визначеному нами ступені свободи $\nu = 2$. Відмінності між двома розподілами можуть вважатися достовірними, якщо $\chi^2_{\text{емп}}$ досягає або перевищує $\chi^2_{0,05}$, і тим більше достовірним, якщо $\chi^2_{\text{емп}}$ досягає або перевищує $\chi^2_{0,01}$ [57]. Табличні значення $\chi^2_{0,05}$ та $\chi^2_{0,01}$ подано [507, табл. IX, с. 328]. Із зазначеної таблиці визначаємо (4.5):

$$\chi^2_{\text{кр}} = \begin{cases} 5,991 (\rho \leq 0,05) \\ 9,210 (\rho \leq 0,01) \end{cases} \quad (4.5)$$

Побудуємо «вісь значимості». Зрозуміло, що чим більше відхилення емпіричних частот від теоретичної, тим більше буде величина χ^2 . Тому зона значимості розміщується справа, а зона не значимості – зліва (рис. 4.1).

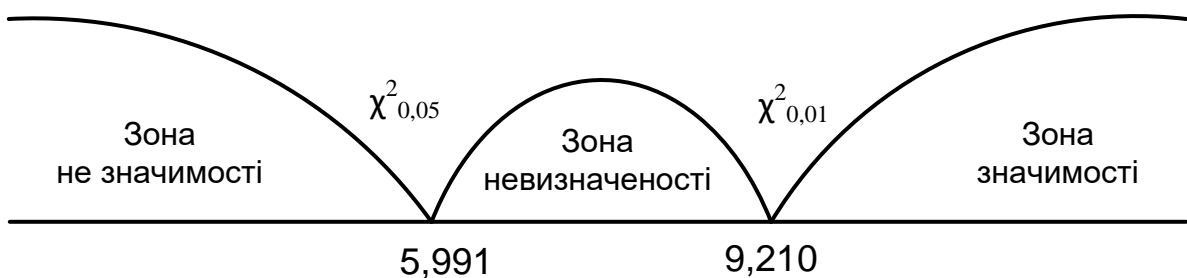

Рисунок 4.1 – Вісь значимості

На узагальнювальному етапі експерименту (2014–2018) за результатами наукового

пошуку формулювалися загальні висновки, розроблялися методичні рекомендації щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів.

На всіх етапах результати експерименту висвітлювалися у наукових публікаціях, виступах на науково-практичних конференціях, семінарах.

4.2 Експериментальна перевірка розробленого навчально-методичного забезпечення педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів

Досліджуючи результативність педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів, ми передбачали проведення експертного оцінювання якості розробленого навчально-методичного забезпечення, наведеного у табл. 4.3.

Якісний показник, згідно з вимогами, досліджувався за такими рівнями: високий рівень придатності – 80 – 100 балів, достатній рівень – 51–79 балів, низький рівень – 0–50 балів.

З метою оцінювання якості навчальних посібників експерти виставляли оцінку реалізації кожної вимоги за п'ятибальною системою.

Визначалася сума балів для кожного посібника за формулою (4.6):

$$N = \sum_{i=1}^n K_i \times P_i \quad (4.6)$$

де K_i – коефіцієнт значущості i -го показника якості підручника, що встановлюється на основі досвіду експерта;

P_i – оцінка ступеня реалізації в підручнику i -го показника якості підручника, який проводиться за п'ятибальною системою в процесі аналізу підручника;

N – загальна сума балів, набрана підручником;

i – показник якості підручника [361].

Загальна сума балів визначалася на основі середньої арифметичної суми всіх одержаних балів, виставлених експертами.

Експертами під час аналізу навчальних посібників [309; 227] було відзначено такі позитивні якості: раціональне поєднання теоретичного і практичного матеріалу, насичений наочний графічний супровід, методична спрямованість та цікаве мотиваційне

наповнення.

Таблиця 4.3 – Зведена таблиця результатів експертного оцінювання навчально-методичного забезпечення педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів

№ п/п	Найменування експертної оцінки	Шифр	Таблиця		
			Анкета експертної оцінки	Карта експертної оцінки	Результати експертного оцінювання
	методичні рекомендації	МР			
1.	практичної значущості «Підготовка аспірантів»	МР-1	Таблиця Г.7	Таблиця Г.11	Таблиця Г.15
	навчально-методичні посібники	НМП			
2.	змісту «Организация научной работы молодого ученого»	НМП-1	Таблиця Г.7	Таблиця Г.12	Таблиця Г.15 35
	монографії	М			
3.	змісту «Теория и практика развития инновационных способностей у научно-педагогических работников»	М-1	Таблиця Г.7	Таблиця Г.13	Таблиця Г.15
4.	змісту «Теория и методика профессионального развития научно-педагогических работников: в аспекте методологической культуры»	М-2	Таблиця Г.7	Таблиця Г.14	Таблиця Г.15
	факультативна програма	ФП			
5.	факультативної програми наукової школи «Методика розвитку методологічної культури ад'юнктів»	ФП-1	Таблиця Г.8	Таблиця Г.16	Таблиця Г.17
	форми методичної роботи	ФМР			
6.	впливу форм методичної роботи на розвиток методологічної культури ад'юнктів	ФМР-1	Таблиця Г.9	Таблиця Г.18	Таблиця Г.19
7.	методики розвитку методологічної культури ад'юнктів	ФМР-2	Таблиця Г.10	Таблиця Г.20	Таблиця Г.21

У процесі аналізу навчального посібника [228] експерти відзначили інноваційність підручника, вступ відповідає структурі автореферату дисертації. Такий підхід до написання підручника забезпечує практичну наочність написання автореферату дисертації.

Отже, методом експертних оцінок було доведено високу якість і рівень придатності навчальних посібників, спрямованість на підвищення мотивації ад'юнктів, обізнаності та розвитку методологічної культури в контексті набуття професійних та методологічних знань.

Для підтвердження результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів здійснювалася експертна оцінка змісту факультативної програми

наукової школи «Методика розвитку методологічної культури ад'юнктів». Оцінювання здійснювалося за п'ятибальною шкалою. Максимальна кількість балів – 100. Результати оцінювання експертами змісту факультативної програми наукової школи «Методика розвитку методологічної культури ад'юнктів» наведено у табл. Г.17.

Таким чином, опитування викладачів виявило, що обидві групи експертів високо оцінили зміст факультативної програми наукової школи «Методика розвитку методологічної культури ад'юнктів».

Водночас проводилася оцінка результативності форм методичної роботи. Експертам пропонувалося оцінити результативність таких форм методичної роботи, як: науково-методичні семінари, школи науково-передового досвіду, професійні тренінги та методику розвитку методологічної культури. Карту експертної оцінки впливу форм методичної роботи на розвиток методологічної культури ад'юнктів подано в табл. Г.19.

Узагальнений результат оцінювання відповідність методики розвитку методологічної культури ад'юнктів поставленій меті подано в табл. Г.21.

Експерти високо оцінили нестандартне авторське рішення умовне об'єднання педагогічних технологій в методики. Практикою доведено, що на відміну від методів та методики навчання, технологія піддається точному опису і алгоритмізації, оскільки для неї характерні:

системність (системний спосіб мислення і організації діяльності);
відтворюваність (вона може бути відтворена іншими педагогами);

результативність (адекватність результатів педагогічного процесу поставленим цілям, що вимагає постановки діагностичних цілей і розробки відповідних способів діагностики результатів).

Тому, на підставі вище розглянутого в дисертації нами запропоновано для досягнення єдиної мети розробити методики, окремими етапами якої виступають окремі завершені педагогічні технології.

Таким чином, нами забезпечено підвищення ефективності та успіху в розвитку методологічної культури ад'юнктів в час аудиторних занять та підчас самостійної підготовки.

Результати оцінки ад'юнктами впливу різних форм методичної роботи на

розвиток їхньої методологічної культури свідчать, що:

респонденти з базовим рівнем відмітили в першу чергу важливість професійних тренінгів;

ад'юнкти з достатнім рівнем розвиненості методологічної культури надали перевагу таким формам, як науково-методичні семінари, школи науково-педагогічного досвіду, професійні тренінги;

респонденти з високим рівнем на перше місце поставили науково-методичні семінари, що свідчить про інноваційну спрямованість вдосконалення організації військово-професійної, наукової та науково-педагогічної діяльності.

4.3 Аналіз результатів констатувального етапу експерименту

Результати констатувального етапу експерименту згруповано та подано в табл. 4.4.

Таблиця 4.4 – Таблиця результатів констатувального етапу експерименту

№ п/п	Найменування карт оцінювання рівня розвиненості складових методологічної культури	Таблиця анкетування	Таблиця результатів діагностування	
			КГ	ЕГ
1.	ціннісно-мотиваційної	Таблиця Г.2	Таблиця Г.22	Таблиця Г.23
2.	когнітивної	Таблиця Г.3	Таблиця Г.24	Таблиця Г.25
3.	операційно-діяльній	Таблиця Г.4	Таблиця Г.26	Таблиця Г.27
4.	професійно-важливі якості	Таблиця Г.5	Таблиця Г.28	Таблиця Г.29
5.	суб'єктно-рефлексивної	Таблиця Г.6	Таблиця Г.30	Таблиця Г.31

У процесі експериментального дослідження ЦМС МКА нами враховувалися як внутрішні, так і зовнішні мотиви: професійний мотив, мотив обов'язку, мотив самовдосконалення, мотив досягнення цілей. До мотивів, що спонукають до розвитку особистості ад'юнктів, можна віднести і внутрішню потребу ад'юнкта розширити свій кругозір, підвищити ерудицію й загальнокультурний рівень, розвинути особистісні і професійні якості. Рівень мотивації, націленої на розвиток методологічної культури ад'юнктів, визначався відповідно до табл. 4.4 за допомогою анкети.

Аналіз результатів анкетування ад'юнктів на КЕ експерименту показав, що в КГ 41,67%, а у ЕГ 58,33% респондентів мають низький рівень мотивації до навчання в ад'юнктурі (аспірантурі). Цей факт пояснюється тим, що опитані ад'юнкти та аспіранти

мають невеликий стаж роботи у ВВНЗ, ВНЗ, впливає також ряд об'єктивних факторів та типологія [18], численні бар'єри на шляху [15], соціально-професійні характеристики аспірантів [16] та сучасне уявлення студентів про аспірантуру [28]. Істотну роль у мотивації аспірантів відіграє пошук високоприбуткового додаткового заробітку у вільний час, інколи в час планового освітнього процесу. Втома після такої роботи призводить до зниження уваги та бажання відпочити.

Практика показує, що такі ад'юнкти та аспіранти більше схильні до репродуктивної діяльності, копіювання. Достатній рівень мотивації досягнень виявлено у КГ 41,67% та ЕГ 33,33% респондентів, які прагнуть отримати вищу наукову кваліфікацію, згодом вчене звання «доцента», «старшого наукового співробітника», а з числа ад'юнктів – чергового військового звання. Ця категорія ад'юнктів характеризуються прагненням до пошуку раціональних способів військово-професійної діяльності, інтеграції традиційного та інноваційного у професійній підготовці наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у ЗС України, прагненням до самореалізації на основі проектування фахового і методичного вдосконалення. Високий рівень мотивації досягнення наявний у КГ 16,67%, а у ЕГ лише 8,33% респондентів впевнені в досягненні успіху і мають прагнення до пошуку індивідуального стилю військово-професійного діяльності, передачі власного досвіду ад'юнктам першого року підготовки, прагненням знаходити нетрадиційні способи розв'язання складних наукових завдань. Мають чітке бажання в отриманні вищої категорії.

Результати діагностування рівнів розвиненості ЦМС МКА (на етапі КЕ експерименту) після обробки подано в табл. 4.5.

Крім того, ми звернули увагу на чинники, які впливають на особисту мотивацію здобувачів вченого ступеня залежно від типу інформаційного метаболізму здобувача. Таким чином, виходячи з зазначених особливостей мотивації, ми зосереджуємо увагу на необхідності пошуку мотиваційних стимуляторів для здобувачів різного типу інформаційного метаболізму з дотриманням високих моральних та етичних норм.

Ціннісно-мотиваційною складовою є ціннісний елемент, від якого залежить етичне відношення та орієнтація ставлення майбутнього вченого до наукової діяльності. Аналіз результатів тестування респондентів на КЕ експерименту показав, що в КГ та у ЕГ по

41,67%, респондентів мають низький рівень цінностей, а отже, схильні і до плагіату заради досягнення націленої мети.

Таблиця 4.5 – Результати діагностування рівнів розвиненості ціннісно-мотиваційної складової (на етапі констатувального експерименту)

Ціннісно-мотиваційна складова	Група	Рівні розвиненості складових ЦМС						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
ціннісний	КГ	8	22,22	13	36,11	15	41,67	3,079
	ЕГ	3	8,33	18	50	15	41,67	
мотиваційний	КГ	6	16,67	15	41,67	15	41,67	2,333
	ЕГ	3	8,33	12	33,33	21	58,33	
етичний	КГ	8	22,22	13	36,11	15	41,67	2,838
	ЕГ	3	8,33	17	47,22	16	44,44	
орієнтаційний	КГ	4	11,11	16	44,44	16	44,44	2,185
	ЕГ	2	5,56	12	33,33	22	61,11	
<i>Середній рівень</i> (розрахункова)	КГ	–	18,06	–	39,58	–	42,36	5,119
	ЕГ	–	7,64	–	40,97	–	51,39	

Достатній рівень цінностей виявлено у КГ 36,11% та ЕГ 50% респондентів, які з повагою ставляться до наукових здобутків.

Високий рівень мотивації досягнення наявний у КГ 22,22%, а у ЕГ лише 8,33% респондентів впевнено проявляють ціннісне ставлення до наукових здобутків, коректно роблять посилання, мають чітке бажання отримати вищу категорію і при цьому негативно ставляться до плагіату.

Перевірка значущості відмінностей розподілу ад'юнктів за рівнями розвиненості компонентів ЦМС МКА здійснювалася за статистичним критерієм χ^2 . Емпіричний рівень критерію порівнювався з теоретичним, визначеним за таблицею критичних значень відповідно до визначеної кількості ступенів свободи $\nu = (3 - 1)(2 - 1) = 2$.

Емпіричне значення критерію компонентів ЦМС МКА не перевищує теоретичне (5,991 на рівні значущості $\rho \leq 0,05$ та 9,210 на рівні значущості $\rho \leq 0,01$), відмінності вважаються значущими. В отриманих результатах за всіма показниками на KE експерименту значущих відмінностей виявлено не було. Розподіл досліджуваних ад'юнктів за рівнями розвиненості компонентів ЦМС МКА в КГ та ЕГ на етапі KE експерименту не різнився статистично значуще.

Рівень розвиненості КС МКА визначався відповідно до табл. 4.4 за допомогою

відповідних анкет.

У ході дослідження КС МКА використано прийоми підсумкового узагальнення даних КЕ експерименту, результати подано відповідно для КГ та ЕГ. Аналіз статистичних показників КГ і ЕГ здійснювався з метою визначення рівнів розвиненості, гносеологічного, психологічного, технологічного, комунікативного, етичного та інформаційного функціональних компонентів КС МКА, результат подано в (табл. 4.6). Емпіричне значення критерію всіх компонентів КС МКА не перевищує теоретичне 5,991 на рівні значущості $\rho \leq 0,05$. В отриманих результатах за всіма показниками на КЕ експерименту значущих відмінностей виявлено не було. Таким чином, розподіл досліджуваних ад'юнктів за рівнями розвиненості когнітивної складової розвитку методологічної культури в КГ та ЕГ на етапі КЕ експерименту не різнився статистично значуще.

Таблиця 4.6 – Результати діагностування рівнів розвиненості когнітивної складової МКА (на констатувальному етапі експерименту)

Функціональний компонент	Види знань	Групи	Рівні розвиненості						χ^2
			Високий		Достатній		Базовий		
			Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
Гносеологічний	Методологічні	КГ	2	5,56	23	63,88	11	30,56	1,640
		ЕГ	1	2,78	19	52,78	16	44,44	
	Дослідницькі	КГ	4	11,11	17	47,22	15	41,67	0,556
		ЕГ	5	13,89	19	52,78	12	33,33	
Психологічний	Психологічні	КГ	3	8,33	14	38,89	19	52,78	0,234
		ЕГ	2	5,55	15	41,67	19	52,78	
	Рефлексивні	КГ	2	5,56	25	69,44	9	25	2,105
		ЕГ	3	8,33	19	52,78	14	38,89	
Технологічний	Педагогічні	КГ	6	16,67	13	36,11	17	47,22	0,635
		ЕГ	6	16,67	10	27,78	20	55,55	
	Дидактичні	КГ	4	11,11	13	36,11	19	52,78	0,267
		ЕГ	4	11,11	11	30,56	21	58,33	
	Методичні	КГ	5	13,89	14	38,89	17	47,22	0,508
		ЕГ	4	11,11	12	33,33	20	55,56	
Комунікативний	Комунікативні	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	0,741
		ЕГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	
Етичний	Етичні	КГ	8	22,22	13	36,11	15	41,67	2,838
		ЕГ	3	8,34	17	47,22	16	44,44	
Інформаційний	Моніторингові	КГ	4	11,11	9	25	23	63,89	1,108
		ЕГ	4	11,11	13	36,11	19	52,78	
	Діагностичні	КГ	3	8,33	10	27,78	23	63,89	0,915
		ЕГ	4	11,11	13	36,11	19	52,78	
Середній рівень розвиненості		КГ	–	11,36	–	42,17	–	46,47	0,045
		ЕГ	–	10,61	–	41,67	–	47,72	

Для більшої наочності простежимо результати дослідження рівнів розвиненості окремо кожної функціональної складової в КГ та ЕГ.

До складу *гносеологічного функціонального* компоненту входять методологічні та дослідницькі знання. Рівень розвиненості гносеологічного функціонального компонента КС МКА визначався відповідно до табл. 4.4 за допомогою відповідної анкети.

Результати діагностування рівнів методологічних знань ад'юнктів в КГ показали, що базовий рівень виявлено у 30,56% респондентів, достатній – у 63,88%, високий – у 5,56%. В ЕГ в процесі дослідження виявлено такі результати діагностування рівнів методологічних знань: з базовим рівнем – 47,22%; з достатнім – 50%, з високий – 2,78% ад'юнктів. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=1,640$) на рівні $p \leq 0,05$. Оскільки методологічні знання досить багатопланові, то ад'юнктам з базовим рівнем бракувало знань про експериментальні і теоретичні методи дослідження, методи передачі наукової інформації, розвиток особистісних якостей; ад'юнкти з достатнім і високим рівнями – виявили потребу у розширенні методологічних знань, методів наукового дослідження, знань з організації індивідуальної та колективної наукової та науково-технічної діяльності в ЗС України.

Результати діагностування рівнів розвиненості в ад'юнктів методологічних знань за видами діяльності КС МКА (на КЕ експерименту) подано в табл. 4.7.

Таблиця 4.7 – Результати діагностування рівнів розвиненості у ад'юнктів методологічних знань когнітивної складової МКА за видом діяльності (на констатувальному етапі)

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	10	27,78	6	16,67	20	55,55	5,335
	ЕГ	3	8,33	11	30,56	22	61,11	
НД	КГ	3	8,33	15	41,67	18	50	2,439
	ЕГ	7	19,44	16	44,44	13	36,11	
НТД	КГ	3	8,33	13	36,11	20	55,55	0,285
	ЕГ	4	11,11	14	38,89	18	50	
ІАД	КГ	15	41,67	14	38,89	7	19,44	6,566
	ЕГ	6	16,67	24	66,67	6	16,67	
ПД	КГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	0,288
	ЕГ	3	8,33	14	38,89	19	52,78	
ПрД	КГ	5	13,89	13	36,11	18	50	1,151
	ЕГ	3	8,33	17	47,22	16	44,44	

Кінець таблиці 4.7

Середній рівень (розрахункова)	КГ	–	18,52	–	35,19	–	46,29	2,537
	ЕГ	–	12,04	–	44,45	–	43,51	

Результати діагностування рівнів методологічних знань ад'юнктів в КГ показали, що базовий рівень виявлено у 46,3% респондентів, достатній – у 35,19%, високий – у 18,52%. В ЕГ в процесі дослідження виявлено такі результати діагностування рівнів методологічних знань: з базовим рівнем – 43,52%; з достатнім – 44,45%, з високий – 12,04% ад'юнктів.

Відмінність КГ та ЕГ статистично не значні ($\chi^2 = 2,537$) на рівні $p \leq 0,05$. Результати діагностування дослідницьких знань ад'юнктів на початку експерименту показали в КГ з базовим рівнем – 41,67% ад'юнктів, з достатнім – 47,22%, з високим – 11,11%. Разом з тим, в ЕГ базовий рівень дослідницьких знань показали 33,33% ад'юнктів; достатній – 52,78%, високий – 13,89%. Таким чином, у процесі аналізу виявлено, що відмінності дослідницьких знань у ад'юнктів КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2 = 0,556$) на рівні $p \leq 0,05$. Аналіз результатів показав, що в ад'юнктів з базовим рівнем недостатньо розвинені знання, спрямовані на інформаційний пошук необхідних наукових джерел, з інтегрування фахових і методологічних знань, раціонального планування наукового та освітнього процесу; ад'юнкти з достатнім і високим рівнями мали потребу в розширенні знань, що стосувалися встановлення взаємозв'язків між різними компонентами навчання і виховання, способів активізації освітнього процесу ВВНЗ, здійснення розширеного аналізу і самоаналізу освітнього процесу.

Відповідно рівень значень дослідних знань базового рівня значився у 36,11%, достатнього рівня – 47,22% та високого рівня у 16,66% відповідно опитаних ад'юнктів. Безумовно, за умови малих вибірок відібрати ідеальні вибірки з однаковим значенням рівнів розвиненості методологічних та дослідних знань КГ та ЕК практично важко.

До психологічного функціонального компонента КС МКА входили психологічні і рефлексивні знання. У процесі КЕ дослідження було проаналізовано рівень розвиненості психологічних знань в КГ і ЕГ ад'юнктів. Так, в КГ та ЕГ базовий рівень психологічних знань було виявлено у 52,78% ад'юнктів. Достатній рівень у КГ – у 38,89%, високий – у 8,33%. В той же час в ЕГ виявлено такі результати рівня психологічних знань: достатній

рівень – 41,67%, а високий – 5,55%. У процесі аналізу було з'ясовано, що відмінності психологічних знань ад'юнктів КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,234$) на рівні $p \leq 0,05$. Такі результати можна пояснити тим, що більшість ад'юнктів, яким властиві різні рівні розвиненості методологічної культури, не володіли достатніми знаннями професійної психології, психологічних особливостей і закономірностей інтелектуальної праці та особистісного розвитку в різних умовах психологічної діяльності, механізмів розвивального навчання, оптимального регулювання особистісних і ділових взаємин з колегами.

Результати аналізу рефлексивних знань у ад'юнктів КГ показали сильну розбіжність, тому що базовий рівень мали 25% осіб; достатнього рівня досягли 69,44%, наявність високого рівня було виявлено у 5,56% осіб. Водночас у ЕГ простежується теж достатня розбіжність кількості ад'юнктів з різними рівнями розвиненості рефлексивних знань, а саме: базовий рівень мали 38,89% осіб, достатній – 52,78%, високий – 8,33%. Отже, відмінності КГ та ЕГ груп теж статистично не значущі ($\chi^2=2,105$) на рівні $p \leq 0,05$. Отримані результати свідчать, що ад'юнкти потребують розширення знань з методологічної та методичної рефлексії, яка забезпечує реалізацію творчого потенціалу, здійснення рефлексивних процесів самопізнання та відповідно до цього – корекцію власних дій з метою досягнення якісних результатів з професійного та особистісного вдосконалення.

Результати діагностування рівнів розвиненості в ад'юнктів рефлексивних знань (на КЕ експерименту) подано в табл. 4.8, в КГ показали, що базовий рівень виявлено у 43,98% респондентів, достатній – у 40,28%, високий – у 15,74%. Водночас в ЕГ в процесі дослідження виявлено такі результати діагностування рівнів рефлексивних знань: з базовим рівнем – 43,52%; з достатнім – 44,45%, з високим – 12,04% ад'юнктів. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,701$) на рівні $p \leq 0,05$.

До технологічного функціонального компонента КС МКА входять педагогічні, дидактичні і методичні знання. Базовий рівень педагогічних знань у КГ виявлено у 47,22% ад'юнктів, достатній – у 36,11%, високий рівень був виявлений у 16,67% ад'юнктів. В ЕГ результати анкетування показали, що базовий рівень сформованості фахових знань мають 55,55% ад'юнктів, достатній – у 27,78%, високий – у 16,67%

опитаних. Тобто, відмінності фахових знань КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,635$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

Рівень дидактичних знань у КГ показав, що базовий мали 52,78% ад'юнктів, достатнього досягли 36,11%, а високого – 11,11%. В ЕГ дидактичні знання ад'юнктів виявлено, що базовий рівень мають 58,33%, достатній – 36,11%, високий – 11,11%. У даному разі відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,267$) на рівні $\rho \leq 0,05$. Як видно з результатів дослідження, ад'юнктів з базовим рівнем розвиненості дидактичних знань значно більше як у КГ, так і в ЕГ, що певним чином позначається на освітньому процесі.

Таблиця 4.8 – Результати діагностування рівнів розвиненості у ад'юнктів рефлексивних знань (на констатувальному етапі експерименту)

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	8	22,22	10	27,78	18	50	6,550
	ЕГ	1	2,78	15	41,67	20	55,55	
НД	КГ	4	11,11	17	47,22	15	41,67	0,978
	ЕГ	7	19,44	15	41,67	14	38,89	
НТД	КГ	2	5,56	14	38,89	20	55,55	0,237
	ЕГ	3	8,34	13	36,11	20	55,55	
ІАД	КГ	13	36,11	17	47,22	6	16,67	2,786
	ЕГ	8	22,22	24	66,67	4	11,11	
ПД	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	0,293
	ЕГ	3	8,33	15	41,67	18	50	
ПрД	КГ	3	8,33	13	36,11	20	55,56	0,285
	ЕГ	4	11,11	14	38,89	18	50	
<i>Середній рівень (розрахункова)</i>	КГ	–	15,74	–	40,28	–	43,98	0,701
	ЕГ	–	12,04	–	44,45	–	43,52	

Рівень методичних знань методологічної культури ад'юнктів посідає вагомe значення як підґрунтя власної методологічної культури. Однак у процесі дисертаційної роботи нами було виявлено: базовий рівень методичних знань в КГ приблизно 47,22% ад'юнктів, в ЕГ – 55,56%; достатній рівень методичних знань у КГ показали 38,89%, а в ЕГ – 33,33% ад'юнктів; високий – відповідно 13,89% у КГ, а в КГ і 11,11% в ЕГ. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,508$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

На етапі констатувального експерименту було встановлено, що ад'юнкти як з базовим, так і з достатнім рівнями висловили думку про необхідність розширення

методичних знань з методичної роботи кафедри, вдосконалення методики навчання курсантів в умовах особливого періоду, проектування занять різних типів і видів залежно від етапів професійної підготовки курсантів. Ад'юнкти з високим рівнем мали потребу у вдосконаленні знань з методики застосування сучасних педагогічних технологій, в тому числі з проектною, здійсненні системного і комплексного аналізу занять теоретичного навчання. Ад'юнкти, які планувалися на заміщення посад за науковим напрямком діяльності, мали бажання отримати ширше спрямування.

До *комунікативного функціонального* компонента КС МКА входять комунікативні знання. У КГ ад'юнктів комунікативні знання базового рівня констатували у 44,44%; достатні – також приблизно 44,44%, високі – 11,12%. В той же час в ЕГ базовий рівень комунікативних знань виявлено у 36,11% ад'юнктів, достатній – у 47,22%, високий – у 16,67% ад'юнктів. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,741$) на рівні $p \leq 0,05$. У процесі опитування ад'юнктів виявлено, що значна кількість ад'юнктів з базовим рівнем комунікативних знань як у контрольній, так і в експериментальній групах мало обізнана з культурою наукового та педагогічного спілкування, створення сприятливого психологічного клімату та відносин між викладачами та курсантами, що позначається на сприйнятті і розумінні один одного. Ад'юнкти з достатнім і високим рівнями виявили бажання розширити знання, які допоможуть переборювати психологічні бар'єри між ними та аудиторією, уникати конфліктів та непорозумінь між суб'єктами навчальної діяльності, вдосконалити комунікативні здібності тощо. Ад'юнкти та аспіранти третього року навчання звертали увагу на важливість комунікації на наукових заходах.

Розглянемо результати діагностування рівнів розвиненості *етичного функціонального* компонента КС МКА, які виявлені в процесі КЕ дослідження.

В КГ етичні знання базового рівня виявлено у 41,67% ад'юнктів; достатній – у 36,11%; високий – у 22,22%; в ЕГ виявлено такі результати розвиненості етичних знань: ад'юнктів з базовим рівнем – 44,44%, достатнім рівнем – 47,22%, високим – 8,34%. Відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=2,838$) на рівні $p \leq 0,05$.

На основі отриманих даних можна зробити висновок: ад'юнкти з базовим і достатнім рівнями потребують поглиблення та розширення знань етичної культури. В

процесі дослідження виявлено, що більшість ад'юнктів мало обізнані з морально-етичними цінностями, принципами і компонентами педагогічної та наукової етики. На нашу думку, важливо звернути увагу наукових керівників на розвиток наукової етики ад'юнктів, оскільки від цього залежить, чи наважаться ад'юнкти на плагіат наукових результатів.

Інформаційний функціональний компонент становлять моніторингові і діагностичні знання ад'юнктів. У процесі констатувального етапу було виявлено, що базовий рівень моніторингових знань у КГ складають 63,89%, достатній рівень виявлено у 25% ад'юнктів, високий – у 11,11%. В ЕГ моніторингові знання з базовим рівнем виявлено у 52,78% ад'юнктів, з достатнім – у 36,11%, з високим – у 11,11%. Таким чином, відмінності моніторингових знань КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2 = 1,108$) на рівні $p \leq 0,05$.

Аналіз отриманих даних виявив, що ад'юнкти з базовим і високим рівнями розвиненості моніторингових знань мають проблеми з вирішенням різних завдань, пов'язаних з моніторингом. Основними причинами, що впливають на якість сформованих моніторингових знань, вони назвали такі: недостатня інформованість про створення системи моніторингу, недостатня обізнаність зі способами і методами моніторингу, фіксації непередбачених відхилень у навчально-виховному процесі, використання одержаних даних для вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчених, нерозуміння, як можна використовувати систему оцінювання як систему навчання курсантів.

Аналіз результатів розвиненості діагностичних знань ад'юнктів показав, що в КГ базовий рівень мають 63,89% ад'юнктів, достатній – 27,78%, а високий – 8,33%. Водночас у ЕГ визначились такі результати: базовий рівень діагностичних знань показали 52,78% ад'юнктів, достатній рівень знань виявлено у 36,11%, високий – у 11,11%. Відмінності діагностичних знань КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2 = 0,915$) на рівні $p \leq 0,05$. Як і в попередньому випадку, достатня кількість ад'юнктів з базовим і високим рівнями вказали на проблеми, які не сприяють ефективній діагностичній діяльності. У процесі опитування ад'юнктів висловили думку, що при плануванні роботи методичних заходів необхідно більше звертати увагу на форми і методи

контролю за здійсненням науково-педагогічної діяльності, основні вимоги до фахового і методичного вдосконалення, способи і методи оцінювання результативності військово-професійної, наукової та педагогічної діяльності.

Таким чином, узагальнений показник розвиненості КС МКА на КЕ дослідження за гносеологічним, психологічним, технологічним, комунікативним, етичним та інформаційним функціональними елементами в КГ і ЕГ мають незначні відхилення, а саме: число ад'юнктів з базовим рівнем в КГ нижче на 1,51%, ніж в ЕГ, з достатнім рівнем – вище на 0,76%, а з високим в ЕГ групі на 0,75% вище ніж в КГ. Відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2 = 0,043$) на рівні $\rho \leq 0,05$. Отже, одержані дані на КЕ експерименту вказують на наявність певної проблеми у розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Рівень розвиненості ОДС МКА визначався за допомогою анкет наведених відповідно до табл. 4.4. До складу ОДС МКА входять аналітичні, прогностичні, проєктні, організаційно-управлінські, технологічні, методологічні, методичні, інтелектуальні, комунікативні, рефлексивні, орієнтаційні і дослідницькі уміння, необхідні для вирішення різноманітних військово-професійних, наукових та педагогічних завдань. Для визначення рівнів розвиненості ОДС МКА використано прийоми підсумкового узагальнення даних на КЕ експерименту. Статистичні дані рівнів розвиненості ОДС МКА відображено в табл. 4.9.

Таблиця 4.9 – Результати діагностування рівнів розвиненості операційно-діяльнісної складової МКА (на етапі констатувального експерименту)

Види умінь	Групи	Рівні розвиненості						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
Методологічні	КГ	1	2,78	24	66,67	11	30,55	0,650
	ЕГ	1	2,78	27	75	8	22,22	
Аналітичні	КГ	13	36,11	19	52,78	4	11,11	1,772
	ЕГ	8	22,22	24	66,67	4	11,11	
Дослідницькі	КГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	0,526
	ЕГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	
Інтелектуальні	КГ	12	33,33	23	63,89	1	2,78	2,621
	ЕГ	8	22,22	24	66,67	4	11,11	
Комунікативні	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	0,741
	ЕГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	
Моніторингово-діагностичні	КГ	3	8,33	20	55,56	13	36,11	9,078
	ЕГ	8	22,22	25	69,44	3	8,34	

Кінець таблиці 4.9

Методичні	КГ	5	13,89	14	38,89	17	47,22	0,121
	ЕГ	6	16,67	14	38,89	16	44,44	
Організаційно-управлінські	КГ	11	30,56	9	25,00	16	44,44	4,797
	ЕГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	
Орієнтаційні	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	2,185
	ЕГ	2	5,56	12	33,33	22	61,11	
Прогностичні	КГ	19	52,78	4	11,11	13	36,11	1,571
	ЕГ	20	55,56	7	19,44	9	25,00	
Проектні	КГ	11	30,56	13	36,11	12	33,33	1,893
	ЕГ	12	33,33	17	47,22	7	19,45	
Рефлексивні	КГ	1	2,78	27	75,00	8	22,22	1,127
	ЕГ	2	5,56	23	63,88	11	30,56	
Технологічні	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	0,063
	ЕГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	
Середній рівень	КГ	–	19,87	–	46,16	–	33,97	0,408
	ЕГ	–	18,59	–	50,64	–	30,77	

Результати діагностування рівнів сформованості ОДС МКА методологічних умінь (на КЕ експерименту) за окремими складовими професійної діяльності КГ і ЕГ наведено подано в табл. 4.10.

Таблиця 4.10 – Результати діагностування рівнів сформованості ОДС МКА методологічних умінь (на констатувальному етапі експерименту)

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	5	13,89	8	22,22	23	63,88	3,879
	ЕГ	1	2,78	13	36,11	22	61,11	
НД	КГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	0,526
	ЕГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	
НТД	КГ	2	5,56	14	38,89	20	55,55	0,226
	ЕГ	3	8,33	14	38,89	19	52,78	
ІАД	КГ	13	36,11	19	52,78	4	11,11	1,772
	ЕГ	8	22,22	24	66,67	4	11,11	
ПД	КГ	4	11,11	14	38,89	18	50	0,064
	ЕГ	4	11,11	13	36,11	19	52,78	
ПрД	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	0,275
	ЕГ	5	13,89	17	47,22	14	38,89	
Середній рівень (розрахункова)	КГ	–	15,28	–	39,82	–	44,90	0,728
	ЕГ	–	12,50	–	45,37	–	42,13	

Результати діагностування рівнів сформованості методологічних умінь ад'юнктів в КГ показали, що базовий рівень виявлено у 44,91% респондентів, достатній – у 39,82%, високий – у 15,28%. В ЕГ в процесі діагностування методологічних знань на КЕ

експерименту виявлено такі результати рівнів: з базовим рівнем – 42,13%; з достатнім – 45,37%, з високий – 12,50% ад'юнктів. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,728$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

Результати діагностування рівнів сформованості в ад'юнктів рефлексивних умінь (на KE експерименту) подано в табл. 4.11. Результати діагностування рівнів сформованості рефлексивних умінь ад'юнктів в КГ показали, що базовий рівень виявлено у 45,37% респондентів, достатній – у 37,5%, високий – у 17,13%. В ЕГ в процесі дослідження виявлено такі результати діагностування рівнів сформованості рефлексивних умінь: з базовим рівнем – 40,74%; з достатнім – 45,37%, з високий – 13,89% ад'юнктів. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=1,335$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

Таблиця 4.11 – Результати діагностування рівнів сформованості у ад'юнктів рефлексивних умінь (на констатувальному етапі експерименту)

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	10	27,78	10	27,78	16	44,44	9,005
	ЕГ	1	2,78	16	44,44	19	52,78	
НД	КГ	3	8,34	16	44,44	17	47,22	3,003
	ЕГ	7	19,44	18	50	11	30,56	
НТД	КГ	3	8,33	11	30,56	22	61,11	0,282
	ЕГ	4	11,12	12	33,33	20	55,55	
ІАД	КГ	14	38,89	18	50	4	11,11	1,419
	ЕГ	10	27,78	23	63,88	3	8,34	
ПД	КГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	0,000
	ЕГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	
ПрД	КГ	3	8,33	11	30,56	22	61,11	0,903
	ЕГ	4	11,11	14	38,89	18	50	
Середній рівень розвиненості (розрахункова)	КГ	–	17,13	–	37,50	–	45,37	1,335
	ЕГ	–	13,89	–	45,37	–	40,74	

Діапазон сформованості військово-професійних умінь у структурі ОДС: високий рівень умінь ад'юнктів в КГ складає 19,87%, в ЕГ – 18,59%; достатній рівень умінь у КГ мають 46,15%, а в ЕГ 50,64%, що на 4,49% вище, ніж у КГ; базовий рівень в КГ ад'юнктів мають 33,97%, а в ЕГ 30,77%, що на 3,2% менше, ніж у КГ. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,408$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

Таким чином, рівні розвиненості ОДС в КГ і КГ на KE експерименту є майже однаковими, що вказує на наявність певної проблеми. Слід зазначити, що окрім

анкетування і самооцінки сформованості військово-професійних умінь здійснювалося спостереження науковими керівниками за навчально-виховною діяльністю ад'юнктів з наступним аналізом, крім того, вивчався їх досвід роботи.

На основі одержаних результатів можна зробити висновок, що більша кількість ад'юнктів з високим рівнем сформованості ОДС повинні мати розвинені аналітичні, проєктні, технологічні, методичні, комунікативні та орієнтаційні уміння; ад'юнкти з достатнім рівнем, насамперед, потребують вдосконалення прогностичних, проєктних, інтелектуальних і комунікативних вмінь, а з базовим рівнем – потребують покращення всіх військово-професійних умінь. У процесі дослідження ми проаналізували професійно-важливі якості ад'юнктів, врахувавши базові аксіологічні характеристики, що детермінують якісні професійні параметри їх військово-професійної, наукової та педагогічної діяльності. Тому діагностичний блок був спрямований на з'ясування рівня розвиненості професійно-важливих якостей ад'юнктів. Для цього використовувалися анкетування за допомогою анкети, наведеної відповідно до розподілу в табл. 4.4. За результатами анкетування було з'ясовано, що розвинуте професійне мислення ад'юнктів дає їм змогу успішно виконувати професійні завдання на високому рівні. У процесі дослідження було виявлено, що ад'юнктам важко відмовитись від звичних форм професійного мислення, пов'язаного з традиційними способами розв'язання професійних завдань. Ефективності професійної підготовки майбутніх вчених сприяє ініціативність наукових керівників, а з боку ад'юнктів – ерудиція, креативність, активність.

Основою військово-професійної, наукової та педагогічної діяльності ад'юнктів є комунікація, спрямована на налагодження раціональної міжособистісної взаємодії у науковому колективі, однак у процесі КЕ експерименту значна кількість ад'юнктів використовувала одноманітні форми комунікативної діяльності, що не завжди призводили до успіху в поставленій меті. Обробка результатів проводилася методом експертних оцінок і самооцінки (табл. 4.12). Одержані результати діагностики рівня розвиненості професійно-важливих якостей ад'юнктів свідчать про те, що на КЕ експерименту розбіжність між кількістю респондентів з високим, достатнім і базовим рівнями незначна як у КГ, так і в ЕГ: в ЕГ кількість респондентів з високим рівнем на 2,32% більша, ніж у КГ, з достатнім рівнем – на 2,39% менша, ніж у контрольній, а за

базовим рівнем – різниця всього на 0,92%, що свідчить про те, що розвиненість професійно-важливих якостей ад'юнктів в КГ і в ЕГ майже однакова, а відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,126$) на рівні $p \leq 0,05$.

Таблиця 4.12 – Результати діагностування рівнів розвиненості професійно-важливих якостей ад'юнктів (на етапі констатувального експерименту)

Професійно-важливі якості	Група	Рівні розвиненості						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
Активність	КГ	15	41,67	4	11,11	17	47,22	10,193
	ЕГ	8	22,22	16	44,44	12	33,34	
Готовність до ризику	КГ	8	22,22	6	16,67	22	61,11	6,240
	ЕГ	1	2,78	8	22,22	27	75	
Ентузіазм	КГ	6	16,67	13	36,11	17	47,22	1,243
	ЕГ	3	8,33	13	36,11	20	55,56	
Ерудиція	КГ	8	22,22	11	30,56	17	47,22	2,105
	ЕГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	
Ініціативність	КГ	15	41,67	3	8,33	18	50	6,014
	ЕГ	7	19,44	9	25	20	55,56	
Інтуїція	КГ	19	52,78	4	11,11	13	36,11	1,571
	ЕГ	20	55,56	7	19,44	9	25	
Комунікативність	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	0,741
	ЕГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	
Креативність	КГ	3	8,33	20	55,56	13	36,11	1,900
	ЕГ	5	13,89	23	63,89	8	22,22	
Наполегливість	КГ	5	13,89	13	36,11	18	50	0,402
	ЕГ	7	19,45	12	33,33	17	47,22	
Оригінальність	КГ	9	25	13	36,11	14	38,89	3,371
	ЕГ	13	36,12	16	44,44	7	19,44	
Особливості пам'яті	КГ	5	13,89	14	38,89	17	47,22	4,612
	ЕГ	11	30,56	7	19,44	18	50	
Почуття гумору	КГ	9	25	11	30,56	16	44,44	0,938
	ЕГ	11	30,56	13	36,11	12	33,33	
Працездатність	КГ	29	80,55	2	5,56	5	13,89	6,441
	ЕГ	20	55,56	9	25	7	19,44	
Професійний інтелект	КГ	12	33,33	23	63,89	1	2,78	2,621
	ЕГ	8	22,22	24	66,67	4	11,11	
Розвиненість мислення	КГ	20	55,56	15	41,66	1	2,78	3,684
	ЕГ	12	33,33	23	63,89	1	2,78	
Самоорганізація	КГ	11	30,56	9	25	16	44,44	4,797
	ЕГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	
Спостережливість	КГ	4	11,11	9	25	23	63,89	1,108
	ЕГ	4	11,11	13	36,11	19	52,78	
Творча обдарованість	КГ	11	30,56	13	36,11	12	33,33	1,893
	ЕГ	12	33,34	17	47,22	7	19,44	
Толерантність	КГ	3	8,34	12	33,33	21	58,33	1,143
	ЕГ	4	11,11	8	22,22	24	66,67	

Кінець таблиці 4.12

Фантазія	КГ	9	25	15	41,67	12	33,33	1,869
	ЕГ	12	33,34	17	47,22	7	19,44	
Середній рівень розвиненості	КГ	–	28,47	–	31,39	–	40,14	1,450
	ЕГ	–	24,17	–	39,44	–	36,39	

Рівень розвиненості СРС МКА визначався відповідно до табл. 4.4 за допомогою відповідної анкети. Результати діагностування розвиненості СРС МКА (на KE експерименту) подано в табл. 4.13.

Таблиця 4.13 – Результати діагностування рівнів розвиненості СРС МКА (на констатувальному етапі експерименту)

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	1	2,78	28	77,77	7	19,45	1,558
	ЕГ	3	8,33	24	66,67	9	25	
НД	КГ	10	27,78	12	33,33	14	38,89	11,871
	ЕГ	0	0	19	52,78	17	47,22	
НТД	КГ	3	8,34	20	55,55	13	36,11	1,872
	ЕГ	7	19,44	18	50	11	30,56	
ІАД	КГ	3	8,34	13	36,11	20	55,55	0,978
	ЕГ	3	8,34	17	47,22	16	44,44	
ПД	КГ	13	36,11	20	55,55	3	8,34	0,576
	ЕГ	11	30,56	23	63,88	2	5,56	
ПрД	КГ	3	8,33	18	50	15	41,67	0,541
	ЕГ	4	11,11	15	41,67	17	47,22	
Середній рівень (розрахункова)	КГ	–	16,21	–	44,44	–	39,35	0,843
	ЕГ	–	12,97	–	50,46	–	36,57	

Результати діагностування рівнів СРС МКА в КГ показали, що базовий рівень виявлено у 39,35% респондентів, достатній – у 44,44%, високий – у 16,21%. В ЕГ в процесі дослідження виявлено такі результати діагностування рівнів СРС: з базовим рівнем – 36,57%; з достатнім – 50,46%, з високим – 12,97% ад'юнктів. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=0,843$) на рівні $p \leq 0,05$.

Проаналізувавши загальний результат KE експерименту прийшли до висновку:

що респонденти в обох групах володіють низьким рівнем МКА, а отже потребують уваги з боку наукових керівників;

про обґрунтованість доцільності обрання напрямку розвитку філософії освіти інституту ад'юнктури через підвищення уваги з боку наукових керівників в науковій

школі розвитку у ад'юнктів методологічної культури.

Таким чином, в напутньому етапі експерименті пункті 4.4 на підставі доказу часткової гіпотези доказ загальної.

4.4 Експериментальна перевірка результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів

Формувальний етап педагогічного експерименту полягав у підготовці ад'юнктів (аспірантів): контрольної групи – за традиційною моделлю підготовки; експериментальної групи – за впровадженою розробленою моделлю педагогічної системи підготовки ад'юнктів та факультативної програми наукової школи «Розвитку методологічної культури». Результати експериментального етапу дослідження наведено в табл. 4.14.

Таблиця 4.14 – Таблиця результатів експериментального етапу

№ п/п	Найменування карт оцінювання рівня розвиненості складових методологічної культури	Таблиця анкетування	Таблиця результатів діагностування	
			КГ	ЕГ
1.	ціннісно-мотиваційної	Таблиця Г.2	Таблиця Г.32	Таблиця Г.33
2.	когнітивної	Таблиця Г.3	Таблиця Г.34	Таблиця Г.35
3.	операційно-діяльній	Таблиця Г.4	Таблиця Г.36	Таблиця Г.37
4.	професійно-важливі якості	Таблиця Г.5	Таблиця Г.38	Таблиця Г.39
5.	суб'єктно-рефлексивної	Таблиця Г.6	Таблиця Г.40	Таблиця Г.41

Після завершення педагогічного експерименту нами підведено підсумки результатів згідно з розробленими критеріями та показниками розвитку методологічної культури. Отримані результати порівнювалися з результатами КЕ. Результати діагностування рівнів розвиненості ЦМС МКА (на ФЕ експерименту) подано в табл. 4.15.

Для того, щоб довести, що в результаті формувального експерименту рівні сформованості ЦМС МКА в КГ і ЕГ зросли статистично значимо, порівняли дані КЕ і ФЕ експерименту (табл. 4.16) та визначили зрушення рівня розвитку мотиваційних поглядів ад'юнктів.

Порівняльний аналіз рівнів ЦМС МКА на КЕ і ФЕ експерименту показав, що кількість ад'юнктів в КГ з високим рівнем досягла 13,2%, що порівняно з КЕ

зменшилось на 1,28%; з достатнім рівнем – 33,33%, що у порівнянні з КЕ теж зменшилось на 3,48% кількість ад'юнктів внаслідок пониження ентузіазму та мотивації, а з базовим рівнем мотивації становить 53,48%, що на 5,17% більше, ніж на КЕ за рахунок зменшення вибірки ад'юнктів з високим та достатнім рівнем.

Таблиця 4.15 – Результати діагностування рівнів сформованості ЦМС МКА (на формувальному етапі)

Ціннісно-мотиваційна складова	Група	Рівні розвиненості						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
ціннісний	КГ	6	16,67	9	25	21	58,33	11,471
	ЕГ	11	30,56	18	50	7	19,45	
мотиваційний	КГ	6	16,67	13	36,11	17	47,22	14,464
	ЕГ	15	41,67	18	50	3	8,33	
етичний	КГ	7	19,45	9	25	20	55,56	8,493
	ЕГ	11	30,56	17	47,22	8	22,22	
орієнтаційний	КГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	10,794
	ЕГ	15	41,67	16	44,44	5	13,89	
Середній рівень ЦМС (розрахункова)	КГ	–	16,67	–	31,95	–	51,38	28,990
	ЕГ	–	36,12	–	47,92	–	15,96	

Таблиця 4.16 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості ЦМС МКА на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості знань						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	18,06	-10,42	39,58	+1,39	42,36	+9,03	5,119
	ЕГ	7,64		40,97		51,39		
Формувальний	КГ	16,67	+19,45	31,95	+15,97	51,38	-35,42	28,990
	ЕГ	36,12		47,92		15,96		

В той же час рівнів ЦМС МКА на КЕ і ФЕ експерименту показав, що кількість ад'юнктів в ЕГ з високим рівнем досягла 27,08%, що порівняно з КЕ більше на 18,05%; з достатнім рівнем – 46,53%, що у порівнянні з КЕ більше на 8,34%; у той же час кількість ад'юнктів з базовим рівнем мотивації становить 26,39%, що на 26,39% менше, ніж на КЕ. Відмінності КГ та ЕГ статистично не значущі ($\chi^2=28,990$) на рівні $p \leq 0,01$.

Істотний вплив на зростання мотивації ад'юнктів до науково-пошукової діяльності сформував вдалий вибір чинників, які відповідають ТІМам ад'юнктів, та презентація методичних рекомендацій [309] та методичного посібника [227].

Порівняльний аналіз результатів дослідження виявив, що відбулися значні зміни в

мотиваційній сфері ад'юнктів, зокрема позитивних мотивів до науково-пошукової діяльності, розвитку методологічної культури; вдалося значною мірою усунути перепони щодо здобуття військово-професійних та методологічних знань, формування умінь в системі методичної роботи в ВВНЗ, здійснити рефлексію на всіх етапах вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку військово-професійної, наукової та педагогічної діяльності ад'юнктів.

Отже, можна зробити висновок, що ад'юнкти з різними рівнями сформованості і ціннісно-мотиваційними досягненнями в процесі розвитку їх методологічної культури усвідомили необхідність здобуття військово-професійних знань і формування професійних якостей, які забезпечуватимуть більш якісну професійну підготовку ад'юнктів (аспірантів).

Результати діагностування рівнів розвиненості КС МКА у процесі ФЕ експерименту подано у табл. 4.17. Середній відсотковий рівень розвиненості КС МКА значно відрізняється у КГ та ЕГ ($\chi^2=16,076$) на рівні $p \leq 0,05$.

Таблиця 4.17 – Результати діагностування рівнів розвиненості когнітивної складової МКА (на формувальному етапі експерименту)

Функціональний елемент	Види знань	Групи	Рівні розвиненості						χ^2
			Високий		Достатній		Базовий		
			Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
Гносеологічний	Методологічні	КГ	5	13,89	23	63,88	8	22,22	7,246
		ЕГ	13	36,11	21	58,3	2	5,56	
	Дослідницькі	КГ	6	16,66	19	52,78	11	30,56	8,069
		ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,12	
Психологічний	Психологічні	КГ	4	11,11	18	50	14	38,89	0,285
		ЕГ	3	8,33	20	55,56	13	36,11	
	Рефлексивні	КГ	7	19,44	23	63,89	6	16,67	7,337
		ЕГ	12	33,33	24	66,67	0	0	
Технологічний	Педагогічні	КГ	7	19,44	16	44,44	13	36,12	12,907
		ЕГ	18	50	16	44,44	2	5,56	
	Дидактичні	КГ	6	16,67	13	36,11	17	47,22	10,279
		ЕГ	14	38,89	17	47,22	5	13,89	
	Методичні	КГ	7	19,44	14	38,89	15	41,67	14,398
		ЕГ	17	47,22	17	47,22	2	5,56	
Комунікативний	Комунікативні	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	8,663
		ЕГ	12	33,33	18	50	6	16,67	
Етичний	Етичні	КГ	3	8,34	17	47,22	16	44,44	7,238
		ЕГ	11	30,56	17	47,22	8	22,22	

Кінець таблиці 4.17

Інформаційний	Моніторингові	КГ	4	11,11	9	25	23	63,89	2,868
		ЕГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	
	Діагностичні	КГ	7	19,44	21	58,34	8	22,22	3,897
		ЕГ	14	38,89	18	50	4	11,11	
Середній рівень розвиненості знань		КГ	–	15,15	–	47,73	–	37,12	16,076
		ЕГ	–	34,09	–	50,25	–	15,66	

Таблиця 4.18 – Результати діагностування рівнів розвиненості методологічних знань когнітивної складової МКА за окремими складовим військово-професійної діяльності

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	9	25	10	27,78	17	47,22	1,540
	ЕГ	7	19,44	15	41,67	14	38,89	
НД	КГ	8	22,22	14	38,89	14	38,89	8,356
	ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,11	
НТД	КГ	7	19,44	15	41,67	14	38,89	3,436
	ЕГ	13	36,11	15	41,67	8	22,22	
ІАД	КГ	20	55,55	11	30,56	5	13,89	5,640
	ЕГ	21	58,33	15	41,67	0	0	
ПД	КГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	11,541
	ЕГ	17	47,22	16	44,44	3	8,33	
ПрД	КГ	7	19,45	12	33,33	17	47,22	8,166
	ЕГ	14	38,89	16	44,44	6	16,67	
Середній рівень (розрахункова)	КГ	–	26,38	–	36,58	–	37,04	11,757
	ЕГ	–	40,74	–	43,06	–	16,20	

Порівнюємо результати розвитку методологічних знань КС МКА, отримані в процесі КЕ і ФЕ експериментів (табл. 4.19).

Таблиця 4.19 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості методологічних знань КС МКА на КЕ і ФЕ експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості КС МКТ						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	18,52	-6,48	35,19	+9,26	46,29	-2,77	2,537
	ЕГ	12,04		44,45		43,52		
Формувальний	КГ	26,39	+14,35	36,58	+6,48	37,04	-20,84	11,757
	ЕГ	40,74		43,06		16,20		

Аналіз результати діагностування рівнів розвиненості методологічних знань ад'юнктів в КГ і ЕГ на КЕ і ФЕ експерименту показує, що приріст показників у бік

високого та достатнього рівнів і відповідно зменшення показника базового рівня більше виражений в ЕГ. Таким чином, можна підсумувати, що в результаті формувального експерименту за етапами запропонованої факультативної програми та комплексу методів розвитку методологічної культури відбулося значне зростання рівня розвиненості методологічних знань ад'юнктів.

Результати аналізу дослідницьких знань показали, що серед респондентів ЕГ високий та достатній рівень виявлено у 44,44% ад'юнктів, натомість з базовим у 11,12% опитаних. У порівнянні з результатами діагностування рівня дослідницьких знань КГ: частка осіб в ЕГ з високим рівнем – більша на 27,78%, з достатнім – зменшилось на 8,34%, а з базовим рівнем – на 19,44% менша, що обумовлено приростом високого рівня розвитку ад'юнктів. Відмінності статистично значущі ($\chi^2=8,069$) на рівні $p \leq 0,05$.

Психологічний функціональний елемент становлять психологічні і рефлексивні знання ад'юнктів. На формувальному етапі дослідження одержані результати свідчать про те, що: в ЕГ 8,33% респондентів проявили високий, достатній у 55,56%, а базовий у 36,11%. Відповідно до результатів ЕГ: частка ад'юнктів з високим рівнем психологічних знань менша на 2,78%, у порівнянні з КГ. Зменшилась частка і опитаних з базовим рівнем – на 2,78%. Проте чисельність респондентів ЕГ з достатнім рівнем збільшилась на 5,56%. Відмінність статистично не значуща ($\chi^2=2,527$) на рівні $p \leq 0,05$, тому можна говорити про неістотну негативну тенденцію. Відмінність статистично не значуща ($\chi^2=0,285$) на рівні $p \leq 0,05$, можна говорити про неістотну негативну тенденцію.

Результати діагностування рівнів розвиненості в ад'юнктів рефлексивних знань у складі когнітивного компонента в процесі ФЕ експерименту подано в табл. 4.20.

Розглянемо детальніше динаміку розвиненості функціональних компонентів КС МКА (гносеологічного, психологічного, технологічного, комунікативного, етичного і інформаційного) в процесі формувального етапу дисертаційної роботи. Результати діагностики рівня знань гносеологічного функціонального компонента наступні: високий рівень розвиненості методологічних знань у ЕГ мають 36,11% ад'юнктів, достатній – 58,3%, базовий – 5,56%. Порівняно з результатами КГ: з високим рівнем частка респондентів більша на 22,22%, з достатнім – на 5,58% менша, а з базовим – менша на 16,66%, тобто ад'юнкти ЕГ виявляють вищий рівень розвитку методологічних знань після

експерименту. Ці відмінності є статистично значущими ($\chi^2=7,246$) на рівні $\rho \leq 0,05$, тому можна говорити про позитивну тенденцію в розвитку гносеологічного компонента в ЕГ.

Таблиця 4.20 – Результати діагностування рівнів розвиненості в ад'юнктів рефлексивних знань у процесі формувального експерименту

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	7	19,44	10	27,78	19	52,78	8,166
	ЕГ	6	16,67	19	52,77	11	30,56	
НД	КГ	7	19,45	20	55,55	9	25	5,889
	ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,12	
НТД	КГ	7	19,45	12	33,33	17	47,22	7,730
	ЕГ	11	30,56	19	52,77	6	16,67	
ІАД	КГ	18	50	14	38,89	4	11,11	2,031
	ЕГ	21	58,33	14	38,89	1	2,78	
ПД	КГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	13,328
	ЕГ	17	47,22	17	47,22	2	5,56	
ПрД	КГ	6	16,67	13	36,11	17	47,22	12,545
	ЕГ	18	50	13	36,11	5	13,89	
<i>Середній рівень (розрахункова)</i>	КГ	–	23,61	–	39,81	–	36,58	15,853
	ЕГ	–	41,20	–	45,37	–	13,43	

Результати діагностування розвиненості в ад'юнктів методологічних знань КС МКА за окремими складовим військово-професійної діяльності КГ і ЕГ у процесі формувального експерименту подано в табл. 4.18. Результати ФЕ показали, що 40,74% респондентів ЕГ мають високий рівень методологічних знань ад'юнктів, 43,06% – достатній, 16,2% – базовий. Порівняно з результатами КГ: частка респондентів з високим рівнем методологічних знань зросла в ЕГ на 14,35%; з достатнім – на 6,48%, а з базовим – на 20,84% менша за рахунок позитивної тенденції в розвитку. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично значущі ($\chi^2=11,757$) на рівні $\rho \leq 0,01$.

Результати дослідження рівня рефлексивних знань доводять, що в ЕГ 33,33% респондентів мають високий рівень, достатній у 66,67%. У порівнянні з результатами КГ: ад'юнктів з високим рівнем рефлексивних знань на 13,89% більше, з достатнім – на 2,78% більше. Хоча відмінності статистично не значущі ($\chi^2=7,337$), можна говорити про позитивну тенденцію.

Результати ФЕ показали, що 41,2% респондентів ЕГ мають високий рівень рефлексивних знань ад'юнктів, 45,37% – достатній, 13,43% – базовий. Отже, відмінності

КГ та ЕГ статистично значущі ($\chi^2=15,853$) на рівні $\rho \leq 0,01$.

Порівняємо результати розвитку рефлексивних знань ад'юнктів в КГ і ЕГ на KE і ФЕ експерименту, отримані дані наведені в (табл. 4.21).

Таблиця 4.21 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості рефлексивних знань на констатувальному і формувальному етапах експерименту:

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості КС СРС МКТ						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	15,74	-3,7	40,28	+4,16	43,98	-0,46	0,701
	ЕГ	12,04		44,45		43,52		
Формувальний	КГ	23,61	+17,59	39,81	+5,56	36,58	-23,14	15,853
	ЕГ	41,20		45,37		13,43		

Порівняно з результатами КГ: частка респондентів з високим рівнем рефлексивних знань зросла в ЕГ на 17,59%; з достатнім – на 5,56%, а з базовим – на 23,14% менша за рахунок позитивної тенденції в розвитку. Аналіз показує, що приріст показників у бік високого та достатнього рівнів і відповідно зменшення показника базового рівня більше виражений в ЕГ. Таким чином, можна підсумувати, що в результаті формувального експерименту за етапами запропонованої методики розвитку методологічної культури відбулося значне зростання рівня розвиненості рефлексивних знань КС МКА.

У процесі ФЕ було виявлено, що в ЕГ ад'юнктів технологічний функціональний компонент серед респондентів становив відповідно: 50% мають високий рівень педагогічних знань, 44,44% проявили достатній, а з базовим рівнем кількість респондентів значно зменшилась і становить всього 5,56%. Порівняно з результатами ад'юнктів КГ приріст рівня знань у ЕГ становив відповідно: з високим рівнем – на 30,56% більше, з достатнім рівнем не відбулось істотних змін, а натомість з базовим – на 30,56% менше. Хоча відмінності статистично значущі ($\chi^2=12,907$) на рівні $\rho \leq 0,05$, можна говорити про яскраво виражену позитивну тенденцію в застосуванні комплексу методів розвитку методологічної культури.

Результати тестування дидактичних знань показали, що в ЕГ 38,89% респондентів мають високий рівень; 47,22% – достатній, а у 13,89% – базовий. Порівняно з результатами КГ приріст рівня дидактичних знань становить: з високим рівнем –

22,22%, з достатнім – на 11,11%, а чисельність респондентів з базовим рівнем зменшилось – на 33,33%. Відмінності статистично значущі ($\chi^2=10,279$) на рівні $\rho \leq 0,05$, тому спостерігається позитивна тенденція.

Результати аналізу методичних знань показали в ЕГ, що чисельність респондентів з високим та достатнім рівнем порівню розподілилось по 47,22% опитаних, натомість з базовим виявилось лише у 5,56%. Порівняно з результатами КГ приріст рівня методичних знань становить: з високим рівнем – 28,08%, з достатнім рівнем неістотна відмінність становить 8,33%, а чисельність респондентів з базовим рівнем зменшилось – на 36,11%. Відмінності статистично значущі ($\chi^2=14,398$) на рівні $\rho \leq 0,05$, тому спостерігається позитивна динаміка.

Отже, порівняння результатів розвиненості знань з технологічного функціонального компонента КС МКА в ЕГ і КГ дає змогу зробити висновок про те, що в ЕГ ад'юнктів спостерігається тенденція до збільшення рівня розвиненості за рахунок застосування запропонованої в роботі методики розвитку методологічної культури та її ефективність застосування в наукових школах. Крім того, істотно методика впливає саме на респондентів базового рівня.

Результати діагностування розвиненості комунікативних знань у структурі комунікативного функціонального компонента на ФЕ експерименту показали, що 33,33% респондентів ЕГ мають високий рівень комунікативних знань, 50% – достатній, а 16,67% – базовий. Порівняно з результатами КГ: частка респондентів з високим рівнем комунікативних знань більша у ЕГ на 22,21%; з достатнім – більша на 5,56%, а з базовим – на 27,77% менша за рахунок позитивної тенденції в розвитку. Хоча відмінності статистично не значущі ($\chi^2=8,663$) на рівні $\rho \leq 0,05$, однак можна говорити про позитивну тенденцію розвиненості за рахунок використання науковими керівниками педагогічної технології розвитку комунікації ПТх(6.3) та науково-методичного семінару ПТх(6.2).

Одержані результати діагностування розвиненості етичного елемента ад'юнктів формувального експерименту свідчать, що в ЕГ 30,56% респондентів проявили високий рівень етичних знань; 47,22% – достатній, і лише 22,22% – базовий. Порівняно з результатами КГ: в ЕГ осіб проявлена позитивна динаміка в розвитку, а саме високий рівень етичних знань на 22,22% більше, ніж у КГ, з достатнім без змін, натомість з

базовим рівнем на 22,22% менше. Хоча відмінності статистично не значущі ($\chi^2=7,238$) на рівні $p \leq 0,05$, можна говорити про позитивну тенденцію. За рахунок навчання ад'юнктів та аспірантів педагогічній технології контролю ПТх(8.3) нами помічено, що рівень моніторингових знань у респондентів ЕГ зафіксовано на рівні: 13,89% ад'юнктів з високим рівнем, 41,67% – достатнім та 44,44% – базовим. У порівнянні з результатами КГ частка ад'юнктів з високим рівнем моніторингових знань у ЕГ вища на 2,78%, з достатнім рівнем – на 16,67%, і відповідно на 19,45% зафіксовано зменшення респондентів з базовим рівнем. Відмінності близькі до статистично не значущих ($\chi^2=2,868$) на рівні $p \leq 0,05$.

Одночасно виявили, що серед респондентів ЕГ високий рівень діагностичних знань мають 38,89%, достатній – 50%, базовий лише 11,11%. У порівнянні з результатами КГ в ЕГ ад'юнктів з високим рівнем діагностичних знань більше на 19,45%. В той же час зафіксована тенденція до зменшення частки респондентів з достатнім рівнем на 8,34%, та на 11,11% з базовим рівнем за рахунок збільшення відповідно на цю частку респондентів з високим рівнем. Хоча відмінності статистично не значущі ($\chi^2=3,897$) на рівні $p \leq 0,05$, можна говорити про загальну позитивну тенденцію.

Для того, щоб довести, що в результаті формувального експерименту рівні розвиненості КС в КГ і ЕГ зросли статистично значимо, ми порівняли дані КЕ і ФЕ експерименту (табл. 4.22) та визначили зрушення рівня розвитку методологічних знань ад'юнктів.

Таблиця 4.22 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості когнітивної складової МКА на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості знань						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	11,36	-0,75	42,17	-0,5	46,47	+1,26	0,045
	ЕГ	10,61		41,67		47,72		
Формувальний	КГ	15,15	+18,94	47,73	+2,52	37,12	-21,46	16,076
	ЕГ	34,09		50,25		15,66		

Аналіз динаміки розвиненості КС у структурі методологічної культури ад'юнктів в КГ та ЕГ показує, що приріст показників у бік високого та достатнього рівнів і відповідно зменшення показника базового рівня більше виражений в ЕГ. Частка

ад'юнктів за КС розвитку методологічної культури на ФЕ експерименту з високим рівнем у ЕГ на 18,44% більша за КГ, з достатнім більша на 3,03%, а з базовим – на 21,46% менша. Такі відмінності статистично значущі ($\chi^2=16,076$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

Таким чином, можна підсумувати, що в результаті формувального експерименту за етапами запропонованої методики розвитку методологічної культури відбулося значне зростання рівня розвиненості КС МКА.

Результати діагностування рівнів розвиненості ОДС МКА у процесі формувального експерименту представлено у табл. 4.23.

Таблиця 4.23 – Результати діагностування рівнів розвиненості операційно-діяльнісної складової МКА (на етапі формувального експерименту)

Види умінь	Групи	Рівні розвиненості						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
Методологічні	КГ	1	2,78	31	86,11	4	11,11	8,639
	ЕГ	9	25	26	72,22	1	2,78	
Аналітичні	КГ	17	47,22	15	41,67	4	11,11	4,301
	ЕГ	18	50	18	50	0	0	
Дослідницькі	КГ	8	22,22	16	44,44	12	33,34	6,667
	ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,12	
Інтелектуальні	КГ	12	33,34	23	63,88	1	2,78	0,952
	ЕГ	16	44,44	19	52,78	1	2,78	
Комунікативні	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	8,663
	ЕГ	12	33,33	18	50	6	16,67	
Моніторингово-діагностичні	КГ	5	13,89	18	50	13	36,11	12,883
	ЕГ	9	25	26	72,22	1	2,78	
Методичні	КГ	7	19,44	14	38,89	15	41,67	12,300
	ЕГ	17	47,22	16	44,44	3	8,34	
Організаційно-управлінські	КГ	11	30,56	10	27,78	15	41,66	1,196
	ЕГ	7	19,45	12	33,33	17	47,22	
Орієнтаційні	КГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	10,794
	ЕГ	15	41,67	16	44,44	5	13,89	
Прогностичні	КГ	19	52,78	4	11,11	13	36,11	2,618
	ЕГ	25	69,44	4	11,11	7	19,45	
Проектні	КГ	11	30,56	13	36,11	12	33,33	2,642
	ЕГ	17	47,22	12	33,33	7	19,45	
Рефлексивні	КГ	2	5,56	30	83,33	4	11,11	12,991
	ЕГ	13	36,11	23	63,89	0	0	
Технологічні	КГ	6	16,67	16	44,44	14	38,89	13,150
	ЕГ	18	50	15	41,67	3	8,33	
Середній рівень умінь	КГ	–	23,08	–	47,22	–	29,70	12,784
	ЕГ	–	41,02	–	47,22	–	11,76	

Результати діагностування рівнів сформованості в ад'юнктів методологічних умінь

ОДС у процесі формувального експерименту подано в табл. 4.24. Результати аналізу сформованих методологічних умінь показали в ЕГ чисельність респондентів з високим рівнем на рівні 37,5% опитаних, достатній у 47,22%, а базовий виявилось лише у 15,28%. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично значущі ($\chi^2=15,341$) на рівні $p \leq 0,01$.

Таблиця 4.24 – Результати діагностування рівнів сформованості в ад'юнктив методологічних умінь ОДС МКА у процесі формувального експерименту

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	4	11,11	11	30,56	21	58,33	2,726
	ЕГ	6	16,67	16	44,44	14	38,89	
НД	КГ	7	19,45	17	47,22	12	33,33	7,552
	ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,12	
НТД	КГ	5	13,89	14	38,89	17	47,22	5,780
	ЕГ	11	30,56	17	47,22	8	22,22	
ІАД	КГ	17	47,22	15	41,67	4	11,11	4,301
	ЕГ	18	50	18	50	0	0	
ПД	КГ	6	16,67	17	47,22	13	36,11	12,375
	ЕГ	18	50	15	41,67	3	8,33	
ПрД	КГ	4	11,11	17	47,22	15	41,67	10,612
	ЕГ	12	33,33	20	55,55	4	11,12	
<i>Середній рівень (розрахункова)</i>	КГ	–	19,91	–	42,13	–	37,96	15,341
	ЕГ	–	37,50	–	47,22	–	15,28	

Порівняємо результати сформованості ОДС МКА ад'юнктив, отримані в процесі КЕ і ФЕ експериментів (табл. 4.24).

Таблиця 4.24 – Порівняльні результати діагностування рівнів сформованості методологічних умінь ОДС МКА на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості ОДС МКТ						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	15,28	-2,78	39,82	+5,55	44,90	-2,78	0,728
	ЕГ	12,50		45,37		42,13		
Формувальний	КГ	19,91	+17,59	42,13	+5,09	37,96	-22,68	15,341
	ЕГ	37,50		47,22		15,28		

Аналіз отриманих даних показав, що в ЕГ після ФЕ експерименту частка ад'юнктив з високим рівнем розвиненості методологічної культури за ОДС зросла на 17,59%, у порівнянні з КГ, з достатнім рівнем зросла на 5,09%; а частка респондентів з базовим

рівнем – зменшилася на 22,68%.

Таким чином, можна підсумувати, що в результаті формувального експерименту за етапами запропонованої методики розвитку методологічної культури відбулося значне зростання рівня сформованості методологічних умінь ад'юнктів (аспірантів).

Результати діагностування рівнів сформованості в ад'юнктів рефлексивних умінь у процесі ФЕ експерименту подано в табл. 4.26.

Таблиця 4.26 – Результати діагностування рівнів сформованості в ад'юнктів рефлексивних умінь у процесі формувального експерименту:

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	9	25	9	25	18	50	1,805
	ЕГ	6	16,67	14	38,89	16	44,44	
НД	КГ	8	22,23	16	44,44	12	33,33	6,667
	ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,12	
НТД	КГ	6	16,67	12	33,33	18	50	11,127
	ЕГ	13	36,11	18	50	5	13,89	
ІАД	КГ	15	41,67	19	52,77	2	5,56	2,582
	ЕГ	19	52,78	17	47,22	0	0	
ПД	КГ	6	16,67	16	44,44	14	38,89	13,150
	ЕГ	18	50	15	41,67	3	8,33	
ПрД	КГ	3	8,33	14	38,89	19	52,78	17,096
	ЕГ	16	44,44	15	41,67	5	13,89	
<i>Середній рівень (розрахункова)</i>	КГ	–	21,76	–	39,81	–	38,43	15,949
	ЕГ	–	40,74	–	43,98	–	15,28	

Результати ФЕ показали, що 40,74% респондентів ЕГ мають високий рівень сформованості рефлексивних умінь ад'юнктів, 43,98% – достатній, 15,28% – базовий. Отже, відмінності КГ та ЕГ статистично значущі ($\chi^2=15,949$) на рівні $p \leq 0,01$.

Порівняємо результати сформованості рефлексивних умінь ад'юнктів, отримані в процесі КЕ і ФЕ (табл. 4.27). Порівняно результати діагностування рівнів сформованості рефлексивних умінь ад'юнктів в КГ і ЕГ на КЕ і ФЕ експерименту: частка респондентів з високим рівнем сформованості рефлексивних умінь зросла у ЕГ на 18,98%; з достатнім – на 4,17%, а з базовим – на 23,15% менша за рахунок позитивної тенденції в розвитку. Аналіз показує, що приріст показників у бік високого та достатнього рівнів і відповідно зменшення показника базового рівня більше виражений в ЕГ. Таким чином, можна підсумувати, що в результаті формувального експерименту за етапами запропонованої

методики розвитку методологічної культури відбулося значне зростання рівня розвиненості рефлексивних умінь ад'юнктів.

Таблиця 4.27 – Порівняльні результати діагностування рівнів сформованості рефлексивних умінь на констатувальному і формувальному етапах експерименту:

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості ОДС СРС МКТ						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	17,13	-3,24	37,50	+7,87	45,37	-4,63	1,335
	ЕГ	13,89		45,37		40,74		
Формувальний	КГ	21,76	+18,98	39,81	+4,17	38,43	-23,15	15,949
	ЕГ	40,74		43,98		15,28		

Результати аналізу діагностування рівнів сформованості умінь ОДС МКА після ФЕ свідчать про кращу сформованість умінь в ЕГ: високий рівень мають 41,02% ад'юнктів, що на 17,94% більше, ніж в КГ; достатній – 47,22%, що не змінився і становив 47,22%; ад'юнктів з базовим рівнем розвиненості умінь в ЕГ менше на 17,95%. Ці відмінності статистично значущі ($\chi^2=12,784$) на рівні $\rho \leq 0,05$.

Порівнюємо результати діагностування рівнів сформованості ОДС МКА, отриманих в процесі КЕ і ФЕ експерименту (табл. 4.28).

Таблиця 4.28 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості ОДС МКА на констатувальному і формувальному етапах експерименту:

Етапи експерименту	Групи студентів	Рівні розвиненості методологічної культури						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	19,87	-1,28	46,16	+4,49	33,97	-3,2	0,408
	ЕГ	18,59		50,64		30,77		
Формувальний	КГ	23,08	+17,94	47,22	0	29,70	-17,94	12,784
	ЕГ	41,02		47,22		11,76		

Аналіз отриманих даних показав, що в ЕГ після ФЕ експерименту частка ад'юнктів з високим рівнем сформованості ОДС МКА зросла на 8,12%, у порівнянні з КГ, з достатнім рівнем зросла на 8,67%; а частка респондентів з базовим рівнем – зменшилася на 17,1%. Розподіл ад'юнктів за рівнем сформованості ОДС МКА в КГ та ЕГ на КЕ експерименту не мав значної розбіжності ($\chi^2=0,728$) на рівні $\rho \leq 0,05$. На ФЕ кількість респондентів в ЕГ з високим рівнем на 8,8% більша, з достатнім рівнем більша на 8,79%,

з базовим на 17,59% менша, ніж в контрольній групі. Відмінність КГ та ЕГ після ФЕ експерименту статистично значуща ($\chi^2=15,341$) на рівні $p \leq 0,05$. Таким чином, можна зробити висновок, що завдяки запропонованій моделі педагогічної системи підготовки ад'юнктів результативні показники ОДС МКА значно поліпшилися.

На ФЕ експерименту нами одержані статистичні дані про рівні їх розвиненості ПВЯ ад'юнктів (аспірантів) розвиненості, які узагальнено в табл. 4.29.

Таблиця 4.29 – Рівень розвиненості ПВЯ (на етапі формувального експерименту):

Професійно-важливі якості	Група	Рівні розвиненості						χ^2
		Базовий		Достатній		Високий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
Активність	КГ	15	41,67	4	11,11	17	47,22	3,637
	ЕГ	23	63,88	2	5,56	11	30,56	
Готовність до ризику	КГ	13	36,11	5	13,89	18	50	2,097
	ЕГ	18	50	6	16,67	12	33,33	
Ентузіазм	КГ	6	16,67	12	33,33	18	50	13,309
	ЕГ	14	38,89	18	50	4	11,11	
Ерудиція	КГ	8	22,22	11	30,56	17	47,22	2,252
	ЕГ	12	33,33	13	36,11	11	30,56	
Ініціативність	КГ	15	41,66	2	5,56	19	52,78	4,870
	ЕГ	24	66,67	2	5,56	10	27,77	
Інтуїція	КГ	19	52,78	4	11,11	13	36,11	2,618
	ЕГ	25	69,44	4	11,11	7	19,45	
Комунікативність	КГ	4	11,12	16	44,44	16	44,44	8,663
	ЕГ	12	33,33	18	50	6	16,67	
Креативність	КГ	3	8,33	20	55,56	13	36,11	3,635
	ЕГ	5	13,89	25	69,44	6	16,67	
Наполегливість	КГ	5	13,89	13	36,11	18	50	0,451
	ЕГ	7	19,45	13	36,11	16	44,44	
Оригінальність	КГ	9	25	13	36,11	14	38,89	4,835
	ЕГ	17	47,22	12	33,33	7	19,45	
Особливості пам'яті	КГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	6,857
	ЕГ	12	33,33	6	16,67	18	50	
Почуття гумору	КГ	9	25	11	30,56	16	44,44	1,043
	ЕГ	12	33,34	12	33,33	12	33,33	
Працездатність	КГ	29	80,55	2	5,56	5	13,89	6,441
	ЕГ	20	55,55	9	25	7	19,45	
Професійний інтелект	КГ	12	33,33	23	63,89	1	2,78	0,952
	ЕГ	16	44,44	19	52,78	1	2,78	
Розвиненість мислення	КГ	20	55,55	15	41,67	1	2,78	1,151
	ЕГ	19	52,78	17	47,22	0	0	
Самоорганізація	КГ	11	30,56	9	25	16	44,44	1,348
	ЕГ	7	19,45	12	33,33	17	47,22	
Спостережливість	КГ	4	11,11	9	25	23	63,89	2,868
	ЕГ	5	13,89	15	41,67	16	44,44	
Творча обдарованість	КГ	11	30,56	13	36,11	12	33,33	2,642
	ЕГ	17	47,22	12	33,33	7	19,45	

Кінець таблиці 4.29

Толерантність	КГ	3	8,34	12	33,33	21	58,33	2,016
	ЕГ	5	13,88	7	19,45	24	66,67	
Фантазія	КГ	9	25	15	41,67	12	33,33	5,378
	ЕГ	17	47,22	14	38,89	5	13,89	
Середній рівень розвиненості	КГ	–	29,17	–	31,11	–	39,72	3,977
	ЕГ	–	39,86	–	32,78	–	27,36	

Порівняємо результати розвитку ПВЯ ад'юнктів, отримані в процесі КЕ і ФЕ експериментів (табл. 4.30).

Таблиця 4.30 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості ПВЯ на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості професійно важливих якостей						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	28,47	-4,3	31,39	+8,05	40,14	-3,75	1,450
	ЕГ	24,17		39,44		36,39		
Формувальний	КГ	29,17	+10,69	31,11	+1,67	39,72	-12,36	3,977
	ЕГ	39,86		32,78		27,36		

Аналіз одержаних даних з розвиненості ПВЯ ад'юнктів засвідчив, що в ЕГ на ФЕ частка респондентів з високим рівнем більша на 10,69%, ніж в КГ, з достатнім рівнем – більша на 1,67%, а з базовим – менша на 12,36%. КГ та ЕГ на КЕ експерименту статистично значуще не відрізнялися ($\chi^2=1,450$) на рівні $p \leq 0,05$, а після ФЕ відмінності майже статистично значущі ($\chi^2=3,977$) на рівні $p \leq 0,05$.

Пояснити малий приріст розвитку параметрів ПВЯ ад'юнктів можна введенням в структуру суб'єктного компонента методологічної культури ТІМа особистостей. В цілому теорія та практика свідчить, що вони поступово з часом змінюються, проте за відносно короткий період наукового експерименту помітити таку тенденцію практично неможливо.

Результати діагностування рівнів розвиненості у ад'юнктів СРС МКА у процесі ФЕ експерименту подано в табл. 4.31.

Результати формувального етапу показали, що по 43,98% респондентів ЕГ мають високий та достатній рівень розвиненості СРС МКА ад'юнктів, і лише у 12,04% – базовий.

Порівняємо результати розвитку СРС МКА, отримані в процесі КЕ і ФЕ

експериментів (табл. 4.32). Порівняно з результатами КГ: частка респондентів з високим рівнем рефлексивних умінь зросла в ЕГ на 18,52%; з достатнім – на 0%, а з базовим – на 18,52% менша за рахунок позитивної тенденції розвитку.

Таблиця 4.31 – Результати діагностування рівнів розвиненості у ад'юнктів СРС МКА у процесі формувального експерименту:

За складовими видів діяльності	Група	Рівні розвиненості складових						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	
НОД	КГ	7	19,45	13	36,11	16	44,44	2,128
	ЕГ	6	16,67	19	52,77	11	30,56	
НД	КГ	9	25	21	58,33	6	16,67	3,036
	ЕГ	16	44,44	16	44,44	4	11,12	
НТД	КГ	6	16,67	14	38,89	16	44,44	8,841
	ЕГ	13	36,11	18	50	5	13,89	
ІАД	КГ	20	55,55	14	38,89	2	5,56	2,095
	ЕГ	22	61,11	14	38,89	0	0	
ПД	КГ	7	19,44	19	52,78	10	27,78	10,430
	ЕГ	18	50	16	44,44	2	5,56	
ПрД	КГ	6	16,67	14	38,89	16	44,44	14,892
	ЕГ	20	55,55	12	33,33	4	11,12	
<i>Середній рівень (розрахункова)</i>	КГ	–	25,46	–	43,98	–	30,56	12,991
	ЕГ	–	43,98	–	43,98	–	12,04	

Таблиця 4.32 – Порівняльні результати діагностування рівнів розвиненості СРС МКА на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвиненості СРД						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	16,21	-3,24	44,44	+6,02	39,35	-2,78	0,843
	ЕГ	12,97		50,46		36,57		
Формувальний	КГ	25,46	+18,52	43,98	0	30,56	-18,52	12,991
	ЕГ	43,98		43,98		12,04		

Результати КГ та ЕГ на КЕ експерименту статистично значуще не відрізнялися ($\chi^2=1,450$) на рівні $p \leq 0,843$, а після ФЕ відмінності майже статистично значущі ($\chi^2=12,991$) на рівні $p \leq 0,05$.

Аналіз діаграм показує, що приріст показників у бік високого та достатнього рівнів і відповідно зменшення показника базового рівня більше виражений в ЕГ. Таким чином, можна підсумувати, що в результаті формувального експерименту за етапами запропонованої методики розвитку методологічної культури відбулося значне зростання

рівня розвиненості СРС у ад'юнктів.

Отже, порівняння результатів діагностування складових розвитку в експериментальній і контрольній групах дає змогу констатувати, що запропонована модель педагогічної системи «наукова школа» з підготовки ад'юнктів та факультативна ОНП наукової школи забезпечували відповідність організаційних та психолого-педагогічних умов її реалізації в системі методичної роботи ВВНЗ у період професійної підготовки в ад'юнктурі. Результати експерименту підтвердили, що процес вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку, побудований з урахуванням індивідуальних запитів і потреб ад'юнктів, сприяє позитивній динаміці їх професійно-педагогічного зростання, забезпечує вироблення індивідуального стилю методологічної роботи.

Результати експерименту підтвердили, що процес вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку, побудований з урахуванням індивідуальних запитів і потреб ад'юнктів, сприяє позитивній динаміці їх професійно-педагогічного зростання у військовій сфері, забезпечує вироблення індивідуального стилю методологічної роботи.

Порівняння результатів діагностування складових розвитку в експериментальній і контрольній групах дає змогу констатувати, що запропонована модель педагогічної системи підготовки ад'юнктів та факультативна програма наукової школи «Методика розвитку методологічної культури ад'юнктів» забезпечувалася з додержанням відповідних організаційних та психолого-педагогічних умов її реалізації в системі методичної роботи ВВНЗ у період професійної підготовки в ад'юнктурі.

Автором вперше апробовано результати науково-педагогічного експерименту з розвитку методологічної культури ад'юнктів та аспірантів, що публікацією [199] підтверджує новизну нового напрямку, а отже, може служити в подальшому основою для порівняння в разі вдосконалення організаційно-педагогічного забезпечення, факультативної ОНП наукової школи розвитку методологічної культури та методики, що є цілком логічним як процес розвитку науки.

4.5 Експериментальне обчислення коефіцієнта професійної готовності ад'юнктів до організації професійної діяльності

Результати значень готовності ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику отримані в КГ і ЕГ на етапах КЕ і ФЕ експериментів відповідно подано на діаграмах (рис. 4.2, та рис. 4.3).

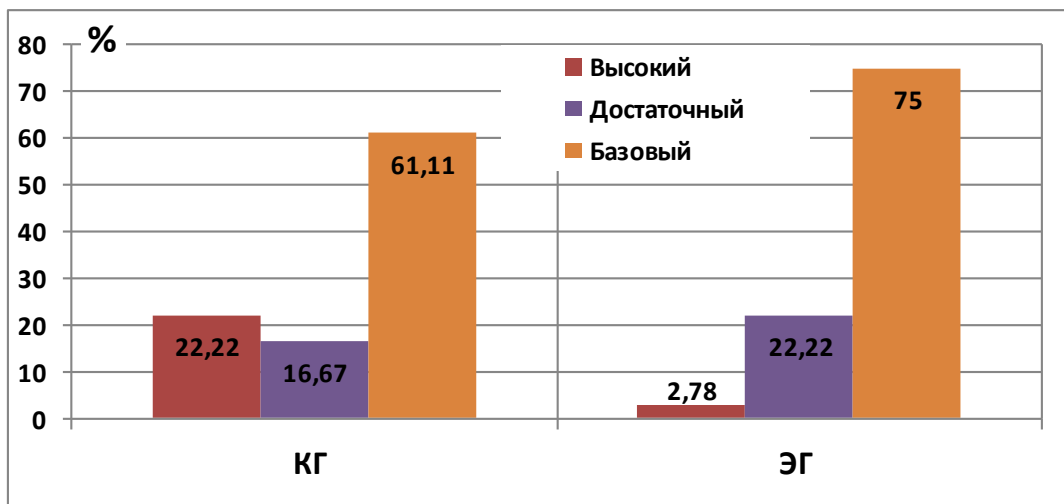

Рисунок 4.2 – Значення готовності ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику на етапі КЕ

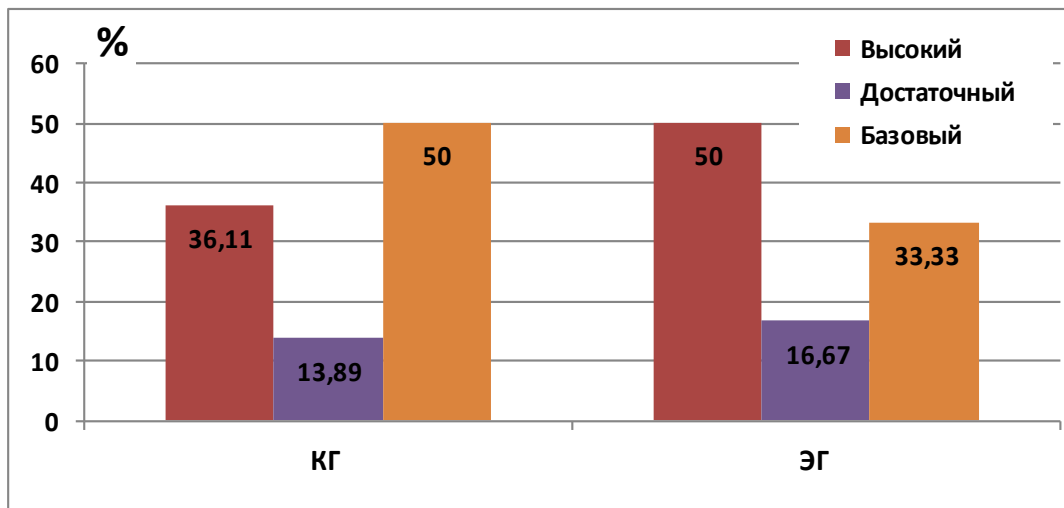

Рисунок 4.3 – Значення готовність ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику на етапі ФЕ

Аналіз отриманих даних показав, що в ЕГ після ФЕ експерименту частинка ад'юнктів з високим рівнем готовність ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику виросла на 13,89%, порівняно з КГ, з достатнім рівнем виросла на 2,78%; а

частинка респондентів з базовим рівнем – зменшилася на 16,67%. Пояснити це можна істотним імпульсом до мотивації ад'юнкта. У науково-пошуковій діяльності був вдалий вибір чинників спонукання, які сприяють усуненню страху до ризику експериментування. Він повністю підібраний під тип інформаційного метаболізму ад'юнктів ЕГ.

Узагальнені рекомендації представлені в роботах [309; 227]. Для наочності значення готовність ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику представлено в табл. 4.33.

Таблиця 4.33 – Значення готовність ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику

Етапи експерименту	Групи	Рівні готовності						χ^2
		Високий		Достатній		Базовий		
		%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	
Констатувальний	КГ	22,22	-19,49	16,67	+5,55	61,11	+13,89	17,326
	ЕГ	2,78		22,22		75		
Формувальний	КГ	36,11	+13,89	13,89	+2,78	50	-16,67	5,828
	ЕГ	50		16,67		33,33		

Відмінність КГ і ЕГ значень готовності ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику (на етапі КЕ) знаходиться в зоні значущості і складає $\chi^2 = 17,326$, на рівні $\chi^2_{0,01}$. Перевищення емпіричними частотами теоретичної частоти відповідає тому, що вибірка КГ і ЕГ зроблена випадковим чином і не є показовою за даним параметром.

А ось відмінність КГ і ЕГ значень готовності ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику (на етапі ФЕ) знаходиться в зоні не значущості $\chi^2 = 5,828$ на рівні $\chi^2_{0,05}$, наближаючись до зони невизначеності. Це свідчить про істотну відмінність вживаних методів досягнення мети: розвитку методологічної культури ад'юнктів і значень готовності їх до професійної діяльності в умовах ризику. У загальному випадку тільки на високому рівні готовності в ЕГ коефіцієнт перевищив приріст порядку на 33,38%, на достатньому рівні готовності на 8,33% і зменшився, відповідно, на базовому рівню готовності на 30,56%. Тому можна вважати отриманий результат також достовірним.

Таким чином, ключову роль у підвищенні коефіцієнта готовності ад'юнктів до професійної діяльності грає якісний науково-методичний супровід, що надається науковим керівником. У таких умовах ад'юнкт під час навчання повною мірою знаходиться в атмосфері методологічної культури.

В умовах реформування системи вищої військової освіти Міністерству освіти і

науки важливо своєчасно вибрати не тільки напрями, але і конкретні кроки, практичні рекомендації. Застосувавши даний розрахунок прогнозованого коефіцієнта готовності ад'юнктів до професійної діяльності засобами методологічної культури дозволить вибрати оптимальний шлях реформування системи.

Висновки з розділу 4

Найважливішими науковими й практичними результатами 4 розділу дисертації стали:

1. Методика дослідження проблеми розвитку методологічної культури ад'юнктів містить короткий теоретико-методологічний опис основних етапів і процедур.

Згідно з метою, об'єктом і предметом дослідження визначено три етапи його проведення та шість основних завдань. Сформульовано загальну гіпотезу дослідження, яка передбачає, що розвиток методологічної культури ад'юнктів буде результативним, якщо у науково-методичне супроводження наукової школи у період професійної підготовки в ад'юнктурі запровадити педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів, яка охопить цілі, методи, методики і педагогічні технології вдосконалення військово-професійних та методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей.

Планом дослідження проблеми передбачалося, що методологічна культура ад'юнктів розглядається з урахуванням їх професіоналізму, майстерності і загальної культури, забезпечується відповідними педагогічними умовами, компонентами і етапами в педагогічній системі розвитку методологічної культури ад'юнктів у період професійної підготовки в ад'юнктурі.

2. Програмою дослідно-експериментальної роботи стала перевірка результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів у період професійної підготовки в ад'юнктурі.

У ході експерименту вивчався реальний стан розвитку методологічної культури шляхом діагностування рівнів розвиненості методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей ад'юнктів; передбачалося проведення констатувального і

формульованого етапів експерименту, добиралися методи дослідження, розроблялися практичні методичні рекомендації.

3. Результати аналізу констатувального експерименту дали змогу визначити стан розвиненості методологічної культури ад'юнктів за ціннісно-мотиваційним; когнітивним; операційно-діяльним; суб'єктно-рефлексивним; професійно-важливих якостей компонентами.

Порівнювалися результати рівнів розвиненості ціннісно-мотиваційного компонента через систему професійної мотивації. У процесі констатувального експерименту було виявлено, що відмінності у розвиненості ціннісно-мотиваційного компонента контрольної і експериментальної груп статистично не значущі ($\chi^2=5,119$), на рівні $p \leq 0,05$, відмінності у розвиненості когнітивного компонента методологічної культури ад'юнктів в контрольній і експериментальних групах теж статистично незначущі ($\chi^2=0,045$), на рівні $p \leq 0,05$, відмінності у розвиненості операційно-діяльного компонента методологічної культури ад'юнктів в контрольній і експериментальних групах теж статистично незначущі ($\chi^2=0,408$), на рівні $p \leq 0,05$, відмінності у розвиненості суб'єктно-рефлексивного компонента методологічної культури ад'юнктів в контрольній і експериментальних групах теж статистично незначущі ($\chi^2=0,843$), на рівні $p \leq 0,05$, а відмінності у розвиненості професійно-важливих якостей ад'юнктів в контрольній і експериментальних групах теж статистично незначущі ($\chi^2=1,450$), на рівні $p \leq 0,05$, що свідчить про наявність певних проблем у розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Експериментальна перевірка результативності педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів здійснювалася через компоненти розвитку. Результати розвиненості ціннісно-мотиваційного компонента показали, що частка ад'юнктів, яким властивий високий рівень мотивації після завершення формульованого етапу експерименту в експериментальній групі на 19,45% більша, ніж у контрольній групі з високим рівнем, з достатнім – на 15,97% більша, а з базовим на – 35,42 % менша. Такі відмінності статистично значущі ($\chi^2=28,990$) – на рівні $p \geq 0,05$.

Про позитивну динаміку рівнів розвиненості когнітивного компонента методологічної культури ад'юнктів свідчать такі дані: високий рівень розвиненості цього компонента мають 34,09% респондентів, що на 18,94% більше, ніж у контрольній

групі; достатній – 50,25%, що на 2,52% більше, ніж в контрольній групі; а ад'юнктів з базовим рівнем розвиненості когнітивного компонента в експериментальній групі порівняно з контрольною на 21,46% менше. Ці відмінності статистично значущі ($\chi^2=16,076$), на рівні $p \geq 0,05$.

Про позитивну динаміку рівнів розвиненості операційно-діяльнісного компонента методологічної культури ад'юнктів свідчать такі дані: високий рівень розвиненості цього компонента мають 41,02% респондентів, що на 17,94% більше, ніж у контрольній групі; достатній – однаковий порівняно з контрольною групою і становить 47,22%, а ад'юнктів з базовим рівнем розвиненості операційно-діяльнісного компонента в експериментальній групі порівняно з контрольною на 17,94% менше. Ці відмінності статистично значущі ($\chi^2=12,784$) - на рівні $p \geq 0,05$.

Про позитивну динаміку рівнів розвиненості суб'єктно-рефлексивного компонента методологічної культури ад'юнктів свідчать такі дані: високий рівень розвиненості цього компонента мають 43,98% респондентів, що на 18,52% більше, ніж у контрольній групі; достатній – однаковий порівняно з контрольною групою і становить 43,98%, а ад'юнктів з базовим рівнем розвиненості суб'єктно-рефлексивного компонента в експериментальній групі порівняно з контрольною на 18,52% менше. Ці відмінності статистично значущі ($\chi^2=12,991$), на рівні $p \geq 0,05$.

Результати розвиненості професійно-важливих якостей ад'юнктів одержані в процесі формувального експеримента виявили, що в експериментальній групі на формувальному етапі частка респондентів з високим рівнем збільшилася на 10,69%, в порівнянні з контрольною групою, з достатнім рівнем – більша на 1,67%, а з базовим – зменшилася на 12,36%. Ці відмінності майже статистично не значущі ($\chi^2=3,977$), на рівні $p \leq 0,05$.

Це дає підстави стверджувати, що достовірність відмінностей характеристик експериментальної і контрольної груп становить 95%, а отже, ефект змін зумовлений застосуванням експериментальної педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів із застосуванням розробленого комплексу методик розвитку методологічної культури ад'юнктів у контексті професійної підготовки за структурою педагогічних технологій та педагогічними сценаріями мало істотну перевагу у розвитку методологічної культури ад'юнктів порівняно з контрольною групою респондентів, які

навчалися за традиційною методикою.

4. Для узагальненої оцінки ефективності застосовано коефіцієнт готовності ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику. Експериментально встановлено, що в експериментальній групі на формувальному етапі досягнуто у контрольній групі у високому рівні приріст на 33,38%, у достатньому рівні - 8,33% і зменшення відповідно за базовим рівнем готовності на 30,56%. Тому можна вважати, що отриманий результат також достовірний. Ключову роль у підвищенні коефіцієнта готовності ад'юнктів до професійної діяльності визначає якісний науково-методичний супровід, наданий науковим керівником. У таких умовах ад'юнкт під час навчання повною мірою знаходиться в атмосфері методологічної культури.

5. Результати здійсненого дослідження дали змогу обґрунтувати пропозиції щодо перспектив розвитку методологічної культури ад'юнктів на рівні: Департаменту військової освіти та науки МО України; вищих військових навчальних закладів; наукових шкіл. Окреслено основні напрями розвитку методологічної культури через запровадження результативних методичних заходів, спрямованих на вдосконалення і самовдосконалення професійної наукової та науково-технічної діяльності.

6. Отже дослідно-експериментальне дослідження підтвердило точність гіпотетичних припущень, адекватність сформованих наукових завдань дослідження та ефективність розробленої педагогічної системи, рекомендації, шляхів, форм практичного впровадження в ад'юнктурі шляхів розвитку методологічної культури ад'юнктів, а отже, досягнення мети дисертаційної роботи.

7. Основні наукові результати, викладені в розділі 4 дисертації, опубліковані у наукових працях, що розкривають основний зміст дисертації, а саме: монографіях [228; 612; 312]; навчально-методичних посібниках [309; 227]; у статтях наукових видань, включених до Переліку наукових фахових видань України (психолого-педагогічні науки), затвердженого МОН України [276; 245; 233; 275; 265; 264; 250; 269; 270; 240; 614; 289; 251]; у статтях в періодичних наукових виданнях інших держав, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію [229; 605; 606; 197; 637]; у статтях, що додатково відображають результати цього дослідження [263; 288; 193]; і в тезах доповідей на наукових конференціях [200; 189; 375; 611; 608].

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язана актуальна науково-теоретична проблема суперечностей між: потребами суспільства у наукових і науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації у Збройних силах України з високою методологічною культурою та недостатнім рівнем її сформованості у випускників ад'юнктури; об'єктивно зростаючою потребою інтеграції освітнього та наукового компоненту підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та чинною системою підготовки ад'юнктів у контексті їх методологічної культури; необхідністю формування методологічної культури у ад'юнктів та недосконалістю науково-методичного супроводу такої підготовки; потребою у спрямованості моделі наукового керівництва на розвиток методологічної культури ад'юнктів та фактичним організаційно-педагогічним забезпеченням наукової школи.

Отримані результати розширили горизонти наукової спеціальності 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» та підтвердили положення гіпотези, засвідчили досягнення мети, виконання поставлених завдань і дали змогу сформулювати наступні висновки.

1. На основі теоретичного аналізу науково-теоретичної проблеми дослідження визначено, що в науковій літературі та педагогічній практиці значна увага приділяється вивченню методологічної культури особистості зокрема: «вчителя», «педагога-дослідника», «викладача», «офіцера» тощо. Водночас, проблема розвитку методологічної культури ад'юнктів не дістала належного висвітлення в наукових дослідженнях. Тому, на констатувальному етапі підтвердився незадовільний стан розвиненості методологічної культури ад'юнктів, що негативно позначається на якості організації наукової та науково-технічної діяльності та у наступній професійній підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців (офіцерів), а також наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України.

2. З позицій сучасних вимог та методологічних підходів, семантичного аналізу понять визначено, що методологічна культура ад'юнктів являє собою складну соціальну характеристику військово-професійної наукової та науково-технічної діяльності та

ґрунтується на достатньо високому рівні професійної компетентності ад'юнкта, його науковому, науково-педагогічному, технологічному і життєвому досвіді. Відповідно, сформульовано визначення методологічної культури ад'юнктів – наявність у ад'юнкта соціально здобутих знань військово-професійної методології, сформованих умінь, набутого досвіду, сформованого світогляду, цінностей, традицій, норм, етики і правил поведінки, притаманних ученому, що проявляється в ефективному виконанні завдання організації науково-дослідної, науково-педагогічної та військово-професійної діяльності, а також форм взаємного спілкування, трансляції і виховання їх у наступному поколінні.

Структуру методологічної культури ад'юнкта складають компоненти: об'єктивний: (нормативно-правовий, неформальний (мораль, традиції), методології (загально-наукова, таємна), наукова мова, знакова складова); суб'єктний: (суб'єкт («ад'юнкт») у складі: ціннісно-мотиваційного (світоглядний, ціннісний, мотиваційний; когнітивний; операційно-діяльнісний; професійно-важливі якості; суб'єктно-рефлексивний); функціональний: технологічний, інформаційний, гносеологічний; комунікаційний, етичний, психологічний.

Зміст методологічної культури ад'юнктів розкривається через структурні та функціональні компоненти, що відображають професійну діяльність у військовій сфері, а саме: *гносеологічний* – дослідницькі й методологічні знання; *психологічний* – психологічні та рефлексивні знання, спрямовані на розкриття механізмів і закономірностей їхнього особистісного розвитку; *комунікативний* – здатність встановлювати міжособистісні зв'язки, оволодівати мовленнєвими засобами, опанувати способи вербального і невербального спілкування; *технологічний* – знання технологій і процесів у відповідній науковій галузі, теоретичних основ професійного навчання, методик організації й управління навчально-виховним процесом; *етичний* – здатність розв'язувати проблеми моральної свідомості суб'єктів навчання, вироблення етичних норм у сфері військової наукової та науково-технічної діяльності; *інформаційний* – знання щодо оперативного виявлення змін та тенденцій у всіх сферах теоретичної, прикладної та фундаментальної військової науки, діагностування сформованості рівнів їхніх професійних знань, умінь і навичок.

Визначено критерії розвиненості методологічної культури ад'юнктів: *ціннісно-*

мотиваційний: (ціннісний, мотиваційний, етичний, орієнтаційний); *когнітивний*: (методологічний, дослідницький, психологічний, рефлексивний, комунікативний, педагогічний, дидактичний, методичний, етичний, моніторингово-діагностичний); *операційно-діяльнісний*: (аналітичний, прогностичний, проєктний, організаційно-управлінський, технологічний, методичний, методологічний, інтелектуальний, комунікативний, рефлексивний, орієнтаційний, дослідницький); *суб'єктно-рефлексивний*; *професійно-важливий*; показники критеріїв та рівні розвитку (низький базовий, достатній, високий).

До рівнів розвиненості професійної культури віднесено: *базовий* – дає підстави вважати, що ад'юнкт оволодів основами методології військової-професійної діяльності; *достатній* – є показником вдосконалення методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей, завдяки яким ад'юнкт може вирішувати будь-які наукові та науково-технічні завдання у військовій сфері; *високий* – характеризується творчим підходом до вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку та сміливість братися за реалізацію будь-якої складності наукових та науково-технічних завдань у військовій сфері та підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для потреб Збройних сил України та автономність закладів вищої військової освіти через варіативну компоненту.

Досліджено сутність і виявлено специфіку етапів розвитку методологічної культури (класичні: початковий, наукового та професійного становлення молодого дослідника, усвідомленого наукового пошуку, наукової зрілості; культурологічні: пасивний та активний дилетант, пасивний та активний ерудит).

3. З'ясовано сутність і значення феномена «наукова школа» в контексті формування методологічної культури ад'юнктів. Наукова школа – форма організації колективної наукової праці співробітників наукових установ (наукових центрів), вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти) в межах єдиного наукового напрямку під керівництвом лідера школи, що характеризується спільними дослідною програмою, науковими поглядами. Зважаючи на консервативність, традиційність, сталість побудови і організації планового педагогічного процесу ад'юнктури, раціональним і реальним є вибір способу оптимізації організаційно-

педагогічних умов науково-методичного супроводження в позааудиторний час педагогічного процесу в науковій школі. Це, на наш погляд, наразі є концептуальним напрямком розвитку інституту ад'юнктури, коли шлях та спосіб реалізації дають можливість створити сприятливу для всіх членів наукової школи атмосферу творчого пошукового процесу, а також забезпечити розвиток методологічної культури.

4. Обґрунтовано концепцію та розроблено на її теоретичних основах педагогічну систему розвитку методологічної культури ад'юнктів. Авторська концепція розвитку методологічної культури ад'юнктів уможлиблює забезпечення педагогічної підтримки безперервного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей через наукові дослідження та якісне науково-методичне супроводження у науковій школі в період професійної підготовки в ад'юнктурі. Здійснено концептуальне обґрунтування цілей, завдань, принципів, форм, методів, педагогічних умов та педагогічної системи розвитку методологічної культури в контексті розвитку дослідницької, психологічної, рефлексивної, комунікативної, педагогічної, дидактичної, методичної, етичної, моніторингової та діагностичної культур. Авторська концепція є основою для планування й організації всіх заходів, необхідних для розвитку методологічної культури ад'юнктів в педагогічній системі наукової школи в період професійної підготовки в ад'юнктурі.

Модель розвитку методологічної культури ад'юнктів відображає цілісність цієї якості через взаємозв'язок компонентів: мотивів, орієнтаційної, цільової (мети), завдань (задач), змістового (факультативної освітньо-наукової програми наукової школи), цілевиконавчої, форм, методів, засобів, технології (педагогічних) навчання, практику, рефлексивну, діагностуючу, корекційну, динамічну наукову картину світу знань ад'юнкта та кіберпростір, а також через ціннісно-мотиваційний; когнітивний; операційно-діяльнісний; суб'єктно-рефлексивний; структурні компоненти, що забезпечують удосконалення методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей у майбутнього наукового та науково-педагогічного працівника вищої кваліфікації. Це дає змогу розробити різні траєкторії розвитку методологічної культури ад'юнкта у педагогічній системі наукової школи в період професійної підготовки в ад'юнктурі.

Педагогічна система розвитку методологічної культури ад'юнктів є сукупністю взаємопов'язаних структурних елементів, необхідних для безперервного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку їхніх методологічних знань, умінь і професійно-важливих якостей у період професійної підготовки в ад'юнктурі та нерозривній єдності з науковою школою на нових засадах науково-методичного супроводження. Структура складається з підсистем, які визначають: цілі і завдання розвитку, із врахуванням особливостей наукової та науково-технічної діяльності ад'юнктів у військовій сфері, їхнього прогресивного педагогічного досвіду; зміст факультативної освітньо-наукової програми наукової школи розвитку методологічної культури, розробленої на модульній основі (теоретична та практична складові розвитку), партисипативні методики навчання ад'юнктів (метод суб'єкт-суб'єктної взаємодії – науково-методичного супроводження; методи розвитку методичних умінь; методи творчого розвитку особистості, методи контролю); форми методичної роботи (проблемні семінари, вебінари і веб-конференції, професійні тренінги); інноваційні технології професійно-педагогічного вдосконалення (проектні, проблемного-навчання, інформаційно-комунікативні, технології співробітництва); форми самоосвітньої діяльності (підготовка доповідей, тез, написання наукових статей, методичних рекомендацій, методичних розробок, стажування).

5. Спроектовано модель науково-методичного супроводу ад'юнктів у контексті індивідуальної адаптивної траєкторії їх підготовки. Модель базується на алгоритмі реагування наукового керівника на результати педагогічного процесу (освітнього, розвиваючого, виховного) через навчальну науково-дослідну діяльність ад'юнктів, технології, форми і методи організації освітнього процесу, впровадження педагогічних умов). Стабільний розвиток методологічної культури ад'юнктів неможливо без забезпечення закономірного об'єктивного процесу, сукупності взаємопов'язаних компонентів, які характеризуються певними тенденціями, що обумовлюють істотних змін в навчально-методичному супроводі ад'юнктів на принципах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Тільки за такого підходу ад'юнкт формується як майбутній суб'єкт наукової і науково-технічної діяльності у Збройних силах України, які в майбутньому будуть створювати наукову (науково-технічну) продукцію в інтересах оборони держави та репродукцію з достатнім рівнем методологічної культури у своїх ад'юнктах-учнях.

б. Визначено організаційно-педагогічні умови та систематизовано традиційні та специфічні форми, методи, засоби навчання, педагогічні технології у складі комплексної методики розвитку методологічної культури ад'юнктів.

Визначено фундаментальні наукові підходи розвитку методологічної культури ад'юнктів і їх завдання: *системний підхід* сприяє розкриттю цілісності педагогічної системи розвитку методологічної культури та упровадження її в практику роботи ад'юнктури та наукової школи; *культурологічний підхід* – передбачає засвоєння культурологічних теорій, механізми включення особистості ад'юнкта в методологічну культуру і становлення її як суб'єкта методологічної культури; *андрагогічний підхід* – сприяє розвитку в ад'юнктів методологічної культури впродовж життя; *акмеологічний підхід* – орієнтує ад'юнктів на розвиток їхньої індивідуальності, а також військово-професійного потенціалу у сфері наукової та науково-технічної діяльності, розв'язання в короткі, а інколи в нереальні терміни військово-прикладних завдань внаслідок постійного вдосконалення методологічних знань і вмінь; *аксіологічний підхід* – сприяє розвитку системи моральних, етичних цінностей і ціннісних орієнтацій у формі фіксованих установок; *компетентнісний підхід* розкриває здатність ад'юнкта до розв'язання системи військово-прикладних завдань завдяки глибоким професійним знанням, умінням, професійно-важливим якостям, досвіду наукової та науково-педагогічної роботи; *діяльнісний підхід* – забезпечує засвоєння відповідних дій, пов'язаних із процесами вдосконалення результатів військово-професійної, наукової та науково-технічної діяльності.

До організаційно-педагогічних умов розвитку методологічної культури ад'юнктів віднесено: формування позитивної мотивації до професійного науково-педагогічного вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку; навчання в науковій школі розвитку методологічної культури; розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі науково-методичного супроводження ад'юнктів; стажування на посаді майбутнього наукового керівника для формування системи методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей керівника. З'ясовано, що всі організаційно-педагогічні умови перебувають у взаємозв'язку, сприяють розвитку професійної та методологічної культури ад'юнктів, їх цілісне запровадження позитивно впливає на вдосконалення методологічних знань,

умінь, професійно-важливих якостей ад'юнкта.

Доведено, що розвиток методологічної культури ад'юнктів ґрунтується на таких принципах: *загальних* (науковості, гуманізації, безперервності, динамічності, наступності і послідовності розвитку, систематичності); *специфічних* (ціннісно-сислової спрямованості, культуровідповідності, єдності професійної та методологічної культури, проєктування особистісної траєкторії розвитку, співтворчості, індивідуалізації самоосвіти і саморозвитку, інноваційного розвитку, комплексності).

7. Експериментально перевірено ефективність педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів.

На основі якісного і кількісного аналізу отриманих результатів педагогічного експерименту констатовано показники, що підтверджують тенденцію до позитивної динаміки розвиненості методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей ад'юнктів на трьох рівнях (базовий, достатній, високий). Аналіз динаміки розвиненості методологічних знань, умінь, професійно-важливих якостей засвідчив істотні відмінності результатів у експериментальній і контрольній групах. У ад'юнктів експериментальної групи значно підвищилися показники мотиваційного, ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, суб'єктно-рефлексивного; професійно-важливі якості критеріїв. Узагальнення і порівняння результатів динаміки розвиненості методологічної культури ад'юнктів підтвердили, що під час проведення формувального експерименту рівень розвитку методологічної культури ад'юнктів експериментальної групи помітно зріс порівняно з рівнем розвитку методологічної культури ад'юнктів контрольної групи, які вдосконалювали професійно-педагогічну майстерність за традиційною системою. Виявлено позитивні зрушення у розвиненості методологічної культури за когнітивним компонентом. Так, після завершення формувального експерименту високий рівень мають 34,09% респондентів, що на 18,94% більше, ніж у контрольній групі; достатній – 50,25%, що на 2,52% більше, ніж в контрольній групі; а ад'юнктів з базовим рівнем в експериментальній групі порівняно з контрольною на 21,46% менше. Ці відмінності статистично значущі ($\chi^2=16,076$), на рівні $p \geq 0,05$. Позитивні зміни у розвиненості методологічної культури за операційно-діяльнісним компонентом методологічної культури ад'юнктів підтверджують такі дані:

високий рівень розвиненості цього компонента мають 41,02% респондентів, що на 17,94% більше, ніж у контрольній групі; достатній однаковий у порівнянні з контрольною групою і становить 47,22%, а ад'юнктів з базовим рівнем в експериментальній групі порівняно з контрольною на 17,94% менше. Ці відмінності статистично значущі ($\chi^2=12,784$), на рівні $p \geq 0,05$. Це дає підстави стверджувати, що ефект змін зумовлений застосуванням педагогічної системи розвитку методологічної культури ад'юнктів у період професійної підготовки в ад'юнктурі в нерозривній єдності з науковою школою, організованою на нових засадах науково-методичного супроводження. Отже, розвиток методологічної культури ад'юнктів доцільно здійснювати впродовж трьох етапів: на першому етапі забезпечується вдосконалення методологічних знань, умінь і професійно-важливих якостей під час їхньої участі в різних методичних заходах, що проводяться в науковій школі, та ознайомлення з курсом професійної мотивації; на другому етапі здійснюється навчання ад'юнктів у науковій школі розвитку методологічної культури, програмою якої передбачено оволодіння методологічними знаннями і вміннями та набуття досвіду професійної організації наукової та науково-технічної діяльності, розробляти та застосовувати освітні й педагогічні технології, методики науково-педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу тощо; на третьому етапі організовується з метою професійно-педагогічного методологічного самовдосконалення через різні форми самоосвітньої діяльності ад'юнктів (організації та виконання кваліфікаційного дослідження, підготовка доповідей, написання наукових статей, рефератів, розробка методичних рекомендацій, завдань, методичних проєктів тощо).

Експериментально перевірено ефективність запропонованого комплексу методів та педагогічних технологій розвитку методологічної культури ад'юнктів у контексті професійної підготовки. Для узагальнення ефективності застосовано показник готовності ад'юнктів до професійної діяльності в умовах ризику. Експериментально встановлено, що в експериментальній групі на формувальному етапі досягнуто відносно контрольної групи приріст високого рівня на 33,38%, достатнього рівня на 8,33% і зменшення відповідно базового рівня готовності на 30,56%. Тому можна вважати отриманий результат достовірним. Ключову роль у підвищенні коефіцієнта готовності

ад'юнктів до професійної діяльності визначає якісний науково-методичний супровід, що надається науковим керівником. У таких умовах ад'юнкт під час навчання повною мірою знаходиться в атмосфері методологічної культури.

8. Проведений експеримент підтвердив адекватність гіпотетичних припущень, правильність сформованих наукових завдань дослідження та запропонованих рішень теоретичної ефективності, рекомендації шляхів, форм практичного впровадження в ад'юнктуру щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів та досягнення мети дисертаційної роботи.

Ступінь впровадження та можливі галузі або сфери використання результатів роботи. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Київського національного університету будівництва і архітектури (довідка №1 від 28.12.2020), Державного економіко-технологічного університету транспорту України (акт №1 від 20.11.2014), Наманганського державного університету (Республіка Узбекистан) (акт №1 від 10.12.2020), Західно-Казахського аграрно-технічного університету імені Жангир-хана (Республіка Казахстан) (акт №1 від 14.12.2020), Ташкентського державного технічного університету імені Іслама Карімова (Республіка Узбекистан) (акт №1 від 15.12.2020); Ташкентського державного педагогічного університету імені Нізамі (Республіка Узбекистан) (акт №1 від 22.12.2020). Результати наукового пошуку використані при виконанні наукових дослідження Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут на замовлення Директора Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України, а саме в НДР шифр: «Якість-2011» (акт №5 від 25.04.2013); «Перспектива-ВО» (акт № 1 від 15.01.2013, № 2 від 25.04.2013, № 3 від 25.04.2013, № 4 від 25.04.2013); «Історія» (акт № 6 від 15.09.2013);

Можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації. Доцільно спрямувати подальші дослідження: 1) обґрунтування теоретичної і методичної основи розвитку методологічної культури магістрів ВВНЗ; 2) обґрунтування комплексної методики розвитку професійної культури ад'юнктів; 3) розробки методології кібербезпеки гібридних інформаційних технологій в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексов М.М. Формирование опыта научно-исследовательской и преподавательской деятельности аспирантов в послевузовском образовании: дисс. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Кубан. гос. ун-т. Краснодар, 2010. 239 с.
2. Альтшулер Г.С., Верткин И.М. Как стать гением: жизненная стратегия творческой личности. Минск: Беларусь, 1994. 479 с.
3. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. / Акад. пед. наук СССР. М.: Педагогика, 1980. (Труды действительных членов и членов-корреспондентов Акад. пед. наук СССР) Т.1 / под ред. А.А. Бодалева, Б.Ф. Ломова; сост. В.П. Лисенкова. 1980. 229 с.
4. Анисимов О.С. Основы методологического мышления. М.: ВМЦ, 1989. 238 с.
5. Анисимов С.Ф. Ценности реальные и мнимые: критика христианского истолкования и использования ценностей жизни и культуры. М.: Мысль, 1970. 183 с.
6. Ансимова Н.П., Ракитина О.В. Научно-исследовательские компетенции как новообразования личности преподавателя педагогического вуза. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. № 4. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 137–142.
7. Артющкин О.В., Скибицкий Э.Г. Формирование информационной культуры личности обучающегося. Абакан: Изд-во Хакасского гос. ун-та им. Н.Ф. Катанова, 2004. 112 с.
8. Ассоциация ведущих университетов России поддержала проект Концепции системы аттестации научных кадров высшей квалификации. Официальный ресурс Министерства образования и науки Российской Федерации / Пресс-служба, 2013. URL: <http://минобрнауки.рф/новости/3325> (дата обращения: 29.12.2020).
9. Аухадеева Л.А. Формирование коммуникативной культуры современного учителя в процессе вузовской подготовки : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / ГОУ ВПО ТГГПУ. Казань, 2008. 47 с.
10. Ацюковский В.А., Буркович Д.А. Науку спасут дилетанты. М.: изд-во «Петит», 2007. 267 с. ISBN 5-85101-055-X.
11. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. М.: Педагогика, 2007. 560 с.

12. Багадирова С.К. Методы и средства формирования методологической компетентности будущих преподавателей: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Адыг. гос. ун-т. Майкоп, 2002. 198 с.

13. Бакшаева Н.А., Вербицкий А.А. Психология мотивации студентов: Учебное пособие. М.: Логос, 2006. 184 с.

14. Балабанов С.С., Бедный Б.И. Дисциплинарные факторы дифференциации аспирантской среды. *Университетское управление: практика и анализ*. 2006. №1(41). С. 42–49.

15. Балабанов С.С., Бедный Б.И., Козлов Е.В. Барьеры на пути в науку (социологический анализ проблем подготовки научных кадров) образования. *Сохранение и развитие научного потенциала Приволжского федерального округа: опыт высших учебных заведений* / Под ред. Р.Г. Стронгина. Н.Новгород: ННГУ, 2004. С. 29–44.

16. Балабанов С.С., Бедный Б.И., Козлов Е.В. Социально-профессиональные характеристики аспирантов естественнонаучных и социогуманитарных специальностей. *Сохранение и развитие научного потенциала Приволжского федерального округа: опыт высших учебных заведений*. Н.Новгород: ННГУ, 2005. Вып. 3. С. 152–168.

17. Балабанов С.С., Бедный Б.И., Козлов Е.В. Экспертные оценки проблем подготовки научно-педагогических кадров в системе послевузовского профессионального образования. *Сохранение и развитие научного потенциала Приволжского федерального округа: опыт высших учебных заведений* / Под ред. А.Ф. Хохлова, Б.И. Бедного. Н.Новгород: ННГУ, 2002. С. 145–167.

18. Балабанов С.С., Бедный Б.И., Козлов Е.В., Максимов Г.А. Многомерная типология аспирантов. *Социологический журнал*. 2003. №3. С. 71–85.

19. Балабанов С.С., Бедный Б.И., Миронос А.А. Подготовка научных кадров социогуманитарного профиля в аспирантуре. *Социологические исследования*. 2008. № 3. С. 70–78.

20. Балл Г.А. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Київ; Рівне: Олег Зень, 2007. 172 с.

21. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. М.: Педагогика, 1990. 184 с.

22. Барбина Є.С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Київ, 1998. 459 с.

23. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. Пер. з шведського. СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с.

24. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. Ростов н/Д: «Феникс», 2000. 416 с.

25. Батков Д.О., Растомашкин А.Г. Информация: сбор, защита, анализ. М.: ООО Изд. Яуза, 2001. 336 с.

26. Бахтин М.М. Человек в мире слова. М.: Российский открытый ун-т. 1995. 140 с.

27. Бедный Б.И., Шейнфельд И.В. Инновационные бизнес-образовательные программы в системе подготовки научных кадров высшей квалификации. Материалы II Всероссийской конференции «Подготовка научных кадров в Российской Федерации. Состояние, перспективы развития» (Н.Новгород, 19-20 июня 2002 г.). Н.Новгород: ННГУ, 2002. С. 90–99.

28. Бедный Б.И., Балабанов С.С., Козлов Е.В. Современная аспирантура глазами студентов. *Организация в фокусе социологических исследований*. Т. 2 / Под общ. ред. З.А. Саралиевой. Н. Новгород: НИСОЦ, 2005. С. 46–50.

29. Бедный Б.И., Гурбатов С.Н., Миронос А.А. Индикаторы эффективности аспирантских программ в области точных и естественных наук. *Высшее образование в России*. 2010. № 7. С.11–23.

30. Бедный Б.И., Козлов Е., Максимов Г., Хохлов А. Диагностика потенциала подготовки научных кадров вуза. *Высшее образование в России*. 2003. №4. С. 3–14.

31. Бедный Б.И., Миронос А.А. Модель диагностики научного потенциала и результативности аспирантуры. *Высшее образование в России*. 2008. №5. С. 121 - 131.

32. Бедный Б.И., Миронос А.А., Балабанов С.С. Факторы эффективности и качества подготовки научных кадров в аспирантуре (социологический анализ). *Университетское управление: практика и анализ*. 2007. № 5(51). С. 56–68.

33. Бедный Б.И., Миронос А.А., Серова Т.В. Анализ научной продуктивности

диссертационных работ как элемент системы управления качеством послевузовского профессионального образования. *Вестник ННГУ. Инновации в образовании*. 2006. Вып. 1(7). С. 28–46.

34. Бедный Б.И., Миронос А.А., Серова Т.В. Анализ публикационной активности аспирантов. *Вестник ННГУ. Социальные науки*. 2006. Вып. 1(5). С. 144–152.

35. Бедный Б.И., Миронос А.А., Серова Т.В. Контроль качества в системе послевузовского профессионального образования: опыт построения эффективной модели (тезисы). *Инновации в высшем социально-гуманитарном и экономическом образовании в контексте Болонского процесса: Сб. статей общеросс. научно-практической конф. (Саратов, 10-11 октября 2006 г.)*. Саратов: Изд-во Саратовского государственного социально-экономического университета. 2006. С. 26–29.

36. Бедный Б.И., Миронос А.А., Серова Т.В. О подготовке специалистов высшей квалификации в области точных и естественных наук (экспертные оценки деятельности аспирантуры). *Alma mater (Вестник высшей школы)*. 2007. №8. С. 23–27.

37. Бедный Б.И., Миронос А.А., Серова Т.В. Продуктивность исследовательской работы аспирантов (наукометрические оценки). *Высшее образование в России*. 2006. №7. С. 20–36.

38. Бедный Б.И., Серова Т.В. Оценка эффективности подготовки научных кадров в аспирантуре. Электронное учебно-методическое пособие. Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2012. 136 с.

39. Бедный Б.И., Чупрунов Е.В. О некоторых направлениях развития системы подготовки научных кадров в высшей школе. *Высшее образование в России*. 2012. №11. С. 3–15.

40. Бедный Б.И., Шейнфельд И.В., Балабанов С.С., Козлов Е.В. Маркетинговая подготовка молодых ученых. *Социологические исследования*. 2004. №1. С.112–118.

41. Белкин А.С., Жаворонков В.Д., Силина С.Н. Педагогический мониторинг образовательного процесса. Шадринск: ШГПИ, 1998. 47 с.

42. Белозерцев Е.П. Размышления о методологической культуре исследования отечественного образования. *Педагогика: научно-теоретический журнал Российской академии образования* / ред. Р.С. Бозиев. 2014. №4. С. 115–121.

43. Бендюкова Т.С. Организационно-управленческие условия подготовки кадров высшей квалификации в аспирантуре педагогического университета : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Российский гос. пед.ун-т. им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2002. 262 с.
44. Бережнова Е.В. Культура педагога-исследователя. *Профессиональное образование. Столица*: информ., пед., науч.-метод. изд. 2010. №12. С. 24–25.
45. Бережнова Е.В. Методологическая культура педагога. *Гуманизация образования*. Психолого-педагогический международный журнал. 1998. №1. С. 63–68.
46. Бережнова Е.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: учебник для студ. сред. учеб. заведений. М.: Академия, 2007. 128 с.
47. Бережнова Е.В. Формирование методологической культуры учителя. *Педагогика*. 1996. №4. С.13–17.
48. Бережнова Е.В. Формирование методологической культуры: автореф. дисс. ... д.п.н. : 13.00.01 / РАО ИТОП. М., 1995. 22 с.
49. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической теории. М.: Педагогика, 1989. 192 с.
50. Беспалько В.П. Программированное обучение. Дидактические основы. Москва: Высшая школа, 1970. 300 с.
51. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология: курс лекций. М.: УРАО, 1998. 576 с. (Биб-ка антропологии).
52. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання: (ГОСТ 7.1-2003, ІДТ): ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Чинний з 2007-07-01. К.: Держспоживстандарт України, 2007. 47 с.
53. Блонский П.П. Избранные педагогические произведения. М.: АПН СРСР, 1961. 695 с.
54. Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Л. Мозг, разум и поведение / Пер. с англ. канд. биол. наук Годиной Е.З. М.: Мир, 1988. 248 с. ISBN 5-03-001258-3.
55. Боликова Л.Ю., Васякина Е.Н. Методологическая культура как объект и предмет исследований в педагогике. *Известия ПгПу им. В.Г. Белинского*. 2012. №28. С. 698–704.
56. *Большая Советская Энциклопедия*. 3-е издание. М.: Советская Энциклопедия, 1968–1979. Т 16. URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=dict&termin=716946> (дата

обращения: 29.12.2020).

57. Большев Л.Н., Смирнов Н.В. Таблицы математической статистики. М.: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1983. 416 с.

58. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учеб. пособие. М.; Ростов на Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. 590 с.

59. Брушлинский Л.В. Психология мышления и проблемное обучение. М.: Знание, 1983. 96 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер.: «Педагогика и психология»).

60. Булдаков С.К., Субетто А.И. Философия и методология образования: Научное издание. Кострома: Изд-во КГУ им. Н.А. Некрасова, 2002. 444 с.

61. Бурсевич С.В. Подготовка кадров высокой квалификации – одна из проблем военной школы. *Современные тенденции развития военного образования: сб. тез. докл. науч.-практ. конф.*, (Минск, 22 апреля 2015 г.). Минск: Изд. центр БГУ, 2015. С.77–78.

62. Бухнієва О.А. Шляхи модернізації національної системи вищої освіти як провідні чинники розвитку інноваційної діяльності викладача сучасного вищого навчального закладу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. №2. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_2/10boavnz.pdf (дата звернення: 29.12.2020).

63. Ваврик Р.В. Оцінювання професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2007. № 33. С. 16–20.

64. Ваврик Р.В. Развитие профессиональной готовности преподавателей общевойсковых дисциплин до педагогической деятельности у высших военных учебных заведениях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Национальная академия обороны Украины. К., 2005. 328 с.

65. Ваврик Р.В. Развитие профессиональной готовности преподавателей общевойсковых дисциплин до педагогической деятельности у высших военных учебных заведениях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / НАОУ. К., 2005. 20 с.

66. Валеев Г.Х. Формирование методологической культуры педагога-исследователя. Челябинский гос. педагогический ун-т, Стерлитамакский гос. педагогический ин-т. Челябинск; Стерлитамак: Факел, 2000. 192 с.

67. Валеев Г.Х. Формирование методологической культуры учителя-исследователя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Башк. гос. пед. ун-т. Уфа, 2001. 38 с.
68. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навч.-метод. посіб. Львів: Норма, 2005. 367 с.
69. Ващенко А.Н., Козубцов И.Н. Направления развития института аспирантуры системы третьего уровня высшего образования в контексте Болонской хартии. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2013. №3 (24). С. 68–71.
70. Ващенко А.Н., Козубцов И.Н. О важной исключительной роли научных школ в становлении научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2014. №1(26). С. 35–39. ISSN 1990-536X.
71. Ващенко А.Н., Козубцов И.Н. Роль и место научного журнала в формировании современного научного знания (на примере деятельности редакционной коллегии и редакционного совета журнала «Бизнес. Образование. Право»). *Педагогическое образование в России*. Научное издание ФГБОУ ВПО «Уральский государственный педагогический университет». 2016. № 1. С.255–265.
72. Ващенко А.Н., Козубцов И.Н. Содержание развивающей педагогической технологии научно-просветительской деятельности аспирантов. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2015. №3(32). С. 260–266.
73. Вегнер Е.Г. Методологическая компетентность учителя географии : учебно-методическое пособие. Новокузнецк: Федер. агентство по образованию, Кузбас. гос. пед. акад., Ин-т повышения квалификации, 2010. 119 с.
74. Вегнер Е.Г. Формирование методологической компетентности будущего учителя географии средствами модульного обучения : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08, 13.00.02 / ИСиМО РАО. Москва, 2007. 216 с.
75. Веденеева Е.В., Забелина Е.В., Циринг Д.А. Мотивационно-ценностная структура и содержание личности аспирантов. Научный психолого-педагогический журнал «*Казанский педагогический журнал*». 2012. №3. С. 58–67.
76. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: методическое пособие. М.: Высшая школа, 1991. 207 с. ISBN 5-06-002079-7.
77. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения.

Материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 84 с.

78. Вернадский В.И. Труды по истории науки в России. М., 1988. С. 65.

79. Военная педагогика [Под ред. И.А. Алёхина]. М.: Главное управление воспитательной работы Вооруженных Сил Российской Федерации, 2008. 320 с.

80. Военная педагогика: Учебник для вузов. Под ред. О.Ю. Ефремова. СПб.: Питер, 2008. 640 с. (Серия «Учебник для вузов»). ISBN 978-5-388-00127-6.

81. Военная психология и педагогика: учеб. пособие / Мин-во обороны РФ, Гл. управл. воспитат. работы Вооруженных сил РФ; Под ред. В.Ф. Кулакова. М.: Совершенство, 1998. 384 с.

82. Волков И.П. Цель одна – дорог много: проектирование процессов обучения: кн. для учителя: Из опыта работы. М.: Просвещение, 1990. 159 с.

83. Волобуєва Т.Е. Методологічна компетентність педагога. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. Науково-методичний журнал. 2008. №1. URL: http://esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/Nsod/2008_1/Volobyeva.pdf (дата звернення: 29.12.2020).

84. ВСТ 01.109.004–2002 (01). Інформатизація Збройних Сил України. Інформаційно-аналітична система Збройних Сил України. Терміни та визначення. Військовий стандарт 01.109.004. Міністерство оборони України. Вид. 1. 19 с.

85. Вукалович М. Подготовка молодых педагогических кадров. *Alma mater (Вестник высшей школы)*. 2005. №9. С.16–19.

86. Выготский Л.С. Педагогическая психология: под. ред. В.В. Давыдова. М.: Педагогика, 1996. 536 с.

87. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры : изб. психол. труды. М.; Воронеж: Моск. психол.-пед. ин-т, 1996. 512 с.

88. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. М.: АПН, 1960. 500 с.

89. Гайсина Г.И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : автореф. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : 13.00.08 / Башкирский гос. пед. ун-т. М., 2002. 37 с.

90. Галиева Б.Х. Грани методологической культуры педагога. *Новейшие научные достижения* 2012. URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/

2_105584.doc.htm (дата звернення: 29.12.2020).

91. Галиновский А.Л. Информационно-аналитическое и методическое обеспечение подготовки кадров высшей квалификации в аспирантуре инженерного профиля : автореферат дис. ... доктора педагогических наук: 13.00.08 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2008. 38 с.

92. Гальперин П.К. К теории программированного обучения. М.: Знание, 1967. 47 с.

93. Герасименко О.О., Козубцов І.М., Ткач В.О. Якість освіти – крок до європейської інтеграції. *Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості* : зб. праць X всеукр. наук.-метод. конф., 28–29 листоп. 2013 р., Київ / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». Електрон. дані. К.: НТУУ «КПІ», 2013. С.29–33. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. Назва з тит. Екрана. ISBN 978-966-622-604-7.

94. Гершунский Б.С., Никандров Н.Д. Методологическое знание в педагогике. Политехнический музей. М.: Знание., 1986. №4. С. 3–36.

95. Гитман М., Гитман Е., Матушкин Н. Организация приема в аспирантуру в условиях двухступенчатого образования. *Высшее образование в России*. 2007. №7. С. 19–25.

96. Гольдштейн Г.Я. Стратегические аспекты управления НИОКР: Монография. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2000. 244 с.

97. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям; АПН України. Київ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

98. Горб В.Г. Педагогический мониторинг в вузе: методология, теория, технологии. Екатеринбург: Урал. ун-т, 2003. 387 с.

99. Горицкая Г.В. Формирование профессиональной культуры адъюнктов высших военно-учебных заведений в лингвообразовательном процессе: дисс. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Казан. гос. технол. ун-т. Казань, 2011. 265 с.

100. ГОСТ 15.101-98 Система разработки и постановки продукции на производство. Порядок выполнения научно-исследовательских работ. Минск. ИПК Издательство стандартов, 1998. 10 с.

101. ГОСТ 19.701-90 Схемы алгоритмов, данных и систем. Условные обозначения и правила выполнения. М.: ГК СССР по управлению качеством продукции и

стандартам, 1991. 27 с.

102. ГОСТ 34.602-89 Информационная технология. Техническое задание на создание автоматизированной системы. М.: ГК СССР по управлению качеством продукции и стандартам, 1989. 11 с.

103. ГОСТ 7.1-2006. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления. Минск. ИПК Издательство стандартов, 1998. 68 с.

104. ГОСТ 7.12-93. Библиографическая запись. Сокращение слов. Общие требования и правила. Минск. ИПК Издательство стандартов, 1998. 15 с.

105. Грабовська І. Роль культурологічної парадигми у формуванні життєтворчої моделі освіти ХХІ століття Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. *Професійна педагогіка* : зб. наук. праць : Вип. 13 / Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України. 2017. С. 30–35.

106. Гребеньков В.Н. Взаимосвязь мировоззренческой и методологической культуры в духовном мире личности офицера: автореферат дис. ... кандидата философских наук : 09.00.11 / Гуманитарная академия вооружен. сил. М., 1993. 21 с.

107. Гребенюк О.С., Рожков М.И. Общие основы педагогики: Учебник для вузов. М.: Издательство: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. 160 с. ISBN 5-305-00043-2.

108. Грехнев В.С. Культура педагогического общения: кн. для учителя. М.: Просвещение, 1990. 144 с. (Мастерство учителя: идеи, советы, предложения).

109. Григорьева Е.А. Педагогические условия развития субъективности учителя-исследователя (На материале повышения квалификации в ИППК): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ХГПУ. Хабаровск, 2003 229 с.

110. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харків, 2000. 462 с.

111. Гузеев В.В. Развитие образовательной технологии. М.: Знание, 1998. 69 с.

112. Гурова Л.Л. Психологический анализ решения задач. Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1976. 314 с.

113. Гурский А.И., Балабушевич В.Ю. Методологическая культура офицера и пути ее формирования в высшей военной школе. *Вестник Академии военных наук*. 2005. № 1. С. 145–149.

114. Гусак А.Л. Критерії, показники та рівні сформованості інформативної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2012. № 8(233). С. 94–100.
115. Гусак Ю., Кліщевський М. Становлення системи воєнно-наукових досліджень у незалежній Україні: 1991-2013 роки. *Наука і оборона*. 2013. №4. С. 33–41.
116. Давыдов В.В. Вклад Э.В. Ильенкова в теоретическую психологию. *Вопросы психологии*. 1994. №1. С.131–135.
117. Данилович В.А. Развитие методологической компетентности исследователей в сфере физической культуры и спорта на этапе обучения в аспирантуре: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 / Учреждение образования «Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка». Минск, 2012. 27 с.
118. Данин Д.С. Резерфорд. М.: «Молодая гвардия», 1967. 621 с.
119. Данин Д.С. Труды и дни Нильса Бора (1885-1962). М.: Знание, 1985. 80 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Физика»; №3).
120. Дармограй В.М. Методологическая культура творчества : диссертация... д-ра филос. наук: 09.00.01 / Саратов, 2006. 400 с.
121. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках. Сочинения: В 2 т. Т. 1. М.: Мысль, 1989. С. 250–296.
122. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) / Інститут системних досліджень освіти України. К. Райдуга, 1994. 61 с.
123. Державна служба статистики України. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.12.2020).
124. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионалов. М.: Московский психол.-соц. и-т; Воронеж: МОДЭК, 2004. 752 с.
125. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. Избранные педагогические сочинения. М.: Учпедгиз, 1956. С. 136–203.
126. Докторские программы для европейского общества знания: (реферат доклада Ассоциации европейских университетов) / подгот. к публ. О. Попов. *Alma Mater: Вестник высшей школы*. 2007. № 4. С. 44–56.

127. Дробницький О.Г. Понятие морали. М.: Изд-во «Наука», 1979. 388 с.
128. Дроздова М.А. Психологія творчості: навчальний посібник для студентів. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. 248 с.
129. ДСТУ 3008-95 Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення. К.: Держстандарт України, 1995. 86 с.
130. ДСТУ 3582-97. Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. К.: Держстандарт України, 1997. 25 с.
131. Дубасенюк О.А. Формування методологічної культури молодого дослідника у процесі його наукового становлення у сфері педагогіки. *Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності*: зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. 2009. С. 40–45. ISBN 978-966-593-744-9.
132. Дубасенюк О.А. Формування методологічної культури молодого дослідника у процесі його наукового становлення у сфері педагогіки *Професійна освіта: педагогіка і психологія* / [за ред.. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало]. Ченстохова-Київ, 2009. Вип. XI. С. 67–74.
133. Дьяченко В.К. Организованная структура учебного процесса и ее развитие. М.: Педагогика, 1989. 160 с.
134. *Енциклопедія освіти* / АПН України; голов. ред. В.Г. Кремень; [заст. голов. ред. О.Я. Савченко, В.П. Андрущенко]. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
135. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов: учебник Москов. психол.-соц. институт. 2-е изд., испр. М.: Флинта, 2003. 336 с.
136. Етика та естетика: навч. посіб. для студ. усіх напрямів підготовки / за ред. В.Л. Петрушенко. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2006. 251 с.
137. Загвоздина С.А. Методологическая культура учителя: систематизация понятий. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. №342. С.177–179. Серия: «Психология и педагогика».
138. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования. М.: Педагогика, 1982. 160 с.
139. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия»,

2001. 192 с.

140. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь. М.: Знание, 1980. 86 с.

141. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 29.12.2020).

142. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 №848-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-viii> (дата звернення: 29.12.2020).

143. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 №3855-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 29.12.2020).

144. Захарова В.І., Філіпова В.Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності. К. «Центр учбової літератури», 2013. 336 с.

145. Зеленська О.П. Теоретичні та методичні засади культурологічної підготовки курсантів вищих навчальних закладів МВС України : дисертація д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. К., 2013. 360 с.

146. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. изд. второе, доп., исправл., перераб. М.: Логос, 2002. 384 с.

147. Зинченко В.П. Аффект и интеллект в образовании. М.: Тривола, 1995. 64 с.

148. Змеев С. И. Технологии обучения взрослых : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. М.: Академия, 2002. 128 с.

149. Зміни до Інструкції про організацію підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у Збройних Силах України, затвердженої наказом / Наказ Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 30.06.2000 №194/265.

150. Зміни і доповнення, що вносяться до переліків та форм документів, що використовуються при атестації наукових та науково-педагогічних працівників. Затверджено наказом ВАК України від 20.03.2000 р. №120. К.: Бюлетень ВАК України, 2000. №2. С. 6–19.

151. Значение слова культура. *Большой современный толковый словарь русского языка* в 4 томах / Т.Ф. Ефремова 2006. (180 тыс. статей). URL: <https://www.efremova.info/word/kultura.html> (дата обращения: 29.12.2020).

152. Золотухина Е.Н. Формирование готовности к педагогической деятельности в вузе у аспирантов в системе дополнительного образования: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Шуйс. гос. пед. ун-т. Шуя, 2011. 139 с.

153. Зязюн І.А. Культура в контексті політики й освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1997. № 3–4. Ч. 1. С. 5–16.

154. Зязюн І.А. Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти*: монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, М.М. Солдатенко та ін]; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К.: АСМІ, 2003. С. 11–59.

155. Иванов Г.И. Формулы творчества, или как научиться изобретать : кн. для учащихся ст. классов. М.: Просвещение, 1994. 208 с.

156. Ильин В.И. О специфике гуманитарного знания. *Вопросы философии*. 1985. №7. С. 45–53.

157. Ильина Т.Л. Проблемное обучение. *Вестник высшей школы*. 1976. №2. С. 17–19.

158. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2002. 208 с.

159. Исаева Н.И. Развитие профессиональной культуры психолога образования : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.13 / Белгород. гос. ун-т. Белгород, 2002. 487 с.

160. Иванова Т. Культурологічна парадигма освіти у концепції академіка І. Зязюна. *Дзеркало тижня*. №8. URL: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/kulturologichna-paradigma-osviti-i-zyazyuna-.html> (дата звернення: 29.12.2020).

161. Иванова Т.В. Культурологічний підхід до формування педагогічної майстерності. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти* : монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, М.М. та ін.]. К.: АСМІ, 2003. С. 83–95.

162. Інструкція з планування та обліку діяльності науково-педагогічних (педагогічних) працівників вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, навчальних центрів Збройних Сил України). Наказ Міністра оборони України та Міністра освіти і науки України від 08

травня 2002 р. №155/291. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0452-02> (дата звернення: 29.12.2020).

163. Інструкція про організацію підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у Збройних Силах України Наказ Міністра оборони України та Міністра освіти і науки України від 30 червня 2000 р. №194/265 (зміни згідно Наказу Міністра оборони України та Міністра освіти і науки України № 662/771 від 14.11.2006).

164. Історія військової освіти в Україні (1991–2012 рр.): звіт про НДР «Історія» (Заключний). К.: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2013. 154 с.

165. Кабанов П.Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1999. 140 с.

166. Кабанов П.Г. Методологическая культура педагога как предмет философского анализа : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / Том. ун-та. Томск, 1997. 133 с.

167. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. М.: Политиздат, 1988. 319 с.

168. Каган М.С. Философия культуры. СПб. гос. ун-т. СПб.: Петрополис, 1996. 416 с.

169. Кадулина Н.М. Дидактические условия формирования методологической компетентности старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / СПб., 2005. 184 с.

170. Кан-Калик В.А. Основы профессионально-педагогического общения. Грозный: ЧИГУ, 1979. 138 с.

171. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : кн. для учителя. М.: Просвещение, 1987. 190 с.

172. Кантор И.М. Понятийно-терминологическая система педагогики : логико-методологические проблемы. Москва: Педагогика, 1980. 160 с.

173. Капищенко В.М., Лурье Л.И., Сидоренков С.В., Цариев Е.А. Подготовка военного специалиста нового типа. *Педагогическое образование и наука*: научно-методический журнал. 2010. №2 С. 33–40.

174. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования. Избранные педагог. соч. М.: Педагогика, 1982. 704 с.

175. Каптерев П.Ф. Педагогический процесс. Избр. пед. соч. / под ред. А.М. Арсеньева. М.: Педагогика, 1982. С. 121–137.

176. Кармазинский А.Н. Аспирантура: проблемы и пути их решения. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 6. URL: www.science-education.ru/106-7614 (дата обращения: 17.06.2014).

177. Карманов А.В. Военное обучение и воспитание в российской армии: поиск новой парадигмы. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология*. 2012. № 3. С. 157–162.

178. Катасонова Т.Б. Повышение эффективности подготовки научно-педагогических кадров в аспирантурах высших учебных заведений: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Воен. ун-т. Москва, 2009. 211 с.

179. Кириллов В.К. Методологическая культура учителя, ее формирование в учебном процессе педвуза. *Новые исследования в педагогических науках: сборник научных трудов*. Вып.1(57) / Сост. И.К. Журавлев, В.С. Шубинский. М.: Педагогика 1991. С. 75–79.

180. Киселёва Р.В. Методологическая культура как условие совершенствования профессиональной деятельности и личностных качеств преподавателя. *Академический вестник Института педагогического образования и образования взрослых РАО «Человек и образование»*. 2012. № 2 (31). С. 63.–68.

181. Киселёва Р.В. Формирование методологической культуры преподавателя профессионального образовательного учреждения: автореферат дис. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Институт педагогического образования и образования взрослых РАО. Санкт-Петербург, 2015. 23 с.

182. Климов С.Н. Методологическая культура воспитательной деятельности. *Педагогическое образование и наука*. 2009. №5. С.11–14.

183. Ковалев И.А. Дидактические основы военного обучения: Учебное пособие. Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2005. 71 с. ISBN 5-328-00060-9.

184. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах. М.: Айрис-пресс, 2006. 256 с.

185. Коджаспирова Г.М. Педагогическая антропология. М.: Гардарики, 2005. 287 с.

186. Козубцов И.Н. Алгоритм научно-педагогической технологии сопровождения

развития методологической компетентности у аспирантов в условиях учебно-воспитательного процесса высшего военного образования. *Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. Сб. статей.* 2014. Вып. 45. Ч.5. С. 147–155.

187. Козубцов И.Н. Диссертация научно-педагогического работника как элемент междисциплинарных исследований. *«Информационные системы и технологии (ИСТ-2011)» XVII Международная научно-техническая конференция* (Н.Новгород, 23 апреля 2011 г). Н.Новгород. Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, 2011. С. 365–366. Формат CD. Электронное издание. Гарнитура Times New Roman. Усл. печ. л. 28,0. Уч.-изд. л. 47,6. Тираж 300 экз. ISBN 5-93272-053-0.

188. Козубцов И.Н. Квинтэссенция учебного курса развития методологической компетентности аспирантов: методология поиска объекта, предмета и проблемы диссертационного исследования. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса.* 2013. №4 (25). С. 75–81.

189. Козубцов И.Н. Моделирование структуры методологической культуры адъюнктов. XX Международная научно-техническая конференция *«Информационные системы и технологии (ИСТ-2016)»*. Конференция посвящается 80-летию РТФ–ФРК–ФИСТ–ИРИТ. (Н.Новгород, 22 апреля 2016 г). Н.Новгород. Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, 2015. С. 394–395.

190. Козубцов И.Н. Модель методики развития методологической культуры аспирантов (адъюнктов). Научно-методический электронный журнал *«Концепт»*. 2016. Т. 26. С. 426–430.

191. Козубцов И.Н. Наукова школа «Розвиток методологічної культури молодого вченого». *Забезпечення якості освітньої діяльності: стан, проблеми та перспективи: Матеріали міжвузівської науково-методичної конференції* (Київ, 23 листопада 2016 р.). К.: ДЕДУТ, 2016. С. 79–80.

192. Козубцов И.Н. Научное сопровождение адъюнктов в развитии их профессиональной готовности к научной и научно-педагогической деятельности в условиях научного рыска. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції.* (Львів, 12 травня 2017 р.). 2017. С. 21–24.

193. Козубцов И.Н. О влиянии научных индексов цитирования на Национальную безопасность и стратегию развития государства в современной научной картине мира знаний. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 74(№7). С.230–232.

194. Козубцов И.Н. О междисциплинарной связи мотива к научной публикации с инвестиционным показателем. *Поколение будущего: Взгляд молодых ученых – 2013*: материалы Международной молодежной научной конференции (Курск, 13–15 ноября 2013 г.), в 6-х томах. Курск: Юго-Западный государственный ун-т, 2013. Т.2. С. 189–193.

195. Козубцов И.Н. О необходимости изучения аспирантами истории развития науки и техники в контексте учебной дисциплины философии. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2015. №1. С.38–40.

196. Козубцов И.Н. О проблеме согласования второго и третьего образовательно-квалификационных уровней системы высшего образования. *Педагогика безопасности: наука и образование* : материалы всероссийской научной конференции с международным участием (Екатеринбург, 27 апреля 2013 г.) / сост. и общ. ред. В.В. Гафнера ; ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т». Екатеринбург, 2013. С 96–99.

197. Козубцов И.Н. О результатах применения некоторых педагогических технологий в научной школе «Развития методологической культуры молодого ученого». *Международный журнал экспериментального образования*. 2017. №11. С. 28–33.

198. Козубцов И.Н. О роли и необходимости изучения истории развития науки и техники аспирантами. «*Залізничний транспорт: сучасні проблеми науки*». Збірник тез XLIII науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів і студентів. (Київ, 12 грудня 2013 р.) К.: ДЕТУТ, 2013. С.350.

199. Козубцов И.Н. Основные тенденции и направления развития дефиниции понятия «методологическая культура»: обзор научных публикаций. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2016. №1. С. 32–38.

200. Козубцов И.Н. Оценка адекватности модели содержания программы междисциплинарной подготовки ученых. «*Инновации в технологиях и образовании*». Сборник статей участников V Международной научной конференции (Белово, 18–19 мая 2012 г.): в 3 частях. Белово: Изд-во филиала Кузбасский государственный технический университет им. Т.Ф. Горбачева в г. Белово, 2012. Ч. 3. С. 340–343.

201. Козубцов И.Н. Подход к обеспечению мобильности аспирантов (адъюнктов) в неразрывном процессе развитии методологической культуры. *«Академическая мобильность: проблемы и перспективы»*. Республиканский научно-методический интернет-семинар (Минск, 19 сентября 2016 г.). URL: <http://conference.bsu.by/mod/forum/discuss.php?d=400> (дата обращения: 29.12.2020).

202. Козубцов И.Н. Проектирование содержания педагогической технологии творческого развития личности аспирантов на этапе обучения. *Pedagogik mahorat. Nazariy va ilmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti*, 2015. №2. С. 74–81. ISSN 2181-6883.

203. Козубцов И.Н. Проектирование содержания педагогической технологии организационно-планировочной деятельности аспирантов. Проблемы и перспективы современной науки : сб. ст. участников VI Респ. науч.-практ. семинара молодых ученых, (Минск, 16 окт. 2015 г.) / редколл.: В.В. Гедранович [и др.]; Минский инновационный ун-т. Минск: Минский инновационный ун-т, 2016. С. 118–122.

204. Козубцов И.Н. Проектирования педагогической технологии взаимного обучения в научной школе «Развития методологической культуры молодого ученого». *Международный журнал экспериментального образования*. 2018. №3. С. 11–16.

205. Козубцов И.Н. Развитие методологической культуры – концептуальный путь образования молодых ученых. *Международный журнал экспериментального образования*. 2017. №9. С. 56–61.

206. Козубцов И.Н. Рекомендация научным руководителям по организации и развитию методологической компетентности у аспирантов. *Научно-методическое издание Концепт*. 2013. № 12 (декабрь). URL: http://e-koncept.ru/article/1505/2013_dekabr_art13251.html (дата обращения: 29.12.2020).

207. Козубцов И.Н. Роль и взаимосвязь теории и методики профессионального образования в процессе синтеза целостной научно-педагогической картины мира. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2013. №2 (23). С. 73–78.

208. Козубцов И.Н. Роль методики профессионального развития аспирантов в их учебно-познавательной деятельности при принятии решения. *«XXI гасырдагы гылым*

мен білім: тәжірибе және болашақ» атты Қазақстан Республикасы Конституциясының және Қазақстан халқы Ассамблеясының 20 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2015. С. 199–204.

209. Козубцов И.Н. Система подготовки молодых научных руководителей и консультантов. *Современные информационные технологии и ИТ-образование*. Сборник научных трудов VI Международной научно-практической конференции. / под ред. В.А. Сухомлина. М.: МГУ, 2011. Т. 1. С.71–74. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

210. Козубцов И.Н. Система формирования в учебно-воспитательном процессе научно-педагогических знаний по результатам исследований. «Чтения памяти профессора Евгения Петровича Сычевского». Научно-практическая конференция (Благовещенск ,7 февраля 2012 г.): Сборник докладов. Вып. 12. Благовещенск: Узд-во Благовещенский государственный педагогический университет, 2012. С. 118–124.

211. Козубцов И.Н. Системно-методологический подход к развитию института аспирантуры. *Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте*. Тр. Второй междунар. научн.-практ. конф. / РАН. ИНИОН. Отдел науч. сотрудничества и междунар. связей. М., 2014. С. 510.

212. Козубцов И.Н. Содержание программы подготовки ученых в аспирантуре к научной и научно-педагогической деятельности. «*Информационные системы и технологии (ИСТ-2012)*». XVIII Международная научно-техническая конференция (Н.Новгород, 23 апреля 2012 г). Н.Новгород. Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, 2012. С. 328 –329. Подписано в печать 28.03.12. Формат CD. Электронное издание. Гарнитура Times New Roman. Усл. печ. л. 27,0. Уч.-изд. л. 23,5. Тираж 300 экз. Заказ 2. ISBN 978-5-9902087-3-5.

213. Козубцов И.Н. Состав векторной модели компетенции человека с творческой и креативной составляющей мышлени. *Pedagogik mahorat*. Nazariy va ilmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti. 2013. №2. С. 5–9. ISSN 2181-6883.

214. Козубцов И.Н. Структура методики развития методологической культуры адъюнктов в контексте их профессиональной подготовки. «*Инновации в технологиях и образовании*». Сб. ст. участников IXI Международной научно-практической

конференции (Белово, 18-19 марта 2016 г.) / Филиал КузГТУ в г. Белово. Белово: Изд-во филиала КузГТУ в г. Белово, Россия; Изд-во ун-та «Св. Кирилла и Св. Мефодия», Велико Тырново, Болгария, 2016. Ч. 3. С. 117–121. ISBN 978-5-906888-03-7.

215. Козубцов И.Н. Структура построения научно-педагогической теории развития методологической компетентности у аспирантов. *Научно-методическое издание Концепт*. 2013. №11 (ноябрь). URL: http://e-koncept.ru/article/1446/2013_noyabr_art13228.html (дата обращения: 29.12.2020).

216. Козубцов И.Н. Тенденции диссертационных исследований по развитию компетентностного ученого: глобальные и национально-государственные аспекты. *«Проблемы социально-гуманитарного образования на современном этапе модернизации российской школы»*: материалы второй международной научно-практической конференции (Барнаул, 1 ноября 2013 г.). Барнаул: Алтайская государственная педагогическая академия, 2013. С.198–202.

217. Козубцов И.Н. Теоретическое описание протекающих процессов во время развития методологической компетентности аспирантов. *«Ғылым және білім» Жәңгірхан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университетінің ғылыми-практикалық журналы. Ғылым және білім*. 2014. №3(36). С. 128–137.

218. Козубцов И.Н. Учебная программа факультатива «Развитие методологической культуры адъюнктов». *Международный журнал экспериментального образования*. 2016. №4 (Часть 1). С. 62–67.

219. Козубцов И.Н. Философско-технические подходы к решению некоторых научно-педагогических парадоксов. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2014. №1 (19). С. 147–154.

220. Козубцов И.Н. Формирование методологических знаний в аспирантов с помощью творческой инновационной деятельности. *«Инновации в технологиях и образовании»*. Сб. ст. участников VIII Международной научно-практической конференции (Белово, 5-6 марта 2015 г.) в 5 ч. / Филиал КузГТУ в г. Белово. Белово: Изд-во филиала КузГТУ в г. Белово. Изд-во ун-та «Св. Кирилла и Св. Мефодия», Велико Тырново, Болгария, 2015. Ч. 4. С. 157–160. ISBN 978-5-89070-852-6.

221. Козубцов И.Н., Герасименко О.О. От идеи к синтезу модели образовательного

стандарта подготовки ученых в аспирантуре. «*Новые образовательные технологии в вузе*» X Международная научно-методическая конференция (Екатеринбург, 6–8 февраля 2013 г.). URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/26741/1/notv_2013_85.pdf (дата обращения: 29.12.2020).

222. Козубцов И.Н., Козубцова Л.М. Педагогическая технология организация научно-методического семинара кафедры. *Pedagogik mahorat. Nazariy va ilmiy-metodik jurnal*. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti, 2016. №1. С. 24–30.

223. Козубцов И.Н., Козубцова Л.С. Проблема подготовки молодых научно-педагогических кадров в аспирантуре. *Новые технологии в образовании*. Научно-технический журнал. Воронеж. Мастеринг, 2009. №5. С. 86–88.

224. Козубцов И.Н., Козубцова Л.С. Проблема подготовки молодых научно-педагогических кадров для высших военных учебных заведений в адъюнктуре. *Становление и развитие военной педагогики в России*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, посвященной 85-летию со дня рождения выдающегося военного педагога и психолога Барабанщикова А.В. (Пенза, 7–9 октября 2009 г.). Пенза.: Пензенский государственный педагогический университет им. В.Г. Белинского, Военный университет МО РФ, 2009. С. 182–185.

225. Козубцов И.Н., Козубцова Л.С., Козубцов Н.К. Образовательная модель подготовки педагога-ученого в неразрывном контексте науки и образования. *Наука и образование: Сборник трудов студентов и молодых ученых IX региональной научной конференции*. Белово: БИФ КемГУ. 2011. Ч1. С.144–148.

226. Козубцов И.Н., Радченко Н.Н., Заика Ю.Л. Система подготовки экспертов (официальных оппонентов) научной и научно-технической деятельности. *Актуальные вопросы современной психологии и педагогики: Сборник докладов VIII-й Международной научной конференции* (Липецк, 24 декабря 2011 г.). Липецк: Издательский центр «Гравис», 2012. С.126–128.

227. Козубцов И.Н., Таршилова Л.С. Организация научной работы молодого ученого: учебно-методическое пособие. Уральск: РГКП «Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, 2014. 103 с.

228. Козубцов И.Н., Таршилова Л.С., Козубцова Л.М. Теория и практика развития

инновационных способностей у научно-педагогических работников: монография. Уральск: РГКП «Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, 2015. 192 с. ISBN 978-601-7543-30-3.

229. Козубцов И.Н., Ягупов В.В. Результат развития мотивационно-ценностного компонента методологической культуры адъюнктов (аспирантов) в научной школе «Методика развития методологической культуры адъюнктов». *Pedagogik mahorat. Nazariy va lmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti*. 2017. №1. С. 63–69. ISSN 2181-6883.

230. Козубцов І., Штаненко С. Філософський аспект освітньої системи підготовки наукових керівників. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2011. №1-2 (10-11). С. 56–60.

231. Козубцов І.М. Автореферат дисертації – дзеркало міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності вченого. *Сучасні проблеми радіотехніки та телекомунікацій «РТ - 2012»*: Матеріали 8-ої міжнар. молодіжної наук.-техн. конф., (Севастополь, 23–27 квітня 2012 р.). Севастополь: СевНТУ, 2012. С. 444.

232. Козубцов І.М. Аналіз нормативно-правової складової об'єктного компонента методологічної культури ад'юнктів. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2016. №2(26). С. 33–38.

233. Козубцов І.М. Атестація міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності вчених у формі кандидатських іспитів в рамках Болонського процесу. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LIX. Ч. II Слов'янськ: СДПУ, 2012. С. 3–9.

234. Козубцов І.М. Вибір оптимального шляху розвитку філософії освіти наукових керівників з методологічною компетентністю. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LXV. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 127–135.

235. Козубцов І.М. Вимоги до моделі реалізації варіативності між видами наукової та науково-педагогічної діяльності вчених. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 39. Ч.2. С. 272–279.

236. Козубцов І.М. Генезис філософської категорії поняття методологія в

дисертаційній роботі: педагогічний аспект. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Держ. вищ. навч. закл. «Запоріз. нац. ун-т»*. Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2013. № 3(21). С. 39–44.

237. Козубцов І.М. Генезис філософсько-психолого-педагогічного поняття категорії розвитку та формування компетентності в сучасній педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Електронне наукове фахове видання. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_11.pdf (дата звернення: 29.12.2020).

238. Козубцов І.М. Дисертація – як засіб формування науково-педагогічним працівником системи нових знань в навченому процесі. *Сучасні проблеми радіотехніки та телекомунікацій «РТ - 2011»*: Матеріали 7-ої міжнар. молодіжної наук.-техн. конф., (Севастополь 11–15 квітня 2011 р.). Севастополь: СевНТУ, 2011. С. 434.

239. Козубцов І.М. Дисертація PhD – фрагмент формування фрактальної динамічної наукової картини світу знань. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах Грані*. Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. 2013. №11 (103). С. 102–106. ISSN 2077-1800.

240. Козубцов І.М. Дослідження факторів впливу на шлях реалізації теорії розвитку методологічної компетентності ад'юнктів. *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. 2015. №2(32). С. 113–123.

241. Козубцов І.М. Євроінтеграційні принципи в основі реформування сучасної освітньої концепції професійної підготовки вчених. *Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах Євроінтеграції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Хмельницький, 19–20 квітня 2012 р.). 2012. С.131–133.

242. Козубцов І.М. Зарубіжний досвід інтеграції військової та цивільної освіти в контексті Болонського процесу. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Спецвип. 6. Ч. I Слов'янськ: СДПУ, 2012. С. 101–109.

243. Козубцов І.М. Зв'язок системи методик та педагогічних технологій з методикою розвитку методологічної субкультури ад'юнктів. *«Застосування*

інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку». Науково-практична конференція (Харків, 17-18 березня 2016 р.). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2016. С. 33–35.

244. Козубцов І.М. Зміст освітньо-професійної програми підготовки наукових керівників (консультантів). *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 40. Ч.2. С. 17–26.

245. Козубцов І.М. Зміст типової програми підготовки вчених крізь призму міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності Болонського процесу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. 2011. №6-7 (16-17). С.203–210.

246. Козубцов І.М. Зміст, структура та функції методологічної культури ад'юнктів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2016. №1(33). С. 149–156.

247. Козубцов І.М. Інтернет конференція – як засіб діагностування сформованості міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності молодих дослідників. «*Перший крок у науку*». Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Луганськ, 20–21 березня 2012 р.). Т.4. 2012. С. 10–14.

248. Козубцов І.М. Інтернет-форум – як засіб міждисциплінарного погляду на рецензування наукових статей. «*Радиоелектроника и молодежь в XXI веке*». 16-й Міжнародний молодіжний форум (Харьков, 17–19 квітня 2012 р.). Сб. матеріалів форуму. Т.6. Харьков: ХНУРЭ. 2012. С. 382–383.

249. Козубцов І.М. Інформаційна модель підготовки аспіранта з методологічною компетентністю у системі вищої військової освіти. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2015. №2(23). С. 120–123.

250. Козубцов І.М. Концепція розвитку методологічної компетентності аспіранта військового вищого навчального закладу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*: електрон. наук. фах. вид. 2014. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_1_6.pdf (дата звернення: 29.12.2020).

251. Козубцов І.М. Концепція розвитку методологічної культури ад'юнктів. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2017. №1(35). С. 83–94.

252. Козубцов І.М. Методика науково-педагогічної діяльності аспірантів (ад'юнктів). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Вип. 133. 2016. С. 85–88. (серія: Педагогічні науки).

253. Козубцов І.М. Методологічна культура офіцера-дослідника як основа рішень проблеми гуманітарного та соціального розвитку Збройних Сил України. *Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє*. Тези доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2017 р.). К.: ВІКНУ, 2017. С. 155–156.

254. Козубцов І.М. Методологічна культура, як особливий показник індивідуальної якості підготовки докторів філософії в ад'юнктурі. «*Розвиток дослідницької компетентності молодих науковців у контексті гармонізації систем підготовки Ph.D. в ЄС*». Матеріали II Всеукраїнського науково-методичного семінару (Київ, 30 січня 2016 р.) / за заг. ред. В.О. Радкевич; ПТТО НАПН України. К., 2016. С. 23–29.

255. Козубцов І.М. Методологія міждисциплінарних науково-педагогічних досліджень. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 41. Ч.2. С. 118–125.

256. Козубцов І.М. Методологія організації роботи аспірантами над дисертаційним дослідженнями. *Професійна освіта: проблеми і перспективи* / ПТТО НАПН України; РВНЗ «КШПУ». К.; Сімферополь: НІЦ КШПУ, 2013. Вип. 5. С. 16–22.

257. Козубцов І.М. Модель діагностування творческой составляющей методологической компетентности ученого. *Вісник національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Сер.: Пед. науки. Вип. 115. 2014. С. 107–110.

258. Козубцов І.М. Модель змісту навчання освітньо-професійної програми методологічної компетентної моделі підготовки аспірантів, ад'юнктів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, 2013. №5 (31). С.272–280.

259. Козубцов І.М. Модель методики розвитку методологічної культури ад'юнктів. *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. 2016. №2(34). С. 110–118.

260. Козубцов І.М. Модель співпраці наукового керівника та аспіранта в процесі науково-педагогічного супроводу за методикою професійного розвитку. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2015.

№3(24). С. 133–140.

261. Козубцов І.М. Модель співпраці наукового керівника та аспіранта в процесі науково-педагогічного супроводу за умов інноваційного шляху реалізації концепції реформування системи вищої військової освіти України. *«Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку»*. Науково-практична конференція (Харків, 18-19 березня 2015 р.). Харків: НАНГ України, 2015. С.33–35.

262. Козубцов І.М. Мотиваційна модель процесу компетентного навчання аспірантів: міждисциплінарна єдність філософії освіти (09.00.10) та теорії і методики професійної освіти (13.00.04). *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах Грані*. Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. 2013. №10 (102). С. 101–106. ISSN 2077-1800.

263. Козубцов І.М. Напівнатурне моделювання оцінки професійної готовності аспірантів за компетентнісною моделлю підготовки для потреб військової компоненти. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2013. №2 (17). С. 119–122.

264. Козубцов І.М. Натурний науково-педагогічний експеримент з міжнародної системи атестації науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Збірник наукових праць *«Військова освіта»*. 2013. № 2(28). С. 110–119.

265. Козубцов І.М. Науково-педагогічна оцінка адекватності концептуальної компетентної моделі філософії освіти майбутніх вчених. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LXI Слов'янськ: СДПУ, 2013. С. 38–47.

266. Козубцов І.М. Наукометрична методика оцінки допуску аспірантів до атестації у системі вищої військової освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка*. Сер.: Педагогічні науки. Вип. 122. 2014. С. 113–116.

267. Козубцов І.М. Національні особливості та перспективні принципи удосконалення систем підготовки і атестації вчених в контексті Болонського процесу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка* : зб. наук. праць. Сер: Педагогічні науки. Вип. 20. 2012. С.50–54.

268. Козубцов І.М. Обговорення оцінки компетентної моделі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації : створення нового стандартів вищої

освіти. *Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості* : зб. праць X всеукр. наук.-метод. конф.,(Київ, 28–29 листоп. 2013 р.). К.: НТУУ «КПІ», 2013. С.61–65. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. Назва з тит. Екрана.

269. Козубцов І.М. Обґрунтування достовірності теорії розвитку методологічної компетентності у аспірантів на основі проблемно-діяльнісного підходу. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2014. №2 (30). С.159–168.

270. Козубцов І.М. Обґрунтування критеріїв діагностування рівнів розвитку методологічної компетентності аспірантів. *Проблеми освіти*: збірник наукових праць. Житомир-Київ, 2015. Вип. 84. С. 175–181.

271. Козубцов І.М. Обґрунтування переліку навчальних дисциплін навчального плану підготовки аспірантів у системі вищої військової освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2015. №3. С.152–156.

272. Козубцов І.М. Обґрунтування функціональних складових методологічної компетентності аспірантів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2015. №46. С. 27–32.

273. Козубцов І.М. Освітня науково-педагогічна модель формування сучасного інформаційного суспільства. «*Радиоелектроника и молодежь в XXI веке*»: 15-й Ювілейний Міжнародний молодіжний форум Збірник матеріалів форуму Ч.6. (Харків, 18–20 квітня 2011 р.) Харків.: ХНУРЕ, 2011. С. 198–199.

274. Козубцов І.М. Основи системної єдності філософії освіти (09.00.10) та теорії і методики професійної освіти (13.00.04) вчених. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах Грані*. Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. 2013. №9 (101). С. 40–45. ISSN 2077-1800.

275. Козубцов І.М. Оцінка адекватності міждисциплінарної науково-педагогічної практики наукових і науково-педагогічних кадрів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Спецвип. 8. Ч. I Слов'янськ: СДПУ, 2012. С.83–87.

276. Козубцов І.М. Оцінка адекватності моделі змісту кандидатських іспитів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LVIII. Ч.II Слов'янськ: СДПУ, 2011. С. 44–53.

277. Козубцов І.М. Оцінка адекватності моделі міждисциплінарної науково-педагогічної практики наукових і науково-педагогічних кадрів. «*Сучасна освіта і*

наука в Україні: традиції та інновації». Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції Том II (Харків, 30–31 січня 2012 р.). 2012. С. 28–31.

278. Козубцов І.М. Парадигма переходу від навчання до формування осмислених знань методології динамічної самоосвіти. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія.* Зб. статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 38. Ч.2. С. 276–282.

279. Козубцов І.М. Проблема варіативності між науковою та науково-педагогічною діяльністю в збройних силах України. Проблеми створення, розвитку та застосування інформаційних систем спеціального призначення: XIX наук.-практ. конф., (Житомир, 19 квіт. 2012 р.): тези доповідей. Ч. 1. Житомир: ЖВІ НАУ, 2012. С.41–42.

280. Козубцов І.М. Проблема підготовки в аспірантурі майбутніх науково-педагогічних кадрів. *Modern achievements of science and education. Proceedings of III International conference (Tel Aviv, Israel, September 16–23, 2009).* 2009. Pp. 208–211.

281. Козубцов І.М. Проблеми та перспективи розвитку сучасної міждисциплінарної аспірантури як економічної системи України в умовах європейської освітньої інтеграції. *«Економіка, управління, фінанси: стан, проблеми та перспективи розвитку»:* Мат. XI міжнародн. наукової конференції мол. вчених, аспірантів і студентів. Ч.2. Донецьк: ДонНАБА, 2012. С. 37–39.

282. Козубцов І.М. Проектування педагогічної технології розвитку в аспірантів методології науково-організаційної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології:* наук. журнал. СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. № 7 (51). С. 72–83. ISSN 2312-5993.

283. Козубцов І.М. Реалізація теорії розвитку методологічної компетентності аспірантів на основі моделі діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології:* наук. журнал. СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2014. №1 (35). С. 184–194.

284. Козубцов І.М. Робоча концепція розвитку методологічної компетентності аспіранта військового вищого навчального закладу. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України:* тези VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 15 листопада 2013 р.). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2013. С. 408–410.

285. Козубцов І.М. Розробка засобів діагностування якості компетентної моделі підготовки аспірантів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Спецвип. 12. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 102–112. ISSN 2077-1827.

286. Козубцов І.М. Розробка освітньо-кваліфікаційної характеристики компетентної моделі вченого в контексті сучасної філософії освіти та Болонського процесу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 40. Ч.3. С.102–108.

287. Козубцов І.М. Розробка проекту освітньо-професійної програми методологічної компетентної моделі підготовки аспірантів (ад'юнктів) ВНЗ та НДІ. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. LXIII. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 10–18. ISSN 2077–1827.

288. Козубцов І.М. Роль структурних компонентів автореферату на дисертацію PhD у формуванні квінтесенції знань в динамічній науковій картині світу знань. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: збірник наукових праць. Вип.54. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2013. С. 155–164.

289. Козубцов І.М. Роль традицій у становленні, вихованні та розвитку методологічної культури ад'юнктів та аспірантів. *Нові технології навчання*: науково-методичний збірник / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Випуск 89. Частина 1. С. 141–144.

290. Козубцов І.М. Синтез структурно-цілісної методики професійного розвитку аспірантів. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2015. №4. С.64–71.

291. Козубцов І.М. Структура методологічної компетентності аспірантів системи вищої військової освіти. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. К.: ПІТО НАПН України, 2014. Випуск 6. С. 67–72.

292. Козубцов І.М. Суб'єктивна оцінка сформованості науково-педагогічного працівника до підготовки військових фахівців Збройних Сил України. *Проблеми створення, розвитку та застосування інформаційних систем спеціального призначення*: 18-та наук.-практ. конф., (Житомир, 15 квіт. 2011 р.): тези доповідей. Ч. 1. Житомир: ЖВІ НАУ, 2011. С. 72–73.

293. Козубцов І.М. Тенденції та невідкладні заходи модернізації третього рівня вищої освіти в Україні – інституту аспірантури. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах Грані*. Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара. 2013. №12 (104). С. 139–143. ISSN 2077-1800.

294. Козубцов І.М. Теоретико-методологічна основа розвитку дослідницької компетентності молодих науковців: педагогічний досвід. *Розвиток дослідницької компетентності молодих науковців*. Матеріали I Всеукраїнської науково-методичного семінару (Київ 27 січня 2015 р.) / за заг. ред. В.О. Радкевич.. К.: ПТО НАПН України, 2015. С. 53–57.

295. Козубцов І.М. Теорія та практика розвитку методологічної компетентності у аспірантів: аналіз науково-педагогічної літератури. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. 2014. Ч.3. С. 154–161.

296. Козубцов І.М. Технічний аспект мотиваційної моделі процесу компетентного навчання студентів в міждисциплінарному просторі. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2012. №2 (14). С. 72–76.

297. Козубцов І.М. Трансформація методологічних знань у компетентність в процесі професійного розвитку аспірантів. *Проблеми сучасного педагогічного образования*. Сер.: Педагогіка и психология. Сб. статей. 2014. Вып. 46. Ч.4. С. 116–121.

298. Козубцов І.М. Феномен методологічної компетентності аспірантів системи вищої військової освіти. *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. 2015. №1(31). С. 103–111.

299. Козубцов І.М. Феномен методологічної культури ад'юнктів. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2016. №1(25) С. 136–143.

300. Козубцов І.М. Філософія науково-педагогічної ідеї синтезу моделі освітнього стандарту підготовки аспірантів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 40. Ч.1. С. 273–279.

301. Козубцов І.М., Герасименко О.О. Якість підготовки фахівців – проблема сучасності. *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. 2013. № 2(28). С. 120–127.

302. Козубцов І.М., Герасименко О.О., Ткач В.О. Зарубіжний досвід інтеграції військової та цивільної освіти. «Пріоритетні напрямки розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення» VI-та науково-технічна конференція (Київ, 25-26 жовтня 2012 р.). Доповіді та тези. К.: ВІПІ НТУУ «КПІ», 2012. С. 129–134.

303. Козубцов І.М., Козубцова Л.М. Методологічна основа організації діяльності аспірантів в Збройних Силах України: аналітико-порівняльне обґрунтування феномену. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Науково-практичний журнал. 2015. №1(22). С. 150–156.

304. Козубцов І.М., Козубцова Л.М. Суть процесу розвитку індивідуальних творчих компетенцій і здібностей у аспірантів. Збірник наукових праць «Військова освіта». 2014. №1 (29). С. 133–142.

305. Козубцов І.М., Козубцова Л.С. Квінтесенція знань про природу зародження творчості і креативного мислення у вчених. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей: Ялта: РВВ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 38. Ч.1. С. 271–282.

306. Козубцов І.М., Козубцова Л.С., Козубцов Н.К. Проблема збереження кадрових науково-педагогічних працівників у вищій військовій освіті України. *The improvement of the quality, reliability and long usage of technical systems and technological processes*. Proceedings of VI International conference (Hurghada, Egypt, December 5–12, 2009). 2009. Pp. 193–196.

307. Козубцов І.М., Котова Ю.В. Проблема варіативності між науковою та науково-педагогічною видами діяльностей військових вчених. «*Věda a vznik 2011/2012*». Materiály VIII Mezinárodní vědecko-praktická konference. Pedagogika. (Praha, 27.12.2011–05.01.2012.). Publishing House «Education and Science» s.r.o. Stran 34–38.

308. Козубцов І.М., Куцаєв В.В. Філософія інформаційної безпеки в умовах її кібернетичного розповсюдження в сучасній динамічній науковій картині світу на прикладі надання знань молодим вченим та студентам. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Випуск 73(№6). С. 291–293.

309. Козубцов І.М., Мараховський Л.Ф. Підготовка аспірантів : методичні рекомендації щодо самостійної підготовки аспірантів за спеціальністю 05.13.05 –

«Комп'ютерні системи та компоненти». К.: ДЕТУТ, 2014. 165 с.

310. Козубцов І.М., Мараховський Л.Ф., Куцаєв В.В. Початок фрактального міждисциплінарного науково-педагогічного пізнання майбутнього вченого. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Т.2. Вип. 104. 2012. С. 3–5. (серія: Педагогічні науки).

311. Козубцов І.М., Масесов М.О., Куцаєв В.В. Магістерська дисертація – як засіб контролю сформованості майбутнього науково-педагогічного працівника. *«Пріоритетні напрямки розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення»*. VI науково-практичний семінар (Київ, 20 жовтня 2011 р.). К.: ВІПІ НТУУ «КПІ», 2011. С. 34–37.

312. Козубцов І.М., Ягупов В.В., Мараховський Л.Ф. Теорія і практика підготовки та підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних працівників поза магістратурою і аспірантурою. Монографія. К.: ДЕТУТ, 2017. 299 с.

313. Кокурина І.Г. Социально-психологический анализ смыслообразующей функции мотивации жизнедеятельности социального индивида. *Вестник Московского университета. Серия 14 Психология*. 2007. № 1. С. 73–87.

314. Коменский Я.А. Великая дидактика, содержащая универсальное искусство учить всех всему. Избранные пед. сочинения : в 2 т. / под. ред. А.И. Пискунова; Ян Амос Коменский. М.: Педагогика, 1982. Т. 1. С. 242–476.

315. Корепанова М.В. Методологическая культура как основа профессиональной деятельности будущего педагога. *Известия ВГПУ*. 2012. 11 (75). С. 23–26.

316. Корняков М.В., Махно Д.Е. Как написать кандидатскую диссертацию или «Курс молодого бойца». Пособие. Иркутск: Изд-во ИрГТУ, 2007. 86 с.

317. Короткий психологічний словник / Сост. Л.А. Карпенко. Під общ. ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського. М.: Політіздат, 1985. 431 с.

318. Котляров И.Д. Самоплагиат в научных публикациях. *Научная периодика: проблемы и решения*. 2011. №4. С. 6–11.

319. Котова О.Г. Развитие системы подготовки и аттестации научных и научно-педагогических кадров в Украине (1992–1998 гг.): автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.05 / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2000. 20 с.

320. Кошовец О.Б. Исследование культуры и культура исследователя: методологические и гносеологические проблемы историко-культурных исследований : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.08 / Москва, 2003. 221 с.
321. Кравцов В.О. Зміст методологічної культури вчителя. *Наукові записки / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка*. Кіровоград: [Б. в.], 2006. Вип. 71: Сер.: Педагогічні науки. С.125–129. ISBN 966-8089-31-6.
322. Кравцов В.О. Методологічна компетентність як показник методологічної культури майбутнього вчителя. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 91. С. 111–116.
323. Кравцов В.О. Методологічна культура як характеристика професійного світогляду майбутнього вчителя. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні. Кіровоград: КДПУ, 2014. Вип. 125. С.93–97.
324. Кравцов В.О. Особливості інтерпретації сутності методологічної культури вчителя. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*: зб. наук. пр. / Миколаїв. держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв: МДУ, 2006. Вип. 12: Педагогічні науки. Т.4. С.80–86.
325. Краевский В.В. Качество педагогики и методологическая культура педагога. *Магистр*. 1991. №1. С.4–16.
326. Краевский В.В. Методология педагогической науки: пособие для науч. работ., учителей, аспирантов, студ. М.: Школьная книга, 2001. 248 с.
327. Краевский В.В. Общие основы педагогики : учебник. М.: Академия, 2003. 256 с.
328. Краевский В.В., Бережнова Е.В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2006. 400 с.
329. Краевский ВВ. Методологическая компетентность педагогов-исследователей как условие научного обеспечения модернизации образования. *Соискатель-педагог*. 2008. №1. С.31–35.
330. Кривошеєва О.І. Формування професійної етики майстра виробничого навчання : метод. посіб. Львів: Спосом, 2006. 112 с.
331. Крутецкий В.А. Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития. М.: Просвещение, 1991. 109 с.

332. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник для вищих навч. закл. К.: Кондор, 2006. 206 с.
333. Крысько В.Г., Тараса А.Е. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). Минск: Харвест, 1999. 181 с.
334. Кубачева К.И. Методика формирования языковой компетенции научных работников (аспирантов и соискателей) в области медицины в системе последипломного образования: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Санкт-Петербург, 2009. 244 с.
335. Кудрявцев Т.В. Проблемное обучение - истоки, сущность, перспективы. М.: Знание, 1991. 80 с.
336. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. (Процесс и способы решения технических задач). М.: Педагогика, 1975. 304 с.
337. Кузьмина Н.В., Реан А.А. Профессионализм педагогической деятельности. СПб.: Академический проект, 2001. 54 с.
338. Кузьмінський А. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти. *Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах непедагогічної освіти* : монографія / за ред. М.М. Солдатенка, О.М. Семенов. Глухів: РВВ ГДБУ, 2008. С. 5–21.
339. Кукушин В.С. Теория и методика обучения. Ростов н/Д.: Феникс, 2005. 474 с. (Высшее образование). ISBN 5-222-07126-X.
340. Кукушин В.С. Дидактика (теория обучения): учеб. пособие. Ростов н/Д: МаРТ, 2003. 368 с.
341. Кульневич С.В. Личностная ориентация методологической культуры учителя. *Педагогика*. 1997. № 5. С. 108–115.
342. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. М.: Просвещение, 1985. 126 с.
343. Кусакин М.Ю. Диагностика и оценка подготовленности к педагогической деятельности адъюнктов технических военных вузов : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2009. 160 с.
344. Кучерак І.В. Культурологічна парадигма вищої освіти: європейські стандарти розвитку. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в*

підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2017. № 48. С. 149–151.

345. Кушнер Ю.З. Методология и методы педагогического исследования (учебно-методическое пособие). Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. 66 с.

346. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллинн: Валгус, 1980. 334 с.

347. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б., Неудахина Н.А. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. Часть 2. Барнаул: Издательство Алтайского государственного университета. 2004. URL: <http://www2.asu.ru/cppkp/index.files/ucheb.files/innov/Part2/index.html> (дата обращения: 29.12.2020).

348. Лаврентьева Н.Б. Контекстное обучение как инновационная технология. Учебное пособие. Барнаул: Изд-во АлтГУ, 1995. 150 с.

349. Лактіонов О. Модель оцінювання рівня професійної компетентності фахівців сучасних високотехнологічних виробничих процесів. *Молодь і ринок.* 2015. №4(123). С. 147–153.

350. Ланда Л.Н. Алгоритмизация в обучении = Algorithms and teaching. Москва: Просвещение, 1966. 524 с.

351. Ларичев О.И. Теория и методы принятия решений, а также Хроника событий в Волшебных Странах : учебн. М.: Логос, 2000. 296 с.

352. Леднев В.С. Требования к диссертациям по педагогическим наукам. М.: ВАК (Экспериментальный совет по педагогике и психологии), 2003. 60 с.

353. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. М.: Знание, 1979. 47 с.

354. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.

355. Лернер И.Я. Проблемное обучение. М.: Знание, 1974. 64 с.

356. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности. М.: Знание, 1980. 96 с.

357. Лихачев Д.С. Культура как целостная среда. *Новый мир.* 1994. №8. С. 3–8.

358. Лозовая А. И. Культурологическая парадигма современного высшего профессионального образования. *Известия Волгоградского государственного технического университета.* 2013. Т. 13. №. 9 (112). С. 141–143.

359. Лотман Ю.М. Несколько мыслей относительно типологии культуры. В кн.: Языки культуры и проблемы переводимости. М.: Искусство. 1987. 230 с.
360. Луговська Е.М. Критерії оцінювання фахової компетентності техніків-механіків агропромислового виробництва. Електронне наукове видання «Науковий вісник Донбасу». №1(21). 2013. Педагогічні науки. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13lemtav.pdf> (дата звернення: 29.12.2020).
361. Лук'янова Л.Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійнотехнічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Київ, 2006. 465 с.
362. Лукашов В.С. Методологическая культура личности: Понятие, структура, пути формирования; на материале подготовки военных инженеров : дис. ... д. философ. наук : 22.00.06 / С-Пб, 1999. 275 с.
363. Лукашов В.С. Методологическая культура преподавателя (опыт философского анализа): автореферат дис. ... кандидата философских наук : 09.00.01 / Санкт-Петербург, 1993. 23 с.
364. Лукіна Т.О. Моніторинг якості освіти: теорія та практика. Київ: Шкільний світ, 2006. 128 с.
365. Мазур И.И., Шапиро В.Д. Управление проектами: Справочное пособие. М.: Высш.шк., 2001. 875 с.
366. Майер Р.В. Кибернетическая педагогика: Имитационное моделирование процесса обучения. Глазов: ГГПИ, 2013. 138 с.
367. Майер Р.В. Психология обучения без огорчения: Книга для начинающего учителя. Глазов, 2010. 116 с.
368. Макаренко А.С. Педагогическая поэма: роман : для ст. шк. возраста; худ. В. Савадов. Киев: Веселка, 1986. 604 с.
369. Макаренко А.С. Педагогические сочинения в восьми томах. Том 4. Составители: М.Д. Виноградова, А.А. Фролов. Авторы комментариев: М.Д. Виноградова, Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. М.: Издательство «Педагогика», 1984. 400 с. (Академия педагогических наук СССР).
370. Маклаков А.Г. Общая психология: учеб. пособие для студ. вузов. СПб.: Питер, 2008. 582 с.

371. Максименко С.Д. Общая психология : учеб. для студ. вузов. М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2004. 528 с.
372. Максимов Г.А., Бедный Б.И. Проблемы активизации подготовки научных кадров в условиях модернизации послевузовского профессионального образования. *«Подготовка научных кадров в Российской Федерации. Состояние, перспективы развития»*. Матер. II Всеросс. конф. (Н.Новгород, 19-20 июня 2002 г.). Н.Новгород: ННГУ, 2002. С. 38–49.
373. Малафійк І.В. Системний підхід у теорії і практиці. Рівне: Рівненський держ. гуманіт. ун-т, 2004. 437 с.
374. Мараховський Л.Ф., Козубцов І.М. Наукова школа – основа сучасної міждисциплінарної аспірантури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка* : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки. Вип. 20. 2012. С. 54–62.
375. Мараховський Л.Ф., Козубцов І.М. Про деякі закономірності в трансляції методологічної культури науковими керівниками в залежності від їх типології. *Забезпечення якості освітньої діяльності: стан, проблеми та перспективи*: Матеріали міжвузівської науково-методичної конференції (Київ, 23 листопада 2016 р.). К.: ДЕДУТ, 2016. С. 81–82.
376. Марков М. Теория социального управления. М.: ИД «Вильямс», 1978. 188 с.
377. Маслоу А. Психология бытия [пер. с англ.]. М.: Рефе-бук; К.: Ваклер, 1997. 304 с.
378. Матушкин Н.Н., Пахомов С.И., Столбова И.Д. Формирование компетенций выпускника вуза на основе процессного подхода. *Университетское управление*. 2011. №1. С.58.–63.
379. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М.: Издательство: Директмедиа Паблишинг, 2008. 392 с.
380. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории. М.: Педагогика, 1975. 367 с.
381. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання: навчально-методичний посібник.

К.: НАКККиМ, 2012. 223с.

382. Мачеевич С.С. Культура личности: методологический подход : автореферат дис. ... кандидата философских наук : 17.00.08 / Академия обществ. наук ЦК КПСС. Москва, 1991. 20 с.

383. Машкова І. Культурологічна парадигма розвитку економічної університетської освіти в Україні. *Українознавчий альманах*. 2012. №8. С. 176–178.

384. Менчинская, Н.А. Вопросы умственного развития ребенка. М.: Знание, 1970. 216 с.

385. Меняйло В.І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності :дис. на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 / Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2020. 756 с.

386. Методика професійного навчання : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. інж.-пед. спец. / [Коваленко О.Є., Брюханова Н.О., Корольова Н.В., Шматков Є.В.]. Харків: Контраст, 2008. 488 с.

387. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) / Укладачі: В.Л. Гуло, К.М. Левківський, Л.О. Котоловець, Н.І. Тимошенко, В.П. Погребняк, А.В. Гончарова, М.О. Присенко, М.В. Симонова, Н.В. Прошко. Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2013. 91 с.

388. Методичні рекомендації щодо організації наукової та науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. Частина 16. Етос воєнної науки. К.: МО України, 2019. 20 с.

389. Методичні рекомендації щодо організації наукової та науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. Частина 1. Глосарій з питань організації наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. К.: МО України, 2019. 27 с.

390. Мирская Е.З. Р.К. Мертон и этос классической науки. *Философия науки*. Вып. 11: Этос науки на рубеже веков. М., 2005. С. 11–28.

391. Михалев А.С. Кризис мировой образовательной системы. *Инновационные*

образовательные технологии. 2005. №1(1). С. 7–14.

392. Михалев А.С. Математическая знание-деятельностная модель специалиста. *Инновационные образовательные технологии*. 2009. №4(20). С. 5–12.

393. Михалев А.С., Таборовец Т.В. Анализ временных запаздываний в системах управления современным вузом. *Экономика и управление*. 2006. №4(8) С. 37–41.

394. Мкртчян М.А. Становление коллективного способа обучения: монография. Красноярск, 2010. 228 с. ISBN 978-5-9979-0002-1.

395. Молибог А.Г. Программированное обучение (вопросы научной организации педагогического труда). М.: Высшая школа, 1967. 243 с.

396. МОН активно долучається до проєктів цифрової трансформації. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-aktivno-doluchayetsya-do-proyektiv-cifrovoyi-transformaciyi> (дата звернення: 29.12.2020).

397. Морева Н.А. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для вузов. М.: Просвещение, 2006. 320 с.

398. Мосолов В.А. Формировать методологическую культуру учителя. *Советская педагогика*. 1990. №3. С. 67–69.

399. Наказ Міністра оборони України №133 від 25 липня 1992 року «Про реформування системи військової освіти в Україні». *Верховна рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/490-92-п> (дата звернення: 29.12.2020).

400. Наказ Міністра оборони України від 4.04.2000 №90 «Про удосконалення організації наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах України».

401. Наказ МОН України «Про затвердження дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору» від 10.02.2021 №167. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/12/edp-nakaz.pdf> (дата звернення: 29.12.2020).

402. Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (дата звернення: 29.12.2020).

403. Наумчик В.Н., Савченко Е.А. Этика педагога: учеб.-метод. пособие. Минск: Университэцкае, 1999. 216 с.

404. Національна стратегія розвитку освіти України на 2012–2021 роки. URL: http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/?itemid=101&option=com_content&view=article&catid=55&id=6866 (дата звернення: 29.12.2020).

405. Неволін В.Н. Актуальные вопросы государственной системы аттестации научных и научно-педагогических работников на современном этапе. М.: ВК, 2005. 172 с.

406. Нефедов Ю.В. Инструментальные средства управления подготовкой кадров высшей квалификации по экономическим специальностям в системе открытого образования: (На примере аспирантуры МЭСИ) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.13 / Москва, 2002. 153 с.

407. Нещадим М.І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. 852 с.

408. Нещадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 2004. 56 с.

409. Никитина Н.Н., Кислинская Н.В. Введение в педагогическую деятельность: теория и практика. М.: АCADEMIA, 2004. 230 с.

410. Никонова З.В. Методологическая компетентность педагога: сущность и пути развития в послевузовском образовании: монография. Краснодар: Краснодарский государственный университет культуры и искусств, 2009. 230 с.

411. Ничкало Н.Г. Проблеми сучасної дидактики. *Шлях освіти*. 1997. №4. С. 52–54.

412. Новая философская энциклопедия: В 4-х т. М.: Мысль, 2010. Т.1. 744 с., Т.2. 634 с., Т.3. 692 с., Т.4. 736 с.

413. Новиков А.М. Культура как основание содержания образования. *Сайт академика РАО Новикова А.М.* URL: https://www.anovikov.ru/artikle/kult_osn.htm (дата обращения: 29.12.2020).

414. Новиков А.М. Методология образования Издание второе. Издание второе. М.: «Эгвес», 2006. 488 с. ISBN 5-85449-127-6.

415. Новиков А.М. Основания педагогики: пособие для авторов учебников и преподавателей. М.: Издательство «Эгвес», 2010. 208 с.

416. Новиков А.М. Профессиональное образование России: Перспективы развития. М.: ИЦП НПО РАО, 1997. 254 с.
417. Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе: Парадоксы наследия; векторы развития. М.: Эгвес, 2000. 272 с.
418. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. М.: Либроком, 2010. 280 с. ISBN 978-5-397-00849-5.
419. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. М.: СИН-ТЕГ, 2007. 668 с. ISBN 978-5-89638-100-6.
420. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология: словарь системы основных понятий. М.: Либроком, 2013. 208 с. ISBN 978-5-397-03756-3.
421. Новиков А.М., Новиков Д.А. Образовательный проект (методология образовательной Деятельности). М.: «Эгвес», 2004. 120 с. ISBN 5-85009-551-9.
422. Новиков А.Н. Как стать ученым. *Высшее образование в России*. 1012. №12. С. 107–111.
423. Новиков Д.А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи). М.: МЗ-Пресс, 2004. 67 с.
424. Новиков Д.А. Теория управления образовательными системами. М.: Народное образование, 2009. 416 с.
425. Новицкая А.В. Формирование общекультурной компетентности аспирантов в системе многоуровневого образования: автореферат дис. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / ФГБОУ ВПО «Северо-Кавказский государственный технический университет». Ставрополь, 2012. 26 с.
426. Образцов П.И., Косухин В.М. Дидактика высшей военной школы: Учебное пособие. Орел: Академия Спецсвязи России, 2004. 317 с.
427. Общая и профессиональная педагогика / под ред. В.Д. Симоненко, М.В. Ретивых. Брянск: Изд-во Брянского гос. ун-та, 2003. Кн. 1. 174 с.
428. Общественное обсуждение проекта Концепции модернизации системы аттестации научных кадров высшей квалификации в Российской Федерации. Официальный ресурс Министерства образования и науки Российской Федерации. 2013. URL: <http://минобрнауки.рф/документы/3307> (дата обращения: 17.09.2013).

429. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. *Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений*. Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. 4-е изд., дополненное. М.: ООО «А ТЕМП», 2006. 944 с.

430. Оконь В. Введение в общую дидактику / Пер. с пол. Л.Г.Кашкуревича, Н.Г.Горина. М.: Высш. шк., 1990. 382 с.

431. Оконь В. Основы проблемного обучения. М.: Просвещение, 1968. 208 с.

432. Ольшевський Ю.В., Колесник В.І., Серветник Р.М. Сучасні погляди на підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у вищих військових навчальних закладах. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2016. № 2 (34). С. 162–170.

433. Орлов А.А. Формирование методологической культуры будущего педагога. *Педагогическая наука и её методология в контексте современности*. Матер. конф. М.: РаО, ин-т теории образования и педагогики, 2001. С. 337–344.

434. Орлов М.А. Основы классической ТРИЗ. Практическое руководство для изобретательного мышления. 2-е изд., испр. и доп. М.: СОЛОН-ПРЕСС. 2006. 432 с.

435. Орлова Т.В. Партисипативные методы в системе мотивационно-целевой деятельности руководителя школы : дис. канд. пед. наук : 13.00.01/М., 1999. 211 с.

436. Основы научной речи: Учеб. пособие для студ. нефилол. высш. учеб. заведений / Н.А. Буре, М.В. Быстрых, С.А. Вишнякова и др.; Под ред. В.В.Химика, Л.Б.Волковой. СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2003. 272 с.

437. Основы философии науки: Учебное пособие для аспирантов / В.П. Кохановский и др. Изд. 2-е. Ростов н/Д: Феникс, 2005. 603 с.

438. Особливості підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників поза магістратурами й ад'юнкурами (аспірантурами). Обґрунтування перспективної системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників для Збройних Сил України : звіт про НДР Шифр «Підготовка-В» (Проміжний). К.: ВІТІ, 2016. 94 с.

439. Особливості підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників поза магістратурами й ад'юнкурами (аспірантурами).

Обґрунтування перспективної системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників для Збройних Сил України: звіт про НДР Шифр «Підготовка-В» (Заключний). К.: ВІПІ, 2016. 84 с.

440. Отич О. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти. Збірник наукових праць «Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент». 2010. Вип. 5. URL: http://zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_ua/21.pdf (дата звернення: 29.12.2020).

441. Павелко Н.Н. Культурологическая парадигма профессионально-педагогической культуры преподавателей высшей школы : дис. ... д-ра культурологии : 24.00.01 / Краснодар, 2004. 403 с.

442. Павлова В.В. Підготовка магістрантів і аспірантів гуманітарних спеціальностей до застосування засобів математичної статистики : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. О., 2007. 235 с.

443. Педагогика и психология высшей школы. Серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону: «Феникс», 1998. 544 с. Педагогические технологии.

444. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2002. 544 с.

445. Педагогика: учеб. пособие для студ. пед. ВУЗов и колледжей / под ред. П.И. Подкасистого. М.: Пед. об-во России, 2004. 608 с.

446. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Ю.К. Бабанского, 2-е изд., доп. и перераб. М.: Просвещение, 1988. 479 с.

447. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. М.: Большая Российская энциклопедия, 2009. 528 с.

448. Педагогічна майстерність: підручник [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. [3-тє вид., допов. і перероб.]. Київ: СПФ Богданова А.М., 2008. 376 с.

449. Переліки та форми документів, які використовують ся при атестації наукових та науково-педагогічних працівників. *Бюлетень ВАК України*. 2007. № 6. С. 2–48.

450. Пермяков О.Ю., Сбітнєв А.І. Інформаційні технології і сучасна збройна боротьба. Луганськ: Знання, 2008. 204 с.

451. Петренко Л.М. Теорія і практика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівника професійно-технічних навчальних закладів: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2013. 456 с.

452. Писарчук О.О., Стиров Н.В. Методика фільтрації інформаційних повідомлень Інтернет-джерел та їх класифікація. *Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем*: збірник наукових праць. Вип. 9. Житомир: ЖВІ ДУТ, 2014. С. 49–55.

453. Підготовка науково-педагогічних працівників, аспірантів та здобувачів: модернізація процесу навчання в системі післядипломної освіти : навчальні плани і програми дисциплін / [О.Л. Ануфрієва, Н.В. Гузій, І.Ю. Регейло, В.І. Саюк, М.І. Скрипник, О.С. Снісаренко, Є.Р. Чернишова, Г.О. Штомпель]. К.: Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, 2014. 195 с.

454. Платон. Законы / [общ. ред. А.Ф. Лосева и др.; пер. с древнегреч. А.Н. Егунова и др.]. М.: Мысль, 1999. 830 с. (Классическая философская мысль).

455. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высшая школа, 1984. 174 с.

456. Поваренков Ю.П. Психология профессионального становления личности. Курск, 1991. 110 с.

457. Подготовка научных кадров в высшей школе. Состояние и тенденции развития аспирантуры: Монография. [Б.И. Бедный, А.А. Миронос]. Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 2008. 219 с.

458. Подласый И. П. Педагогика: в 2 кн. : учеб. для студ. ВУЗов, обуч. по пед. спец. М.: Гуманит. изд. Центр Владос, 1999. Кн. 1: Общ. основы. процесса обучения: новый курс. 1999. 574 с.

459. Подповетная Ю. В. Концепция развития научно-методической культуры преподавателя ВУЗа : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Челябинск, 2012. 450 с.

460. Поживілова О.В. Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990-2005 рр.): дис... канд.

пед. наук: 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. К., 2006. 181 с.

461. Положення про науково-інформаційну діяльність у Збройних Силах України Наказ Міністра оборони України від 27 вересня 2000 року №315. *Міністра оборони України*. URL: http://www.mil.gov.ua/content/gsc_orders/89_nm.doc (дата звернення: 29.12.2020).

462. Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. Наказ Міністра оборони України від 13 січня 2007 р №9.

463. Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. Наказ Міністра оборони України 27.07.2016 № 385.

464. Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Наказ Міністерства оборони України 20 липня 2015 року №346.

465. Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в Збройних Силах України. Наказ Міністра оборони України 05.03.2001 №78 (у редакції наказу Міністра оборони України від 30.06.2010 №338) (z0882-10). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0250-01> (дата звернення: 29.12.2020).

466. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів Постанова Кабінет Міністрів України від 01.03.1999 № 309. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/309-99-п> (дата звернення: 29.12.2020).

467. Полторак М.Ф., Черних О.Б., Черних Ю.О. Досвід організації підготовки кандидатів наук для Збройних Сил України. Збірник наукових праць «*Військова освіта*». 2016. №1(33). С.229–237.

468. Пономарёв Я.Л. Психология творчества. М.: Изд-во «Наука», 1976. 304 с.

469. Порядок здійснення заходів з охорони державної таємниці під час проведення секретних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Постанова КМУ №1082 від 17.07.2003 р. (ДСК). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1082-2003-п> (дата звернення: 29.12.2020).

470. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання

старшого наукового співробітника. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. №423.

471. Постанова Кабінет Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» від 12.08.2015 №579. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-п> (дата звернення: 29.12.2020).

472. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 №106 «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм». *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-п> (дата звернення: 29.12.2020).

473. Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 06.04.2000 № 1646-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1646-14> (дата звернення: 29.12.2020).

474. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 №440. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05> (дата звернення: 29.12.2020).

475. Про затвердження Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах [...] Міноборони України, МОН України; Наказ від 13.04.2005 №221/217. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0574-05> (дата звернення: 29.12.2020).

476. Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих військових навчальних закладах (науково-дослідних установах) Міністерства оборони України. Наказ Міністерства оборони України 24.02.2017 №115. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-17> (дата звернення: 29.12.2020).

477. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей МОНмолодьспорт України. Наказ від 14.09.2011 №1057. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1133-11> (дата звернення: 29.12.2020).

478. Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України. Наказ Міністерства оборони

України 27.07.2016 № 385. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-16> (дата звернення: 29.12.2020).

479. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). Наказ від 23.03.2016 №261.

480. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567.

481. Про проведення всеукраїнського експерименту з упровадження науково-педагогічного проекту «Модель розвитку методологічної культури в системі сучасної шкільної освіти». Наказ МОН України від 30.06.2016 №733. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-07-26/5853/nmo-733.pdf> (дата звернення: 29.12.2020).

482. Про реформу системи військової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.1992 № 490.

483. Про створення єдиної системи військової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-п> (дата звернення: 29.12.2020).

484. Профессиональная педагогика: учебник / под ред. С.Я. Батышева, А.М. Новикова. [изд. 3-е, перераб.]. М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. 904 с.

485. *Психологический словарь* / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. М.: Педагогика-Пресс, 1999. 439 с.

486. Психология профессиональной деятельности кадров государственной службы. М.: Изд-во РАГС, 1996. 183 с.

487. Радкевич В.О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю: монографія. К.: УкрІНТЕІ. 424 с.

488. Ракитина О.В. Критерии научно-исследовательской компетентности аспирантов педвуза. *Ярославский педагогический вестник*. 2012. № 1. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 167–173.

489. Ракитина О.В. Критерии научно-исследовательской компетенции студентов и

аспирантов вуза. *Вестник интегративной психологии*. Ярославль; Москва, МАПН, 2010. С. 257–259.

490. Ракитина О.В. Научно-исследовательские компетенции магистров по направлению «Педагогика». *Ярославский педагогический вестник*. 2009. № 4 (61). С. 76–82.

491. Ракитина О.В. Психолого-педагогические критерии эффективности научно-исследовательской работы в условиях уровневого обучения в вузе. *Актуальные проблемы психологии и педагогики: материалы всероссийской научной конференции с международным участием: 19 мая 2011 г.* Саратов: Изд-во СГСЭУ, 2011. С. 54–57.

492. Ракитина О.В. Релевантность объективных критериев научно-исследовательской компетентности обучающихся в педвузе: психолого-педагогические аспекты. *Ярославский педагогический вестник*. 2011. №4. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 253–259.

493. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: монографія / за ред. О. Балла. Київ: Вища шк., 1998. 160 с.

494. Роджерс Карл Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека; пер. с англ. М.: Прогресс, 1994. 479 с.

495. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. 145 с.

496. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии; сост., авторы комментариев и послесловия А.В. Брушлинский, К.А. Абульханова-Славская. СПб.: Питер, 2002. 720 с.

497. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. Пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 317 с. ISBN 5-238-00085-5.

498. Рындина Ю.В. Методологическая культура учителя как педагогическая категория. *Педагогическое образование и наука: Научно-методический журнал*. 2009. №1. С. 69–72.

499. Рябенский Ю.Н. Компетентностный подход в подготовке преподавателей высшей военной школы. *ВУНЦ ВМФ «ВМА»*. 2012. URL: <http://window.edu.ru/resource/086/78086/files/kompet-approach-paper.pdf> (дата обращения: 29.12.2020).

500. Рябенский Ю.Н. Основы педагогического мастерства преподавателя высшей

военной школы. СПб.: ВМА, 2004. 268 с.

501. Рябкова Н.Г. Научно-педагогическое сопровождение исследовательской деятельности аспирантов в условиях постоянно действующего методологического семинара. Электронный журнал «Вестник Московского государственного областного университета», серия Педагогика. 2012. №4. С. 106.–111.

502. Северин С.Н. Введение в нормативную методологию педагогики: пособие для магистрантов, аспирантов, педагогов-исследователей. Брест: Учреждение образования «Брестский государственный ун-т им. А.С. Пушкина», 2008. 82 с.

503. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М.: Народное образование, 1998. 256 с. ISBN 5-87953-127-9.

504. Семенков Г.И. Совершенствование подготовки научно-педагогических кадров в адъюнктуре военного технического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / СПб., 1999. 291 с.

505. Семиченко В.А. Методологічна культура викладача вищої школи як умова формування його професіоналізму. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*: зб. наук. пр. / Миколаїв. держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв: МДУ, 2006. Вип. 12: Педагогічні науки. Т.1. С.43–50.

506. Сергієнко В.І., Жиляєв І.Б., Торкатюк В.І. Атестація наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні: проблеми і рішення. Харків: ХНАМГ, 2006. 228 с.

507. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. СПб.: ООО «Речь», 2002. 350 с. ISBN 5-9268-0010-2.

508. Сидорчук Т.Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 1998. 239 с.

509. Симакова Т.А. Методологическая культура как основа научно-исследовательской деятельности молодого ученого. *Научный журнал NovaInfo* №31-2. 25.02.2015. URL: <https://novainfo.ru/article/?nid=3180> (дата обращения: 29.12.2020).

510. Система моніторингу та оцінювання якості освіти : наук.-метод. видання / під ред. Булах І.Є. Київ : ПРООН-МФВ, 2002. 142 с.

511. Ситаров В.А. Дидактика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под

ред. В.А. Слостенина. М.: Академия, 2002. 368 с.

512. Скакун В.А. Основы педагогического мастерства : учеб. Пособие. М.: ФОРУМ: ИНФРА, 2008. 208 с.

513. Скатки М.Н. Проблемы современной дидактики. [2-е изд.]. М.: Педагогика, 1984. 95 с. (Воспитание и обучение. Б-ка учителя).

514. Скаткин М.Н. Совершенствование процесса обучения: Проблемы и суждения; Акад. пед. наук СССР. Москва : Педагогика, 1971. 205 с.

515. Скибицкий Э.Г., Толстова И.Э., Шефель В.Г. Методика профессионального обучения: Учеб. пособие. Новосибирск: НГАУ, 2008. 166 с.

516. Слостенин В.А. Методологическая культура исследователя. *Педагогическое образование и наука*. 2005. № 4. С. 4–11.

517. Слостёнин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. 224 с.

518. Слостенин В.А., Тамарин В.Э. Методологическая культура учителя. *Советская педагогика*. 1990. №7. С. 82–88.

519. Смерницький Д.В. Організація наукової та науково-технічної діяльності. *Publishing house Education and Science s.r.o.: Наука и цивилизация 2015*. URL: http://www.rusnauka.com/5_NITS_2015/Economics/6_187091.doc.htm (дата обращения: 29.12.2020).

520. Современные образовательные технологии / подготовила: С.Л. Еркина URL: http://school430.ru/DswMedia/pt_v_t.pdf (дата обращения: 29.12.2020).

521. Современные тенденции развития военного образования : сб. тез. докл. науч.-практ. конф., Минск, 22 апреля 2015 г. / редкол.: А. М. Бахарь (пред.) [и др.]. Минск : Изд. центр БГУ, 2015. 99 с. ISBN 978-985-553-298-0.

522. Солодова Е.А. Концепция модернизации высшего образования России на основе синергетического моделирования. *Синергетическая парадигма. Синергетика образования* / Отв.ред. В.Г.Буданов. М.: Прогресс-Традиция, 2007. 592 с.

523. Солодова Е.А. Новые модели в системе образования : Синергетический подход. Учебное пособие. Предисл. Г.Г. Малинецкого. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 344 с. (Синергетика: от прошлого к будущему. №56; Будущая

Россия). ISBN 978-5-397-02470-9.

524. Столяренко А.М. Психология и педагогика: уч. 3-е вид. М.: 2010. 540 с.

525. Стронгин Р.Г., Бедный Б.И., Максимов Г.А., Миронос А.А. О совершенствовании системы подготовки специалистов высшей квалификации в аспирантуре. *Университетское управление: практика и анализ*. 2006. № 2. С. 45–51.

526. Стронгин Р.Г., Бедный Б.И., Миронос А.А. Массовизация аспирантуры и проблемы качества подготовки научных кадров. *Ректор вуза*. 2009. №5. С.34–40.

527. Субетто А.И. Онтология и феноменология педагогического мастерства : в 2 кн. Кн. 1. Тольятти: Фонд «Развитие через образование», 1999. 206 с.

528. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. Т. 4. Київ: Рад. шк., 1980. 636 с.

529. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. Київ: Рад. шк., 1977. 452 с.

530. Таубаева Ш.Т. Булатбаева А.А. Методологическая компетентность докторантов педагогической специальности: от традиционной модели к компетентностной. URL: [http://group-global.org/sites/default/files/publications/Документ Microsoft Office Word \(2\)_1.docx](http://group-global.org/sites/default/files/publications/Документ Microsoft Office Word (2)_1.docx) (дата обращения: 29.12.2020).

531. Тебеньков К.А. Формирование инновационной компетентности адъюнктов военных институтов внутренних войск МВД России: дисс. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Санкт-Петербургский военный институт внутренних войск МВД России. Санкт-Петербург, 2015. 190 с.

532. Тенденції та перспективи інноваційного розвитку системи військової освіти: звіт про НДР «Перспектива-ВО» (Заключний). К.: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2012 101 с.

533. Тенденції та перспективи інноваційного розвитку системи військової освіти: звіт про НДР «Перспектива-ВО» (проміжний). К.: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2011 122 с.

534. Техничко-экономическое обоснование дипломных проектов : Учеб. пособие для втузов / Л.А. Астренина, В.В. Белдесов, В.К. Беклешов и др.; Под ред. В.К. Беклешова. М.: Высш. шк., 1991. 176 с. ISBN 5-06-001862-8.

535. Тимошев Р.М. Методологическая культура военно-управленческой деятельности : автореферат дис. ... доктора философских наук : 09.00.01/ Воен.-полит. акад. им. В.И. Ленина. Москва, 1997. 49 с.

536. Тимошев Р.М. Методологическая культура офицера в системе факторов повышения эффективности управления воинскими коллективами : автореферат дис. ... кандидата философских наук : 09.00.01 / Воен.-полит. акад. им. В.И. Ленина. Москва, 1991. 22 с.

537. *Толковый словарь живого великорусского языка* в 4-х томах. 2-е издание / В.И. Даль. Москва: РИПОЛ Классик, 2006. 2757 с. (более 200 тыс. слов).

538. *Толковый словарь современного русского языка* / Д.Н. Ушакова. Москва: «Аделант», 2013. 800 с. (100 000 словарных статей).

539. Толстой Л.Н. Воспитание и образование. *Собрание сочинений в 22 т.* М.: Художественная литература, 1983. Т.16. С. 22–66.

540. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416с. ISBN 978-966-485-156-2.

541. Трубавіна І.М. Зміст нормативної навчальної дисципліни "Теоретичні основи дидактичних досліджень" за напрямом підготовки: доктор філософії (науки про освіту 011, спеціалізація 09, денна форма навчання). *Соціально-гуманітарні дисципліни: напрямки наукового пошуку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 12 квіт. 2016 р.) / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. 2016. Ч. 2. С. 105-109.

542. Трубавіна І.М. Формування умінь самостійної роботи у студентів методами проблемного навчання в сучасному ВНЗ. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2017. № 7(312). Ч. 2. С. 116–125.

543. Трубавіна І.М., Каплун С.О. Комплекс умов застосування тренінгу як форми організації навчання студентів закладів вищої освіти України. *Problèmes et perspectives d'introduction de la recherche scientifique innovante: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale,* Bruxelles, 29 novembre 2019. Bruxelles : Plateforme scientifique européenne, 2019. Vol. 5. P. 21–23.

544. Трубавіна І.М., Каплун С.О. Суб'єктність студентів як педагогічна умова формування їх пізнавальної самостійності в навчанні. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. / Нац. акад. наук Азербайджана, Ін-т філос., Акад. мистецтв у Банській

Бистриці. Баку; Банська Бистриця; Ужгород; Херсон: Посвіт, 2019. Т.5: Міждисциплінарні перспективи. С. 288–292.

545. Тупилко О.В. Формирование методологической культуры учителя в профессиональной деятельности : диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.08. / Красноярск, 2006. 185 с.

546. Тушева В.В. Культурологічна парадигма в умовах модернізації мистецької освіти: концептуальні ідеї та методологічні орієнтири. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки : зб. наук. пр. 2018. Вип. 163. С. 39–43.

547. Управління якістю підготовки військових фахівців з вищою освітою для Збройних Сил України : звіт про НДР «Якість-2011» (Заключний). К.: ВІПІ НТУУ «КПШ», 2011. 111 с.

548. Ушинський К.Д. Про народність в громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. / за ред. В.П. Пискунова. Київ, 1983. Т.1. С. 43–103.

549. Ушинський, К.Д. Людина як предмет виховання : твори в 6 т. К.: Рад. школа, 1979. Т. 5. 432 с.

550. Факультатив. Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А.М. Прохоров. 3-е изд. М.: Советская энциклопедия, 1969—1978. 632 с.

551. Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. №273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» в Минобороны России. URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70191362> (дата обращения: 29.12.2020).

552. Фельдштейн Д.И. О состоянии и путях повышения качества диссертационных исследований по педагогике и психологии. *Бюллетень ВАК Министерства образования и науки Российской Федерации*. 2008. №2. С. 6–22.

553. *Философский словарь*. Под ред. М.М. Розенталя. Изд. третье. М.: Изд-во политической литературы, 1972. 494 с.

554. *Философский энциклопедический словарь* / [глав. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. М.: Сов. энцикл., 1983. 840 с.

555. Флиер А.Я. Культурологическая парадигма образования. *Культура и образование: научно-информационный журнал вузов культуры и искусств*. 2013.

№1(10). С. 25–31.

556. Фопель К. Психологические принципы обучения взрослых: проведение воркшопов, семинаров, мастер-классов [пер. с нем]. М.: Генезис, 2010. 360 с.

557. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти (версія для обговорення) / наук. керівник проекту акад. НАН України М. Згуровський . Міжнародна рада з науки (ICSU); Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 36 с.

558. Фрицко Ж.С. Квазипрофессиональная деятельность при подготовке будущих учителей в условиях педагогического колледжа. *Интернет-журнал "Эйдос"*. 2007. 30 сентября. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-24.htm> (дата обращения: 29.12.2020).

559. Фролов С.М. Повышение эффективности педагогической подготовки адъюнктов в вузах Военно-воздушных сил Российской Федерации: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Москва, 2007. 197 с.

560. Хижная А.В. Педагогические условия подготовки аспирантов в системе дополнительного образования по направлению «Преподаватель высшей школы»: диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Нижний Новгород, 2005. 192 с.

561. Хлапонин Ю.И., Козубцов И.Н. Научно-педагогический компетентностный мониторинг подготовки специалистов в области информационной безопасности. *Бизнес и безопасность*. 2013. №4 (96). С. 30–33.

562. Хлапонин Ю.И., Козубцов И.Н., Мараховский Л.Ф. Научно-педагогический компетентностный мониторинг подготовки специалистов в области информационной безопасности. *Інформаційна безпека*. Науковий журнал. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. 2012. №2(8). С. 91–98.

563. Хлапонин Ю.И., Козубцов І.М., Процюк Ю.О. Методологічні основи підготовки фахівців інформаційної безпеки в технічних ВНЗ : філософсько-технічний аспект. *Інформаційна безпека*. Науковий журнал. Східноукраїнський національний

університет ім. В. Даля. 2013. С. 35–41.

564. Хлапонін Ю.І., Козубцов І.М., Козубцова Л.М. Проблема кібербезпеки освітніх інформаційних системах та інформаційних технологіях. *«Пріоритетні напрямки розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення. Застосування підрозділів, комплексів, засобів зв'язку, автоматизації та кібербезпеки в операції Об'єднаних сил»*. XIII Науково-практична конференція (Київ, 3 грудня 2020 р.) (Доповіді та тези доповідей) К.: ВІПІ, 2020. С. 279–280.

565. Ходусов А.Н. Методологическая культура учителя и условия ее формирования в системе современного педагогического образования: монография. Москва; Курск: Моск. пед. гос. ун-т им. В.И. Ленина, Курский гос. пед. ун-т., 1997. 357 с.

566. Ходусов А.Н. Методологическая культура учителя и условия ее формирования в системе современного педагогического образования. М. Курск: Изд-во МПГУ и КГПУ, 1997. 324 с.

567. Хуторской А.В. Современная дидактика: [учебник для вузов]. СПб: Питер, 2001. 544 с. (Серия «Учебник нового века»).

568. Царегородцева Т.А. Формирование психолого-педагогической компетентности преподавателя высшей школы в процессе постдипломного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Йошкар-Ола, 2002. 196 с.

569. Цариев Е.А. Повышение эффективности профессионально-педагогической подготовки адъюнктов в вузах внутренних войск МВД России : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Воен. ун-т. Москва, 2011. 24 с.

570. Ценности современного образования: материалы X Молодёжного педагогического форума, 24 апреля 2013 г. / под ред. Л.П. Качаловой, С.В. Сидорова. Шадринск: Изд-во Шадринского гос. пединститута, 2012. 222 с.

571. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с. ISBN 966-8407-10-5.

572. Цуникова Т.Г. Формирование научно-исследовательской компетентности специалистов в техническом университете: средствами мультимедиа : диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2008. 152 с.

573. Цьмбалюк А.Э., Кряжева Е.В., Данилова Л.В. Развитие мотивации студентов в

процессе обучения в вузе. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. №4. С. 130–136. Том II (Психолого-педагогические науки).

574. Цырлина Т.В. На пути к совершенству : антология интересных школ и пед. находок XX века. М.: Сентябрь, 1997. 112 с. (Библиотека журнала "Директор школы"; спецвып. 5). ISBN 5-88753-010-3.

575. Чалых Д.А. Мотивация и деятельность. М.: Лаборатория книги, 2012. 149 с.

576. Чварков С.В., Гужва Д.Ю., Лихачев А.М. Основные программные мероприятия развития системы подготовки кадров для инновационного развития информационных и телекоммуникационных систем Вооружённых Сил Российской Федерации. Связь в ВС РФ. М.: ООО «Компания «ИНФОРМАЦИОННЫЙ МОСТ», 2014. С. 25–30.

577. Чернокозова В.И., Чернокозов И.И. Этика учителя. Педагогическая этика. Київ: Рад. школа, 1973. 175 с.

578. Чорнойван Г.П. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації Росії та України (1991–2009 рр.) : Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України; Інститут вищої освіти. К., 2011. 204 с.

579. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. М.: Народное образование, 1996. 160 с.

580. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: учебн. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Логос, 1996. 318 с.

581. Шаховой В.А., Шапиро С.А. Мотивация трудовой деятельности: учебно-методическое пособие. М.-Берлин : Директ-Медиа, 2015. 425 с.

582. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения в 4 т. Т. 4 / [под ред. И.А. Каирова, Л.Н. Скаткина, М.Н. Скаткина, В.Н. Шацкой]. М.: Просвещение, 1965. 328 с.

583. Шевцова С.М. Становлення методологічної культури вчителя на основі проектної діяльності : автореферат дис. кандидата філософських наук : 09.00.10 / НПУ ім. М.П. Драгоманова К.; 2010. 21 с.

584. Шилова Л.И. Проблемы формирования логической и информационной культуры в контексте современности. *Нові інформаційні технології навчання в навчальних закладах України* : наук.-метод. зб. Одеса: Друк, 2001. Вип. 8. С. 186–190.

585. Шубина Н.А. Место культурологической парадигмы в современном образовании. *Образование и наука*. 2007. №. 5(47). С. 41–47.
586. Щепкина Н.К. Современные педагогические технологии в обучении: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Благовещенск: Амурский гос. ун-т, 2005. 207 с.
587. Щербак О.І. Професійно-педагогічна освіта : теорія і практика : монографія / за заг. ред. Н.Г. Ничкало; Ольга Іванівна Щербак. Київ: Наук. світ, 2010. 279 с.
588. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навчально-методичний посібник. К.: Вища школа, 2002. 215 с.
589. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии. М.: Пед. об-во России, 2001. 249 с.
590. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. / Под. ред. С.Я.Батышева. М., АПО. 1998. 568 с. Т. 1. А–Л. 1998. С. 509.
591. Юдин В.В. Технологическое проектирование педагогического процесса: монография. Москва: Университетская книга, 2008. 300 с.
592. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. М.: Наука, 1978. 391 с.
593. Ягупов В.В. Військова дидактика: навчальний посібник. К.: ВЦ «Київський університет», 1999. 400 с. ISBN 966-594-155-0.
594. Ягупов В.В. Зміст дидактичного поняття «форми організації навчання військовослужбовців». *Зб. наук. пр. Військового гуманітарного інституту НАОУ*. 2000. № 5 (18). С. 66–73.
595. Ягупов В.В. Класифікація методів навчання військовослужбовців. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*: Зб. наук. пр. Серія: педагогічні науки. 2000. Вип. 2 (10). №2. С. 181–190.
596. Ягупов В.В. Контроль як метод навчання. *Зб. наук. пр. Військового гуманітарного інституту НАОУ*. 2000. № 3 (16). С. 68–74.
597. Ягупов В.В. Методи навчання військовослужбовців. *Зб. наук. пр. Військового гуманітарного інституту НАОУ*. 2000. № 4 (17). С. 80–85.
598. Ягупов В.В. Мотивація навчальних дій як дидактичний принцип. *Педагогіка і*

психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. 2000. №1. С. 44–52.

599. Ягупов В.В. Мотивація учіння. *Актуальні проблеми історії та культури України*: За матеріалами наук.-практ. конф.: У II частинах. Миколаїв-Одеса, 2000. Ч. I. С. 259–266.

600. Ягупов В.В. Особистісні якості офіцера як детермінанти його ефективної педагогічної діяльності. *Управління якістю професійної освіти*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк: ТОВ «Лебідь». 2001. С. 94–98.

601. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

602. Ягупов В.В. Психолого-педагогічна характеристика військової дисципліни: Навчальний посібник. К.: КВІУЗ, 1997. 78 с.

603. Ягупов В.В. Самостійна робота військовослужбовців як метод навчання. *Теорія та методика навчання та виховання*: Зб. наук. праць / За ред. член-кор. АПН України Г.В.Троцько. Харків: ХДПУ. 2000. Вип. 6. С.62–67.

604. Ягупов В.В. Управлінські функції офіцера та їх педагогічний зміст. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*: Науковий журнал. 2000. № 2. С. 307–312.

605. Ягупов В.В., Козубцов И.Н. Интерпретация результатов экспериментального развития методологической культуры адъюнктов с этапами ее овладения. *Научное обозрение. Педагогические науки*. 2017. №2. С.124–133.

606. Ягупов В.В., Козубцов И.Н. О результатах применения развивающей педагогической технологии научно-просветительской деятельности аспирантов в научной школе «Развития методологической культуры молодого ученого». *Pedagogik mahorat*. Nazariy va lmiy-metodik jurnal. O`zbekiston Respublikasi Buxoro davlat universiteti. 2017. №2. С. 37–43.

607. Ягупов В.В., Козубцов И.Н. Порядок ознайомлення ад'юнктів зі складовими професійної діяльності в площині методологічної культури. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 24-25 березня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 16–18.

608. Ягупов В.В., Козубцов И.Н., Козубцова Л.М. Моделирование условий обеспечения дистанционной формы научно-методического сопровождения соискателей

ученой степени. *«Информационные системы и технологии (ИСТ-2018)»*. XXIV Международная научно-техническая конференция Конференция посвящается 100-летию Нижегородской радиолaborатории (Н.Новгород, 20 апреля 2018 г). Н.Новгород. Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, 2018. С. 855–861.

609. Ягупов В.В., Козубцов И.Н., Козубцова Л.М. Постановка задания на разработку карт оценивания уровня развития методологической культуры соискателей ученой степени. *«Инновации в технологиях и образовании»* Сб. ст. участников XI Международной научно-практической конференции (Белово, 27-28 апреля 2018 г.). Белово: Изд-во филиала КузГТУ в г. Белово, Россия; Изд-во ун-та «Св. Кирилла и Св. Мефодия», Велико Тырново, Болгария, 2018. Ч. 4. С. 119–122.

610. Ягупов В.В., Козубцов И.Н., Козубцова Л.М. Роль отношения научных руководителей к воспитательной функции в процессе развитии у соискателей ученой степени методологической культуры. *«Инновации в технологиях и образовании»*. Сб. ст. участников XII Международной научно-практической конференции (Белово 28-29 марта 2019 г.). Белово: Изд-во филиала КузГТУ в г. Белово, Россия; Изд-во ун-та «Св. Кирилла и Св. Мефодия», Велико Тырново, Болгария, 2019. Ч. 4. С. 268–272.

611. Ягупов В.В., Козубцов И.Н., Крыжный А.Б., Козубцова Л.М. Прогнозирование коэффициента готовности адъюнктов к профессиональной деятельности с точки зрения их методологической культуры. *«Информационные системы и технологии (ИСТ-2017)»*. XXIII Международная научно-техническая конференция. Конференция посвящается 100-летию НГТУ Нижегородского политехнического института (Н.Новгород, 21 апреля 2017 г). Н.Новгород. Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, 2017. С. 696–702.

612. Ягупов В.В., Козубцов И.Н., Таршилова Л.С., Козубцова Л.М. Теория и методика профессионального развития научно-педагогических работников: в аспекте методологической культуры: монография. Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2016. 312 с. ISBN 978-601-319-027-3.

613. Ягупов В.В., Козубцова Л.М., Козубцов И.М. Дистанційне навчання як тимчасова форма науково-методичного супроводу аспірантів (ад'юнктів) у забезпеченні

мобільності. *Теорія і практика дистанційного навчання у професійній освіті: збірник матеріалів I Всеукраїнської веб-конференції (м. Київ, 28 лютого 2017 року) / Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України. 2017. С. 79–83.*

614. Ягупов В.В., Мараховський Л.Ф., Козубцов І.М. Результати експерименту щодо розвитку методологічної культури ад'юнктів (аспірантів). *Теорія і методика професійної освіти*. 2016. Випуск № 11. (3). URL: <http://tmpo.ivet-ua.science/images/Vol.11/YagupovAndKoz11.pdf> (дата звернення: 29.12.2020).

615. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / под. ред. В.А. Ядова. Л.: Наука, 1979. 264 с.

616. Якобсон Я.Г. О педагогической этике. М.: Просвещение, 1979. 149 с.

617. Якса Н.В. Основи педагогічних знань: навч. посіб. К.: Знання, 2007. 358 с.

618. Якуба Ю.А. Взаимосвязь теории и практики в учебном процессе средних профессионально-технических училищ. М.: Высшая школа, 1985. 175 с.

619. Якубовська М. Культурологічна парадигма у науковій спадщині І.А. Зязюна. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 1-2. С. 189–199.

620. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учеб. пособие - 2-е изд. СПб.: Изд-во В.А. Михайлова, 2000. 349 с.

621. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства : учеб. для студентов сред. проф. учеб. заведений. М.: Академия, 2008. 256 с.

622. Ярыгин О.Н. Методология формирования компетентности в аналитической деятельности при подготовке научных и научно-педагогических кадров : дис. ... док. пед. наук : 13.00.08 / Тольятти, 2012. 494 с.

623. Ясенова І.С., Тесля Н.Ю. Доцільність використання засобів управління проектами в управлінні навчальним процесом. *Управління проектами у розвитку суспільства: IV Міжнар. конф.: тези доп.* К.: КНУБА, 2007. С. 147–148.

624. Altbach P. Doctoral Education: Present Realities and Future Trends. *College and University Journal*. 2004. Vol. 80. № 2. Pp. 3–10.

625. Bologna seminar doctoral programmes for the european knowledge society Salzburg, 3-5 February 2005 URL: http://www.eua.be/Libraries/CDE_website/Salzburg_Conclusions.sflb.ashx (Last accessed: 29.12.2020).

626. Fomichev R.S. The criteria and indicators of use effectivity of modern educational technologies in education modernization. *Humanities scientific researches*. 2014. №1. URL: <http://human.snauka.ru/en/2014/11/8352> (Last accessed: 29.12.2020).

627. Kozubtsov I.N., Skidan I.V. The discussion of the methodological model of diagnosing process of creative part of the scientist competence. *The improvement of the quality, reliability and long usage of technical systems and technological processes XI International Conference* (Eilat, Israel, November 12–20, 2013). 2013. Pp. 124–128.

628. Kozubtsova L., Kit G., Kozubtsov I. Analysis of known methods and techniques diagnostics of cybernetic stability of the functioning of a special purpose information system in cybernetic space. *Scientific and Practical Cyber Security Journal (SPCSJ)*. 2020. Vol. 4(2). Pp. 63–71. ISSN 2587-4667.

629. Kroeber A.L., Klukhohn C.A. Culture: a critical review of concepts and definitions. *Cambridge, MA: Peabody Museum*. 1952. Vol. 47. №1. Pp 96–97.

630. Linton R. The Cultural Background of Profesionality. N.Y. Appleton-Groffs, 1945. 337 p.

631. Martin P.E., Umberger B.R. Trends in interdisciplinary and integrative graduate training: An NSF IGERT example. *QUEST*. 2003. Vol. 55, Issue 1. Pp. 86–94.

632. Meniailo V., Gura O. The higher education institution project activities as a way to prepare prospective professionals for the research-innovative activities and the European educational and scientific area integration. «*KELM*» (*Knowledge, Education, Law, Management*). 2017. №3. Pp. 129–133.

633. Meniailo V.I. Analysis of the current state in innovative research training of PhD students in Ukraine. *Advanced education*. 2018. № 1. Pp. 101–106.

634. Meniailo V.I. Integration in to the European Research Area: The Ukrainian Case. *Perspectivy nauki i obrazovania – Perspectives of Science and Education*. 2019. №5(41). Pp. 75–85.

635. Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution (Rotterdam, Netherlands: SENSE and UNESCO, 2009). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183168> (Last accessed: 29.12.2020).

636. White L.A. Culturological and Psychological Interpretation of Human Behavior. *American Sociological Review*. Vol. 12. № 6 (Dec., 1947). Pp. 686–698.

637. Yagupov V.V., Kozubtsov I.N. Szkoła naukowa «Rozwój kultury metodologicznej młodego naukowca». *Edukacja ustawiczna dorosłych*. Polish journal of continuing education. 2017. №1(96). Pp. 166–172.

638. Zabara S., Kozubtsova L., Kozubtsov I. Improved method of diagnostics of cyber security of the information system taking into account disruptive cyber impacts. *«Danish Scientific Journal»* (DSJ). Kobenhavn. Denmark. 2020. Vol. 35(1). Pp. 68–74.

639. Zabara S., Kozubtsova L., Kozubtsov I. Method for calculating the components of the cybernetic stability indicator for the functioning of a special purpose information system in cybernetic space. Journal *«Scientific discussion»*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol. 42(1). Pp. 29–38. ISSN 3041-4245.